

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DAGBOG FRA
EN OSTINDIEFART

1672-75

AF J. P. CORTEMÜNDE

SØHISTORISKE SKRIFTER V

SØHISTORISKE SKRIFTER V

UDGIVET AF HANDELS- OG SØFARTSMUSEET PÅ KRONBORG

UNDER REDAKTION AF
KNUD KLEM OG LOUIS E. GRANDJEAN

DAGBOG FRA
EN OSTINDIEFART

1672-75

AF J. P. CORTEMÜNDE

VED

Henning Henningsen

1953

HANDELS- OG SØFARTSMUSEET
PÅ KRONBORG

INDHOLD

Indledning

Danske rejsebeskrivelser fra 1600'erne	7
Johan Petri Cortemünde	8
Dagbogen	12
Rejsen	15
Europæerne i Ostindien	18
Danskerne i Østen	24
»Oldenborg«	30
Samtidige kilder til belysning af togtet	31

Dagbogen

Indledning	37
Anno 1672	39
Anno 1673	91
Beretning om Java Major	117
Anno 1674	143
Anno 1675	164

Noter	185
-------------	-----

Tillæg

»Oldenborg«s søpas	209
Skibsartiklerne	209
Christian V's brev til sultanen af Bantam	220
Christian V's brev til schahbandar Chinaby	221
Sultanens brev til Christian V	222

Litteraturfortegnelse	223
-----------------------------	-----

Register	225
----------------	-----

INDLEDNING

Danske rejsebeskrivelser fra 1600'erne.

Mens der især i Holland og England foreligger en overordentlig rig og levende litteratur om disse nationers togter over verdenshavene, er det forholdsvis lidt, der findes trykt om de danskes rejser til fremmede verdensdele i 1600'erne. En kort beskrivelse af *Ove Geddes* togt til Ostindien 1618 og af *Jens Munks* ekspedition til Hudsonbugten 1619 udkom samtidig som en slags aktuelle småpjecer. I vor tid er islænderen *Jon Olafssons* meget levende skildring af et togt til Trankebar 1622 udkommet i serien *Memoirer og Breve*. 1669 udgav *Adam Olearius* et par virkelig interessante skildringer (på tysk) af rejser, foretaget på hollandske skibe af *Jørgen Andersen* fra Tønder (1644—50) og af *Volquard Iversen* fra Husum (1655—68). Teologen og eventyreren *Fred. Bolling* udsendte 1678 en læseværdig skildring af sin rejse til Ostindien som soldat i hollandsk tjeneste, ledsaget af en underretning om passat- og monsunvindene — den første trykte beskrivelse på dansk af disse naturforhold, som det var så nødvendigt at vide besked om for ostindiefarerne.

Hermed er de betydeligere rejsebeskrivelser, der foreligger trykt fra dansk side fra 1600'erne, opregnet.

På det Kongelige bibliotek findes der imidlertid to håndskrevne dagbøger med udmærkede skildringer af danskeres ostindiefarter, den ene af *Jens Mortensen Sveigaard* i hollandsk tjeneste (1670) og den anden af skibslægen *J. P. Cortemünde* (1672). De er begge læseværdige og fortjener at forelægges for en større læserkreds.

Det er den sidste af disse to, der her udgives. Alt hvad der kan berige vor sparsomme litteratur om ostindietogter i svundne århun-

dreder, må siges at have stor interesse, ikke mindst når beskrivelsen som her er så menneskelig og spændende og tillige på mange måder oplysende, både kultur-, handels- og søfartshistorisk set.

Johan Petri Cortemünde.

Dagbogen er skrevet på tysk, og forfatterens navn Johan Petri Cortemünde gør heller ikke noget dansk indtryk. Imidlertid må man ikke lade sig skuffe af ældre tiders sprogbrug, — manden var dansk nok. Oversat lyder navnet simpelthen *Johan* (eller *Hans*) *Petersen Kertemünde* (Cortemünde er den hollandske form for bynavnet Kerteminde).

Mere end om ham selv ved vi om hans fader, idet denne både optrådte som forfatter og opnåede en høj stilling inden for marinen. Han hed *Peter Petersen* og var født omkr. 1618 i Kerteminde, hvorfra han tog slægtsnavnet. I sin ungdom gik han i udenlandsk krigstjeneste og opholdt sig længe i Holland. 1652 blev han, sandsynligvis for anden gang, gift i Amsterdam med *Christina Braunsfeldt* (1636—1704, datter af Didrik Braunsfeldt). 1655 vendte han hjem til Danmark og blev efter et tidligere opnået løfte skibskaptajn i flåden; han fungerede midlertidigt også som inspektionsofficer ved smedjen på Bremerholm. 1658 ledede han indskibningen af svenske tropper i Kalundborg efter Roskildefreden og førte derpå orlogsskibet »Phønix«, der var fragtet af Saltkompagniet, til Portugal efter salt; det var dette skib, sønnen så i Bantam.

Da svenskerne kom igen, spillede han en betydningsfuld rolle ved planlægningen af tilbageerobringen af Fyn 1659. Han fik det hverv at beslaglægge koffardiskibe til troppetransporterne, og da han kendte Kerteminde, sin fødeby, blev det ham betroet at finde et bekvemt landingssted dér for de tropper, der invaderede Fyn og slog svenskerne ved Nyborg 14. november. Der foreligger en plan over Kerteminde, som han har tegnet efter hukommelsen til dette brug.¹ Som tak fik han året efter kongens part i en konfiskeret skude »Vinberg«.

1661 kommanderede han orlogsskibet »Lindormen« til Norge, da kronprins Christian (V) skulde hyldes som arveprins. 1664 førte han som kaptajn det ny skib »Oldenborg« på rejse til Frankrig, — samme

skib, sønnen senere skulde gå til Ostindien med. 26. februar 1665 blev han udnævnt til ekvipagemester på Bremerholm med den meget store gage af 1000 daler om året. Desværre fik han ikke megen glæde af denne betroede stilling, idet han døde ikke to måneder efter, 17. april, og blev begravet 21. april 1665 i Holmens kirke, 47 år gammel.² Hans nu forsvundne ligsten meldte: »Der Edle Ehrenveste und Gros-Mandhaffte Pieter Pietersen Kierteminde dero zu Dennemarck Norwegen Königl. May. Commandeur zur See und Equipage Meister auff Bremerholm gestorben 17. April 1665.«³

Enken giftede sig 1667 med den senere generalmajor, gehejmeråd og amtmand *Andreas von Fuchs* i Rendsborg. Familien tilhørte tydeligt nok de fornemmere kredse.

Peter Petersen har været en mand med store kundskaber, også i sprog. 1655 oversatte han fra latin Johan Gerhards opbyggelsesbog »Gudfryctigheds daglig Øffvelser«; 1656 fra engelsk »Englands Manifest. Eller Forklaring af Hans Høyhed Herr Protector (Cromwell), . . . Aabenbarendis deris Rætfærdige Sag, Imod Spanien«. 1662 fordanskede han fra italiensk »Copie aff et Breff som er skrefvet . . . aff Greffve Cavallo Ridder . . . Stadtholder ofver Cicilien«. ⁴

Desværre ved vi ikke slet så meget om sønnen *Johan*, der efter faderens fornavn fik patronymikonet Petersen og tog det af faderen brugte stednavn Kerteminde i dets hollandske form som slægtsnavn. Han svang sig ikke op til så stor en stilling som faderen, men uddannedes som *kirurg* og som sådan også som barber; *mediciner* blev han ikke og havde heller ingen universitetsuddannelse. Han meddeler selv, at han er født i Amsterdam, og at han 1663 som 14-årig dreng — efter altså at have tilbragt 8 år i Danmark og bl. a. oplevet svenskekrigene 1657—60 — efter faderens ønske sendtes tilbage til Holland for at studere kirurgien hos Christoffer Riedinger i Schoonhoven. Han må altså være født omkr. 1649, antagelig i et tidligere ægteskab, hvorom der ikke kan oplyses noget; Christina Braunsfeldt, som faderen ægtede 1652, var som nævnt født 1636 og kan næppe være hans mor.⁵

Cortemünde giver i indledningen til sin rejsebeskrivelse korte oplysninger om sin hjemkomst som uddannet kirurg 1667 efter faderens død og om sine forskellige konditioner, indtil han 1671 blev opfordret

til at gå med som overkirurg på »Oldenborg«. Om hans personlighed giver den også oplysninger. Eventyrlysten lokker ham, ligesom faderen og senere sønnen, — og forøvrigt mange andre danske, over hele verden i og udenfor Europa. Han er i besiddelse af sund fornuft og praktisk viden; foruden dansk kan han hollandsk, tysk og latin. Han har en poetisk åre og kan digte pompøse aleksandrinervers i tidens barokke svulmende stil. Med samtiden deler han sin inderlige religiøsitet, der gang på gang kommer til orde, specielt selvfølgelig under de mangfoldige kritiske situationer undervejs. Samtidig er han lidt moraliserende i embeds medfør og måske også lidt gammelklog af en ung mand at være, men han viser ved siden af ikke så sjældent et tørt lune og glimt af virkelig humor. Især mærker man hans galgenhumor, da han i Kap må skjule sig som efterlyst forbryder med en dødsstraf hængende over sig. I kraft af sin overordnede stilling ombord har den unge mand spillet en vis rolle, men han træder beskedent i baggrunden, når det ikke har været nødvendigt at fremhæve sig selv (som f. eks. da van Dooren blev udnævnt til kaptajn). Som barber har han som skik var, sandsynligvis — skønt det ikke direkte siges — haft pligt til at klippe og rage officerer og måske mandskab, men han har også som læge haft et stort ansvar ombord — $\frac{5}{6}$ af folkene døde; han beklager sig dog aldrig derover. Man får det indtryk af dagbogen, at hans karakter har været nobel og sympatisk. Det er intet under at sultanen i Bantam gerne vilde have den 23—24 årige unge mand i sin tjeneste. Han skriver godt for sig; i sammenligning med datidens andre rejsebeskrivelser hævder hans sig pænt, selv om den måske ikke er helt så frodig som f. eks. bøsseskytten Jon Olafssons. Et afgjort plus havde han i sit tegnetalent; hans henrivende, lidt naive tegninger må siges at gøre dagbogen særlig værdifuld. De viser en fin iagttagelsesevne og supplerer det yderst sparsomme billedmateriale som kendes fra datidens togter.

I store træk kan vi skimte forfatterens liv efter hjemkomsten fra den farlige rejse. Søen holdt han sig åbenbart fra resten af sit liv, men lidt af vovemodet sad ham stadig i blodet. Han blev feltskær (militærlæge) ved den bataillon af Jyske nationale infanteri-regiment, der 1678 stod på Rügen under den skånske krig; svenskerne vandt i januar

1678 en glimrende sejr over danskerne dør og tog de fleste til fange; om Cortemünde var blandt disse, ved vi ikke. 1680 var han garnisonsfeltskær i Kastellet, og 1693 træffer vi ham i samme stilling i Fladstrand (Frederikshavn).⁶

Han deltog senere i den store nordiske krig som regimentsfeltskær; han blev såret af en kanonkugle og døde af følgerne to år senere, — desværre kan det ikke oplyses hvornår. Sønnen meddeler 1717, at faderen i 38 år har tjent i den svenske, holstenske og nederlandske krig; med den nederlandske krig kan næppe menes andet, end at Cortemünde har været feltskær blandt de danske hjælpetropper i Nederlandene 1701 og følgende år. Hjælpetropperne lå en tidlang i kvarter omkring Roermond, hvor sønnen senere praktiserede; det er muligt, at den unge Cortemünde har været hos sin far her en tid og har fået sin praktiske uddannelse hos ham.

Om Cortemündes personlige forhold ved vi yderst lidt. I dagbogen nævner han, at han havde en kæreste derhjemme. Han har længtes efter hende, forstår man; efter hjemkomsten skaffede han sig en kongelig bevilling til at ægte hende — hun hed *Mette Christiansdatter* — uden forudgående trolovelse og lysning, og allerede 14 dage senere, 28. august 1675, blev de gift i København.⁷

Var Cortemünde kirurg og derfor ikke regnet så højt, svang den ene af hans sønner, *Frederik Vilhelm Cortemünde*, sig op til at blive mediciner. Han var født i København, uvist hvornår. 1705 forlod han Danmark, og hans navn er ikke fundet i Københavns universitetsmatrikel. Som det synes at fremgå af hans doktorbrev er han begyndt med praktisk uddannelse — måske som antydnet under faderens vejledning. En kendsgerning er det, at han deltog i den spanske arvefølgekrig som læge i den nederlandske hær og også som hospitalslæge; han nævner også, at han har doktoreret på fyrsten af Wolfenbüttel. 24. oktober 1714 blev han immatrikuleret ved universitetet i Groningen; om et tidligere universitetsstudium véd vi intet. Knap en måned senere, 21. november 1714, blev han dr. med. sammesteds på en afhandling om skørbug; mon faderens erfaringer under rejsen kan have inspireret ham til at behandle dette emne? 1717, da han praktiserede i Roermond i Gelderland, ansøgte han om at blive ansat som dansk hospitalslæge eller

som læge i hæren; han længtes hjem til sit fædreland og ønskede at stille sin arbejdskraft til rådighed for land og konge, skriver han. Hans bedstemors anden mand, den nævnte gamle excellence Andreas von Fuchs i Rendsborg, gav ham en varm anbefaling.⁸ Resolutionen på ansøgningen lyder, at han skal melde sig ved det medicinske fakultet. Om han har gjort det, vides ikke. Det er ikke lykkedes at finde senere oplysninger om ham; måske er han blevet i udlandet til sin død.

Dagbogen.

Håndskriftet opbevares på det Kongelige bibliotek (Ny kgl. samling 388.4°). Tidligere har det tilhørt historikeren og bogsamleren *Suhm*. Det er indbundet i pergament over træbind (mål: 20×15 cm); papiret har som vandmærke den norske løve i et kronet skjold. Bogen består af 141 blade (2 blanke + 1 titelblad + 2 bl. indledning + 126 folierede blade med tekst og billeder (+ 8 ufol. blade ind imellem) + 2 blanke). Marginen er indstreges med blyant; på opslaget står over venstre margin årstallet, over højre folieringen; på hver side er desuden månedens navn angivet. Hver side omfatter gennemsnitlig 27 linjer. Skriften er en meget smuk og letlæselig gotisk skrift; efter datidens skik er fremmedord skrevet med latinsk skrift, ligesom stednavne og ord der skal fremhæves. Der er pyntelige overskrifter.

Teksten er som nævnt på tysk. Ortografien er meget løs, og sproget er yderst fejlfuldt — for ikke at sige horribelt — grammatisk set. Hist og her er der brugt hollandske ord, ligesom der iagttages enkelte dansker. Grunden til at Cortemünde, der var dansk, men uddannet i Holland, skriver tysk, er vel den, at han som militærlege har været vant til at bruge tysk. Det er velkendt, at det tyske sprog i datiden var endog særdeles brugt herhjemme. Ombord har der sikkert været talt både dansk, hollandsk og tysk.

Af hensyn til den danske læserkreds, for hvem nærværende udgave er bestemt, er teksten oversat til moderne dansk. De mange franske og latinske fremmedord er i reglen oversat uden videre, for ikke at vanskeliggøre læsningen. Udeladt er de indstrøede, ofte ret lange digte, Cortemünde har moret sig med at indlægge. De kan vanskeligt oversættes til dansk, og de meddeler intet nyt til forståelse af teksten. Det

SALVS MEA IN JESU.

Hr Kønigl. Maj: zu Dennemarck
 und Norwägen. Christianus quintus.
 Mein Allergnädigster ErbKönig und Herr.
 Haupt derselben Respective Dänische Ostindische
 Compagnie, fallen mir in ers gnedigst
 gnädigst Dilogt Giff von Asiam abzu ordnen,
 die Commercie für etwa 50. Jahren bei Chri-
 stiani quarti Zeiten angefangen, mit dem
 Brausmüthigen Sultan der Königreich Bantam,
 gelungen auf der welt berühmten garten und
 zingten Insel Java Major, in India Orientali
 zu renoviren.
 Haben deswegen im gnedigst und sehr Com-
 mendingunglich Giff Oldenburg genant,
 mit 154. Man, 36. Cononen, und allerley
 andern nothwendigkheiten abzu rüsten veran-
 laßt, worauf ich zum Ober Czirurgo Accord,
 mit worden.
 Dazu die königliche Dreifaltigkeit, Eriner All-
 mächtigen gnädigen beystandt und Beyen in
 allen glück und unglück stellen, und Jesu C:
 Verdienst willen, mit unsterblichen reichlich
 selbigen wolte Amen in Jesu namen.

Første side i Cortemündes sirligt skrevne manuskript. Han fortæller her om grundene til udsendelsen af »Oldenburg«.

har været nødvendigt at føje en fyldig række noter til bogen til forklaring af de omtalte begivenheder, personer, fremmede forhold osv. En udmærket hjælp til denslags oplysninger har samtidens rejseskildringer og lignende litteratur været. — Det skal nævnes, at C. L. Tuxen tidligere har offentliggjort et referat af håndskriftet⁹.

Håndskriftet er ikke den originale dagbog, men en overarbejdet renskrift deraf, foretaget nogen tid efter at Cortemünde var kommet hjem. Det har bevaret sin dagbogskaraktter, men C. har ofte indskudt refleksioner og sammenhængende beskrivelser af lande og folk. Han har i reglen tilskåret teksten sådan, at hver side begynder med et nyt afsnit. Illustrationerne er indsat på deres rigtige sted. Der er i teksten hist og her hentydninger til senere begivenheder, bl. a. til »Oldenborg«s forlis på sin næste udtur i januar 1677. Renskriften kan altså tidligst være foretaget 1½ år efter rejsens ende.

Fra sagkyndig side er det oplyst, at de angivne sygdoms- og lægemiddelbetegnelser ikke er helt korrekte. Der er dog ikke grund til deraf at slutte, at dagbogen skulde være afskrevet af en anden, som kunde have misforstået disse specielle betegnelser. Datidens kirurger blev uddannet praktisk på barberstuer og i sygeværelset, mens de ikke fik megen teori, og dette vil vel nok kunne forklare fejlene.

I samtidens rejsedeskrivelser, hvoraf der forelå en del, som Cortemünde må formodes at have studeret, om ikke andet så af interesse for sin egen rejse, findes mange af de ting omtalte, han selv skildrer. Det er klart, at han ikke kan have set og oplevet alt det han meddeler i sine sammenhængende betragtninger. En del har han nok hørt fortælle undervejs, f. eks. om hollændernes kampe mod hottentotterne på Kap og mod sultanerne på Java. Han meddeler direkte, at hans oplysninger om stormogulens fantastiske hof skyldes hinduen Francisco Pedro. Der har været fortalt mange skrøner og beretninger om sælsomme oplevelser, hvor europæerne mødtes derude, — f. eks. om hottentotkvindernes makabre prydelser af tarme, viklede om benene, om grunden til enkebrændingen, om uhyggelige skibbrud på den australske kyst, om fangne hajers maveindhold osv., og en del deraf beretter han i dagbogen. Det er vel næppe nødvendigt at sige, at mange talangivelser er alt for store; i datiden tog man det ikke så nøje.

Helt uden litterær påvirkning har han nok heller ikke været. Tager man Olearius's udmærkede udgave af Jørgen Andersens og Volquard Iversens rejser, udkommet med fine kobberstik i Slesvig 1669, for sig, vil man ved læsningen flere gange støde på de samme oplysninger, ja hist og her de samme ord, som Cortemünde bruger.¹⁰ Man kan ikke helt frigøre sig for den naturlige tanke, at Cortemünde kan have haft den lige udkomne bog med ombord og har studeret den, eller han kan have brugt den ved renskriften.

Nogen direkte afskrift er dog ikke påviselig, og det samme gælder m. h. til samtidens udenlandske rejsebøger. De indeholder alle en vrimmel af oplysninger, hvorefter mange går igen flere steder. Det vil være ugørligt at udrede, hvad der går tilbage til mundtlige kilder og hvad der støtter sig til trykte beretninger. Til Cortemündes tegninger, f. eks. af hottentotterne og folketyperne på Java, har det heller ikke været muligt at finde direkte forbilleder; de er sandsynligvis, som de øvrige, komponeret af ham selv.

Der er ingen tvivl om, at Cortemünde har en del af sine geografiske oplysninger og stednavne fra de hollandske sø- og landkort, »Oldenborg« selvfølgelig førte med sig. En række geografiske betegnelser findes ikke på moderne kort, men ved at søge i datidens pragtfulde hollandske kortværker (de Witt, van Keulen o. fl.) finder man dem uden møje.

Et spørgsmål er, om Cortemünde har tænkt på at få udgivet sin dagbog eller om den kun har været til privat brug for familie og venner. Tegningerne kunde udmærket bruges til forlæg for kobberstik, titelbladet er sat op som til en bog, skriften er i reglen tydelig, de lange digte er gennemarbejdede, — men til syvende og sidst er der mange dagbøger, som er udstyret på lignende måde. Der synes faktisk ikke at være noget, der kan støtte den ene eller den anden formodning.

Rejsen.

»Oldenborg« var ikke ude på opdagelsesrejse, men på et regelret handelstogt. Derfor er der ikke nye ting af geografisk, etnografisk og anden vigtighed at finde hos Cortemünde. For os danske har beskrivelsen sin værdi ved at den skildrer hvordan en handelsfærd i datiden

gik for sig, hvordan livet ombord artede sig, hvordan man reagerede over for det fremmede, man oplevede. Samtidig får vi en del gode og ellers ukendte meddelelser om logen i Bantam og om danskernes virksomhed derude, ligesom dagbogen bringer en række oplysninger af personalhistorisk art. Da skibets journal og de øvrige papirer fra rejsen er gået tabt, er kildeværdien af dagbogen ikke ringe.

Men det der vil fange læsernes opmærksomhed mest er selvfølgelig den friske og selvoplevede tone i skildringen. Man får et slående indtryk af søfolkenes hårde liv ombord, af rejsens uhyggelige farer og af de utrygge kår; ofte er det på et hængende hår at skib og mandskab reddes. En stærk spænding bærer skildringen. Livet ombord er sjældent skildret så levende i al sin usikkerhed, sin uhygge og sin ceremonielle pomp. Der traktes og drikkes skåler, så man forbavses; der skydes salutskud i en øredøvende larm. Det var en robust tid, der ikke kendte til sarte nerver. Men der berettes også om umenneskelige straffe, tamp for masten, en kniv gennem hånden, tre spring fra råen. Nød og sygdom var mandskabets kår, rådden mad, fordærvet vand, ingen vitaminer mod skørbugen. Det var ikke for blødsødne folk. Man kan ikke lade være med at undre sig over, at kirurgen i Helsingør turde sende sin 11-årige søn Jørgen ud på et så dødsensfarligt eventyr blandt de rå søfolk.

Jagten efter krydderier, af hvilke man i datiden brugte en for os ubegribelig mængde, og efter profit har kostet datiden dyrt. Ostindietogterne var en ubegribelig ødsel indsats af kostbart menneskemateriale og et spild af menneskeliv. En stor procentdel af de søfolk der drog ud var sikre på aldrig at komme hjem igen. Man kunde være heldige som på »Færøe«, der gik ud 1668 og kom hjem efter en meget hurtig rejse 1670 med kun 36 døde,¹¹ men man kunde også være uheldig som det hollandske skib, Cortemünde fortæller om; det lå 5 måneder under linjen på vej til Kap, og da det endelig ankom, var der kun 20 i live. »Oldenborg« var på sin rejse også uheldig. Turen blev lang, og af de 154 mand, der drog ud 1672, kom der kun 25 tilbage 1675, altså knap 1/6. Resten blev derude, og mandskabet måtte suppleres op undervejs. 1672 døde efter Cortemündes opgivelser 36, 1673 hele 47, 1674 kun 3 og 1675 24. Regnskabet passer ikke helt, men det er selv-

følgelig ikke sikkert, at han har husket at antegne alle dødsfald, og muligt er det at nogle af soldaterne er blevet i Bantam.

Trods alt vedblev man at gøre sin indsats — rejserne betalte sig trods mandefaldet. Det ene skib efter det andet løb ud fra København. Vi ved også, at mangfoldige danske var i hollandsk tjeneste. Cortemünde træffer en del af dem undervejs, selv på de små øer som Robben Ejland, hvis sergent er fra Ålborg, og Mauritius, hvor der opholder sig en dansk kunstdrejer. Man forstår, at der i datiden var en stor udlængsel iblandt europæerne, ikke mindst blandt danskerne. Mange lod sig hverve som hollandske søfolk eller soldater, og de fleste af dem er sikkert omkommet derude.

Sagen var den, at Holland i sin stormagtsperiode i 1600'erne var som et Amerika for vor tid, med datidens største chancer for at blive noget stort, hvis man var dygtig og havde held til ikke at dø forinden; det gav eventyrlige muligheder for at gøre lykke og tjene penge. Særlig søgt var søfolk til flåden og til kolonierne; de store opgaver, Holland påtog sig, krævede et langt større menneskemateriale, end landet selv rådede over, og talrige skandinaver, tyskere, ja selv englændere gik i landets tjeneste, i flåden og ikke mindst i det Ostindiske kompagni. Skarer af anonyme skandinaver har hjulpet med til at skabe det hollandske kolonirige. De fleste dansk-norske søofficerer i 1600'erne havde tjent i Holland; endnu i 1720 skal der have været 60.000 skandinaver i hollandsk tjeneste, og da var storhedstiden ved at være forbi.¹² Selv om tallet sikkert er for højt, er det en kendsgerning, at der var mange.

Trods de efter vore begreber mangelfulde og utrygge forhold dristede man sig til den store sejlads. Man var hjælpeløs over for skørbugen og andre sygdomme; søkortene var mer end upålidelige; navigationen var primitiv. Bredden kunde bestemmes med nogenlunde sikkerhed ved astrolab eller jacobsstav, men da kronometret var ukendt dengang, kunde den geografiske længde kun bestemmes ganske tilnærmelsesvis ved bestikket. Man holdt sig også til breddegraderne, som man kendte, og sejlede i udstrakt grad breddesejlads. Erfaringsmæssigt kendte danskerne noget til passatvindene og muligheden for ved deres hjælp at komme hurtigt og nemt afsted, selv om det gik ad

store omveje; fra de Kapverdiske øer til Kap måtte man over Brasilien, fra Kap til Sundastrædet over St. Paul og Amsterdam. Men helt inde i passatvindenes mysterier har man ikke været; »Oldenborg« kom fra Bantam på et så ugunstigt tidspunkt, at man spildte 7 måneder med at flakke om på det Indiske ocean og til sidst søgte tilflugt på Mauritius.

Hertil kom et andet usikkerhedsmoment. Barbareskstaternes sørøvere lå på lur ud for Nordafrikas kyst for at opsnappe skibene, og hjemrejsen var risikabel af den grund, at man simpelthen ikke anede, om der var krig eller fred i Europa, og om man muligvis, når rejsen var ved at være vel overstået, blev taget som en god prise af en eventuel fjende. Hollænderne havde, som man ser af beretningen, organiseret hjemrejsen af returskibene på en forbilledlig måde; til det formål var Kapkolonien grundlagt, og herfra gik skibene i store samlede flåder nord om Skotland, hvor der lå hollandske konvojskibe og ventede på dem med de nyeste efterretninger og hårdt tiltrængte »forfriskninger« (friske grønsager, fersk kød).

Europæerne i Ostindien.

Derude i Østen lå Indiens eventyrriger, stormogulens land, Ceylon, Molukkerne, Kathai (Kina), Japan, — hver på sin vis højt civiliserede gamle kulturlande. Danskerne må have følt det stærkt, når de kom ud; de mødte forhold, som ikke var på højde med dem derhjemme, men der var andet, som var imponerende og gav stof for tanken, — man behøver blot at nævne begreber som religiøs frihed og personlig hygiejne med dagligt bad. Ikke bare den frodige natur med dens overdådige rigdom af alleslags vidunderlige og dejlige planter, ikke alene jordens rigdom på guld og ædelstene eller havets på perler og vidunderlige fisk, men også de muhammedanske sultaners eventyrlige pragt og magt. Det var Orientens blændende romantiske verden med despotiske og dog milde herskere, ødsel rigdom, fyldte skatkamre, kostbare dragter, et liv i behagelig lediggang, store harem'er med de vidunderligste kvinder, moskeer i den fremmedartede mauriske stil. »1001 nat«s eventyr blev ganske vist først kendt i Europa 1702 ved

Gallands franske oversættelse, men hele dens tryllestemning havde man længe før været fortrolig med.

Det var ikke for at udsuge laverestående indfødte, danskerne drog til Østen; man ansøgte ærbødigt om at få lov til at drive handel med jævnbyrdige nationer til begges tarv. Østens folk var ikke dummere end europæerne. Havde man tænkt på at narre dem lidt, blev man hurtigt belært om noget andet. Oplysende er det således at høre, at Christian IV havde ladet slå nogle kroner af sølv til specielt brug i Indien; Ove Gedde havde et par med, som han viste fyrsten af Tanjore, af hvem danskerne lejede Trankebar. Fyrsten lod sig ikke narre — mønterne var underlødige, det var der ingen tvivl om, og Christian IV lod ikke slå flere.¹³

En særlig glans stod der om stormogulen og hans rige i Gangesdalen. Han var en af de rigeste fyrster i verden, en despot, der rådede over sine undergivnes ve og vel, en herskertype som taget lige ud af 1001 nat. Han havde så umådelige indkomster, at ingen rigtig vidste hvormange. Flere europæere besøgte ham, bl. a. den omtalte Jørgen Andersen fra Tønder, og Cortemünde indhentede som man ser også oplysninger om ham og forundredes såre over alt hvad han hørte. Det var noget ganske andet end Christian V's beskedne hof i København. De ostindiske øer regeredes af den ene lille sultan ved siden af den anden. Disse muhammedanske fyrster levede selvfølgelig ikke i den pragt, stormogulen formåede at omgive sig med, men efter evne førte de et pragtfuldt liv. Man har ikke indtryk af at Bantam-sultanens palads er særlig flot, men det liv og den pragt, Cortemünde så, var dog betagende for en europæer at opleve.

Gennem hele middelalderen havde Europa stået i forbindelse med Østens riger, ikke direkte, men gennem araberne. Varerne førtes fra Kina, Molukkerne, For- og Bagindien osv. med de arabiske skibe til den persiske bugt og videre med karavaner til Middelhavet, eller de gik ad de møjsommelige karavanveje gennem Midtasiens bjerge; de venetianske købmænd modtog dem fra araberne og perserne og sendte dem videre til det øvrige Europa. Der løb høje omkostninger på undervejs, men det var luksusvarer, der ikke vejede meget, og som var begærede. Ikke mindst gennem *Marco Polos* beretninger med deres

blanding af kendsgerninger og fantasi havde man fået oplysninger om og interesse for Asiens eventyriger.

For de europæiske lande, især for *Portugal* og *Spanien*, stod det som et ønskemål at komme i direkte forbindelse med Indien, bl. a. for at slå *Venezia* ud. Det er velkendt, hvorledes portugiserne forsigtigt og målbevidst famlede sig frem langs Afrikas kyst i 1400'erne for til sidst at tage springet og nå Indien (*Vasco da Gama* 1497—99). Kort før mente *Kolumbus* at have opdaget vejen til Indien ved at sejle den anden vej mod vest over havet, — et andet forsøg på at løse opgaven.

Paven havde 1493 ved en bulle delt verden uden for Europa mellem *Spanien* og *Portugal* efter en demarkationslinje ca. 100 leguas (en legua = 5.5 km) vest for *Azorerne*; spanierne skulde have hvad der lå vest og portugiserne hvad der var øst for denne længdegrad, som man ganske vist ikke var i stand til at bestemme nøjagtigt. Året efter blev linjen ved *Tordesillasforliget* mellem de to lande uden pavens mellemkomst lagt således, at den gik 370 leguas vest for *Kapverdeerne*; det fulgte deraf, skønt det ikke sagdes direkte, at linjen forløb tilsvarende på den modsatte side af kloden.¹⁴ Spanierne fik derved *Mellem-* og det meste af *Sydamerika*, samt senere *Filippinerne*, som de ved fejlagtige oplysninger fik lempet over på den spanske side af demarkationslinjen, men portugiserne fik dog den bedste bid: *Afrika*, *Brasilien* og *Asien*. 1502 fik de af paven eneret på *Indienfarten*, og i løbet af 1500'erne lykkedes det dem at befæste deres positioner i *Ostindien*. Man må beundre det lille *Portugals* indsats for at udnytte denne begunstigelse. Portugiserne byggede forter overalt, tilrev sig overherredømmet over de indfødte fyrster, handlede og tjente mange penge. Om deres tit hårdhændede metoder er det ikke værd at tale.

Først sidst i 1500'erne begyndte de at mærke konkurrencen. *Hollænderne* og *englænderne* kom frem på arenaen og skabte hver for sig store sømagter. De indså ikke, hvorfor portugiserne skulde have eneret på at udnytte dette vældige område, fordi paven engang havde bestemt det. I 1590'erne viste de første hollændere sig i *Ostindien* (*Cornelius Houtman, van Neck*). Hollænderen *van Linschoten*, der havde været i portugisisk tjeneste, udgav samtidig sin *Indienbeskrivelse*

(Itinerario), der gav de nødvendige oplysninger om vejen og vindforholdene, som portugiserne ellers havde hemmeligholdt. Selv om hollænderne i begyndelsen led nogle nederlag, lykkedes det dem dog på en efter forholdene fantastisk smertefri måde at trænge den portugisiske indflydelse tilbage. De udnyttede de indfødte fyrsters utilfredshed med portugiserne og fik dem ved deres hjælp og ved egen indsats af penge og materiel forjaget. Ved list og ærlighed, krig og fredelig fremfærd fordrev de dem ret hurtigt fra de fleste af deres faste steder i hele Østen. Da hollænderne 1641 erobrede Malakka, var det så godt som ude med portugisernes magt; kun enkelte småpladser beholdt de. Som en moden appelsin faldt Sundaøerne og Molukkerne i hollændernes turban. Portugiserne var for få og måske også for uegnede til kolonitjenesten. Hertil kom, at Portugal 1580 var kommet under Spanien, der ikke havde tilstrækkelig interesse i at understøtte portugisernes særinteresser, men havde mer end nok med deres egne problemer i Europa: England og Nederlandene. Deres stolte armada blev slået totalt af englænderne, og nederlænderne, der havde fået deres mod skærpet i frihedskampen mod spanierne, voksede op i vældig selvtillid og stolthed. De havde udholdenhed, organisations-talent, vilje, en vis evne til at omgås de indfødte — og penge til skibe, udrustning og mandskab.

En del mindre ostindiske selskaber blev dannet i Holland, men allerede 1602 blev de sluttet sammen til det almægtige *Nederlandske ostindiske kompagni*, med en kapitalkoncentration, som man næppe før havde set magen til. Den ene flåde efter den anden udsendtes til Java og Molukkerne og vendte hjem, rigt ladet med krydderier og luksusvarer; handelen med Kina og Japan og andre lande kom i gang. Kompagniet fik ret til at føre krig og slutte fred, at bygge fæstninger, vælge statholdere, øve justits, med den hollandske republik bag sig. Der var ingen ende på de muligheder, hollænderne så og udnyttede. 1619 jog de javanerne ud af Jakatra og gjorde den til deres hovedstad i Ostindien; de kaldte den *Batavia* (bataverne var et folk, der i oldtiden boede ved Rhinens munding). Byen blev et lille Amsterdam med palæer, kanaler, havn, værft (på Onrust) osv., og her fik generalguvernøren sit sæde.

Kryddernellike- og muskatdyrkningen blev koncentreret til *Amboina* og *Banda*. Med hård hånd blev alt hvad der var af plantager andre steder ødelagt, så hollænderne havde monopol på disse så begærede varer og kunde bestemme priserne. Af Cortemündes skildringer får vi et glimrende billede af hollændernes magtfyldte og rigdom, symboliseret i Kapstaden, hvor de tungt lastede skibe fra Java, Ceylon og andre pladser mødtes. En hollænders hjerte måtte svulme ved synet.

Nutiden ser med andre øjne på datidens kolonikamp og imperia- lisme. Men hvordan man end bedømmer hollændernes indsats, må man indrømme, at det var imponerende, hvad de formåede at ud- rette i det vældige område, der var mange gange større end den lille hollandske republik. Det var begærlighed og hensynsløshed, der parret med mod og dygtighed opbyggede det store rige. Med misundelse så andre nationer på hollændernes magt. Mange danskere var særdeles irriterede over og misundelige på de brovtende og rige hollændere. Det var langt fra dem alle, der var prohollandsk indstillede som Corte- münde, som takket være sin fødsel og opdragelse halvt regnede sig som medlem af nationen. Det skal dog siges, at de hollændere, »Olden- borg« og dens besætning havde at gøre med, ifølge Cortemünde alle var særdeles hjælpsomme.

Portugiserne havde ikke været uden konkurrenter; spanierne, der som nævnt satte sig fast på Filippinerne, efter at Magellan havde op- daget øerne 1521, forsøgte uden større held at få lidt af gevinsten. Heller ikke hollænderne var ene i kapløbet; især *englænderne* optrådte i begyndelsen yderst generende i Ostindien. 1600 var der i London dannet et *Company of Merchant Adventurers*, der sendte skibe til Ostindien og fik oprettet faktorier forskellige steder, 1602 således i Bantam. De byggede forter rundt omkring, og hollænderne måtte ved forhandlinger dele krydderhandelen med dem, men det kunde ikke undgås, at det kom til blodige sammenstød hist og her, hvor man gensidigt brændte hinandens skibe og myrdede løs. Det lykkedes efter- hånden hollænderne, der følte sig stærke nok til det, så godt som helt at fordrive de nærgående konkurrenter under påskud af forræderi og på trods af indgåede aftaler.

Fra moderlandet fik englænderne ikke den støtte, som hollænderne fik hjemmefra; heller ikke i Europa lykkedes det England at slå det lille Holland i de blodige søkrige i 1600'erne, og hvad der skete i Ostindien, ofte i små guerillakrige, kunde vanskeligt kontrolleres 3000 mile bortefra.

Den vigtigste stat i Indonesien var på det tidspunkt, Cortemünde skildrer, *Bantam*. Her herskede sultan *Ageng Tirtajasi* (eller Abu'l Fath Abdu'l-fattâh), den tredje sultan af Bantam (1651—83), suverænt, og her kunde andre landes folk oprette loger med sultanens velsignelse uden at hollænderne kunde forhindre det. Hans rige, der omfattede Vestjava, Østsumatra og Sydborneo, var det eneste af de indfødtes sultanater, der ikke var bukket under for hollændernes overmagt, efter at Makassar 1669 havde måttet anerkende hollændernes overherredømme og eneret til handelen.¹⁵ Sultanen havde interesse i at drage så mange fremmede nationer til sig som muligt; som modvægt mod hollænderne. Bantam, der nu er sunket ned i ubetydelighed og hvis bugt er groet til, var på det tidspunkt et livligt handelscentrum for alle Østasiens varer, og her var der godt at handle. Få år senere indtog hollænderne, som det senere skal berettes, Bantam og forjog alle de fremmede; byens magt svandt, og Batavia erobrede førstepladsen. Vejen lå åben for hollænderne til at fuldende konsolideringen af deres rige kolonivælde. Allerede 1670 havde de 30 kontorer (faste handelspladser) på de ostindiske øer, og 17 i Forindien.¹⁶ 1751 kunde et af de mest ansete handelsleksika skrive, at hollænderne var så mægtige og havde så mange lande under sig, at ingen europæisk nation kunde udruste så mange skibe og mønstre så mange søfolk, at de var i stand til at konkurrere med dem,¹⁷ og da var deres europæiske storhedstid forlængst forbi.

Den *franske* konkurrence betød ikke nogen større hindring for hollænderne. Først 1664 oprettedes der et fransk ostindisk kompagni. Franskmændene havde dog tidligere i beskeden målestok forsøgt at få en handel i gang på Ostindien; de havde bl. a. et faktori i Bantam. Deres forsøg på at sætte sig fast på Madagaskar gav stødet til at hollænderne 1652 slog sig ned på Kap for at have et støttepunkt på ostindierejsen, og da franskmændene 1646 besatte Bourbon (Réunion),

fik hollænderne anlagt et fort på det nærliggende Mauritius. Da en stor fransk flåde forsøgte at skaffe sig faste pladser på Ceylon og i Forindien (St. Thomé), slog hollænderne dem eftertrykkeligt 1674 (jfr. Cortemündes beretning herom).

Danskerne i Østen.

Danskerne var forbavsende tidligt på pletten. Det er velkendt, at Christian IV 1616 oprettede et ostindisk kompagni i København og at der 1618 udsendtes en lille flåde under *Ove Gedde* for at erhverve en handelsplads på Ceylon, men i stedet for fik danskerne *Trankebar* på Koromandelkysten til leje af naiken (fyrsten) af Tanjore. Her byggedes fæstningen *Dansborg* og her havde danskerne i over 200 år deres faste plads i Indien. Derimod er det næppe almindelig kendt, at der allerede i 1620—30'erne blev oprettet loger eller faktorier i en række byer i Ostindien: i Forindien i *Pipley* (1626), *Balasure* (1626), *Pondicherry* og *Masulipatnam*; i Bagindien i *Kedah*; på Sumatra i *Sukadana* (1626) og *Atjeh* (1633); på Java i *Japara*, *Rembang*, *Bantam* (1638); på Borneo i *Matan* (1626) og *Bandjermassin*; på Celebes i *Macassar*, samt på øerne *Solo* og *Timor* (1638). Også i Siam og Persien handledes der.

I de første år var der hyppige ekspeditioner med skibe fra hjemlandet; der tjentes gode penge, som opvejede de mange tab af materiel og mennesker. Men de ulykkelige krige, Danmark blev indviklet i, gjorde, at der ikke blev råd til at udsende skibe efter midten af 1640'erne. I næsten 25 år måtte handelen i Ostindien skøtte sig selv som den bedst kunde. Heldigvis sad der en del gode mænd derude, som var i stand til at føre de uundgåelige småkrige og tjene de nødvendige penge til de daglige udgifter, dels ved handel, dels ved overfald af fjendtlige skibe. Nogle loger blev lukkede (f. eks. den i Bantam 1645), fordi de ikke gav udbytte, andre blev til gengæld oprettede. Ganske vist var der også sorte får blandt de danske embedsmænd, som ødelagde meget af det, der var vundet. Men i det store og hele gik det tilfredsstillende, — til stor forbavselse for hjemlandet, der ikke havde kunnet understøtte dem og helt havde opgivet håbet om at kunne holde det vundne.

Først 1668 udgik der igen et skib til Ostindien, nemlig »Færøe«, under kommando af generaladmiral Cort Adellers søn, kaptajn, senere schout-bij-nacht *Sivert Adeler* (1647—83). Han gik først til Trankebar og ordnede forholdene der, og derefter sejlede han til Bantam, hvor han 1670 afsluttede en overenskomst med sultanen for at få genoprettet en loge. Som omtalt var Bantam endnu selvstændig; hollænderne, der havde anset danskernes handel, så beskeden den end var, for farlig,¹⁸ kunde ikke forhindre den. Her var der desuden, som det fremgår af Cortemündes dagbog, loger oprettet af englænderne (siden 1628) og franskmændene, og også af portugiserne. Hollænderne havde forøvrigt også en loge.

Det er rimeligt, at både sultanen og hans schahbandar (vel nærmest = storvezir) *Chinaby* med glæde har set danskerne dukke op igen i deres rige som en ny konkurrent til de overmægtige hollændere. I de breve, som de begge skrev til Frederik III 7. januar 1670 (han døde februar samme år), giver de udtryk for glæde over danskernes ankomst. Sultanen giver sit samtykke til logens oprettelse, men skriver samtidig, at hvis kongen sender skibe ud igen, ønsker han gerne nogle metalstykker (kanoner) efter det mål, som kapt. Adeler får med hjem, samt ca. 50.000 pund krudt. Som gave sender sultanen kongen en diamant og lover flere sjældenheder. Han meddeler, at han har 176 barrer peber liggende oplagt, som »Færøe« ikke havde plads til. — Sultanen drev selv en udstrakt handel med egne skibe, og han var ikke bange for at føre handelskorrespondance, hvad Christian V i sine svarbreve til ham ikke indlod sig på; den slags inferiøre emner berørte han kun i sine breve til schahbandaren. Denne skrev også til den danske konge og udtrykte sig direkte således: »Jeg ønsker at der hvert år må komme skibe fra Danmark til Bantam,« og også han sendte kostbare gaver med.¹⁹

I et senere brev, der vist ad andre veje er kommet til København (1672), taler sultanen direkte om en kontrakt med Christian V og udbeder sig krudt, kugler og tovværk.²⁰ Christian V har fundet det ganske i sin orden, at sultanen har bedt ham om våbenhjælp (underforstået: mod hollænderne), og han sendte flere kanoner ud til ham (»Oldenborg« medførte, som det vil ses af dagbogen, en »hel« kar-

tove). Sultanen takker køligt og tillader sig at kritisere kanonerne, der var bedre egnet til skibsbrug end fæstningsbrug.

Sivert Adeler satte foreløbig *Mikkel Mikkelsen* til faktor over logen med *Henrik Coyman* som assistent. Mikkelsen har åbenbart været energisk i den tid, hvor der ikke var danske skibe ude. Det gjaldt om at have pakhusene fulde, når de ankom. Måske har han også tænkt, at det var godt ikke at være for afhængig af sultanen. Han handlede derfor på Pegu, Sain, Keila, Malakka, Papara og andre steder; da »Oldenborg« kom ud, var han, som Cortemünde fortæller, i Japara for også dér at oprette en filial. Efter en aftale med Danmark lagde hollænderne ikke direkte handelen hindringer i vejen.

Imens var der hjemme i Danmark oprettet et nyt *Ostindisk Kompagni*. Den nye konge, Christian V, udstedte 20. november 1670 et reglement og gav kompagniet oktroj på 40 år. Der blev valgt en temmelig stor og meget fin direktion med lutter kendte personer. Sivert Adeler far, søhelten *Cort Adeler*, blev den ledende direktør; desuden var kongens halvbror, *Ulrik Frederik Gyldenløve*, *Niels Juel* og andre med som direktører (jfr. Cortemünde). Kompagniet fik store begunstigelser og beføjelser: skibene blev stillet til rådighed af kongen — det var mest orlogsskibe —, og en del blev senere foræret til kompagniet. De måtte føre orlogsflag og havde ret til at tage de skibe som priser, der vilde hindre deres rejse. Tolden på de hjembragte varer, der videreeksporteredes fra landet, blev sat til 1 %, mens der skulde betales 2 % afgift af de varer, der forbrugtes i Danmark; dermed vilde man støtte landets eksport. Kompagniet var et aktieselskab, hvis mindste aktie lød på 100 rdl. Desværre var de fine navne ikke nok til at lokke tilstrækkeligt med penge ud af folk; landet havde altid været kapitalfattigt, og svenskekrigenes sår var endnu ikke lægt. Aktiekapitalen var kun på 163.000 rdl., hvad der ikke var nok til så stort et foretagende. I sammenligning med hollændernes storkapitalistiske kompagni var det yderst beskedent. — I marts 1671 blev der forøvrigt på samme måde startet et Dansk-Vestindisk kompagni.

I den følgende tid udsendtes en del skibe til Ostindien; nogle gik på Trankebar, andre på Bantam, de fleste vist begge steder. Næste ekspeditionsskib til Bantam var »*Phønix*« (eller »*Mageløs*«) 1670

—72; 1671 udrustedes »*Fortuna*«, der dog vist ikke nåede ud, og derpå fulgte »*Oldenborg*«s togt 1672—75, som Cortemündes dagbog fortæller om. 1674 bestod kompagniets flåde desuden af »*Spes*« (eller »*Haabet*«) på 34 kanoner; »*Neptunus*« på 24 kanoner; den nævnte »*Fortuna*« (eller »*Hvide Fortuna*«), ligeledes på 24 kanoner.²¹ 1674—76 var »*Pelicanen*«, som 1672 havde været udsendt til St. Thomas, på togt, og 1681—83 »*Den flyende Ulv*«. ²² Men der nævnes også andre skibe, som vist væsentlig gik på og fra Trankebar: »*Norske Løve*«, »*Christianshavn*«, »*Dansborg*« og »*Havhesten*«; Cortemünde omtaler det sidstnævnte skib.

1673 overtog den 28-årige overkøbmand eller faktor *Johan Joakim Paulli*, som kom ud med »*Oldenborg*«, ledelsen af Bantam-logen, og Mikkelsen tog hjem med »*Oldenborg*«. Paulli har vist været meget dygtig og energisk. Desværre er »*Bantams Contoir Journals Hoved Casse og Brev Bøger*, holden af Joh: Jochum Pauli« kun kendt fra en gammel registratur, men logen blev det bedste handelsforetagende i Ostindien. 1676 vurderedes den til 45.034 pardaus (1 pardau er omtr. = 1 rdl.), hvilket var langt mere, end noget andet kontor kunde opvise. Der blev vundet meget både på de ud- og hjemførte varer. Paulli blev 1680 indvalgt til rådet i Dansborg (Trankebar), men blev boende i Bantam, vist efter ønske fra sultanen, der ikke vilde af med den dygtige og tiltalende mand. I begyndelsen var han ganske vist ikke tilfreds med ham; i sin skrivelse af 15. februar 1675 til Christian V skriver han, at der hos Paulli hverken er »*Recht noch Reeden*«, og at handelen ikke mere er som i gamle dage, men ærgrelsen har nok været forbigående. Desværre døde Paulli juleaften 1682 i Batavia, men det varede heller ikke længe, før hollænderne gjorde det umuligt for danskerne at opretholde logen i Bantam.

Sultanen nedlagde 1. maj 1680 sin regering. I virkeligheden tvang hans ældste søn *Abdu'l Kahhâr* (kaldet *sultan Hadji*, fordi han 1674—76 havde været i Mekka; hadj = pilgrim) ham dertil. Sultan Hadji havde maskepi med hollænderne og sluttede forbund med dem. Faderen, der altid havde holdt på sin stats selvstændighed — fra 1652 til 1659 havde han ført krig med generalguvernør Maetsuyker —, blev rasende derover og vilde have regeringsmagten igen. Han støttede sig

til englænderne og danskerne og havde folket på sin side. Han belejrede sønnen i kastellet Surusuan i Bantam; danske og engelske konstabler betjente hans kanoner. Sønnen fik gennem den af Cortemünde nævnte hollandske faktor eller resident W. Caeff sendt bud til Batavia om hjælp. Hollænderne kom hellere end gerne; de slog den gamle sultan og hans hær, der angives til ca. 50.000 mand. Han flygtede til bjergene mod syd, men måtte til sidst overgive sig til sønnen (1683), der vilde have dræbt ham, om hollænderne ikke havde forhindret det. I stedet blev han sat i fængsel, først i Bantam, senere i Batavia, hvor han døde 1692. De fremmede, englændere, franskmænd, portugisere og danskere, blev forjaget; sønnen blev totalt afhængig af hollænderne, der 17. april 1684 fik monopol på peberhandelen i Bantam og dermed havde overmagten over hele det ostindiske ørige, hvis mange små fyrster kun havde begrænset magt.²³

Efter undersøgelsen af det sidste uafhængige rige i Ostindien har javanerne altid hadet hollænderne inderligt, siges der. Men det hjalp ikke noget; selv om hollænderne var meget fåtallige i forhold til den indfødte befolkning, sad de som enevældige i deres rige lige op til vor tid. Af og til var der opstande, som blev slået ned med hård hånd. 1832 afskaffede hollænderne den sidste skin-sultan af Bantam, Mohammed Tsafiu'd-dîn.²⁴ Ingen fremmede fik adgang, hverken store eller små nationer. Danskerne måtte begrænse sig til at handle i Forindien, — bortset fra en smule handel hist og her i arkipelaget —, og også englænderne rettede deres øjne mod Forindien og lod hollænderne beholde deres bytte i fred.

Efter Paullis død skulde hans assistent, *Lambert Diricksen*, tage sig af hans bo og samtidig søge at redde stumperne af den lukkede loges ejendele. Han har været noget af en kæltring; da han dukkede op i Trankebar hos guvernør *Axel Juel* — vist den monsr. Juel, der iflg. Cortemünde var med på »Oldenborg« —, var det ikke store ting, han havde reddet til kompagniet, men så meget mere til sig selv.²⁵ Han slap dog øjensynlig godt fra det.

Man forstår, at det var et hårdt slag for det ostindiske kompagni, at dets mest blomstrende loge med de talrige små filialer blev lukket. Dette i forbindelse med pengemangelen på grund af den for ringe

aktiekapital, samt forskellige tab ved forlis og uærlige embedsmænd, gjorde, at selskabets kraft tog af.

1732 blev det *Asiatiske Kompagni* oprettet til erstatning for det hensygnende Ostind. Komp., og lige op til Napoleonskrigenes tid blev der foretaget talrige skibsekspeditioner både til Trankebar og til Kanton i Kina. Ikke uden grund kaldes 1700'erne for den florissante handelsperiode. København blev et nordeuropæisk centrum for Østens varer: porcellæn, thé, silke, lakarbejder, tøj osv. Krydderhandelen derimod deltog danskerne ikke mere i.

»Oldenborg«.

Skibet »Oldenborg«, som Cortemünde i sine morsomme illustrationer har forevigt flere gange, var oprindelig et orlogsskib. Det byggedes i *Neustadt* i Holsten (ved Lübeckerbugten) på skibsbygger Claus Reimers private værft; her blev på Frederik III's tid en hel række orlogsskibe bygget. De øvrige byggedes på Holmen i København. »Oldenborg« kostede 17.720 rdl. I efteråret 1663 kom det til København. Dets mål var $132' \times 32' \times 16'$; det havde 50 kanonporte og skulde i krigstid bemannes med 240 mand. Til daglig førte det kun 34—48 kanoner og havde en mindre besætning. 1664 bestemtes kanonantallet til 20 12-pundigere, 12 6-pundigere og 2 4-pundigere.

Det viste sig snart, at skibet var for smalt i forhold til længden; skanse og bak var åbne, og der var ikke to faste overløb. Der var for mange kanoner på batteridækket, og kanonportene sad for tæt sammen. Skibet var overmåde rankt i søen og repræsenterede en forældet og ubrugbar type orlogsskibe i forhold til de nye konstruktioner, man gik over til, da Cort Adeler blev ansat som admiral. Dette er sikkert grunden til at skibet 1672 udlejedes til det her i bogen beskrevne togt til Ostindien. 17. april 1673 forærede kongen skibet til kompagniet.

Det fremgår af Cortemündes skildring, at skibet var en fortrinlig sejler under gunstig vind — langt hurtigere end hollændernes —, også, at det var meget stift i storm og ugunstig vind og stampede kraftigt i søen. Den svenske gesandtskabssekretær P. Chambers, der fungerede som en slags spion og sendte rapporter hjem til sin regering om alt muligt, fortalte 7. juni 1672 om »Oldenborg«, at det på udrejsen

måtte gå ind til Bergen, fordi det var så gruelig rankt og ikke kunde føre sejl, idet Cort Adeler havde lastet skibet forkert og lagt de lette varer nedenunder de tunge. — Det må formodes, at Adeler, der var en meget kyndig mand, har haft den tanke at ville fordele lasten, så den kom til at svare til skibets konstruktion med højt tyngdepunkt, således at det virkelig er blevet lastet på den af svenskeren omtalte måde; imidlertid savnede det formstabilitet, hvorfor kapt. Fischer måtte søge ind til Hitterø (ikke Bergen) alligevel for at indtage mere ballast. I Bantam blev skibet sikkert lastet forkert med de tunge varer forneden, således at man hele hjemrejsen led derunder. Den blev både besværlig og langvarig og ødelæggende for materialet.²⁶

Alligevel sendte man det ud for anden gang 1677 til Ostindien, men som Cortemünde nævner forliste det på Læsø 7. januar med et katastrofalt tab af menneskeliv.

Samtidige kilder til belysning af togtet.

Det er et beklageligt tab, at mandskabsrullen, skibsprotokollen, ladningsdokumenterne og andre papirer fra »Oldenborg«s rejse ikke findes mere. Heldigvis kan der på anden måde fremdrages i hvert fald noget stof til belysning af togtet.

I Rigsarkivet findes en protokol²⁷ med kopier, ikke blot af selve kompagniets reglement og oktroj af 20. november 1670, men også af forskellige søpas, instrukser, skrivelser osv. fra nogle af de første skibs-ekspeditioner, — desværre ikke dem alle.

For »Oldenborg«s vedkommende findes her det danske og latinske søpas for kapt. Berendt Andersen (Fischer), dateret 13. marts 1672, samt skibsartiklerne og flere breve, bl. a. til sultanen og schahbandaren af Bantam, alle under samme dato (se tillægget).

Sultanens og schahbandarens svarskrivelser findes vist ikke mere; derimod haves der andre skrivelser fra dem (se tidligere). De findes i to udførelser, den ene skrevet med arabisk skrift, den anden en oversættelse af brevet til hollandsk; begge er lagt i en konvolut af hvid silke, forseglet med rødt laksegl.

Af søpasset ses det, at togtet også skulde være gået til Trankebar; kaptajnen fik også breve med til naiken af Tanjore og kongen af

Visapur. Det vides ikke, hvorfor Trankebar ikke blev anløbet. Det er heller ikke oplyst, om kejseren af Japara har fået det brev og de gaver, Christian V sendte med til ham; han var forlængst blevet undertrykt af sultanen af Mataram.

Om den ladning, »Oldenborg« bragte med ud, ved vi ikke mere, end hvad Cortemünde noget summarisk anfører i sin dagbog. Som parallel kan anføres en liste over hvad »Phønix« førte med fra Danmark på sin ekspedition 1675²⁸:

80 skippd. stangjern,
 78 skippd. bly;
 8 fade søm;
 4 pakker klæde;
 53 tønder smør;
 8 fade flæsk;
 50 flaskefodre fransk brændevin;
 20 fade lybsk øl;
 8574 rdl. i rede penge.

Det er tydeligt, at Danmark ikke, sålidt som de fleste andre europæiske lande, havde meget at udføre som handelsobjekt. At der har været smørekspport på den tid undrer unægtelig, især da smørret ikke kan være fremkommet i frisk tilstand. Flæsket har vel været til brug i logen, da muhammedanerne under ingen omstændigheder kan tænkes at være interesserede i svinets urene kød. Det vigtigste var og blev — helt op i Kinafartens tid — de rede penge. — Andetsteds nævnes som andre udførselsartikler: tobak, tobakspiber (kridt) og spillekort.²⁹

I en af datidens aviser, »Extraordinaires Maanedlige Relationer«, udgivet af Daniel Paulli, en bror til overkøbmand J. J. Paulli,³⁰ nævnes i augustnumret 1675 den nøjagtige ladning, »Oldenborg« hjembragte:

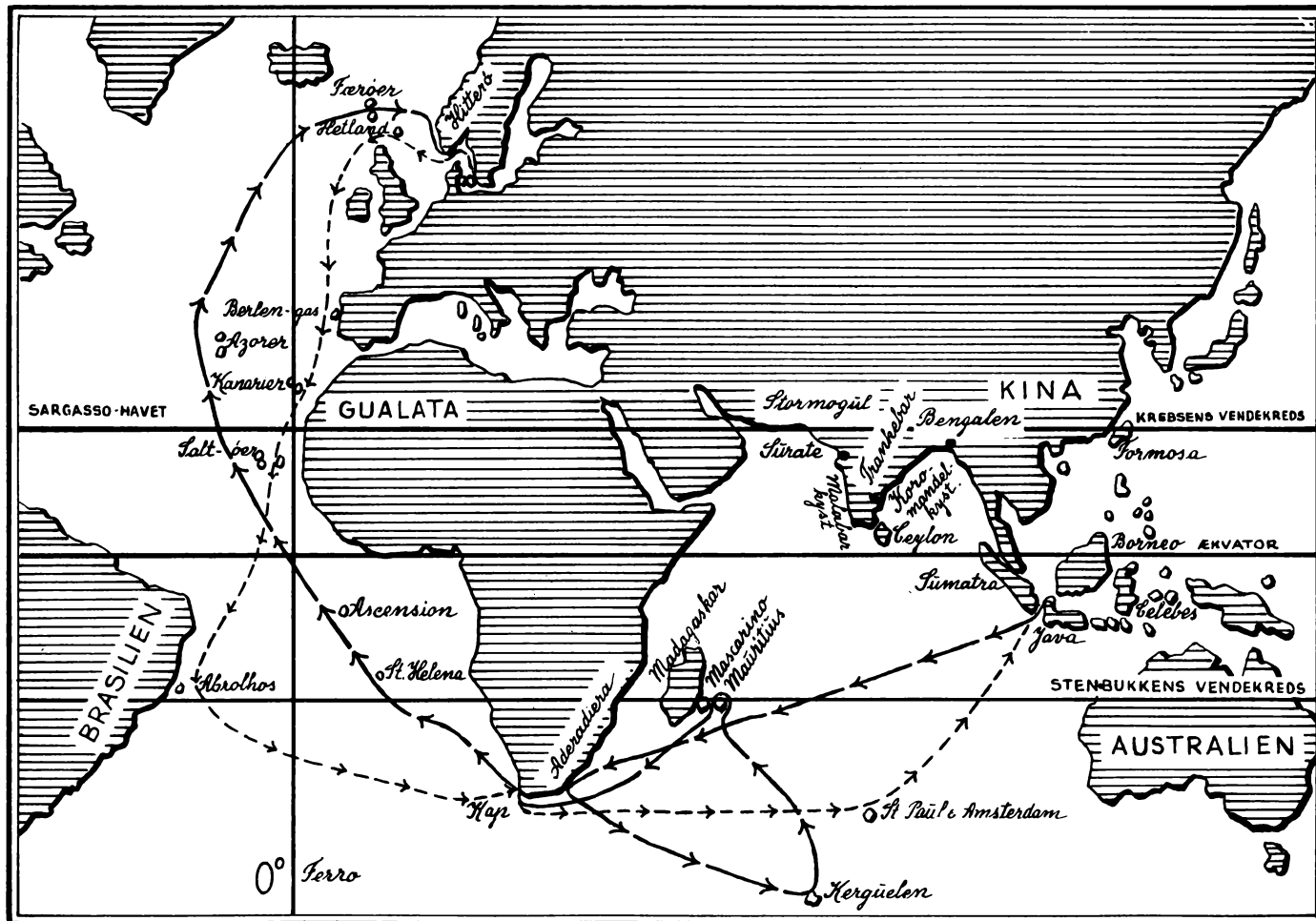
4.725.000 pund peber;
 105.500 » puddersukker;
 2.100 » candisukker;
 6.800 » galanga;
 18.700 » sappenholdt;
 150 stk. ebenholdt.

Varerne blev bortauktionerede 27. september 1672; det var langt op i tiden skik, at de hjembragte kompagnivarer stilledes til auktion. Auktionsbetingelserne er anført samme sted. Hvis varerne blev forbrugt i Danmark, skulde der betales 2½ % told, hvorimod de frit kunde udføres; dette er en ændring af de oprindelige toldsatser, der altså ikke har været effektive nok (se tidligere).

Sammenligner man listen med den fortegnelse, Cortemünde giver i sin dagbog (10. oktober 1673), vil man se, at de to ikke stemmer overens. Der nævnes hos ham rabarber, zinziber (ingefær), salpeter og kattuner. Grunden til uoverensstemmelsen er nok den, at da skibet efter sin grundstødning for anden gang skulde indtage ladning, har der været et andet udvalg end første gang.

Det er ikke uinteressant at sammenholde »Oldenburg«s ladningsliste med fortegnelsen over de varer, som det tidligere hjemkomne »Phønix« hjemførte fra turen, hvor de mødtes ved Java (samme blad, juni 1674). Der er en meget stor forskel. »Phønix« havde mange slags tøjler med hjem: »genees« lærred, salampouris, rolades, sparlagen, silkestoffer osv., — men det var en ladning, som stammede fra Trankebar, hvor skibet havde været før det anløb Bantam. Fra sidstnævnte sted havde det også peber, galanga og sukker med, og tillige langt flere forskellige krydderier end »Oldenburg«, hvis ladning var ret ensartet; der nævnes således: rabarber, nelliker, kanel, kardemomme, tamerinde, indsyttet ingefær, foruden andre ting som indigo, salpeter, virak, lak. —

Om mandskabet har det ikke været muligt at finde arkivalisk stof. For de fleste personers vedkommende må man nøjes med de oplysninger, Cortemünde giver. Hvor det har været muligt, er der i noterne til teksten anført, hvad der fra andre kilder kan oplyses om personerne; det drejer sig om de »finere« folk ombord. »Jan Hagel«, som Cortemünde kalder de menige, er og bliver kun en anonym mængde for os.

Skitse-mæssig fremstilling af »Oldenborg«s rute efter Cortemündes angivelser.

ORIENTALISCHE
REYSE,
Des Königlischen Schiffs
OLDENBORG.
Sampt dessen begebenheitē,
Beschrieben
Durch
JOAN PETRI CORTEMVNDEN.

Anno. C:

1672-73.

^{bis}
75:

Desiderata diu, dulcius veniunt.

SALUS MEA IN JESU²

Hs. kgl. majestæt til Danmark og Norge, *Christian V*, min aller-nådigste arvekonge og herre, samt det højrespektive *Danske Ostindiske Kompagni*³ havde besluttet at afsende et stort orlogsskib til Asien for at forny den handel, der var begyndt på *Christian IV*'s tid for ca. 50 år siden med den stormægtige sultan over kongeriet *Bantam*, beliggende på den verdensberømte store og rige ø *Java major*⁴ i Ostindien. Derfor lod de udruste et stort og meget bekvemt (men af ulykken forfulgt⁵) skib »*Oldenborg*«, med 154 mand, 36 kanoner og alle-slags andre nødvendige ting. Herpå blev jeg ansat som overkirurg.

Til dette ønsker jeg, at den højhellige treenighed rigeligt vil give mig uværdige sin almægtige, nådige bistand og velsignelse i alle lykkelige og ulykkelige hændelser, for Jesu Christi skyld. Amen i Jesu navn.

Den årsag, der bevægede mig til at begive mig ud på en så betænkelig og farlig 3600 mile lang⁶ rejse i hs. majestæts tjeneste, var det inderlige begær, der for længe siden var opstået hos mig efter at se de fjerne og vidunderlige orientalske lande og deres sælsomme beboere.

Selv om jeg ganske vist er nederlænder af fødsel, fra den verdensberømte stad *Amsterdam*, så er dog Danmark mit fædreland, hvor min salig hr. fader dengang var ekvipagemester over *Bremerholm* i *København* og kommandør over krigsflåden. Da jeg havde fyldt mit 14. år, besluttede han at sende mig til Holland igen og lod mig lære kirurgien i *Schoonhoven*⁷ hos den vidtberømte kirurg *Christoffer Riedinger* anno 1663. Da læreårene var tilende, nedsatte min herre sig i *Amsterdam*, hvor jeg tjente ham et år som svend, hvorefter jeg begav mig hjem igen 1667 efter min faders død. Jeg var så i kondition

hos den velagtede russiske regimentsfeltskær *Daniel Zander* på Sjælland og i Jylland 3 år, hvorpå jeg igen tjente i København et halvt år hos admiralitetskirurgen *Niclay Boy*.⁸

Da jeg imidlertid længtes ud i den vide verden, rejste jeg over til Sverige, søgte kondition i Bleking hos hr. *Christoffer Schrøder*, stads- og skibsbyggerikirurg i *Carelshaven*,⁹ tjente dèr et år og havde til hensigt at begynde en rejse til Frankrig og Italien. Da fik jeg netop en kaldelse fra admiralitetet ved en skrivelse fra hr. N. Boy fra København, hvori denne stilling blev tilbudt mig.¹⁰

1671 Af skyldig kærlighed til og troskab mod mit fædreland begav jeg mig straks herover i november anno 1671 for underdanigst at tiltræde omtalte stilling og vise min skyldigste tjeneste og samtidig med det formål at stræbe efter ære og dyd, samt at agte al fare for intet, når Gud kun vil give mig lykke til at komme tilbage med godt helbred, idet jeg tænker: *Finis coronat opus*.¹¹

(Udeladt er her et digt, hvori Cortemünde udtaler sin tillid til Gud, der indtil nu har bevaret ham og sikkert også vil gøre det i fremtiden.)

Herpå lod jeg mig eksaminere af hr. dr. *Friederich Hammerich*, søetatens medico,¹² og hr. N. Boy, admiralitetskirurg, og da det var meddelt admiralitetet, blev jeg den 24. november 1671 på admiralitetet forestillet for samtlige højædle herrer: hs. høje ekscellence *Güldenlöw*, hs. ekscellence grev *Frihs*, hs. ekscellence rigsadmiralen *Hinrich Bielke*, hs. ekscellence generaladmiralen, kavalér *Curt Adelaar*, admiral *Niels Juel*¹³ og andre herrer direktører for det ædle Danske Ostindiske Kompagni. De lod mig straks enrullere og ønskede mig alle lykke, velsignelse og god fremgang og bestemte, at jeg nu hver måned skulde have 12 rdl. i gage og sålænge vi var i land 8 rdl. månedlig i kostpenge, hvad jeg takkede for med skyldigste ærbødighed.

Herpå blev det betroet mig at sørge for udrustningen af den medicinsk-kirurgiske kiste. Et katalog herover, som jeg lod gennemse og godkende af lægen og kirurgen, gav jeg den kgl. hofapoteker *Christof Herfort*¹⁴ og overvågede daglig tilberedningen. Sidst i februar (1672) lod jeg kisten i komplet stand bringe ud på admiralitetet og lod den efterse af lægen og kirurgen i de ovennævnte herrers nærværelse, hvorpå der i drikkepenge blev foræret mig 24 rdl.

ANNO 1672

28. *marts* modtog jeg en underkirurg ved navn *Hans Jørgen Denow*,¹ født i København, og fik samme dag ordre til at bringe medicinkassen ud på skibet, som nu var lagt ud på rheden. Vi tog begge derud i Guds navn, og næste dag bragte vi også vore egne sager ombord. 1^r

30. *marts* holdtes der mønstring på skibet, hvor vort mandskab da var fuldtalligt. Da den var overstået, kom der mange kvinder for at forlange deres andel af lønnen. Derefter opkom der så hæftig en storm og hul sø, at man i fire dage ikke kunde komme i land.

Derpå gik jeg igen i land med min kollega for at afslutte vor øvrige udrustning og for at tage en kristelig afsked med alle gode venner, så at vi, når vi fik ordre dertil, straks og uhindret kunde gå ombord med resten af vor bagage, efter som vi nu ikke ventede på andet end god vind.

15. *april* blev det ved offentlig trommeslagning² bekendtgjort, at enhver den følgende dag skulde indfinde sig ombord for at modtage penge, hvilket ikke blev forsømt af en eneste. 1^v

16. *april* gik samtlige admiralitets herrer med deres sekretær og pengemester ombord, hvorpå troskabseden³ højtideligt blev afgivet efter en ny mønstring. Derefter blev der som forskudsbetaling givet enhver efter hans stilling, nemlig 3 måneders løn til dem der var ansat på månedsløn, og 3 kvartalers gage til dem, der var ansat på årsløn. Herpå blev samtlige herrer trakteret til middag af vor kaptajn og overkøbmand under paukers og trompeters lyd. Efter endt måltid tog de respektive herrer fra borde med løfte om at ville sige os farvel, når vinden blev gunstig. Da jeg endnu ikke havde taget endelig afsked med en særlig god ven,⁴ tog jeg i land og gik tre dage efter ombord igen for at blive dør.

1672 23. april begyndte vi vor rejse, thi de omtalte herrer kom henimod
 2^r middag igen ud til os, da vinden syntes gunstig, og efter at de havde
 nydt et pragtfuldt traktement, blev ankeret straks lettet, sejlene gjort
 los og alt gjort parat til afrejsen.

Derpå holdt en af herrerne en bevæget tale, rettet til alle i almindelighed og nogle i særdeleshed; han foreholdt os vor troskabspligt og huskede os på den ed, vi havde gjort, samt lovede, at til gengæld skulde enhver efter sin stand ved tilbagekomsten rigeligt få belønning for sin gode opførsel. Derpå ønskede de os alle en lykkelig rejse under Guds beskyttelse og ledsagelse og bød os mange tusind gode nætter,⁵ hvorpå de under vore kanoners knalden tog i land. Men vi satte sejlene for vinden for i Jesu navn at begynde rejsen.

Da vinden imidlertid løb om, kunde vi ikke komme længere end til ud for *Skovshoved*, en mil fra København. Her ankrede vi derfor udfør den kongelige dyrehave.

Om aftenen holdt vi den første bedetime, og vor præst formanede ydmygt og bevæget alle til at bede kraftigt til Gud om bistand.

2^r 24. april lettede vi anker tidligt om morgenen for god vind og sejlede afsted. Om eftermiddagen passerede vi øen *Hven*, som tidligere tilhørte Danmark, men som i sidste krig kom til Sveriges krone. Her havde på Christian IV's tid den i hele verden berømte højlærde matematiker *Tycho Brahe* sin næsten fyrstelige bolig og sit vidunderlige matematiske og kemiske laboratorium, samt sin egen papirmølle og sit bogtrykkeri og underholdt med meget store omkostninger mange hundrede personer.

Om aftenen ankrede vi ud for byen *Helsingør*, som ligger ved det nu næsten uovervindelige citadel *Kronborg*, 5 mile fra København, ved indløbet til *Øresund*, som en nøgle til Østersøen. Her opkræver Kongl. majestæt tolden, som årligt giver en utrolig mængde specier.

25. april tog jeg ind til byen, hvor stadskirurgen hr. *Gregorius Smidt*⁶ betroede mig sin søn, en lille dreng på 11 år, fordi faderen havde besluttet at sende ham ud i verden fra barnsben af, således som han selv var blevet det.

27. april lettede vi anker og sejlede derfra i selskab med mange koffardiskibe under kanonernes tredobbelte løsen,⁷ som blev besvaret

»Oldenborg« saluterer Kronborg. I forgrunden Helsingør skibsbro, hvor mester *Gregorius Bartskeer* siger farvel til sin 11-årige søn *Jørgen*, som Cortemünde tager med til Ostindien. I baggrunden t. h. *Kullens* fyrtårn med åben ild (fol. 4^r).

1672 bravt, både fra fæstningen *Kronborg* og fra den svenske fæstning
 3^r *Helsingborg* overfor. Vi var dog næppe kommet en mil ud af Sundet, før vi alle måtte tilbage og ankre nogle dage på samme rhed som før.

30. april lod hr. kaptajnen offentlig oplæse søartiklerne,⁸ for at enhver kunde vide, hvad han skulde rette sig efter i alle ting, og hvem han var pligtig at lyde. De kommanderende overofficerer var: den ædle og mandhaftige kaptajn *Barent Andersen Fischer*,⁹ hvem det var betroet at føre skibet ud og hjem; den ædle højagtbare overkøbmænd *Johan Jochim Paulli*,¹⁰ hvem handelen i Indien og afslutningen af en kontrakt med den stormægtige sultan af Bantam samt med kongen af Japara var betroet af direktionen; overskipperen *Ib Lydersen*,¹¹ overstyrmanden *Jillis Pietersen*; underskipperen *Hans Absalonsen*; understyrmanden *Arent Jansen Rust*. — De følgende officerer var: den velædle, mandhaftige *Peter Carisius*,¹² kommandøren over tre underofficerer og 50 musketerer; højbådsmanden med sine undergivne; skibmanden¹³ med sine undergivne; konstabelen med sin tømmermand og sine 4 kvartermestre; en profos og 64 matroser; en trompeter; en tambur; 8 tjenere og drenge; præsten; overassistenten, skriveren; botteléren¹⁴ og kokken.¹⁵

3^v 1. maj blev den første søret holdt over en soldat, som under en ordstrid havde stukket en gammel matros med en kniv i hånden. Dommen¹⁶ lød på at gerningsmandens højre hånd skulde nagles fast til stormasten med en kniv, og at han selv skulde trække den ud. Der gjordes kort proces med min ven! Men på grund af megen forbøn og fordi han var den første, blev han benådet med at han 4 gange skulde springe fra storraæn¹⁷ to favne dybt i vandet, og da han kom op af havet, fik han af profossen tre måneders sold (dvs. 12 slag med en armtyk tamp) udbetalt på sin bagdel,¹⁸ så våd han var. Ovenikøbet måtte han give mig lægebetaling¹⁹ og var dog glad ved at han slap med dette for dennegang.

Om aftenen kom en båd fra København, ladet med alleslags jernnagler, som vi skulde overtage, tilligemed nogle breve.

2. maj begav vi os igen afsted for god vind og sejlede under kanoernes brølen fra vort skib og de to kasteller gennem Sundet ud i Kattegat, for i Guds navn at tiltræde vor rejse til Asien.

Om eftermiddagen passerede vi stedet *Kullen*, som er et højt klippeforbjerg i provinsen Skåne, hvorpå der fra ældgammel tid har været bygget et pharos eller fyrtårn²⁰ til gavn for de skippere, der kommer fra Nordsøen i Kattegat, for at de i mørk nat og uvejr kan vejledes af dette ildskær og finde ind i Sundet, der ligger 3 mile derfra, og for at de kan vogte sig for sandrevler og for skibbrud. 1672 5^r

Efter ældgammel sømanér må enhver, der ikke har passeret her forbi, lade sig dyppe i vandet fra storråen eller give *hønsøpenge* som drikkepenge.²¹ Denne ret blev også her virkelig udøvet over for nogle soldater og andre, som ikke vilde give penge.

Herfra blev vor kurs nu sat nord til vest for at vi sikkert kunde passere forbi *Anholt* og *Læsø*, to farlige øer i Kattegat ved den jyske kyst. Her kommer skibene ofte i yderste fare, når de af strømmene drives for nær ind på øernes grunde og blinde skær. Således skete det desværre år 1677 i januar med vort skib »Oldenborg«, da det for anden gang sejlede til Indien, idet det forliste her med 225 mennesker, hvoraf kun præsten, en tambur og en matros kom levende i land og blev reddet.²²

4. maj om morgenen så vi *Skagen*, som er Jyllands nordlige ende og som strækker sig meget spidst, fladt og sandet ud i havet; vi blev altså forskånet for den anholtske fare. Om eftermiddagen passerede vi Skagen og kom således Gudskelov gennem det ellers ilde anskrevne Kattegat heldigt ud i Nordsøen med tæt skib og raske folk. 5^r

Folkene kunde efter daglig sædvane om morgenen efter bedetimen²³ og om eftermiddagen og aftenen, såsnart madklokken ringede ved kahytten, sætte sig 7 og 7 ved en bakke²⁴ og mætte sig tilstrækkeligt tre gange om dagen med gode retter. Levnedsmidlerne bestod af godt, både fersk og saltet okse-, svine- og fårekød, god stok- og klipfisk, byggryn, hvide, grå og grønne ærter, hvid og grøn hollandsk ost, dertil godt smør og holdbart bagte tvebakker. Der var ligeledes meget mel, så man undertiden kunde bage frisk brød. Ved siden af havde folkene en god slurk øl og om morgenen og aftenen også en portion brændevin.

I vor kahyt²⁵ befandt jeg mig i begyndelsen heller ikke ilde, thi den var foruden med de nødvendige viktualier også forsynet meget 6^r

1672 godt med gode rhinske, franske og spanske vine, samt brændevin, mumme, godt øl og aquavita, hvoraf der i begyndelsen blev skænket til overflod, senere nødtørftigt, og tilslut, da smalhans herskede, kun sjældent.

Samme dag blev kursen sat vest til nord mod Norges forbjerg, som kaldes *Lindesnæs*.

Denne aften afvendte Gud Herren en betydelig ulykke fra vor korporal *Marquart Widt*, idet han under bedetimen uforvarende faldt overbord, heldigvis i stille vejr; da han svømmede bagefter, kunde han gribe en line, der slæbte agter, og blev reddet ved sit skrig.

6^v 5. maj hørte vi efter at søndagsgudstjenesten var holdt, langt borte fra på søen en voldsom kanonade. Man antog at det var en batalje mellem de franske, engelske og nederlandske flåder, fordi de allerede havde erklæret hinanden krig.²⁶ Men da vi ikke vidste, om vi var neutrale, kommanderede kaptajnen straks, at vi skulde holde alleslags forsvarsmidler parate.²⁷ Da blev straks alle porte åbne, kanonerne sat til borde og soldaterne anbragt på skansen med deres over- og undergeværer, kortsagt alt blev gjort parat til kamp, og enhver fik ligesom et løvehjerte ved kaptajnens ord, så jeg tror, at hvis vi var blevet angrebet, vilde sejren uden tvivl have været vor.

I dette krigeriske beredskab passerede vi *Lindesnæs*. Kort efter så vi et fløjteskib,²⁸ som nærmede sig os og berettede om de skibe, vi havde hørt, at det var hertugen af *Riesmond*,²⁹ en engelsk ambassadør, som skulde til København. Han havde ikke langt derfra borttaget to nederlandske fløjter fra en havn.

Hvorvidt nu en sådan fremgangsmåde mod folkeretten af en ambassadør kan billiges, vil jeg lade mere kloge folk dømme om. Men at straffen fulgte ham i hælene, erfor vi kort derefter, thi han var næppe nået til Helsingør, før han måtte overgive sin fordrukne sjæl til Neptun om aftenen, da han efter at være blevet godt trakteret i land var kommet nær ud til sit skib, og hans båd kæntrede på grund af en hvirvelvind. *Sic transit gloria mundi*.³⁰

Da nu denne gesandt nærmede sig efter en times forløb, havde han de to fløjter som bytte med sig. Han førte en fregat med 300 mand og 50 kanoner.

Hans ankomst var tydelig at høre og se, thi såsnart han så vore danske flag, lod han alle sine folk komme op på dækket og entre op i vantet, hvorpå de efter engelsk skik med klar stemme tre gange sendte os et glad og jublende skrig imøde, så det kildede i vore øren, mens de vinkede med hatte og huer. 1672 7^r

Vor kaptajn, som var kendt med denne søskik, havde allerede befalet vore folk at vise dem den samme ære; de klatrede også op og vrælede ligeså tosset med klar stemme til dem, hvorefter man bærede dem med en tredobbelt løsen af kanonerne.

De knaldede bravt igen og bjergede deres sejl for at antyde, at de vilde tale med os. Derpå bjergede vi også vore, og vi drev afsted ved siden af hinanden. Da ankom straks i en chalup ambassadørens legationssekretær³¹ med mange komplimenter for at forrette sin herres affærer og høre om tilstanden i København og få nyheder derfra. Han blev af vore herskaber, under trompeter og paukers lyd sådan beskudt med rhinskvind af Bakkus's kanoner, under så mange høje skåler for begge parters potentater, at han skiltes fra os halvblind, men dog med al høflighed, under kanonerens torden. Da han var kommet over på sit skib, lod hans herre os komplimentere på det smukkeste med sine kanoner, med pauker og trompeter, hvad vi takkede for på samme måde. Derpå satte de sejlene for vinden og fortsatte deres kurs. Vi holdt ind under Norges kyst. 7^v

Den hellige trefoldighed være evig lovet, som i dag håndgribeligt har bevaret mig, at jeg ikke brød arme, ben eller måske halsen, idet jeg ved konstablens forseelse uforvarende styrtede 5 favne ned gennem en åbentstående luge i krudtkammeret, lige oven på ryggen af konstablen, der sad dernede og fyldte karduser. Han kom derved til at vælte den ved siden af ham anbragte lanterne med et brændende lys i, så man kan let forstå, i hvilken fare jeg og hele skibet havde stået, om et eneste lille krudtkorn var blevet antændt. Det vil jeg hele livet tænke på og takke for, at vi alle ikke alene blev bevaret for ildsvåde, men også at jeg og mine lemmer blev skånet under nedstyrtningen for de pinde, der ragede ud fra bjælkerne.

Dette fald har senere 3—4 stykker eftergjort, men ingen er kommet op igen uden at have fået lærepenge og taget skade.

1672 Denne aften begyndte vinden at blæse stærkt fra nordvest, så vi måtte holde os tæt under land hele natten, for skibet var meget rankt, så vi ikke kunde bruge sejlene som vi burde. Derfor blev det besluttet i skibsrådet, at vi i den nærmeste havn skulde forsyne skibet med mere ballast.³²

8^r 6. maj om morgenen var vi så nær, at en fisker kom ud til os og anviste os en bekvem havn, kaldet *Hitterø*³³ efter den ø, som den ligger på, 66 mile fra København.

Vi fik her en ankerplads efter ønske; den var som i en stue, fri for enhver storm, takket være de høje klipper, der omsluttede os. Af frygt for de skotske kapere havde også to andre skibe søgt tilflugt her.

7. maj blev der gjort anstalt til udlosningen. Kaptajnen havde af den grund af øens foged udbedt sig et bekvemt sted hertil, hvor der daglig blev holdt vagt, indtil man havde bragt 7—8 store både fulde af sten ud til skibet som en mere tilstrækkelig ballast.

8^v Monsr. *Christian Kruse*,³⁴ Hs. majestæts hofjunker, der af lyst tog med til Indien, nødede mig engang ind i fogden *Christian Andersens* hus til et måltid. Ordet »uventet sker ofte« viste sig at være sandt, thi da jeg forskede efter nogle slægtninge, som jeg havde i Bergen, meddelte fogden og hans kone, at hendes forrige mand havde været min salig faders nærmeste fætter, og der blev sådan glæde blandt forældre og børn, som om en fortabt søn var kommet tilbage; de faldt mig om halsen med gråd i øjnene og vidste ikke al den ære og alt det gode, de vilde gøre mig. De fortalte deres venner i nogle af de omkringliggende steder, at de havde fået besøg af sønnen af P. C.³⁵ på det ostindiske skib, som noget højst mærkværdigt.

Derpå kom bispen og borgmesteren fra *Stavanger*, provsten fra *Sognedal*, tre præster, nogle fogder og skippere fra de andre steder for at bese vort skib som et af verdens underværker, og disse enfoldige folk forundrede sig i høj grad over at jeg vilde foretage en så farlig rejse. De vilde overtale mig til at trække mig ud af det og blive hos sig i Norge, — de skulde nok forsørge mig. Disse venner blev her nogle dage, hvori vi gensidig viste hinanden al ære og alle slags velgerninger, både på land og i vort skib, hvorpå enhver drog bort. Men jeg måtte med kaptajnens tilladelse drage med hr. provst *Jacob Kirsebom* til

»Oldenborg« har søgt nødhavn i *Hitterø* i Norge for at indtage ekstra ballast. Et par hollandske skibe er flygtet herind af frygt for skotske kapere (fol. 9^r).

1672 Sognedal, hvor jeg i 4 dage blev trakteret af vennerne dør med al høflighed.³⁶ Da jeg tog tilbage, fik jeg mange dejlige røgede laks med som foræring:

28. maj, 3. pinsedag, blev der holdt justits over en tømmermand, der havde stukket efter en matros gennem hængemåtten. Han måtte springe 3 gange fra råen og modtage 6 måneders sold³⁷ på sin bag.

30. maj så vi her vinden og skyerne hvirvle rundt på en mærkværdig måde 4 timer; det endte med et stærkt regnskyl.

9^r Denne ø, *Hitterø*, som ligger i *Lister* amt, er i omkreds 6 mile og er et meget dejligt sted på grund af det herlige syn af de høje fjelde og de yndige grønne, med buske bevoksede dybe dale, der ligger derimellem og hvor det fjedrede vildt, hvoraf vi havde megen tidsfordriv, hyppigt opholder sig. Her er også to steder mellem fjeldene, hvor man med højeste undren hører et femdobbel ekko, når man ved aftenstide har spillet et lille vers med musikinstrumenter, så man næsten henrykkes derover.

Stedet bebos af nogle hundrede bønder, som mest ernærer sig ved fiskeri af laks, sild, makrel og torsk, der i store mængder sælges til andre steder, både saltet, røget og fersk.

Da vor afrejse nu nærmede sig med denne måneds slutning, blev også matrosernes og soldaternes ølflaske skruet til, så de i fremtiden i stedet derfor daglig fik en kande eller 12 mytsjen³⁸ vand. Smalhans begyndte nu at sætte sin ene fod på vort skib, og lidt efter lidt fik han også den anden helt ombord og truede med for fremtiden at styre os efter egen vilje.

10^r 1. juni var vinden, der kom fra øst, os gunstig. Da gav vor kaptajn og overkøbmanden et afskedsgilde her i min svogers hus, hvorved pauker, trompeter og andre musikinstrumenter gjorde os alle overordentlig lystige, samtidig med at kanonernes torden med det yndige ekko i dalene vekselvis svarede hinanden, som om en hel batalje var igang.

2. juni tog jeg afsked med mine slægtninge her, *Christian Andersen*, hans kone *Anna Westerwold*³⁹ og deres børn *Birgitta*, *Cathrina* og *Elisabeth Hinsholm*.⁴⁰ De forærede mig en god mængde af den bedste røgede laks.

»Oldenborg« syd for *Hetland* (Shetlandsøerne). Fiskere bringer helleflyndere, kabliauer osv. ud til skibet. Fiskefartøjet fører engelsk flag (fol. 11^r).

Næppe var jeg kommet ombord, før vi gjorde sejlene klare, løsnede 9 kanoner, hvilket min svoger bravt besvarede med tre falkonetter, som han havde opstillet på kirkegården.

Således sejlede vi i Guds navn igen herfra med østlig vind, stak i søen og satte kursen nordvest til vest direkte til *Hetland*.⁴¹

(Her er udeladt et afskedsdigt til Hitterø.)

3. juni hændte den første ulykke for os, idet en matros styrtede fra mesanvantet i havet. Han kunde til sin ulykke slet ikke svømme, og man tilkastede ham straks en trappe og andre sager at holde sig ved, indtil vi kunde vende skibet og redde ham, — men forgæves, for vin-

1672 den var for stærk og bølgerne så voldsomme, at han ikke kunde gribe det og vi heller ikke kunde vende skibet. Vi måtte altså desværre med største deltagelse jammerligt efterlade ham for alles øjne som første offer til Neptun.

(Et trøstevers til den stakkels mand udeladt.)

6. juni mødte vi et fra Trondhjem kommende skib, bestemt til Flensborg. Det beklagede sig over at de skotske kapere havde røvet dets ankre, tove og øvrige sejl. Vi opfordrede det til at sejle til Bergen, for søen var nu meget ufri.⁴²

9. juni så vi ved daggry et skib, som i 4 timer jog så tæt bag os, at vi blev klare over at det var en engelskmand, der søgte bytte. Men da han forstod, at han ikke kunde vente andet end prygl af os, vendte han igen om i ædelmodigt tilbagetog.

11^r 10. juni ankom vi til sydkanten af *Hetland* og vilde være gået bag-om, men da vind og vejr var gunstig, tog vi den korteste vej og gik mellem *Hetland* og *Skotland*. Der kom nogle af landets fiskere til os med en stor mængde helleflyndere, kabliauer, sild osv., så alle vore folk blev mætte af dem flere dage. Vi derimod fornøjede dem med penge, tobak, ost og brød.

11^v *Hetland* er et ufrugtbart klippeland, som er sammensat af 5 hoved- og nogle biøer, 20 mile langt, beliggende 50 mile vest for Norge og 20 mil nordnordost for *Skotland*, på 61½° nordlig bredde fra ækvinktiallinjen. De fleste indbyggere er fiskere; de har kun lidt agerbrug. De tilhører nu den engelske krone, men ellers fra gammel tid den danske krone, som pantsatte landet til England for en sum penge.⁴³

11. juni passerede vi øen *Fairill*,⁴⁴ som ligger 5 mile vestsydvest for *Hetland*, en høj ubeboet klippeø, 3 mile i omkreds. Der er på nord-siden en havn, hvor man kan hente ferskvand.

Vi passerede endnu en lille ø, kaldet *Fulo*.⁴⁵

I denne egn mødte vi 5 nederlandske gallioter, som krydsede her for at hjælpe deres *returskibe*⁴⁶ med alleslags forfriskninger og for at fortælle dem om tilstanden i fædrelandet, så at de for sikkerheds skyld kan løbe bag om *Skotland* til Norge og derfra i konvoj kan komme desto friere hjem. Af disse trakterede vi nogle skippere, som til gengæld forærede os rigeligt af frisk kabliau.

Herfra satte vi vor kurs mod vest, derpå mod sydvest og endelig mod syd, indtil vi, Gudskelov, 1672

20. juni kom ud i *Atlantehavet* eller den spanske sø⁴⁷ med tæt skib og uden videre uheld. Her viste Neptun og Æolus⁴⁸ daglig deres gunst, så at vi som i en leg sejlede gennem dette store hav, thi vi havde stadig vejr og vind efter ønske, med små lemfældige bølger, i stedet for at de ellers som store klipper og bjerge følger efter hinanden, så at skibene i huj og hast snart løftes op mod skyerne og snart kastes i afgrunden som ramt af lynet, således at to, som lige har været sammen, bliver drevet fra hinanden og i løbet af en halv time ikke mere kan se hinanden, alt mens Æolus og hans tritoner⁴⁹ stemmer op med en så gruelig brummen og susen, at øjne og øren bliver stive heraf og gør ondt. 12'

30. juni befandt vore piloter⁵⁰ efter solhøjden, at vi var på $39\frac{1}{2}^\circ$ bredde nord for ækvator, og at vi havde passeret de her liggende øer *Barlinges*,⁵¹ som ligger ud for Spanien. Efter ældgammel sømandsskik må alle de, der aldrig har passeret disse øer, enten give hønsepenge⁵² eller lade sig døbe i havet, og dette blev da også iværksat 3 gange over for ca. 30 mand, både soldater og matroser. Men modtageren af disse hønsepenge, overskipperen,⁵³ vilde gøre en hel lov ud af det, som kun var et spørgsmål om drikkepenge, og vilde tvinge præsten, hr. *Peter Quænlotius*⁵⁴ til at give en rigsdaler, da han vilde lægge en krone.⁵⁵ Den utilfredse gjorde en grov kompliment⁵⁶ over for sin sjælesørger, sprang hen og rev ham kraven fra halsen, åbnede hans kjole, som han havde holdt søndagsgudstjenesten i, og råbte Jan Hagel⁵⁷ hid, at de skulde binde præsten og lade ham springe fra råen. Men det menige folk havde langt mere respekt for præsten, så at skipperen måtte skamme sig og afstå fra sin urimelige handling. Mens dette skete, sov kaptajnen og overkøbmanden samt de andre officerer. Ellers var det vel ikke sket. Men ialt var det et tegn på at skipperen bekymrede sig meget lidt om Herren og hans salvede. 12'

Samme dag satte vi kursen sydsydvest herfra til de kanariske øer. Vandrationen blev nedsat fra 12 til 8 mytsjen, og stokfisken blev erklæret for uegnet til spise i fremtiden og blev nedskåret, fordi den blev muggen og truede med at medføre skørbug.

1672 1. juli så vi meget tidligt 4 skibe jage efter os af alle kræfter. I
 13^r løbet af 3 timer kom de os så nær, at de kunde betragte os og vi dem. De to var store tyrkiske kapere,⁵⁸ de andre to var priser, som de havde taget. Det samme havde de også besluttet at gøre med os; de bjergede deres sejl og rådsloges en time, hvorledes de bedst skulde angribe os. Men vi gjorde os i en fart parate til forsvar. Da de så det og bemærkede, at vi anbragte så meget tungt skyts ved stykportene, og at vi stillede så meget mandskab parat med geværer og brændende lunter, så der hos os ikke var andet at hente end blodige hoveder, samt opfattede, at vi besluttede at give dem en erindring om dansk tapperhed med ild og sværd i deres hjerter, så satte de deres sejl for vinden og strøg som forskræmte hunde afsted. De førte rundt skårne røde flag med tre gule halvmåner deri.⁵⁹

4. juli så man utvivlsomme tegn på land. Der blev beordret skarpt udkik, fordi piloterne formodede, at vi ikke kunde være langt fra de kanariske øer.

13^v 5. juli havde vi ved dagens frembrud en tyk mørk tåge foran os. Vi sejlede igennem den med god vind og fart, men dette havde snart ført os i yderste fare og til skibbrud, hvis ikke tågen til vor store lykke helt var trukket væk og blevet gennemsigtig, thi da vi var kommet igennem, var vi kun en halv mil fra et højt klippeland. Da strøg vi i rasende hast alle sejl og undersøgte med blyloddet bunden og lod skyndsomst ankret falde på 14 favne god sandbund.

Derpå gav Gud os et stille og yndigt vejr, så søen blev helt blank og vore folk morede sig med at fiske, og de fangede i løbet af en time en sådan mængde blå stenbrasener,⁶⁰ at alle skibsfolk blev mættede derved.

Til middag, da jeg betragtede dette land gennem et perspektiv,⁶¹ så jeg 4 sort- og hvidklædte mænd på bredden, som vinkede med deres hatte, at vi skulde komme i land. Det fortalte jeg kaptajnen, men da vi ikke havde tabt noget dør⁶² og kun ønskede at komme uskadt derfra, besluttede vi ikke at sende nogen derind. Tværtimod bad vi af hjertet, og hver gav efter evne et pengestykke til de fattige,⁶³ for at den kære Gud nådigst vilde give os en føjelig god vind, så vi uden skade kunde komme væk. Gud Herren hørte os, og vi fik kl. 3 den

14^r

»Oldenburg« passerer de *Kanariske øer*. I baggrunden *Pico de Teyde* (fol. 14^r).

ønskede vind. Vi kastede straks et stærkt varpanker med 200 favne kabeltov ud for at dreje skibet efter vinden; derpå hev vi det store anker op, satte sejlene, overhuggede kabeltovet, som vi lod blive dør sammen med varpankret til minde om besøget, og sejlede med glæde derfra.

Dette var den største af de herlige *Kanariske øer*, som fordums 14^r blev kaldt *Insulæ Fortunatæ*.⁶⁴ Det er et højt, men dog ikke meget bjergfuldt land, omtrent 15 mile bredt og 5 mile langt; det skal være

1672 meget frugtbart med vin, hvede, byg, honning, voks og kvæg. Der vokser dèr en urt, kaldet *oricelus*,⁶⁵ hvormed man farver purpur. Øen er beboet af portugisere, der her har bygget en by, som de har kaldt *Forteventura*⁶⁶ efter øen.

Nogle mile herfra ligger også en af de fornemeste af disse øer, kaldet *Grand Canaria*; den har et skrækkeligt højt bjerg, kaldet *Pico de Canaria*,⁶⁷ som ved klart vejr kan ses på 40 miles afstand, hvorfor også søfolkene på denne store sejlads benytter sig af det som sømærke.

Ialt er der 9 af disse øer, beliggende på 28.—30. breddegrad nord for ækvator.

Vi fortsatte vor kurs herfra sydvest til syd lige mod Saltørne⁶⁸ og så hele natten mange fyr brænde på Forteventura; det var uden tvivl en tjeneste, som indbyggerne gjorde os, fordi vi var fremmede og ikke stedkendte.

9. juli sejlede vi hele dagen langs den mauriske kyst *Gualata*⁶⁹ i Afrika. Det er et overordentligt højt land, som vi tydeligt kunde se på 20—30 miles afstand.

15^r 11. juli passerede vi *Tropicum Cancri* eller Krebsens vendekreds på 24°. ⁷⁰ Dette er den yderste kreds, som solen nord for ækvator årligt gennemløber én gang på den tid, hvor vi i de nordlige lande har de længste dage og den største hede. Solen var nu ganske nær ved den kreds, hvorfor vi også måtte tåle en temmelig varme, som næsten havde været uudholdelig, hvis Æolus ikke havde tempereret den ved sit kølige pust.

Idag passerede højbådsmanden med fire matroser også »Bakkus's drikkekreds«, ⁷¹ idet de i stedet for at arbejde fik fat på en flaske »*brandanicum*«⁷² i sejlkøjen og drak den tom, hvorved den ene fik et stort sår i hovedet, så blodet forrådte det hele. Som betaling for denne finkeljokum⁷³ fik højbådsmanden af profossen udbetalt 50 måneders sold af sin rumpepong,⁷⁴ idet han fik for 200 daler slag; de andre fire måtte også hver få 160 slag. De måtte pænt sige tak for den nådige retfærdighed, men tænkte, at da den danske brændevin havde været så dyr, kunde det slet ikke nytte at tænke på den franske.

Efter sådan en tørst
følger sådanne børst.

»Oldenborg« ud for de *Kapverdiske øer* (Saltørne). I baggrunden vulkanen *Tierra del Fuego*; i forgrunden flyvende fisk (fol. 16^r).

16. juli ankom vi til *Saltørne*, som i et antal af 10 ligger samlet 15^r på 15—16° nordl. bredde, 100 mile sydvest til syd for de Kanariske øer. Den første af disse øer, som vi passerede, hedder *Ile del Sal*.⁷⁵ Den er dels et højt og bjergfrit, dels et jævnt og lavt land, 8 mile langt og 4 mile bredt. På østsiden er der ved kysten hele bjerge af dejligt hvidt salt, som sølen danner af det voldsomt, højt opskyllende havvand, så at det langt borte fra skinner, som var det høje snebjerge.

1672 17. juli passerede vi en anden ø, kaldet *Insula Bonæ Vista*, med høje bjerge og ubeboet. Ikke langt derfra ligger endnu en, kaldet *Terra del Fugo*, der har et højt ildsprudende bjerg, som vi så brænde om natten med skrækkelige flammer og hæftig røg. Ellers er *St. Jago*⁷⁶ den største af disse øer; den er beboet af portugisiske banditter, som også har en fæstning her med besætning og en by, kaldet *St. Jago*.

I denne egn kom der daglig i millionvis af flyvende fisk⁷⁷ flyvende op af vandet, henved 1000 skridt højt og langt; mange af dem faldt ned i skibet. De var behagelige at spise stegt. De er i skikkelse som en sild og har i nakken to lange vinger som befjedrede med finner. Så længe de er våde, flyver de afsted hurtigt og lige, så man langt borte fra antager dem for at være hvide duer; men så snart vingerne er tørre, falder de straks ned igen i vandet. At spise for mange af disse fisk giver hovedpine, et tegn på at de fordærver maven. Vi fandt altid, at en mådeholden nydelse af dem var bedst.

167 22. juli holdt undertømmermanden med skibmanden og en kvartermester en finkeljokumsbatalje.⁷⁸ De blev af profossen straks slået i jern i gallionen. De to slap snart fri, hvad der ærgrede tømmermanden. Han gjorde sig fri og styrtede sig i havet; han vilde vel i sit fuldskab drikke sig helt ihjel. Men han blev snart reddet af tilskuerne, ellers var han ufejlbarligt blevet slugt af de store hajer, som hyppigt opholdt sig omkring skibet. Til minde herom fik han straks foran alt folket udbetalt 50 måneders sold⁷⁹ på sin våde bag til straf for legemet, fordi det vilde forråde sjælen, hvorefter han helt glemte både at drikke sig fuld og at drukne sig.

Under dette himmelstrøg fangede vi undertiden mange dejlige fisk, af portugiserne kaldet *dorato*,⁸⁰ som for os var en fortrinlig forfriskning. De er overordentlig lækre at spise og er meget nærende. I skikkelse og størrelse er de som en laks, af farve himmelblå over ryggen, men på bugen synes de næsten at være forgyldte. De er af så listig natur, at man må beundre det; thi de kommer aldrig så nær til et almindeligt medetøj, at man kan fange dem, men de betragter det meget nøje forfra og bagfra, flygter så derfra og svømmer bagefter, tæt under vandets overflade, hvor man så på fri hånd må spidde dem med en femtakket harpun fra skibet.

Her fangede vi også den første rovfisk, som kaldes *haj*. Det er en rigtig *lupus marinus*,⁸¹ sort, afskyelig, dumdrstig og fra én til 4—5 favne lang. Den har et skrækkeligt gab, hvormed den sluger, hvad der kommer for, både døde og levende mennesker og alt, som kastes ud fra skibene, hvorfor den også stadig følger bagefter dem. Den har foroven og forneden i munden tre rækker karvede tænder som store save til træ, og hermed river den armen eller benet af et menneske, som var det en gulerod. Det sker desværre ofte, når forvovne matroser ved stille og varmt vejr for kølighedens skyld tager sig en svømmetur og hurtigt bliver overfaldet af denne vandulv, som ofte river en arm eller et ben, ja den halve krop og hele sjælen af dem, inden man kan redde dem. 1672 17^r

Som eksempel kan nævnes, at et af de nederlandske returskibe anno 1624 fangede en haj, som var 6 favne lang. Den havde i sin vom følgende forråd: 3 menneskeben, én drengfod, ét ben med læg uden fod, én arm med hånd og skulder, én menneskekrop, 9 bukkefødder, ét bukkeskind, 10 stokfisk, nogle alen rødt lærred og ét lille anker brændevin. Var det ikke et ret godt forsynet spisekammer? Jeg må sige, at den hermed havde sørget for at have noget til knappe tider.

Hajen gyder ikke sin rogn i havet som andre fisk, så den i solvarmen kommer til live, men hunnen lægger mange æg, spandlange⁸² og smalle, indvendig fyldt med et bleggult stof, i hvilket ungerne opstår og hvorfra de kommer ud ligesom kyllinger. Hajen er et meget melankolsk⁸³ dyr, fuldt af tungt blod. For at komme af med dette, har naturen givet den en særlig slags små fisk til stadigt selskab; disse svømmer stedse omkring den og sætter sig ofte sådan fat på den, at man umuligt kan rive dem af med magt, hvis de ikke vil. Man kalder dem derfor *blodsugerne*.⁸⁴ Deres bug er flad og som en hugget rasp at se på; de bærer deres indvolde på ryggen og har øjnene oppe på hovedet bagtil. De er over et spand lange. 17^v

På grund af sin dumhed har hajen også en anden slags fisk til førere, *piloter*⁸⁵ kaldet; de ligner meget en aborre. De fører den hen til hvor der er mad og driver den frem med puf som et dumt æsel, idet den ellers ikke ved, hvad den skal angribe, når den vil æde. Bag på hovedet har hajen på begge sider visse huller eller logementer,

1672 hvori disse piloter opholder sig i uvejr, mens de i godt vejr svømmer ind og ud. NB. *Cerebellum* ligner *cremor tartari* meget; derom senere.⁸⁶

18^r 24. juli om eftermiddagen overfaldt den første bemærkelsesværdige storm os, med skrækkelig torden, lyn og plaskregn, så frygteligt, at vi havde mistet alle sejl, hvis vore matroser havde været uerfarne eller langsomme. Derpå fulgte om natten et herligt vejr.

31. juli, da vi var på højden af 6° nordl. br. og altså var kommet omtrent 100 mile nær ækvator, satte vi chaluppen i vandet, da det var stille og fint vejr, og lod skibet rense forneden med dertil egnede instrumenter for en slags trædende orme, kaldet *langhalse*,⁸⁷ at se på som en radise, og som ved halen har en muslingeskal. De består af en med brændende stærkt saltvand fyldt lille hinde. Det er dem, der har lært menneskene, at skibets ydre hud skal beslås med bredhovede jernnagler så langt vandet går op, ellers kan intet skib på en sådan lang rejse konserveres for disse orme så godt, at de ikke kan gennembore det med tiden.⁸⁸

Samme dag blev en soldat, som havde slået korporalen, straffet med 10 måneders sold.⁸⁹

18^v 2. august fangede vi en haj, der var 6 alen lang og som havde et helt marsvin i vommen, en temmelig stor bid for ét måltid, et bevis på at denne sølv er et forædt bæst, hvis kød også er hårdt og sejgt og samtidig så tørt som en stokfisk; skal det spises, skal det dyppes godt i smør. Vi fik af den en temmelig stor portion af *cerebellum*, som i tørret tilstand ligner *cremor tartari* og er en ufejlbarlig medicin i vanskelige *portu* i en dosis af $\frac{1}{2}$ drachme à $1\frac{1}{2}$ drachme i spansk vin,⁹⁰ hollænderne tillader derfor heller ikke andre end kaptajnen eller kirurgen at opbevare det.

8. august fik to soldater på grund af en brændevinsbatalje tildelt den ordinære månedssold af profossen. Under denne eksekution kom en flagermus⁹¹ flyvende, så stor som en gås, og halverede straffen; thi alle folk løb hen for at fange den, hvorfor den bed om sig som en hund. Den havde et hoved som en ræv, ører som en kat, et låddent skind som en bjørn, skreg som en krage og var ondskabsfuld som djævelen. Man antog at den kom fra en ø.

28. *august* havde konstablerne og bøsseskytterne eksercits med kanonerne, fordi et stille og bekvemt vejr gav anledning dertil; dernæst også musketererne under kommandøren, således som det ofte skete, når vejret tillod det. Derpå blev 4 af de tungeste kanoner lagt ned i lasten for at gøre skibet mere stift,⁹² fordi det rullede alt for hæftigt i stærk vind, så alt i og på skibet knagede, som om det skulde briste. 1672 19^r

30. *august* havde vi en bredde på 2° i denne ækvatorlinjens egn. Vi sejlede næsten hele natten uden skade gennem en falsk Neptunild,⁹³ thi havet var som fyldt med lutter ekskrementer, i skikkelse af armtykke og lange rynkede tappe; man kaldte dem *præstehaler*. Om dagen skinnede de himmelblåt i vandet, men som istappe, når de blev taget op; i nattens mørke som ildflammer. De består af vand og hinde, og selv om de synes at leve i vandet, var de dog, når de blev taget op af vandet, i løbet af en nat forvandlet til kun en hinde, idet vandet dråbevis flød fra dem.

(Udeladt et digt, der priser Gud og hans vidunderlige væsner i havet.)

2. *september* døde en af vore matroser af ond feber, den første der på denne rejse var kommet på sottesengen. Han blev den følgende dag overgivet til Neptun under kristelige ceremonier. Vi andre regnede ud, at det umuligt vilde have sin forbliven herved, fordi rejsen gik så langsomt fremad, og vore fødevarer begyndte at fordærve. 20^r

4. *september* passerede vi, Gud ske evig tak, *ækvatorlinjen*⁹⁴ med god lykke og kølig vind, selv om det ellers plejer at være meget farligt, når solen er indtrådt i linjen, fordi det samtidig i omegnen af denne kreds for det meste er så stille,⁹⁵ at ingen fjer bevæger sig. Af den grund bliver skibene ofte opholdt og drevet hid og did af strømmene, så de ikke kan passere linjen en tidlang. Imens er de omgivet af en så gennemtrængende hede som i en bageovn, thi solen skyder dør sine stråler lodret ned som lutter ildpile på de stakkels mennesker, hvorved deres kræfter svækkes og de overfaldes af alleslags skadelige syger, såsom onde febre, dysenteri, hemikrani,⁹⁶ epilepsi osv., så de hurtigt rykkes bort.

Linia Æquinoctialis er firmamentets centrum eller midtpunkt⁹⁷ og himmelhvælvets omkreds, som adskiller verden i en nord- og syd- 20^v

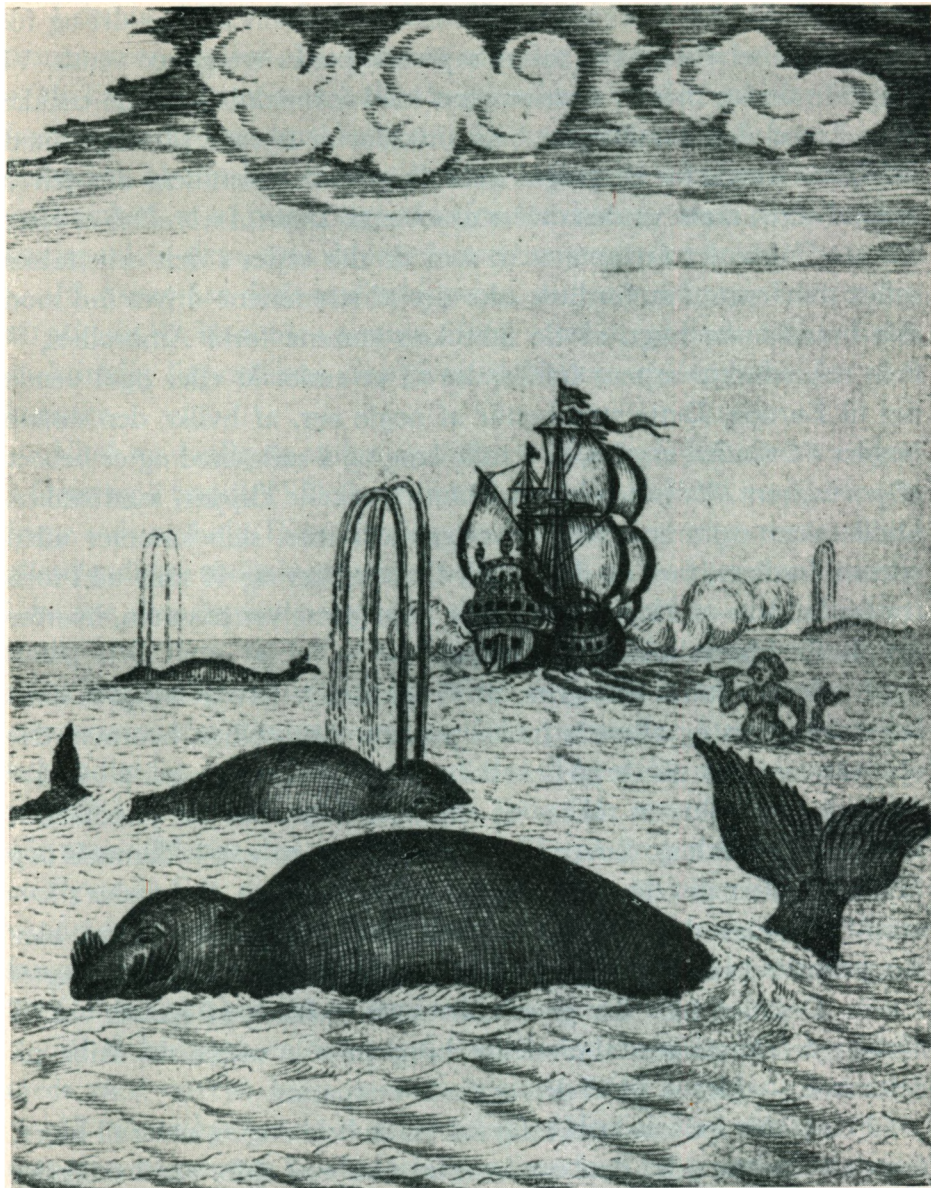
1672 del. Den har sin cirkumferens fra øst til vest. Over linjen kommer solen to gange om året, nemlig 11. marts,⁹⁸ hvor den gør dag og nat lige lange, og når den har fuldendt sin tid i linjen, vender den sig mod den ovenfor omtalte *Krebsens vendekreds* og giver os i de nordlige lande den største varme, de længste dage og korteste nætter. Derfra vender den sig igen mod linjen, gør atter dag og nat lige den 11. september og går derpå til den sydlige del af verden, ned til *Tropicum Capricorni*,⁹⁹ hvorved den på grund af den lange afstand forårsager os nordboere de korteste dage, længste nætter og den koldeste tid.

5. september fandt piloterne med astrolaben¹⁰⁰ af solhøjden, at vi nu allerede var kommet på 1° sydl. bredde og således, Gudskelov, var kommet 15 mile ind i verdens sydlige del. Derpå blev vor kurs sat sydvest til vest mod *Amerika* for under dettes kyster at opnå en stadig østpassat,¹⁰¹ som på denne tid er at finde dèr, uden hvilken vi ikke kunde nå vort tilflugtssted undervejs, Kap det gode håb, fordi den sydlige passat nu stedse blæser under Afrika.

21^r 19. september havde vi en bredde af 8° og var altså nu på højden af *Pernambuco*, som er det største promontorium eller forbjerg i *Brasilien* i Amerika. Det blev derfor befalet at holde skarpt udkik, men man kunde næste dag af solhøjden se, at vi allerede havde passeret og tilbagelagt stedet.

28. september holdt vi i fuld glæde med rigeligt traktement en meget fornøjelig Mikkelsfest, hvorved vore i Europa efterladte gode venners skål blev drukket rigeligt i rhinske, franske og spanske vine. Denne nat opponerede Mars og Merkur¹⁰² så længe mod hinanden, indtil der opstod en meget hæftig strid, som vækkede mig af min søvn, så jeg til alt held kunde komme og lægge mig imellem, hvorpå freden straks fulgte.

I denne måned udbrød skørbugen så hæftigt blandt vore folk, som om den ene havde smittet den anden ved berøring, så dagligt 7—10 lagde sig, indtil tallet gik helt op til 50, og det altsammen af ormfyldt, fordærvet brød, gryn, ærter og andre fødevarer, samt det stinkende, med spandlange spoleorme fyldte vand, som måtte være vor almindelige læskedrik. Her var finkeljokum'en nu meget god.

»Oldenborg« i passaten med kurs mod Kap det gode håb. I vandet hvaler og en havmand
(fol. 23^r).

1672 1. oktober havde vi nået 17° bredde i verdens sydlige del og fik
 21^v en så variabel vind, at vi måtte sejle kompasset tre gange rundt. Vi frygtede derfor meget, at strømmen mod formodning skulde trække os ind mod den brasilianske bugt, hvorfor vi styrede så meget mod øst som vi kunde for at undgå Ambrolhos, fordi strømmene dør driver os landværts, skønt vinden driver os søværts. Dette *Ambrolhos* er efter ækvatorlinjen det farligste sted, som de der sejler i den orientalske søfart må frygte for, fordi de ofte dør af strømmene drives ind mod den brasilianske bugt, så de ikke kan komme forbi Ambrolhos,¹⁰³ men må udsætte rejsens fuldførelse til et andet år eller også vende om til Europa. Dette sted består af nogle øer, af hvilke den største hedder *St. Cathrina*; den er 5 mile lang og 2 mile bred og er beboet af portugisere.¹⁰⁴ Resten består af lutter enkelte klipper, sandbanker, blinde skær og uren grund, hvorigennem intet skib kommer uden yderste fordærv, fare og dødsangst. De strækker sig 40 mile ud i søen fra fastlandet. — På dette lag søger man gerne vestpassaten, hvorfor der derfor bliver holdt flittig udkik.

22^r 2. oktober fandt piloterne, at vi gudskelov havde undgået disse farer sidste nat og allerede havde passeret Ambrolhos, hvorover der opstod meget stor glæde på hele skibet. Derfor blev der også 4. oktober til Guds pris holdt en takke- og æresfest, hvor man før prædikenen sang den 147. salme: *Lover Herren osv.* Teksten var 1. Samuels bog 12, 24.¹⁰⁵ Efter prædikenen sang man Augustins og Ambrosius's lovsang¹⁰⁶ foruden den 103. salme: *Min sjæl, lov Herren.* Derpå blev der løsnet 9 kanoner, og til forfriskning for folkene blev der slagtet 2 svin. Desuden blev der givet enhver en tildeling af spansk vin.¹⁰⁷ Sådant er altsammen almindeligt brug på alle ostindiske skibe på dette sted. — Herpå fik vi den ønskede vestpassat.

26. oktober lod en skrækkelig fisk sig se hele dagen, snart til højre, snart til venstre side; den var længere end vort skib, var i skikkelse af en gedde og kaldes *Diabo marino*.¹⁰⁸

Denne måned døde 9 personer af skørbug.

22^v 7. november passerede vi Stenbukkens vendekreds på 24° bredde syd for ækvator. Denne kreds gennemløber solen årligt én gang, som allerede fortalt.

I denne sydlige del af verden så vi blandt andre af Guds underere 1672 mange store hvalfisk. De var som små øer, der drev frem og tilbage, og de kastede gennem to huller bag i nakken vandet omtrent 70—80 favne højt, med en skrækkelig støj. De kom ofte, mens de legede med hinanden, så tæt hen til vort skib og bevægede søen med en sådan voldsomhed, at vi måtte vige af vejen for dem og kaste nogle tomme tænder ud til dem, som de legede med som var det bolde.¹⁰⁹

16. november døde underskipperen, som samtidig var tredjepilot, af *phtysin*.¹¹⁰ Han blev samme aften, efter at præsten havde holdt en kristelig ligprædiken, overgivet til Neptun under løsningen af 9 kanoner.

Vi så nu daglig en anden og større art *flyvende fisk* med 4 vinger, 2 foran og 2 bagtil.¹¹¹ De kom i hundredvis og fløj som en pil 50—60 favne vidt og højt. Disse firevingede fisk kan med rette regnes til de 24^r allerelendigste skabninger under solen, fordi de hverken kan finde ro i det ene eller det andet element; thi i vandet jager en stor fisk, *coret*, stadig efter dem, og for at undslippe dens tænder svinger de sig op i den formentlig frie luft, og dér bliver de grebet af en slags stor fugl, *cormoranes*, stor som en svane, med skarpe tænder. De forstår meget behændigt at opsnappe alt, hvad der flygter for den svømmende jæger.¹¹² Coreten er også en meget listig fisk, større end en laks, og når man vil fange den, må man sætte fjer på krogen som om det var en flyvende fisk, og så må man lege med den en eller to favne over vandet for på den måde at narre den. Så svinger den sig op og bliver fanget, men viser så straks sin styrke med sælsomme krumspring, så 5—6 mand ofte har nok at gøre med den.

Vi så her også en *havmand*, som havde en blålig hud og svømmede med oprejst krop, mens han undertiden bevægede halen.¹¹³

17. november havde vi ganske vist højden af Kap det gode håb, 24^r men da vestpassaten havde forladt os, kunde vi på grund af modvind ikke arbejde os frem. Vi slog derfor ind på sydlig kurs for på 37° igen at få vestenvinden.

I mellemtiden blev vort vandforråd inspiceret, og for at vi ikke skulde lide mangel derpå, når vi kun kom langsomt frem, blev rationen sat til 6 mytsjen pr. dag.

1672 20. november fik vi på 37° en gunstig vestenvind; vi slog så ind på kursen nordøst til nord og gjorde ankrene parate, samtidig med at der blev kommanderet skarpt udkik, fordi piloterne formodede land. Samme dag, da vi netop var sejlet gennem en lav og meget smuk regnbue, kom der fra luften et langt smalt skylegeme næsten helt ned til vandet og trak dette op i sig med frygtelig larm et kvarters tid og fo'r op dermed. Dette kaldes af sømændene en *hose*,¹¹⁴ og den kan ofte tilføje skibene stor skade, når den rammer dem.

26. november kom vi om eftermiddagen velbeholdne til *Kap det gode håb*, hvis vestside $\frac{1}{4}$ mil fra os præsenterede sig som på tegningen. Vi avancerede heldigt frem indtil ud for bugten, hvor vi så en flåde under en admiral, en viceadmiral og en schoutbijnacht.¹¹⁵

26^r Men da vi vilde sejle ind, overfaldt os i ét huj en så hurtig og gruelig storm fra de høje bjerge, som var bedækket med skyer, at vor fokkemast brast på 4 steder og på et hængende hår var gået over bord med alt tilbehør, hvis vi ikke alle mand i største hast havde strøget sejlene. Den blev altså dog, Gudskelov, stående i forventning om at blive lappet sammen igen.

Vi lod hurtigt et anker falde, men på grund af den stærke storm vilde det ikke tage grunden, men vi drev i højeste fare for at strande på nogle blinde skær, som lå ikke langt fra os ved en lille ø. Vi besluttede derfor at kappe ankeret og atter gå til søs for de sejl, vi kunde bruge, indtil stormen havde lagt sig og vi havde repareret vor mast nødtørftigt.

26^v Så snart vi nu var kommet $\frac{1}{2}$ mil uden for bugten og i ly af bjerget, var det så stille, at vi hverken kunde komme frem eller tilbage, men måtte lade os drive af strømmen $\frac{1}{4}$ milsvej hen mod den omtalte farlige lille ø. Derpå faldt natten på, og den bragte os i yderste fare, thi vi kom så tæt ind på de blinde skær, at vi kunde se dem.¹¹⁶ Vi blev da alle så bestyrkede, at vi næsten mistede al vor kraft, i den grad blev vi udmarvede allesammen, for hvert øjeblik kom der et vindpust ned fra det høje bjerg, som snart drev os frem, snart tilbage. På den måde drejede skibet nok 10 gange hver time, indtil vi faldt ned af udmattelse og ikke kunde se nogen anden udgang end døden, for vi kom de blinde skær så nær som et stenkast, og alt håb om at

»Oldenburg« ud for *Taffelbai* ved skærene syd for Robben Ejland. I bugten den hollandske ekspeditionsflåde mod St. Helena. I baggrunden *Djævle-* og *Taffelbjerget*, ved hvis fod Kapkolonien er skjult bag *Løvejberget*, der svagt minder om en liggende løve med hoved og hale (fol. 25^r).

1672

blive reddet var forgæves. Det syntes, som om elementerne havde velbehag i vort fordærv, da intet af dem vilde hjælpe os. Himlens lys havde også skjult sig og gjort alting bælgmørkt. Kun de overordentlig høje bølger, der slog mod klipperne, frembragte med deres skum og saltagtige funklen en smule glans, som om de havde medlidenhed med vor nød og vilde lyse for os i stedet for fakler, — eller måske var det for at de desto bedre kunde opluge os allesammen uden at skåne en eneste.

27^r

Da der nu ikke manglede mere end et eneste puf i at vi var færdige, da al menneskelig hjælp og håb var ude, da lod den almægtige og barmhjertige Gud vederfares os sit råd, sin kraft og sin nåde, for at vi skulde erkende, at ham alene tilkom æren. Han så vor nød, hørte vore suk og gav os med den frembrydende dag en god vind, hvorved vi slap bort og atter kom ud for bugten. Men nu blev det så stille, at vi måtte bugsere, hvad der dog ikke hjalp, idet folkene i nattens løb helt havde mistet deres kræfter. Vi løsnede derfor en kanon for at få hjælp. Den var også kommet, hvis Æolus ikke var kommet farende ned fra *Taffelbjerget* lige så voldsomt som forrige dag og i en fart fik os til at beslutte os til at vende om og jog os efter sit behag over til østsiden af omtalte ø,¹¹⁷ hvor vi lod ankeret falde på 6 favne god sandbund, en halv mil fra land.

Da vi ved at se husene og prinseflaget¹¹⁸ forstod, at der her måtte være mennesker, sendte kaptajnen straks skipperen hen for mod kontant at få fat på nogle forfriskninger for vore syge, der var hårdt plagede af skørbug. Den befalingshavende på stedet, en sergent ved navn *Christian* fra Ålborg i Jylland,¹¹⁹ sendte os med skipperen et parti savoykål, pastinakker, gulerødder, radiser og andre grønsager, samt en del æg og tørrede fisk som foræring, hvad der var meget velkomment allesammen; men kød og denslags måtte han ikke give med uden speciel ordre fra hr. guvernøren af Kap, hvad vi da også gerne og med god tilfredshed vilde vente på.

27^v

29. november tog jeg med vor præst og kommandør i land, hvor vi blev modtaget meget høfligt af sergenten og trakteret. Denne ø, der tidligere blev kaldt *St. Cornelia* af portugiserne, hedder nu i hollandsk eje *Robben Ejland*.¹²⁰ Den er i område 2 mile lang og 1/2 mil

»Oldenborg« for anker i læ af *Robben Ejland*. På øen ses sergent Christian fra Alborgs hus og have, samt kalkbrænderiet og flagmasten med prinseflaget (fol. 28^r).

bred og ligger $2\frac{1}{2}$ mil fra Kap. Den er dels flad og sandet, dels har den godt græsland, hvorfor det Nederlandske Ostindiske Kompagni stedse lader en stor skare får og okser græsse dør, ligesom de holder en dejlig have, altsammen til gavn for skibene, som ofte ligesom vi må trække sig tilbage hertil mod deres vilje.

På østsiden opskyller havet her en meget stor overflod af alleslags sjældne og smukke perlemors snegleskaller, så at der vilde blive hele bjerge deraf, hvis kompagniet ikke brugte dem til at brænde kalk deraf; derfor har de bygget en stor kalkovn på øen og holder mange

1672 slaver¹²¹ i deres tjeneste, ligesom de også af og til lader 30—50 soldater ligge her.

Imellem disse skaller opholder der sig mange store og giftige *taranteller* og *salamandre*.¹²² Ellers er landet fyldt med *kaniner*. Ligeledes bor der her i sandet en slags fugle, der hedder *pingviner*, som lader deres æg udruge af solen. Det er en vandfugl, der ikke er i stand
28^r til at flyve, for i stedet for vinger har den to fjerløse labber, ligesom hundører, hængende ved siden. Dens krop er som en stor and, dens næb som en høgs; den går oprejst som et menneske, og dens næring består af fisk.

Urterne *aron* og *tanacetum*¹²³ vokser her i overflod og er 4 gange så store som i Europa.

Denne måned døde 24 af vore af skørbug.

28^r Vi fandt her i den befalingshavendes hus også en ægte *hottentotkvinde*, som var født i Afrika af hedenske, bestialske forældre, men som var opdraget i Kap af en hollandsk kvinde, så at hun nu i forhold til sin nation syntes at være et naturens mesterstykke; hun havde antaget kristendommen, var meget veltalende i det nederlandske, engelske, franske og portugisiske sprog, og samtidig meget belæst i den hellige skrift, så hun forstod at diskutere med vor præst om alt, hvad der vakte vor højeste forbavelse. Hun var langt bedre proportioneret end hendes landsmænd ellers er det. Kort sagt, hun var ros-værdig som værende en dygtig og i alt for et fruentimmer passende håndarbejde vel oplært kvinde, hvorfor hun også blev gift med en læge i kompagniets tjeneste. Ligeledes fik hun efter sin mands død af det ædle kompagni månedlig tildelt 9 rdl.¹²⁴ til underhold, så længe hun vilde sidde enke og holde sig dydigt. Men da hun efter mandens død lod sig besvangre uden for ægteskabet, og hendes »springvand« tørrede ind,¹²⁵ blev det til pønitense pålagt hende ligesom at sidde i arrest her en bestemt tid.¹²⁶

Vi medførte herfra på modtagen ordre fra guvernøren et så stort får, at man aldrig vilde tro, at et lignende eksisterede, 208 pund af vægt; alene den tykke hale vejede 20 pund. Kaptajnen sendte til gengæld sergenten en takkegave af vore levnedsmidler, tillige med øl og brændevin.

1. december sejlede vi med gunstig vind og vejr fra Robben Ejland og kom henimod middag til *Cabo de Bona Esperance* i bugten. Straks sendte hr. guvernøren os en chalup med 20 mand i møde, ved hvis hjælp vi lod 2 ankre falde på 7 favne god sandbund, omtrent $\frac{1}{4}$ mil fra fæstningen. Umiddelbart derpå gav vi den tilbørlige æresbevisning med dobbelt dansk løsen¹²⁷ af de svære kanoner, og den blev straks besvaret fra citadellet. 1672 29^r

Den højlovede hellige treenighed være pris og berømmelse til alle tider for denne vidunderlige faderlige barmhjærtighed, hvorved vi elendige mod vor forventning blev revet ud af al fare og så nådig uden videre uheld blev hjulpet hertil, for at vi på dette sted kunde se voré syge og af så lang en rejse ved meget arbejde afkræftede folk igen komme til kræfter og blive friske.

Vor kaptajn og overkøbmand tog straks i land for at komplimentere hr. guvernøren og overlevere breve og en ordre fra det Nederlandske Ostindiske Kompagni vedrørende vor forplejning dør med alleslags nødvendigheder. 29^v

2. december blev 36 af skørbug angrebne soldater og matroser straks ført i land, hvor der i et bekvemt stort hus, som tilhørte borge- ren *Hendrick Pietersen van der See*, blev gjort alle ønskede anstalter for dem med senge og mad. Samtidig fandt man her en meget frisk luft og et sundt klima, hvorimod der i vort skib var lutter stank og væmmelighed. Til at kurere, nære og ved pleje at holde disse patienter ved helbred udnævnte kaptajnen hr. pastoren, mig, overkokken, samt skibsskriveren og en korporal. Vi blev alle sammen, medens vi var her, modtaget udmærket af alle folk og fik gode bekvemmeligheder, så vi har rigelig årsag til stedse at berømme dette og henstille det som et eksempel på gæstfrihed.

3. december sejlede omtalte admiral med sin viceadmiral og schoutbijnacht herfra med en flåde, ialt forsynet med 1220 mand og alleslags hjælpemidler for under disse gunstige betingelser at sætte sig i besiddelse af øen *St. Helena*,¹²⁸ som er anløbsstedet for de engelske ostindiefarere. Den ligger på 16° sydl. bredde: 30^r

Såsnart de var kommet uden for bugten, begyndte det at storme så hæftigt, at de folk fra Kap, som havde gjort dem følgeskab til

1672 afsked, umuligt kunde komme i land igen, men måtte overnatte i vort skib, hvor de var velkomne. Det var vicekommandanten, overkøbmanden, fiskalen, proviantforvalteren og sekretæren, som så under kanonernes knalden og trompeternes lyd blev trakteret meget vel og befugtet så godt med rhinskvin, at de til sidst måtte begive sig i fjerene.¹²⁹

5. december blev vor kaptajn og overkøbmanden til velkomst trakteret meget storartet på citadellet af hr. guvernøren, og der blev vist dem en ualmindelig ære ved kanonernes gentagne løsen, af respekt for det Danske Ostindiske Kompagni.

30^r Imidlertid blev de syge, der var bragt i land, så vidt restitueret i løbet af 8—9 dage, at de igen begyndte at begive sig ud i den frie luft, thi deres hævede skørbugsbylder og nævestore knuder opløste sig på kortere tid end det vilde være sket på skibet med de sædvanlige hængemte spiser og det rådne stinkende vand i løbet af et helt år. Og dette skete mindre ved hjælp af medikamenter end på grund af den gode diæt med de friske næringssaft og den forandrede rene luft. Her kunde og måtte nu en superklog næsevis tilstå, at min ofte gentagne spådom¹³⁰ havde vist sig at være rigtig, — Gud alene æren.

På denne tid kom hertil et skib fra Holland, som i 5 måneder havde ligget og drevet frem og tilbage under ækvator på grund af stor vindstille; her var ikke alene alle officererne, men også de fleste folk på 20 nær, døde,¹³¹ hvorpå alene kahytsoppasseren, der var en ung mand på 17 år, og som havde lært noget af styrmandskunsten, ved det guddommelige forsyn havde forstået at bringe skibet herhen, hvorfor han fra guvernøren fik en anbefalingsskrivelse til generalguvernøren på Batavia, at han skulde blive konfirmeret.

31^r 10. december. Denne dag har jeg grund til at huske hele mit liv, fordi det syntes som om Fortuna nu på denne dag havde vendt mig ryggen for altid.

Idet jeg netop var gået ud med to personer for at samle nogle urter til brug for vore syge, mødte jeg vor pastor, skriver, kok og lederen af hospitalet her på stedet, *Bartel Jensen*, og en friskomager *Mattis Larsen*, begge af vor nation. Disse overtalte mig til at gå med ind til en borger *Johan von Oldenburgs* hus for at få en kølig drik

mælk, fordi vejret var meget varmt her. Vi havde allesammen lyst til brændevin, og den gjorde både værten, hans kone og gæsterne meget lystige. Vi begyndte at danse og blev dør til kl. 10 om aftenen. Vi tillod værten at gå i seng og vilde kort efter gå hjem, da kokken — måske på djævelens tilskyndelse — gik hen til lyset for at tænde sin tobakspibe, så det gik ud. I mørket kunde vi ikke finde nogen udgang, hvorfor jeg tiltalte kokken med lidt for hårde ord for at få ham til at tænde lys igen. Derover vågnede værten, kaldte på sin kone, der i mørket var forsvundet med en person, så hun ikke kunde besvare mandens gentagne råb. Han følte nu ud fra sin erfaring, at hun gav ham, der var hende for svag, horn på. Dette smertede ham sådan, at han fuld af raseri og utålmodighed sprang op af sengen, straks sleb to knive og truede med, at den, som han først traf på, skulde få sin bekomst. Denne forvandling gjorde os alle bestyrkede, og vi masede os alle ud ad døren (undtagen ham, der gjorde værtinden selskab). Til min ulykke var jeg den sikreste og formodede ikke, der vilde ske mig noget, men da greb den fulde vært mig i håret og stak løs på mig, så jeg blev tvunget til at berøre hans hoved med mit væрге, så han veg noget tilbage. Da jeg nu mente, at der var en stilstand i krigen, begyndte han igen sin strid og tænkte at ville skære min strube over eller helt gøre en ende på mig. Nu var det, hvad enten jeg vilde det eller ej, tid til at væрге min hud, og derved fik værten et stik, der gik ind under det korte ribben og ud bagtil over *os innominatum*.¹³² Hermed var det ganske vist forbi med vor kamp, men min angst og genvordighed tog nu først en begyndelse.

Imens kom det bæst til konen og skaffede lys tilveje, for at jeg kunde forbinde hendes mand, som nu for sent fortrød, at han havde indladt sig i sådan en strid med mig, der ingen skyld havde. Jeg plejede ham med skyldig flid i denne nat, da såret var farligt og var gået gennem *superficiem hepatis*.¹³³ Jeg følte mig ikke helt veltilpas derved.

Om morgenen, da jeg var gået til min bolig for at tilberede et *apozoema vulneraria*¹³⁴ og blev lidt længere borte, end jeg havde sagt ham, blev patienten af den mening, at han skulde dø af dette sår, og at jeg i bevidsthed herom havde bortfjernet mig. Han lod derfor

1672

31^r32^r

1672 hente garnisonsfeltskæren,¹³⁵ der forbandt ham og meddelte mig, at han i embeds medfør måtte melde denne sag til hr. guvernøren for ikke at miste sit embede. Og så vilde man straks arrestere mig, hvis jeg ikke i samme time begav mig afsted, fordi der her blev holdt meget streng justits.

En advarsel i ord er så god som to med pegefingern. Jeg gik derfor straks hen til vor overkøbmand i borgmester *Wouter Mostards*¹³⁶ bolig. Han stod mig som en medlidende kristen redeligt bi med råd og dåd. Mens vi endnu snakkede sammen, så vi allerede nogle mænd komme fra citadellet i det hverv at arrestere mig. Da smuttede jeg ud og skjulte mig i en kælder under købmandens bolig efter anvisning af borgmesterens kone og tjener. Næppe var jeg kommet ned i dette hul, før jeg hørte, hvordan de deroppe for min skyld havde en skarp diskussion med overkøbmanden om denne sag og om den strenge justits dør på stedet osv.

32^r Hvorledes denne frokost bekom mig hele dagen, kan enhver let tænke sig. Da natten endelig var faldet på, lod købmanden mig komme frem, fortalte mig mere end jeg havde hørt og holdt det for rådeligst, at jeg forlod stedet forklædt og søgte et skjulested ved stranden et stykke vej herfra, hvor man så bedst ved nattetid kunde hente mig ud til skibet, eftersom der i en sådan sag her ikke var anden udvej end enten at falde i justitsens hænder eller i gabet på vilde dyr.

Jeg tog straks min beslutning og forklædte mig i en laset, beget og (hvad der var det værste) lusset matrosdragt, klippede hår og skæg glat af og snavsede ansigt og hænder til, så jeg nu så yndig ud. Overkøbmanden gav mig 10 rdl. i det tilfælde at det kunde hjælpe mig, og et godt værge at bruge mod de vilde dyr, hvorpå han befalede en af de bedste soldater, *Jesper Steffens*, at ledsage mig, indtil jeg havde fundet et bekvemt tilflugtssted. Så vilde han efter at have fået meddelelse herom ved lejlighed lade mig afhente.

Derpå forsynede han os begge med så mange levnedsmidler til denne rejse, at vi sagtens kunde klare os otte dage, fordi min appetit på det tidspunkt var temmelig forsvunden.

33^r 11. december ved midnatstid marcherede vi med Gud på lykke og fromme og i højeste livsfare bort, bag citadellet, under det høje

bjerg, hvor vi med største forskrækkelse hørte de brølende løvers grusomme stemmer, og arbejdede os fire mile frem langs en saltflod,¹³⁷ som adskilte strandbredden fra fastlandet.

1672

Men vilde jeg være frelst, måtte vi vove os gennem floden, og da ingen af os kunde svømme, ventede vi til dagen brød frem og viste os et sted, hvor der en gang ved ebbe havde kørt en vogn. Ledet af dette spor gik vi frem gennem floden, der gik os lige til øjnene. Her var den ikke over 50 skridt bred, men andre steder var den 100 skridt, ja mere. Vi kom snart tværs over tangen ud til kysten, hvor jeg udvalgte mig min lejrplads i et tæt buskads ved siden af en let kendelig sandbanke. Derpå lod jeg min trofaste ærlige Jesper Steffens vende tilbage til Kap det gode håb med beretning om vor march, i det gode håb at man snart vilde hente mig herfra til vor egen træ-ø. Men sagen fik en anden udgang.

Thi jeg måtte her først som Jonas¹³⁸ under olieplanten tåle hede og kulde og lære at bede, fordi Phoebus¹³⁹ daglig gennemborede mig med sine stråler således, at mit hjerte blev som voks i kroppen af varme, og da jeg havde glemt øl- eller vandflasken hjemme, måtte jeg af og til grave dybe brønde med knoglerne af de døde søkøer. Men da jeg ikke fandt andet end saltvand, tvang den umenneskelige tørst mig, med tugt at melde, til at drikke min egen urin 4 dage.

33'

Men om natten fordrev Æolus med sin kolde ånde heden så ublidt, at min søvn blev forvandlet til tænderklapren, og mod dette var der ikke noget bedre middel end bare at have tålmodighed.

14. december. Da jeg endnu ikke havde fået underretning, hverken om patienten eller om noget andet, blev tiden mig temmelig lang og angstfyldt, især da jeg ofte måtte se på, hvorledes de uhyre løver og andre vilde dyr sloges så grumt om et ådsel på den anden side floden og brølede således, at et hjerte af stål kunde bæve derved. Jeg steg derfor af angst op i et træ for at se, om ingen var ved at nærme sig min hytte.

Da så jeg, at der på denne ø, ved munden af Saltfloden, lå en skanse, og antog, at der i den egn måtte være mennesker at træffe og følgelig frisk vand. Jeg besluttede straks at gå derhen for som ukendt at få nogen efterretning om patienten. Det lykkedes mig også

34'

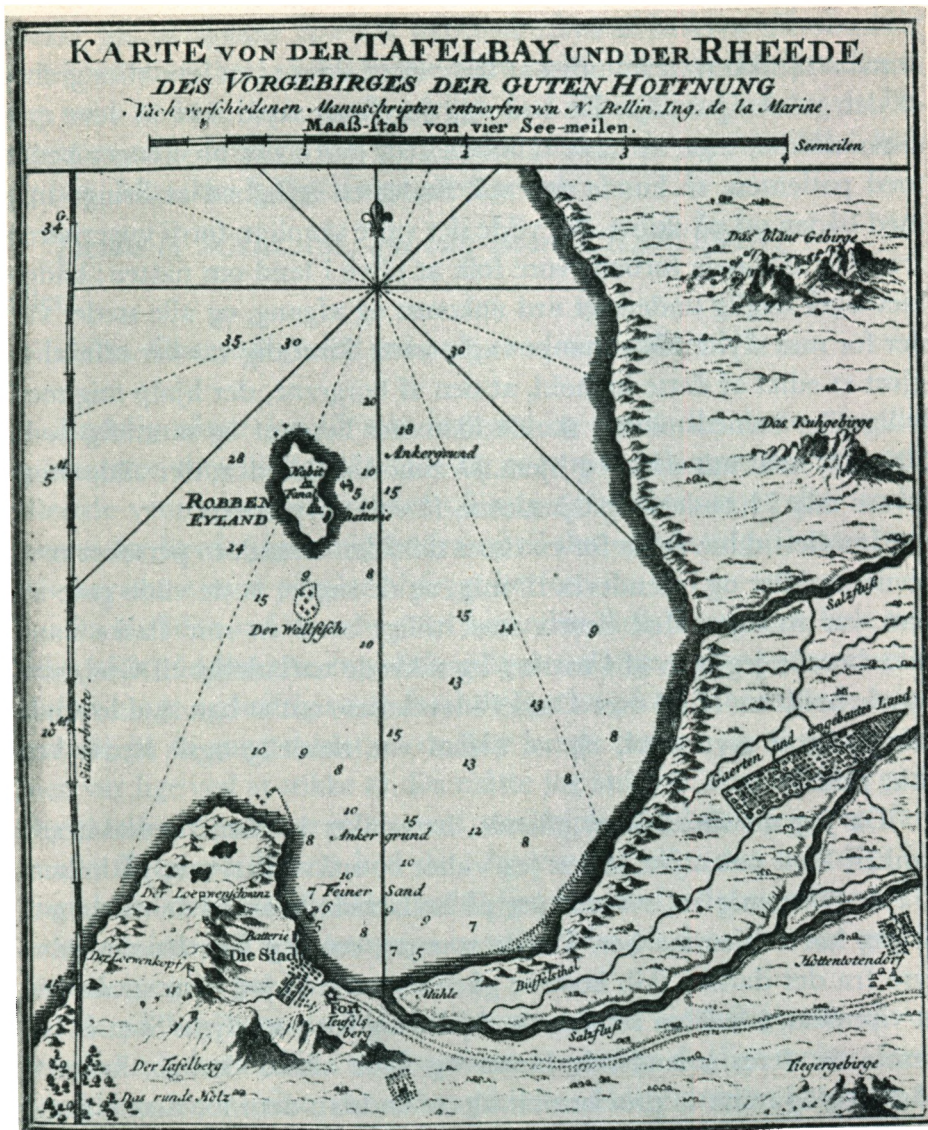
1672 efter tre timers møjsommeligt march, da jeg her traf en højtysk, saksisk soldat, som blev meget bange over min uformodede ynkelige fremtoning, især da han ikke var vant til at se en fremmed her. Men jeg indbildte ham, at jeg søgte feltskæren, der var kommet ind i en labyrint, fordi han på rejsen havde vist mig stor venlighed, og jeg kendte hans venner, men at jeg i løbet af 4 dage ikke havde kunnet træffe ham nogetsteds. Nu vilde jeg befale ham i Guds forsorg og atter begive mig til mit skib, fordi jeg var matros og ikke længere turde bide uden orlov; men skulde jeg komme foran masten,¹⁴⁰ fordi jeg var blevet for længe borte, bad jeg ham hjælpe mig som et vidne, jeg kunde henvise til, ved at tale min sag. Det lovede han mig, og han ønskede samtidig, at feltskæren ikke vilde komme ham for øjnene, for han og hans kammerat, som nu var gået til citadellet med noget vildt, havde begge strenge ordrer til at tage ham i nakken, hvor og hvorledes de end fandt ham, og føre ham til citadellet. Men jeg bad ham indstændigt om at de vilde behandle ham pænt, fordi han også var en tysker.

34^r

Imidlertid plagede tørsten mig, og jeg dristede mig til at efterforske, hvor de hentede deres vand. Han drak den gode ærlige feltskærs skål med mig, men den forsikring, at der i hele verden ikke var sundere vand end dette, der blev hentet fra en kilde, som lå på den anden side af Saltfloden. De hentede det dagligt og måtte have en ladt bøsse med af frygt for løverne. Han traktede mig til erindring også med røget kød af en søko og en vild elefant. Derpå tog jeg afsked derfra og begav mig endnu ved dagslys på vej til Kap, og da jeg havde fået oplysning om en langt bedre vej, behøvede jeg kun at vade gennem vandet op til knæene. På samme vej mødte jeg hans kammerat, hvem jeg for at bortlede enhver mistanke spurgte, om han ikke havde strudsfjer eller -æg at sælge. Hans kammerat havde henvist mig til ham; jeg vilde til gengæld give ham tobak og brændevin osv. Men denne fyr vidste intet om noget.

35^r

Jeg lod ham og han mig passere i fred. Ikke langt fra kastellet kravlede jeg ind i et tykt buskads og gemte mig, indtil jeg henved kl. 11 kunde vove mig ind i byen for at få oplysninger og proviant. Her traf jeg kl. 12 kaptajnen og overkøbmanden sammen. De for-

Kort over *Taffelbai* med Robben Ejland, skærene og ankergrunden. Forneden *Kapstaden*, omsluttet af bjergene; t. h. herfor Saltfloden, som Cortemünde vadede over, og tangen mellem bugten og floden, hvor han skulte sig (stik efter N. Bellin i *Allgemeine Historie der Reisen* . . . V (1749)).

1672 undrede sig overmåde over, hvordan det var muligt at jeg kunde komme så sikkert hertil uden at blive overfaldet af en løve eller grebet af den stærke patrulje. De bad mig for Guds skyld ikke at vove mig frem således, men at have tålmodighed, indtil det blev noget bedre med patienten, så kunde der nok findes en lejlighed at bringe mig med båden ud på skibet. Nu vilde det være umuligt, fordi guvernøren fra idag af havde forbudt vore folk at blive i land om natten; båden blev også daglig undersøgt ved ankomst og afgang, og alle steder var der for min skyld udsat mange vagtposter. Samtidig var der offentliggjort et edikt af dette indhold, at den af borgerne, der hjalp mig med bolig eller levnedsmidler, skulde idømmes livsstraf og samtidig bøde 500 rdl., samt miste hus og hjem. Derimod skulde den, der vilde overlevere mig i hænderne på justitsen, få en stor præmie.

35^v Imidlertid havde de for en times tid siden afsendt to personer med levnedsmidler og brændevin til mig, og de sagde, at de vilde gøre alt som var muligt. Med denne trøst tillige med en stor flaske vand marcherede jeg igen af i mørket og sukkede uafsladeligt til Gud, som havde holdt sin hånd over Daniel i løvekulen, om at han skulde sende mig en god skytsengel, og en sådan var sandelig også stedse ved min side.

Da jeg nu sådan kom gående, hensunket i temmelig forvirrede tanker, kom patruljen, inden jeg vidste et ord af det, mig på halsen. Da de råbte mig an, svarede jeg på hollandsk, hvorved de måtte tro, at jeg hørte hjemme her. Da de spurgte, om jeg ikke havde set to fyre fra det danske skib komme gående, narrede jeg dem straks ved at vise dem, i hvilken retning de skjulte sig for patruljen. Som et lyn gemte de deres brændende lunter og ilede afsted derhen, hvorved både jeg og mine to proviantforvaltere undslap dem for denne gang.

For større sikkerheds skyld benyttede jeg lejligheden til at gå stik tværs af fra vejen, men derved faldt jeg i en grav, som var 10 favne dyb, og hvor man var ved at udgrave store fundamentstene til et nyt fort.

36^r Dette temmelig store spring endte til min store lykke på sandet i den ende af udgravningen, hvor stenene havde ligget. Da jeg var gået et skridt eller otte videre for at stige op, hindrede ikke alene den

mørke nat, men også de store stene, som knuste min vandflaske, mig i at komme op her, så jeg måtte blive indtil det blev lidt lyst. Da så jeg med undren, hvor omhyggeligt den almægtige Gud havde beskyermet mig elendige her som andre steder, så jeg ikke brød hals og ben. Man kan billigvis sige med poeten: 1672

*Incidit in SCILLAM, qui vult vitare CHARIBDIN,*¹⁴¹

eller:

*Antra Charybdis adit, qui vult evadere Scyllam.*¹⁴²

Endelig nåede jeg til min løvhytte og fandt dèr de to afsendte spisemestre, som højligt glædede sig over min ankomst, thi de havde allerede ventet henved 5 timer på mig og tænkte, at et eller andet grumt dyr havde jaget mig herfra og til slut opædt mig. De var også selv bevæbnet med pistoler af frygt herfor.

Da vi sådan sad og talte med hinanden, kom der fra en hule ved siden af et råddent træ en usædvanlig stor slange med opspærret gab, kløftet tunge og hæftig susen farende lige løs på os. Her mistede mine trofaste på én gang modet, så de ikke kunde betjene sig af pistolerne, men var lige ved at stikke af. Da måtte jeg indgyde dem mod og gøre begyndelsen til at værgе os med stenknipler og hvad jeg i en fart kunde få fat på, thi nu hed det: forsvar dig eller den ta'r dig! Vi angreb så længe fra alle sider, indtil fjenden var fældet og måtte overlade os sejren. Vi trak hammen over hovedet på den; den var over 5 alen lang og $\frac{3}{4}$ bred. 36^v

Herpå begyndte de deres tilbagemarch ad vidtløftige omveje og efterlod mig her i tusind slags dødsens ængstelige daglige tanker, fordi jeg ikke en eneste time var sikker på ikke at blive dræbt af et bæst, af hvilke der daglig kom mange hen til lave steder i floden, hvor de af og til gik over for at mætte sig ved ådsler af de døde søkøer og af hvad der ellers kom drivende op fra søen. De havde også let kunnet snappe mig arme synder, men Gud alene ske ære og evig berømmelse, han som i denne stadige fare så med forbarmelsens øjne på mine tårer og så faderligt hørte mine suk og ikke tillod, at der blev krummet et hår på mit hoved. 37^r

1672 16. december. Da jeg netop var steget op i et træ i den hensigt at få mig en sød forfriskende søvn i dets skyggerige grene, led jeg atter angst og skræk, da jeg så, hvorledes der på den anden side floden samlede sig en skare af 50—60 elefanter, næsehorn, tigre, løver, losse og ulve. De nærmede sig vandet mer og mer, indtil der endelig af en mig ukendt årsag pludselig opstod en så hæftig strid mellem en elefant og et næsehorn, med en næsten tordenlignende brølen, så at også de omtalte to skytter fra skansen løb ned til floden, hvor snart den ene, snart den anden gav ild. Der var dog lidt for lang afstand, men alligevel forjog de dem alle undtagen de kæmpende, der af raseri ikke lagde mærke til ilden og som ikke kunde høre skydningen for deres egen brølen. Med deres store fødder og klove hvirvlede de en sådan støvsky

37^r op, at de ofte blev helt usynlige. Gennem et perspektiv kunde jeg nøjagtigt se det hele, hvorledes næsehornet, der af naturen er bevæbnet med hårde skjolde foran, ved siderne og bagpå, og som på snuden har et fastsiddende spidst horn, stadig gik frem for at give elefanten et dødeligt sår under bugen. Men denne på sin side forstod at værge sig så tappert med sine store stødtænder og at slå om sig med sin lange snabel, at dette ikke kunde komme den ind på livet. Samtidig gav den største undertiden den mindste en på øret med sin fod, så den måtte gå i knæ. Tilsidst gik skytterne endelig midt ud i vandet og gav samtidig ild på næsehornet, så jeg kunde se, hvorledes det straks rystede hovedet og faldt om, hvorpå elefanten en stund så på det, indtil den fik øje på skytterne, hvorefter den skyndsomst rendte derfra. Men skytterne ilede hen, gav den faldne dødsstødet og huggede dens horn løs fra næsen.

På denne ø vokser der særdeles mange vilde rosmariner, hvor *kamæleonerne* hyppigt opholder sig. Kamæleonen er et tamt smådyr i skikkelse som et stort firben, uden gift, men omgivet af en hård, skinnende

38^r hud, som antager alle farver af det, man sætter den på, således at dyret i løbet af et halvt kvarter kan blive blodrødt, sort, gult, blå, hvidt, men bedst og hurtigst grønt. Det lever mest af fluer som det så behændigt forstår at skyde med tungen, som det strækker ud som en streng, at man ikke kan forstå det uden at undres. Dets tunge må nødvendigvis foran have et klæbrigt, limagtigt stof, hvorpå fluerne bliver siddende.

Spandlange *græshopper*, tamme og i mange farver, er der også her. Om natten laver de med deres musik en fin harmoni, som om der blev ringet med nogle millioner små klokker. 1672

*Søkøerne*¹⁴³ kom også næsten hver aften i dæmringen op på land og græssede som andet kvæg. De var ikke særlig sky. De har korte tykke hoveder og kroppe, stærke ben, og hvor de træder i sandet, efterlader de fodspor i form af et kløverblad. Deres skind ligner sælhundenes.

Strudsfugle findes også hyppigt her; de lader engang om året deres store æg udruges i sandet af solen. Man samler også ofte disse æg såvel som fuglenes halefjer og sælger dem i Kap.

18. december havde en så ulidelig tørst i den grad taget på mig, efter at jeg i 3 dage havde drukket vin, at jeg nu besluttede at hente ferskvand, om det så skulde koste hoved og hals, — hvad det næsten havde gjort, fordi denne sidste mørke nat førte mig over floden på det forkerte sted, så jeg to gange faldt i dybe huller, hvorved vandet slog sammen over mit hoved. Her lærte nøden mig at svømme på polsk eller måske snarere på hundemanér, indtil enten fødderne fik fæste igen eller jeg vilde være druknet én gang for alle. 38^v

Endelig undslap jeg Gudskelov også denne fare, og da månen stod op, kom jeg til den tidligere omtalte friske kilde, i hvilken jeg tilfredsstillede mig og fyldte alle tomme tørre celler i mig så grundigt, at jeg tænkte, jeg igen kunde klare mig tre dage. Jeg var fuldstændig våd, både ind- og udvendig.

Men hvad skete? Som et lyn blev der affyret en bøsse, og straks sprang de to omtalte skytter ind på mig, og i løbet af et øjeblik fulgte der på dette signalskud 36 musketerer, der blev ført af sergenten, som jeg omtalte under Robben Ejland. Han hviskede mig i øret, at der her ikke var nogen fare at frygte, thi patienten kunde allerede være oppe igen; men guvernøren vilde ikke tåle den skændsel, at jeg skulde undslippe. De travede med mig hen til citadellet, som straks blev åbnet kl. 12. Man førte mig straks ind til hr. guvernøren, som ganske vist betragtede mig fuld af vrede, men dog alligevel medlidende. Han forundrede sig i højeste grad over at jeg havde kunnet udholde det så længe på det usikre og farlige sted, og befalede, at man straks skulde 39^r

1672 give mig noget at spise og et bæger vin, hvad hans hovmester også straks sørgede for. Med ham drak jeg også straks hr. guvernørens skål, fyldt af glæde over at jeg nu var befriet for faren og også var blevet forsikret om at jeg vilde beholde mit hoved.

Herpå blev der straks i guvernørens nærværelse optaget et skarpt forhør ved fiskalen og auditøren om hele sagen mellem mig og Johan von Oldenburg. Da alt dette var nedskrevet, bragte man mig til hovedvagten og lagde jernlænker om begge mine ben. Her kunde jeg gudskelov sove meget roligere end derude ved Saltfloden. Her fik jeg besøg af fiskalen *Pieter de Neyn*, der havde kendt mig for 10 år siden i Holland, hvad der var en stor fordel for mig nu. Også kirurgen, *Johan Schreyer*, berettede mig hemmeligt om patientens helbredelse.

39' 21. december blev jeg ført op i den store konventsalsal, hvor jeg igen blev taget skarpt i forhør ved hr. vicekommandanten, en kommissær, fiskalen, auditøren og en løjtnant. Jeg holdt mig til den første tilståelse, som den føromtalt *Mattis Larsen* bekræftede, nemlig at jeg var blevet tvunget til at værge mig.

Da vi havde underskrevet vor forklaring, blev min kontraparts forklaring oplæst, og skønt den var helt modsat min, havde man dog mere tiltro til den end til min, thi hos mig var der en styver at for tjene, men Jan von Oldenburg ejede ikke meget.

Jeg måtte nu igen spadsere ned til hovedvagten, indtil man havde pudset sagen tilstrækkeligt op med de mest strålende farver. Vort skibsråd var sagen imidlertid meget magtpåliggende, fordi de mærkede, at den herværende justits ikke kunde lide flor, men sølv for øjnene, og at hr. guvernøren af visse årsager nærrede en stærk antipati mod vor nation.

40' 26. december førte man mig ind i justitskammeret, hvor sagen i guvernørens nærværelse påny blev nøjagtigt undersøgt ved de herrer kommitterede. Derefter sendte man mig ud en halv time, hvorefter jeg igen blev ført ind. Alle akterne blev nu forelæst mig og til sidst min dom af følgende indhold:

Eftersom jeg, skønt en fremmed, ikke havde taget i betænkning at være så dristig her ikke alene at volde en borger Johan von Oldenburg

besvær om natten, men også at give ham et farligt sår med mit værge i hans eget hus, 1672

så havde jeg i højeste grad forsyndet mig mod deres love, og havde ovenikøbet ved min flugt givet justitsen her meget at bestille, osv. —

derfor måtte jeg efter deres love og andre til eksempel straffes på følgende måde, så justitsen blev holdt i tilbørlig respekt og andre senere blev formanet til lydighed, men i betragtning af at patienten nu var så temmelig restitueret,¹⁴⁴ vilde domstolen gå meget nådigt frem mod mig, som følger:

1. *skulde sværdet svinges over mit hoved på det sædvanlige sted;¹⁴⁵* 40^v
2. *skulde min højre hånd, hvormed loven var blevet brudt, afhugges;*
3. *skulde jeg som bandit arbejde nogle år på Robben Ejland;*
4. *skulde jeg for det hele give 500 rdl. i bøde, hvoraf $\frac{1}{3}$ skulde tilfalde det Nederlandske Ostindiske Kompagni, $\frac{1}{3}$ de fattige og $\frac{1}{3}$ fiskalen.*

Da denne nådige dom bragte mig temmelig i bevægelse, besluttede jeg mig til at protestere så hæftigt derimod, at man igen sendte mig ud en time. Imidlertid blev alt ændret, som følger:

Eftersom justitsen havde taget sin højeste respekt for hs. kgl. majestæt til Danmark og Norge osv., i hvis tjeneste jeg stod, osv., i særlig betragtning, ligesom den store forbøn, som var sket for min skyld osv., skulde jeg høfligst tilgives på følgende betingelser:

1. *skulde jeg erstatte justitsens og andres omkostninger,* 41^r
2. *betale patienten og kirurgen,*
3. *tre gange kølhales¹⁴⁶ under et af deres skibe.*

Den følgende dag blev alt betalt med 176 rdl. kontant, hvoraf justitsen fik de 100 rdl.

Man takkede ganske vist først for specierne, men straks førte man mig hen til et af deres skibe, der stak 8 fod i dybden.

Her, på 4 favnes dybde, blev eksekutionen fuldbyrdet én gang under kanonerens løsen, i nærværelse af vicekommandanten og andre af de herværende herskaber; efter at sagen var afgjort, gav man mig til slut, ved et veldækket bord, et afskedsmåltid, hvorpå man atter bragte mig ud på vort skib. Her blev de igen trakteret godt, hvorpå

1672 de tog afsked fra os med mange lykønskninger og atter drog i land under kanonerne løsen.

Men jeg glædede mig i Gud Herren, som så vidunderligt og mildt havde reddet mig fra al modgang, ja fra døden selv, og som imod formodning havde ladet mig komme i god behold ud til mine. Herover være Herrens navn lovet i evighed. Amen.

41^r 27. december. Såsnart de omtalte herrer var draget fra os, hev vi ankret ind, satte sejlene, gav en dobbelt afskedsløsen, som blev besvaret fra kastellet, og gik Gudskelov igen i søen med et velforsynet, tæt skib og raske folk, fra Kap det gode håb og satte kursen stik vest fra land.

29. december havde vi for gunstig vind allerede tilbagelagt 40 mile fra land og satte kursen mod syd til øerne *St. Pauli* eller *Amsterdam*¹⁴⁷ for dèr at få en god passat, som kunde bringe os helt til Ostindien.

31. december kom vi, Gud ske tak, ud i det store ætiopiske hav.¹⁴⁸

Denne måned havde vi kun én død, nemlig én, som slet ikke vilde med de andre i land, men blev på skibet i den formening, at han vilde have det bedre dèr. Ellers døde alene i dette år 36 mand.

Gud give os sin velsignelse at leve det følgende år til hans ære og vor salighed med bedre held, hvis han vil det.

Herpå vil jeg slutte dette med en kort og dog udførlig beskrivelse af Kap det gode håb og dets indbyggere, så meget jeg har kunnet bringe i erfaring. Først følger min tegning af Kap.¹⁴⁹

44^r *Kort beskrivelse af Kap det gode håb.*

Kap det gode håb er egentlig det største forbjerg i Afrika, liggende på 34° sydl. bredde, 2000 mile fra Danmark.¹⁵⁰ Det beherskes nu af det Nederlandske Ostindiske Kompagni, som for ca. 40 år siden tog det fra portugiserne¹⁵¹ og nyttiggjorde sig det meget på grund af den store sejlads, idet de år 1652 byggede et temmelig godt befæstet slot og 1664 et stort kastel med 5 bastioner, en bekvem vandgrav, smukke kirker, kommandantbolig, barakker og forrådshuse til 10.000 mand, alt sammen velforsynet. Det skete af den årsag, at de var fast besluttet på at holde dette sted som deres tilflugtssted mellem Europa og Asien til sidste mand, fordi de her meget bekvemt kan forfriske deres

folk ved den meget sunde luft og det gode vand, for så meget bedre at kunne lette de vanskelige tur- og returrejser. Derfor har de også her ved stranden opført et godt hospital og ved siden af en dejlig vandbeholder, hvori der fra bjergene flyder en sølvklar bæk, som meget bekvemt ledes gennem en stenrende til havet, til gavn for skibene, så de med både kan sejle derhen.¹⁵² 1672

De har her ligeledes en meget stor og skøn have, rigeligt forsynet med alleslags europæiske, indiske og afrikanske træer, med have- og bælgfrugter. Ligeledes har de en stor stald, med 100 okser og nogle hundrede får parat til bedste for skibene, der årligt tre gange kommer fra Europa og Asien, 10 à 12 samtidig.¹⁵³ 44^v

Klimaet er her så tempereret og sundt hele året igennem som på intet andet sted i verden, hvorfor de syge også her kan blive restituerede meget hurtigt.

Landet er derfor også så frugtbart, at det giver en overflod af alleslags korn og vin såvel som andre frugter, og her er der også meget dejligt og ualmindeligt stort kvæg, såsom køer, får, bukke, svin, hjorte, elge, harer osv., også alslags fjerkræ. Endvidere mange og vilde løver, tigre, bjørne, ulve, losse, sjakaler, elefanter, næsehorn og leoparder, store slanger og drager med vinger,¹⁵⁴ og også mange små skildpadder.

Regeringen består nu af følgende personer: 45^r

Hr. guvernøren — *Isbrant van Goski*.

Overkøbmanden — *Albregt van Breugel*.

Fiskalen — *Pieter de Nijn*.

Underkøbmanden — *Johan Witteboll*.

Sekretæren — *Hendrick Kreudop*.

Proviantmesteren — *Willem van Dieten*.

Auditøren — *Joan Pretorius*.

Kaptajnen — *N. Bredenbach*.

Fændrikken — *Peter Smint*.¹⁵⁵

Garnisonen består af 2000 mand infanteri, borgerskabet af 250 personer, som har slået sig fast ned her og som her har været i kompagniets tjeneste.¹⁵⁶ De forsyner stedet fortræffeligt med smukke huse, så at der med tiden bliver en fuldkommen stor stad ud af det. De

1672 ernærer sig ved kvægavl, jordbrug, vindyrkning, for ikke at forglemme udtapning og kadrejning.¹⁵⁷

I civile sager står de under to borgmestre, *Wouter Mostardt* og *Elbert Diemer*,¹⁵⁸ men i kriminelle sager er de undergivet guvernementet her og giver det N. O. C. en ringe afgift.

Er der nogen af dem, der vil gifte sig, må de forpligte sig til at blive her 15 år.¹⁵⁹

45^v Det sted har foran sig en meget stor havn, kaldet *Tafel Bay*, 1½ mil bred, hvor skibene omtrent ¼ eller ½ mil fra kastellet kan ankre op på den fineste gode 10—5 favne sandbund.

På bagsiden afsluttes stedet i halvmåneform af tre højst forunderlige bjerge og klipper, der går helt op til skyerne.

Taffelbjerget kaldes det første, fordi det øverst oppe er ganske fladt som et bord; det har en bred fod. Man kan knapt bestige det på en halv dag. Foroven har denne hårde klippe en forunderlig kilde, som har dannet en temmelig stor dam, hvori man kan fange fisk, som har mangeslags farver, som sort, hvidt, blå, gult, sølv, gyldent, purpur osv., og når de dør, bliver de græsgrønne. I et stort buskads heroppe opholder der sig også mange store hæsle bavianer, som stiger ned om natten for at hemsøge haverne.

Det andet kaldes *Blæsebælgen*.¹⁶⁰ Det er efter *Taffelbjerget* det største. Det frembringer, når skyerne støder mod dets højde, en så gruelig brusen og brummen, at man ofte hører det tre timer før man fornemmer vinden, hvorfor man også kalder det *Djævlbjerget*.¹⁶¹

46^r Det tredje kaldes *Løvebjerget*, fordi det ser ud som en liggende løve, ovenikøbet en meget spekulativ en, når man står ca. 1000 skridt øst for det, så man fuldkomment ser hovedet med snude, mund, lange lokker, skuldre, ryg, ribben, hofter, lår og hale. Den ligger på højre side ved foden af *Taffelbjerget* med løftet bryst og vendende sig med hævet hoved mod *Taffelbjerget*.¹⁶² *Bjerget* ligger lige ved søen og består af sandet jord, glat og bevokset med grønt græs; på den sydlige ende bærer det en ujævn klippe til hoved. På denne såvel som på den bageste del lader man, så snart man ser et skib på søen, et stort prinseflag vaje, hvorved man straks kan erfare i byen og i kastellet, om det er en ven eller fjende.

Hottentotter. Manden med bue, pilekogger, spyd, fluevifte, kridtpibe, reservepibe i øret, skind over skulderen og et menneskeben under armen. Kvinden med spids hue, skind, skørt; om benene har hun viklet læderremme (man troede ligesom Cortemünde længe, det var tarme); barnet, siddende i en pose på ryggen, indtager sit måltid; hun har i højre hånd en tarm med indhold, i venstre en skank. I baggrunden elefant, næsehorn, strudsejagt, fiskeri (mellem fol. 50—51).

1672 Da nu dette forbjerg med sin højde opholder de skyer, der svæver
 hid fra syd og øst, så det samler dem 5—6 timer bag sig, før de lige-
 som kan vælte sig over bjerget, så sker der sædvanligvis et gennem-
 brud mellem Taffel- og Djævlebjerget. De samler sig hyppigt på
 taflet,¹⁶³ hvorfra de så om middagen farer ned som en faldende lavine,
 46^r og når de begynder at bevæge sig, forandrer de sig til en skrækkelig
 brummende og pibende storm så voldsom, at stene og sand flyver så-
 dan om, at intet menneske tør komme ud af huset, og hvis nogen er
 på gaden, er han udsat for stor fare. Når dette nu er i gang, ser man
 bølgerne i Taffelbayen strides så heftigt med hinanden, at der svæver
 en stor røg eller dunst derover, under hvilken overalt regnbuens farver
 viser sig, så det langt borte fra ser ud, som hele bugten brændte.

Af den grund stryger skibene også deres stænger og ræer på dette
 tidspunkt, ligesom de må ligge for to gode ankre.¹⁶⁴ Hvis grunden ikke
 var så god her, kunde intet skib på nogen måde være sikkert, for vin-
 den bliver ved at blæse sådan 4—5, ja ofte hele 14 dage. Men til gen-
 gæld er den også stille en hel måned til andre tider. Derfor nærer jeg
 ingen betænkelighed ved at sige, at Æolus har valgt dette bjerg til sin
 egen residens fremfor alle andre steder i verden, her hvor han dækker
 sit taffel med skyer og så lader sin hornblæser Triton istemme en så-
 dan musikalsk harmoni, at den får mennesker og dyr til at forskrækkes
 og bæve. Dette har jeg i mit skjulested desværre mangan dag og nat
 tilstrækkeligt måttet føle. Derfor har jeg sat følgende på rim til ære
 for Æolus:

(Udeladt er digtet om Kap som Æolus's bolig, skildringen af hans magt
 og en opfordring til ham om hellere at gøre løverne, tigrene, hottentotterne
 osv. til sit bytte.)

48^r

Dette lands oprindelige indbyggere.

De kaldes hottentotter og er af skikkelse velproportionerede men-
 nesker, af sortebrun kulør, med tyndt kruset sort hår som lammeuld.
 Deres udseende er ikke ligefrem behageligt på grund af deres brede
 platte næse med store næsebor, de tykke læber og store øreflige, som
 de fra barnsben af gennemhuller for at stikke deres tobakspiber og
 andre sære ting deri, således at nogle er sådan udspilede, at et helt æg

kan komme igennem. De pryder armene med messing- og elfenbens- 1672
ringe og hovedet med små hvide snegle; over skamdelene bærer de en
lap, men går ellers helt nøgne, eller de bedækker sig, når det er noget
koldt, med et løve- eller tigerskind.

Deres gang er hurtig; de går med et kastespyd eller en bue i hån-
den og en rævehale til at jage fluerne bort med. Forøvrigt er de af
naturen helt dyriske. Thi de kender hverken Gud eller djævel, men
tilbeder solen og månen. De siger, at solen er en stor og god mand, der
gør jorden frugtbar. Når det tordner, mener de, at solen og månen
slås; når det regner, græder månen over pryglene, og når månen er
fuld, tror de, at den nu lever meget venligt med solen, sin mand. Der- 48^v
for kommer de på den tid om natten sammen i store skarer under den
åbne himmel og danner en kreds, jubler og fryder sig, til dagen bryder
frem.

Deres kvinder pynter deres arme og ører som mændene; de er og-
så dygtige til at ryge tobak, bærer mange koraller¹⁶⁵ om halsen og
pryder benene med kvægtarme fra knæet til foden.¹⁶⁶ På hovedet
bærer de en spids skindhue, og de beklæder sig i stedet for med en
kjortel med et dyreskind og med en kappe af samme stof.

De har hæslige lange hængebryster, som de meget behændigt
kaster over skuldrene til deres børn, som de bærer i et skind på ryggen.
Når de har barslet, bryder de sig ikke om at blive plejet som i andre
nationer, men de er af så stærk natur, at de straks igen løber afsted,
med den lille hottentot på ryggen, hvorhen de vil, som et andet stykke
kvæg.

Er det en dreng, skærer de efter otte ugers forløb den venstre testi-
kel ud,¹⁶⁷ så han således bliver en halvkastrat. Pigerne bliver også be-
skåret på deres »springvand«, så der bliver to smålapper dør. Når man
spørger dem, hvorfor de fjerner den ene testikel, siger de, at en én-
øjet altid skyder bedre end en anden, der holder begge øjne åbne, og
denne forklaring træffer vel ikke langt fra målet.

Ægteskabet holder de trofast; de tager kun én kone. Deres for- 49^r
ening sker således, at manden sårer sit venstre bryst med adskillige snit
og rifter, hvorpå kvinden suger blodet; hun derimod skærer et led af
lillefingeren på sin venstre hånd og giver sin mand det som pant på sin

1672 troskab for at han skal spise det.¹⁶⁸ Se det er en barbarisk, men dog uforfalsket kærlighed!

Ægteskabsbrud er de så fjendtligt indstillet overfor, at en grebet horkarl uden nogen undtagelse bliver pisket til døde, og horkvinden bliver kvalt.

Hvis en pige lader sig besvangre og dør under fødslen eller bagefter, bliver hendes barn begravet levende med moderen i jorden,¹⁶⁹ så forhadet er horkvinderne og deres børn i denne nation, — sandelig et spejl for de kristne.

Ligesom disse mennesker er uden ordentlig samfundsorganisation, således kender de heller ikke andre bekymringer end at sørge for deres kvæg, som alle andre nationer bekymrer sig om deres penge og klenodier. De har intet agerbrug, men lever af jagt, fiskefangst og døde ådsler, thi deres kvæg forgriber de sig ikke på,¹⁷⁰ med mindre det dør af sig selv, — så fortærer de det ligesom svinene, med tarme og alt, så skidtet rent ud sagt flyder dem ud af munden.

49^v Af mælken laver de i lædersække, undertiden også i et omvendt fåreskind smør og ost, som de, på grund af dets lækkerhed selv gerne vil spise med deres venner til den dejlige aronrod, som her vokser hyppigt og stort, og som regnes for en delikatess af dem.

De bor i små hytter, lavet af grene og græstørv, 2—300 sammen i en rundkreds. De har kvægstalden i midten og beskytter den om natten mod løverne ved at tænde en lille ild ved hjørnerne. Hver sjette à ottende uge forandrer de deres lejr, drager hen til en ny græsgang og stikker det gamle sted i brand, så det igen bærer godt græs.

Jo rigere en hottentot nu er på kvæg, des større herre er han også, og jo federe besmører og salver han sig over hele kroppen, så han ser ud, som var han rullet i tran. Ansigtet besminker han med en salve af fedt og rødsten, temmelig tykt, og laver med neglene alleslags figurer deri, så huden skinner igennem, således at han ligner en djævel langt mere end et menneske. Man kan også lugte ham langt fra, så snart man ser ham, og lugten forekommer én lige så behagelig som et bræk-middel en ædru.

Deres sprog kan sammenlignes med hønsenes kaglen. Det kan heller ikke opløses i stavelser og er altså mærkeligt at høre på.

De er meget bange for kanonskud, og med et skud krudt i den ene og en brændende lunte i den anden hånd kan man jage 10—12 bevæbnede af dem bort. 1672 50'

De vælger ingen magistrat,¹⁷¹ men nok en feltherre, som på grund af sin tapperhed og erfaring godt forstår at anføre hæren, når de vil vove en batalje med deres naboer om kvæget eller en fed græsgang. De går så mod hinanden med skarer på 1000 mand, højrøstede, med hæftig skrigen, jublen og piben, springer og løber løs på hinanden med pile, køller og assegajer så længe, indtil den ene part forlader kamppladsen. Sejrherrerne tager så alt kvæg, kvinder og børn som bytte, dræber alle våbenføre mænd, suger blodet ud af dem, ja spiser dem helt op, og til slut tænder de om natten store glædesbål til tegn på sejren.

Deres værger smeder de koldt, uden ild, med stene, og forstår at polere dem så skarpe og skinnende som et spejl.

Da disse hottentotter, der bor ud til søen, daglig omgås de kristne, opgiver de ofte megen vildskab og vokser i klogskab, — de som i begyndelsen på bestialsk måde har ædt mangen hemmeligt fangen kristen.

Om kvinderne er der endnu dette at rose, at de, når de om natten er blevet godt tilfredsstillet af deres mænd, om morgenen bepudrer deres krusede hoved for dem med kogødning og urter, som om de havde en kalot af lutter skidt over sig. De pynter også denne med snegle og salver deres kroppe fint med fedt.

De handler og tusker med det Ostindiske Kompagni, som årligt en eller to gange sender 20—50 bevæbnede personer 50, ja flere mile ind i landet med tobak, messing- og tinarmringe, alle slags glaskoraller, gammelt jern osv. og får så for en alen tobak¹⁷² en stor okse eller et par får og hjemfører for kram, som ellers intet er værd, smukke losse- og tigerskind, elfenben, næsehornshorn, voks, honning og *gummi draconis*.¹⁷³ Deres tiltuskede okser har de belæstet sådan, at de ofte til gengæld for bortbyttede varer, som er 10—20 daler værd, kan bringe værdier for 2—3000 daler med tilbage. 50'

Videre inde i landet og i de høje bjerge er der en anden og større slags folk, kaldet *Sultaniman*,¹⁷⁴ som nærer et dødeligt had til denne

1672 mod syden boende stamme. De er meget vilde, bærer ved siden af det sædvanlige væрге også et skjold af elfenben på brystet og et stort på armen. Hvor de kan belure en hollænder, kommer han ikke uædt derfra, hvorfor de til denne rejse altid må forsyne sig med gode bøsser og brændende lunter, og også når de sover må stille opmærksomme skildvagter ud, næsten langt mere af frygt for disse hottentotter end for tigrene og løverne.

(Udeladt et digt om hottentotterne.)

ANNO 1673

Denne nytårsaften lod der sig oppe på vor stormastfløj se et klart 52^r
strålende lys,¹ lige som aftenstjernen; det blev der indtil den første
vagt var til ende, men forsvandt, da luften blev tåget, uden videre
følger. Det samme skete ofte senere, som ved stærk regn, torden, lynen
og hæftigt uvejr, for hvilket et sådant lille lys i luften er et slags for-
varsel. Når det derimod under et uvejr ses på masten, plejer der snart
at følge godt vejr efter.

12. januar overfaldt nogle dravater² os ved blikstille og klart vejr.
Det er hurtige vinde, som kun i lys og stille luft kommer farende så
rasende som et lyn, med sådan kraft, at master og sejl vilde være tabt,
hvis man ikke i forvejen havde et bestemt tegn i en lille mørk sky, der
viser sig omtrent i størrelse af et hoved, hvorpå man straks beslår sej-
lene. Lige så rasende denne dravat ankommer, lige så skyndsomt er
den ovre.

15. januar blev levnedsmidlerne undersøgt, for rejsen gik på grund
af dårlige vinde meget langsomt fremad. Man fandt 287 pund brød
og 1000 stk. stokfisk fordærvet, og det blev givet til fiskene.³ Ellers
passerede der intet denne måned.

25. februar så vi de førømtalte øer *St. Pauli* og *Amsterdam*,⁴ lig- 52^v
gende på 38° sydl. bredde i det ætiopiske hav. I denne egn får man
sædvanligvis en passende vind til videresejladsen til Java major. Vi
passerede øerne i optil 1/2 mils nærhed. Mellem dem er der 1 1/2 mils
afstand. Langt borte fra viser de sig som en hvalfisk. De er ubeboede;
hver er en mil stor.

Vi satte her kursen nordøst mod Java major.

Derefter opstod der ved siden af skibet en hæftig strid mellem en
sværdfisk og en delfin, så havet blev farvet af deres blod.

1673 10. marts blev søartiklerne oplæst, og efter en gentagen undersøgelse af provianten blev endnu 150 pund brød, som var fordærvet, bortkastet.

Den følgende dag fik vi først en dravat, og den var ikke så snart forbi, før vi fik den ønskede gunstige vind.

Ellers er der ikke sket noget omtalelsesværdigt i disse tre måneder. Vore folk holdt sig Gudskelov også ret godt og frisk til dato, i det stadige håb snart at nå målet.

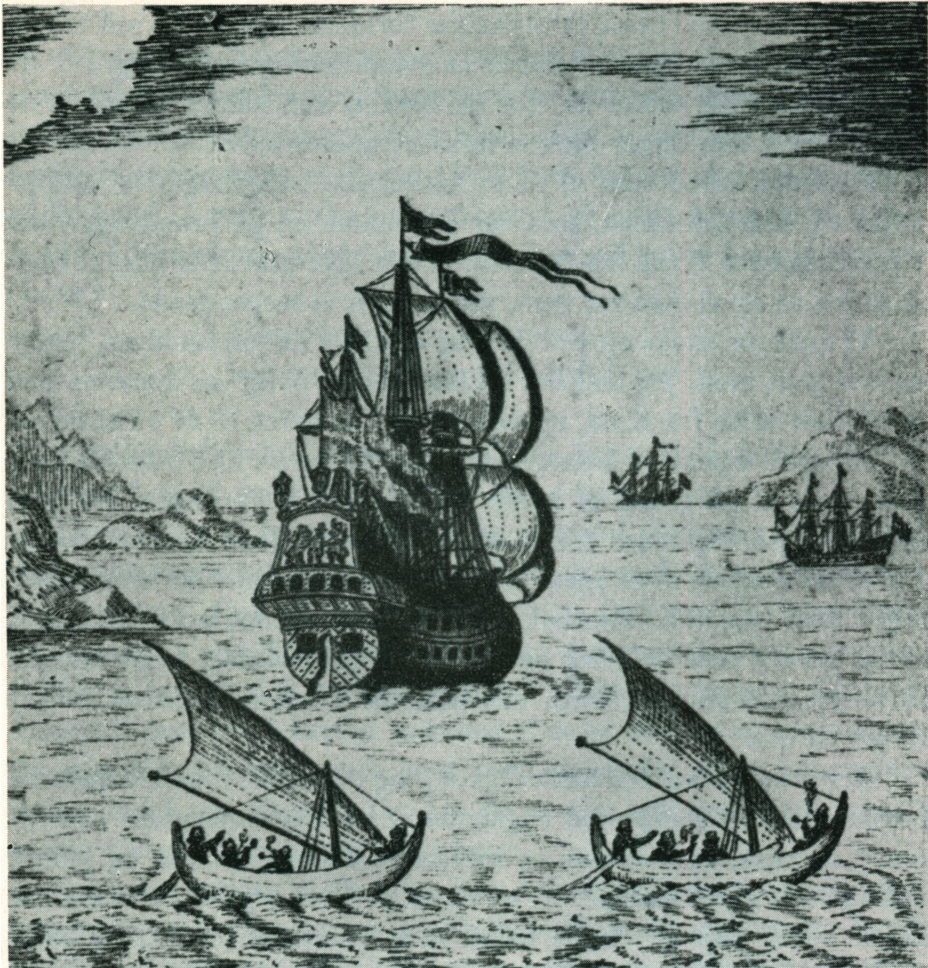
53^r 10. april så vi endelig vort ønskes mål, *Java majors* store forbjerg,⁵ meget højt og tydeligt, omtrent i en afstand af 15 mil fra os. Men da vinden var os ugunstig, måtte vi endnu 9 dage lade os drive frem og tilbage af strømmene her, i stille vejr og gennemtrængende hede, hvorved vi mistede modet, thi vi indbildte os, at det vilde gå os som israelitterne, der så Kanaan, men ikke kom derind, fordi alt var så ubestandigt til vor fremgang. Men Gud Herren forbarmede sig endelig over vor angst og mistro og gav os igen en føjelig vind.

14. april nåede vi op til 7 mil fra forbjerget, hvor landvinden imidlertid igen opholdt os og førte en så yndig usædvanlig aromatisk duft med sig og fyldte luften med sådanne atomer,⁶ at man rigtig kunde forfriske sig derved.

Men det syntes, som om Neptun her først vilde have et offer til erindring, før vi kunde vinde videre frem, og det fulgte også, thi om formiddagen døde en af kaptajnens slægtninge. Ikke så snart var han om eftermiddagen sænket i havet, før vi fik en gunstig vind og lagde forbjerget bag os.

53^v 20. april løb vi Gudskelov heldigt ind i *Sundastrædet*, i hvis munding vi passerede *Prinseøerne*.⁷ Dette stræde er et sund mellem Java major og det store land *Sumatra*, som på kong Salomos tid blev kaldt *Ofir*,⁸ og som endnu til dato har rige guldminer. Dette Sundastræde er 24 mile langt indtil Bantam, og de fleste steder er bredden sådan, at man på begge sider ser land.

Om middagen kom to javanske *tinangs* eller fartøjer⁹ ud til os for at sælge alleslags indianske¹⁰ skønne frugter, æg, høns og ligeledes tobak. Man berettede for os på noget radbrækket engelsk, at nederlænderne holdt bugten foran Bantam besat med 7 store skibe, så intet

»Oldenborg« i *Sundastrædet*. I forgr. de to javanske *tinangs*, i baggr. de hollandske fregatter »Bleyswijk« og »Meliskerken« på brandvagt (fol. 54^r).

engelsk eller fransk skib kunde passere ind og ud.¹¹ Ved deres afsejling tog de breve med til Bantam for os. Efter denne underretning gjorde vi allesammen anstalter til tappert at forsvare os, hvis vi skulde blive angrebet, fordi vi ikke kunde vide nu, hvorledes vi stod med hollænderne.

Om eftermiddagen passerede vi en stor ø, kaldet *Krakatau*;¹² her er der frisk vand, men det må hentes med våben i hånd på grund af de store slanger dør, som er 15—20 alen lange.

1673 Til venstre for os så vi Sumatras forbjerg, som lå 10 mil fra os,
54^r og som kaldes *Lampun*;¹³ det er et overordentlig højt bjerg.

Vi passerede endnu en stor ubeboet ø, som kaldes *Dwars in de weg*,¹⁴ fordi den ligger næsten midt i Sundastrædet.

54^v Henimod aften kom vi til to hollandske orlogsfregatter, »Bleyswijk« og »Meliskerken«, som var kommanderet på brandvagt¹⁵ her i Sundastrædet, 9 mil fra Bantam. Da de ikke mærkede noget fjendskab fra os og vi ikke fra dem, var de som vi meget glade.

Vi ankrede straks op ved dem og var hele natten sammen, lystige og ved godt mod. Jeg traf her en fætter, som nylig var kommet med et af disse skibe fra Kina, og som nu havde været 10 år i Ostindien.

22. april sejlede vi, ledsaget af begge fregatter, til 4 mile fra *Bantam*, hvor vi på grund af strøm og modvind måtte ankre. Da kom der straks to kaptajner fra besættelsesskibene, *Joan Lambertsen* og *Cornelius Backer*, samt assistenten *Hinrich Coyman*¹⁶ fra den danske loge¹⁷ eller faktoriet i Bantam, for at byde os velkommen. Han bragte os en praw¹⁸ fuld af kvæg og frugter til forfriskning, hvad der var os meget velkomment, fordi vi i omtrent 4 måneder havde trængt meget til det.

Her hørte vi om den hæderlige sejr og det bytte, som hollænderne havde vundet i kamp mod englænderne og franskmændene i orienten,¹⁹ og også, at matroser og soldater i Batavia spillede og gjorde indsats med guldcupangs²⁰ til en værdi af 9 rdl. stykket, som om det havde været døjter,²¹ ja de bandt dem i hestenes manker og haler til pynt og også i hattene og skoene, kort sagt: guld og ædelstene var nu ikke i nogen agtelse på grund af overflod.

23. april passerede vi om morgenen det Nederlandske Ostindiske
55^r Kompagnis 7 besættelsesskibe under kanonerens tilbørlige æresbevisning, som de pænt besvarede, ligesom de på grund af den gode fred fra dansk side gjorde et stort jubelskrig.

Om eftermiddagen ankom vi lykkeligt for Bantam, den store sultanske residens og handelsby, beliggende på Java majors verdensberømte kyst. Vi kastede anker og anmeldte straks vor ankomst med 9 svære kanoner, hvad der også i rigt mål blev besvaret fra et stort sultansk skib og også fra et engelsk, som lå ¼ mil fra byen.

Gud, alverdens skaber, være højlovet i evighed for alle mirakler og velgerninger, han har vist os uværdige, idet han mod vor forventning endelig lod os komme til ro ved dette vort mål, efter denne lange farlige, fjerne og møjsommelige rejse, efter et helt års forløb. Han bevise os videre frem med den Helligånds bistand den samme store nåde, hvad vi med stadig taknemlighed vil erkende og prise. Også at vi må leve sådan, at vi i fremtiden ikke må savne hans skytsengle om os.

1673

Men efter overstået smerte
har mennesket et stenhårdt hjerte.

Vor overkøbmand, monsr. *J. J. Paulli*, begav sig i samme time til sultanen²² og til det danske faktori for at bese samme.

55^v

Derpå kom til os den velædle hr. admiral *Cornelius Swart* med tre af sine kaptajner, to kaptajner fra sultanens skibe, monsr. *Anderson* og monsr. *Aluy*, af den engelske nation, faktoren fra den franske loge, monsr. *Verisell*, monsr. *Guilliam* fra den engelske loge og monsr. *Willem Caef* fra den hollandske loge.²³ Disse herrer var alle højst fornøjede over vor lykkelige ankomst efter en så lang og møjsommelig rejse. De blev trakteret godt med rhinskvin under kanonerens torden indtil om aftenen. Da gav de os alle sammen deres *tabee*²⁴ og tog afsted under 36 kanoners løsen.

Sultanen, kongen af Bantam, kom kort efter, ledsaget af sin bror, pangyrangen²⁵ eller fyrsten af Madura;²⁶ de havde monsr. *Paulli* hos sig og kom roende ud til os i en stor praw med 50 slaver. Fyrsten kom over til os og overbragte i kongens navn en meget høflig velkomsthilsen til kaptajnen i særdeleshed og alle andre i almindelighed, ligesom han i rigt mål forærede os alle dejlige kinesiske og javanske frugter. Han tilføjede, at sultanen næste morgen i egen person vilde komme ombord på skibet. Kaptajnen tog derpå over til sultanen for at gøre sine komplimenter og lod, da han var kommet tilbage, alle kanoner tordne løs.

26. april kom sultanen med prinsen og en anden broder, pangyrang *Lorang*, samt mange orangcayer²⁷ eller adelsmænd og riddere, ledsaget af mange af sine medhustruer og tjenere, med et følge på

56^r

1673 300 personer, under stor pomp og med lystig musik af alleslags instrumenter; de kom ud til os på skibet i et følge af 30 ro-prawer, af hvilke hver var besat med 50—60 slaver.

Da sultanen med sine stormænd og kvinder var steget ombord og mundtligt over for os alle havde udtrykt sin glæde over den lykkelige ankomst, undrede de sig allesammen på det højeste, thi der havde endnu ikke nogensinde før været så stort et skib her for at afhente last.²⁸

Da de nøje havde betragtet og beset alt fra øverst til nederst, lod sultanen en praw, der var velforsynet med dejlige delikate æbler fra Kina²⁹ og andre sunde frugter, komme hen til skibet. Dette lod han alt sammen uddele til alle efter rækkefølge og lovede at lade os afhente to dage senere til audiens. Derefter gav han os alle et venligt *tabee* og tog i land under alle vore kanoners løsdundren.

Da vi nu mærkede, at vor nation her blev holdt i højeste agtelse frem for andre, og at sultanen vilde ære os med stor pomp og pragt, så gjorde vi os så godt vi kunde, på det bedste parat til ikke at gøre denne respekt til skamme.

56^v

Beretning

*hvorledes kongen af Bantam lod os afhente til audiens
på en måde, der aldrig var sket før.*

28. april om morgenen kom sultanens jurebassa eller tolk, Adolf, en bengaler,³⁰ for at antyde kongens ønske over for os, at hs. majestæt nu længtes efter at se os for sig.

Kort efter så man over 60 store prawer komme sejlene fra floden ved byens vestende hen imod os. Alle var besat med 30—40, ja de fornemste med 60 rorkarle; hver af disse havde en skrammereret frakke og hue af skarlagen, men var ellers uden mundering samt barfodede. Prawerne selv var dækket med skarlagens telte, som på grund af sølv og guld, der strålede i solen, næsten blændede vort syn. Blandt disse var kongens og dronningens livprawer, som foruden deres med guld og sølv borderedede telte hver desuden var forsynet med store quitesoller³¹ af hvidt, guldbroderet damask, og hver af dem var

i toppen prydet med tre store guld kroner over hinanden. Vi kunde i sandhed ikke holde op med at undre os over denne hedenske pragt. 1673

Forrangen havde disse to fornemste prawer, og de førte to fyrster, sultanens brødre pangyrang *Culang* og pangyrang *Lorang*, de to sarrabandarer³² eller statholdere, orangcayerne og de fornemste råds- 57^r
herrer.

Derpå fulgte de andre i god orden. 6—7 af dem var besat med instrumentister, som fyldte hele egnen med en sådan behagelig musikalsk harmoni, som om hele luften havde været fuld af orgler.³³ Efter dem fulgte et kompagni af sultanens livgarde, bevæbnet med flintebøsser, lanser og sabler, alle stærke, helt modige soldater. Til sidst fulgte de tomme prawer, som alene til stads var besat med roere.

Sådan kom de med stor larm, med musik og sang og en glad jublen, der fyldte hele luften, smukt og langsomt hen mod vort skib, da vinden stadig blev mere stille, så man med største fornøjelse fuldstændig kunde iagttage det med ører og øjne. Jeg vilde derfor blot ønske, at jeg havde en pen, som evnede at fremsætte alt så fuldkomment for læseren, som jeg så det i virkeligheden.

Disse omtalte stormænd steg allesammen ombord og blev hilst af vore og vi af dem med dybeste ærbødighed. Derpå tog hr. kaptajnen, hr. overkøbmanden, assistenten monsr. Coyman og hofjunkeren monsr. Kruse sammen med fyrsterne og sarrabandarerne sæde i kongens praw. 57^r

I dronningens praw ved de øvrige stormænd tog overskipperen, overstyrmanden, overassistenten Strange Strangesen, kommandøren, den tredje pilot Jacobus Ciccus, skibsskriveren, min undermester og jeg plads.

I en anden praw blev 36 af vore soldater anbragt, i god mundering og forsynede med dejlige våben, samt en trompeter og en tambur.

Derpå blev de gaver, som skulde overrækkes sultanen i hs. kgl. majestæt af Danmarks navn, lagt i en særlig praw; nogle af sultanens fornemme tjenere blev ved dem.

Vi blev allesammen roet over i god orden, da det var ganske vindstille. De to prægtigste prawer havde en båd med musikanter foran

1673 sig og en lignende bagefter. Derpå fulgte gaverne, ledsaget af instrumenter; så kom vore soldater med spillemænd bagefter, dernæst sultanens garde med spillemænd, og endelig hele optøget, som efter hvad jurebassaaen fortalte mig bestod af 4630 mennesker.

58^r Imens blev alle vore kanoner løsnede tre gange, hvad der hver gang blev besvaret fra to skibe og hele bymuren. Dette forårsagede i det nu helt stille vejr og på grund af ekkoet i bjergene en så hæftig torden og knalden, at den ikke kunde have været stærkere ved en søbatalje med 100 skibe, ja hele omegnen syntes fyldt med røg og flammer.

Under sådan æresbevisning, ledsaget af martialske, instrumentalske og vokalske musik roede vi op ad vestfloden, mens mere end 12.000 mennesker af alle nationer så til. De trængte sig så tæt på begge bredder, at snart den ene, snart den anden plumpede i vandet, hvad der hver gang vakte en latter og en skrigen, så man næppe kunde høre sin egen stemme.

Således kom vi da endelig op for kongens palads, nemlig til det sted, hvor han efter sin sædvane plejede at modtage ambassadørerne.³⁴ Her fandt vi opstillet 11 store metalkanoner og 300 af sultanens garde, samt henved 30 instrumentister. Ved vor ankomst blev i ét nu alt så stille, så ingen turde bevæge sig, før vi var kommet i land og havde taget plads. Heraf kan man til en vis grad måle, hvordan de orientalske potentater nyder en høj respekt og lydighed af deres undergivne.

58^v Først trådte orangcayerne frem med gaverne,³⁵ som bestod af følgende ting:

1. nogle stykker guldindvirket tøj,
2. nogle stykker sølvindvirket tøj,
3. nogle stykker rødt skarlagan,
4. nogle stykker blomstret atlask,
5. nogle stykker guld- og sølvkniplinger,
6. nogle store mandshøje spejle med forgyldte rammer,³⁶
7. et parti meget forgyldte sabler,
8. et parti flintebøsser og pistoler, med to- og tredobbelt løb, skæftede i ibenholt og rigeligt beslået med sølv,

Danskerne modtages af sultan *Abu'l-Fath* i hans palads i Bantam; han sidder med sine stormænd i pavillonen. Christian V's brev overrækkes. Foran paladset det danske æreskompagni og et javansk orkester, samt kanoner, hvormed der salutes. På kanalen en af de pragtfulde *prauer* (mellem fol. 58—59).

- 1673 9. en metalkartove, som udskød en 48-pundig kugle, med tilhørende, sirligt beslået lavet, hvorpå alle nagler var prydet med kongens monogram C 5 og krone. Samtidig 20 tønder af det bedste stykkrudd og 500 af alle slags tilhørende kugler samt andet tilbehør, som endnu blev opbevaret i skibet sammen med kartoven, indtil der var lejlighed til at skaffe det i land.³⁷

Efter geværerne fulgte sarrabandarerne; den ældste bar akkreditivskrivelsen på en sirlig guldbakke, som han i dybeste ærefrygt og knælende overrakte sultanen. Denne sad på en prægtig stol med korslagte ben og modtog akkreditivet med dyb æresbevisning.³⁸

59^r Efter sarrabandarerne fulgte vi med vort følge og soldaterne i tilbørlig orden, og vi præsenterede os i dybeste æresbevisning for sultanen, som sad her i en dragt af gyldenstykke, besat med diamanter, under en stor pavillon, i selskab med mange stormænd. Sultanen bød os alle sidde ned på nogle foran ham liggende kostbare indianske måtter.

Han åbnede imidlertid akkreditivet og beså det, kaldte på monsr. Coyman, at han først skulde læse det op højt, og gav det derefter til sine rådsherrer til nærmere betragtning. Han lod os sige gennem jurebassaen, at han vilde lade det oversætte til malajisk sprog og så besvare det i malajisk og nederlandsk.

Så blev de 11 stykker løsnet, og salutten blev straks derpå besvaret fra vort skib med alle kanonerne, hvad sultanen havde stor fornøjelse af.

59^r Derpå blev der frembåret henved 50 slags konfityre og frugt i herlige porcelænskåle, og ved siden af mange slags arrak, brum³⁹ og té, som vi, for at få tiden til at gå, havde vor morskab og lyst af i en 5 timers tid under en behagelig musik af alleslags indianske instrumenter. Vore øjne glædede sig imens ved synet af tre overordentlig smukke brunetter af sultanens hofjomfruer, som kom frem, klædt i smukke gyldenstykkesdragter. De havde store guldspanger om livet og armene, perler om halsen, og deres løsthængende sorte hår var prydet med jasminblomster og ædelstene. De måtte nu danse eller på indiansk *baljare*⁴⁰ på en stor måtte under en høj pavillon, hvad

der var behageligt at se, fordi de ikke løftede en fod fra jorden, men forstod med en særlig bevægelse at styre alle kroppens lemmer så yndefuldt og at bevæge sig fra det ene sted til det andet under denne bevægelse, at man ikke kunde betragte det uden forundring. Under baljaren gjorde de også ofte deres reverens, idet de løftede de foldede hænder op for panden for at vise sultanen deres *salaam* eller ærbødighed.

1673

Da fire timer var gået, gav sultanen os et nådigt *tabee* og tillod os at blive efter behag, og når vi ønskede det, skulde vi igen blive ført tilbage til skibet. Dermed gik han ind i paladset og lod gaverne bære ind efter sig, men nogle orangcayer blev hos os. En time efter tog vi afsked fra dem og føjede den bøn til, om de på det underdanigste vilde tilbyde sultanen vor skyldigste tjeneste. Disse på deres side lod os forstå, at sultanen senere igen vilde tale med os på samme sted. Derpå ledsagede de os igen med samme stads og pomp som før, med prawerne, musik og forlystelse under stadig saluttering, hen til enden af floden til vort faktori, til den højeste undren for alle de fremmede nationer.

29. april lod sultanen hente vor kaptajn og overkøbmand til sig i en prægtig praw for at høre, hvornår vi vilde fastsætte tiden for vor losning og ladning og derpå igen sejle tilbage til Europa. Han beholdt dem hos sig hele natten og lod dem traktere på det pragtfuldeste. Næste morgen lod han dem velfornøjede føre hen til logen.

60r

Da vi endnu ikke havde noget at gøre, gik vore matroser daglig omkring og drev, som tyre på en fed eng, thi de havde nu fuldt op af alt, nød i overmål af frugterne, hvad enten de var sunde eller skadelige, blot det smagte dem, og drak sig så fulde af arrak og bulepons,⁴¹ at man ofte, når de kom fra land, måtte hejse dem ombord fra prawerne med taljer som svin. Jeg og andre advarede dem daglig mod de bekendte og sædvanlige følger, fordi luften her er varm og usund, så man i ét og alt har den største grund til at beflitte sig på mådehold, men derover udlo man både mig og de andre. Vi måtte derfor lade det ske, da det ikke kunde ændres; men de måtte derimod, efter at der var tilføjet dem uoprettelig skade, erfare, at den der ikke vil høre i tide, må bagefter føle med smerte.

1673 7. maj begyndte vi at losse skibets ladning og levere den ind i det
60^v danske pakhuis i Bantam.

Ladningen bestod af følgende varer, som tilhørte vort Ostindiske Kompagni:

rhinske og franske vine, samt brændevin;
brunsvigsk og christianshavnsk mumme;
lybækkerøl, canari søc;⁴²
smør, bly og flæsk;
nogle tusind specier og kroner i rede penge til kompagniets kontor i Bantam.⁴³

20. maj var skibet tomt og igen parat til at indtage en frisk ladning, og mandskabet havde nu igen fyraften og tid til at drive, hvorfor de, såsnart der bød sig en lejlighed til at komme i land, eller der af javanere og kinesere blev bragt frugter og drikkevarer ombord, ærede Bakkus lystigt og muntert. Til slut begyndte de dog at tillægge min spådom nogen tiltro, thi sundhedens og livets fjender begyndte lidt
61^r efter lidt at snige sig ind, såsom dysenteri, lenteria,⁴⁴ diarré og colica passio,⁴⁵ som overfaldt de stakkels mennesker så smitsomt som en pest og i løbet af 10—12 dage udslykkede livets lampe, således at mange mennesker døde, mens vi lå her. Der var også mange, som igen var helbredt op til tre gange ved guddommelig bistand og gode og rigelige lægemidler, så de kunde forrette deres tjeneste 14 dage og længere, men som påny igen ødelagde sig selv ved at drikke den giftige arrak og kokossaft umådeholdent, så at hverken jeg eller den fornemste af de derværende læger, dr. *Straus* i Batavia, med hvem jeg drøftede sagen, kunde anvende noget middel, som ikke var forgæves; thi det var som om sygdommen eller døden først vilde have det bestemte tal fuldt og helt. Der var ikke en eneste i hele skibet, der kunde rose sig af at gå fri, undtagen min lille 12-årige dreng.⁴⁶

Jeg selv måtte også sidst på måneden gå i seng og mærkede, hvor meget dysenterien i løbet af 11 uger kunde fortære af mit eget kød og blod, og det blot fordi jeg forgreb mig på den liflige frugt ananas. Det herværende varme, fugtige klima og det usunde vand, som man

her må betjene sig af til at drikke, bidrager også meget til denne sygdom. 1673

27. maj, to dage før jeg måtte gå i seng, havde monsr. Paulli bedt kaptajnen, monsr. Kruse, overskipperen, overstyrmanden, pastoren og mig ind til land til middag. Her forefandt vi de herværende herrer agenter fra den franske, engelske og hollandske loge, som også var inviteret. Vi blev alle beværtet med en overmåde herlig velkomst-banket af vor agent Paulli. Under dette gilde kom sultanens bror, pangyrang *Lorang*, for at aflægge en visit. Monsr. Paulli forærede ham et par sjældne pistoler og en kuriøst lavet flintebøsse, hvorover fyrsten blev så lystig, at han blandt mange andre morsomme spørgsmål også ønskede at vide, om en kirurg ikke kunde føle på pulsen, hvor ofte man den sidste nat havde »stemt sin lut«. Da jeg bejaede dette, tog hans puls og for morskab sagde: fem gange! indrømmede han det og syntes, det var et stort mirakel, at man kunde føle det på pulsen sådan. Han sendte så en af sine tjenere hen for at hente et smukt bengalsk broderet tæppe, som han gav mig til erindring. 61^v

Denne måned døde der 6 mand af dysenteri og tenesmus.⁴⁷

24. juni skete der et anmærkelsesværdigt uheld med en af vore kvartermestre, der altid havde været et råt og forbryderisk menneske. Han havde drukket sig fuld og havde begyndt klammeri med en anden. Da han nu ikke kunde få satisfaktion, svor han hyppigt på gudløs måde, at 10.000 millioner djævlé skulde tage ham, hvis han ikke fik revanche. Endelig blev hans bøn hørt, thi da han om aftenen skulde føre båden med en last vand ud til skibet og ikke kunde tilfredsstille sit sind med hævn, råbte han endnu nogle gange, at Fanden skulde bortføre ham med liv og sjæl, men da Satan ikke vilde komme hurtigt nok, kastede han sig selv onskabsfuldt baglæns ud af båden i floden og lige i gabet på sjælefjenden; han blev borte for alles øjne og kunde heller ikke findes før 14 dage senere, skønt alle de tilstedeværende gjorde sig al møje. Et spejl for alle svovlere! 62^r

27. juni kom monsr. *Michel Michelsen*,⁴⁸ reservefaktor i vor loge, med et skib fra byen *Japara*⁴⁹ på den anden side Batavia, hvor han i det Danske Ostindiske Kompagnis navn havde grundlagt en handelsplads.⁵⁰

1673 Denne måned døde 12 mand af dysenteri, deriblandt skibsskriv-
ren og korporalen, som sammen med de andre blev begravet under
alle ceremonier på en herværende ø, Golgatha.⁵¹

62^r 8. juli sejlede vi to mil herfra ud til besættelsesskibene, som lå ved
den lange ø, der kaldes *Pulo panjang*,⁵² hvor vi med hjælp fra skibet
»*De Vreje See*« fik fjernet vor sammenlappede fokkemast og fik
indsat en ny.

Derefter forføjede jeg mig i land til vor loge for at få luftforan-
dring, fordi der i skibet var en uren, inficeret luft og en frygtelig
stank, som hverken kunde forbedres ved rengøring, rygning eller
sprøjtning med eddike, før de smitsomme sygdomme var overstået.

Næppe havde jeg været 6—7 dage i land, før medikamenterne
slog ulige bedre til end på skibet, så jeg igen kunde stå op og støtte
på benene. I skibet derimod havde jeg mistet saft og kraft så meget,
at jeg ikke kunde tåle at mærke en hånd på min hud, men man måtte
løfte mig i et lagen derhen, hvor man vilde have mig. Kort sagt, var
jeg blevet længere dør, var jeg sikkert også blevet slæbt med til
Golgatha eller i det mindste blevet til en stokfisk.

Denne måned døde 10 mand, overtømmermanden iberegnet.

63^r 15. august blev det besluttet i skibsrådet,⁵³ at vi skulde være fær-
dige til at antræde vor hjemrejse til fædrelandet henved kommende
november.

18. august begyndte vi derfor med indladningen af varer, som
daglig blev ført ud med fuldt belæssede prawer.

Herefter begyndte min sundhed lidt efter lidt at skubbe sin fjende
sygdommen ud, som allerede havde indbildt min mave, at fordi appe-
titten ikke kunde understøtte den med levnedsmidler, måtte den kre-
pere sammen med sin herre. I den følgende tid havde jeg møje med
ved hjælp af den kinesiske kok at fylde maven med alleslags delika-
tesser og kraftsupper og bringe den til at forstå, at den skulde gen-
optage sin virksomhed for fremtiden.

Sidst på måneden blev en konstabel en renegat.⁵⁴ Denne helvedes
brand begav sig frivilligt til præsterne, forsvor sin frelser Christus
Jesus, og lod sig omskære i Bantam som en muhamedaner. For at få
en stor stilling i Java gjorde han så forvovent et for sjælen så farligt

nedspring fra Christus til Belial. Han var nylig undløbet fra Batavia på grund af lovovertrædelser og var blevet antaget i vor tjeneste.⁵⁶ Han hed *Jan Jansen* fra Coperwijk. 1673

Denne måned døde tre personer, hvoriblandt præsten, hr. *P. Quanlozius*, der blev begravet meget hæderligt med tre salver.

29. september. Da jeg med gode venner var gået en tur lidt uden for fæstningsporten for at se mig om og derfra gik for at se den anden nye kongeport, hvorom senere, se da kom ud af porten et prægtigt følge af allehånde orangcayer, som førte to stormænd fra *Macassar*⁵⁶ med sig, ledsaget af et følge på over 50.000 mennesker, som dog ikke alle fik lov til at komme ud. Disse orangcayer fra *Macassar* var blevet dømt til at dræbes med en lansse af sultanen egenhændigt foran denne port, efter at deres højre hånd først var afhugget af bøddelen. De havde nemlig hemmeligt spærret sig inde i kongens kabinet og tilvendt sig mange juveler, kostbare klæder og nogle af de bedste værger. Men alle stormænd trådte frem for sultanen, da han kom, og gjorde knæfald for at bede om pardon. Kongen føjede dem da også nådigst deri og lod sig nøje med at de skulde dømmes til at landsforvises og jages tilbage til *Macassar*. Det er som der står: *Fiat Justitia, aut pereat Mundus*.⁵⁷ 63^r

Denne måned døde 5 personer af vore.

10. oktober var vort skib allerede fyldt med ladningen, og vi ventede kun på nogle sjældenheder, som sultanen havde forskrevet fra *Kina* og som skulde være en gave til vor konge.⁵⁸ 64^r

Vor ladning bestod for størstedelen af *peber* og dernæst af *rhabarber*, *galanga*, *zinziber*, *kattuner*, *kandeisukker*, *puddersukker*, *salpeter*, *sapantræ* og *silkestoffer*,⁵⁹ alt af høj værdi.

Ved indladningen blev folkene ofte såret af de skorpioner, som hyppigt kom med sukkerkasserne ind i skibet; men heldigvis døde ingen deraf, men blev kun plagede en à to dage med heftige gigtsmerter, hovedpine og delirium, som snart blev overvunden med gode *bezoarticis* og *diaphoreticis*.⁶⁰

På denne tid så man i *Bantam* hver nat vidunderlige *wayangs* eller komedier, spillet af kineserne, som også præsenterede så statelige fyrværkerier, at man aldrig har set deres lige i *Europa*. Ligeledes beså

1673 jeg deres ligbegængelser og andet mer, hvorom der senere skal meddeles forskelligt.

Denne måned forskånede døden os noget, idet den kun overvældede to personer, min kollega⁶¹ iberegnet.

64^r Sultanen var nu gjort bekendt med at vi lå sejlferdige. Han lod derfor sørge for alt det nødvendige til en afskedsaudiens og den ceremonielle overrækkelse af nogle breve af høj vigtighed til Danmark og det ædle Ostindiske Kompagni.

6. november lod sultanen invitere følgende til frokost i sarrabandarens hus: kaptajnen, overkøbmanden, monsr. Juel,⁶² monsr. Carisius, monsr. Kruse, assistenten og mig. Vi havde i vort følge desuden 20 personer. Vi blev beværtet prægtigt på indiansk med stegt og kogt kød og fisk, konfityrer, bagværk og té. Vi drog bagefter derfra i nogle prægtige prawer under musikledsagelse hen til sultanens palads, hvor der igen stod opstillet nogle hundrede indianske musketerer og pikenerer og også mange metalkanoner, ligesom der lå 70 store prægtige, med guld, sølv og skarlagensprangende prawer, alle besatte med meget velmunderede rorkarle.

Da vi steg op, modtog begge sarrabandarer os med dybeste ærbødighed og ledsagede os med et selskab af mange orangcayer under lystig musik over pladsen ind i sultanens palads, hvor vi blev opfordret til at tage plads på nogle måtter i et åbent værelse under åben himmel.

65^r Da kom kongen iført en prægtig dragt, ledsaget af mange stormænd, ud af et gemak og satte sig foran os på en lav stol. Han indledte forskellige samtaler med kaptajnen og overkøbmanden angående vor forestående tilbagerejse og ønskede os en lykkelig hjemkomst og en hurtig genkomst. Samtidig lod han os igen traktere med konfekt og alleslags drikkevarer under stadig musicering og kanonering. Og da det for dem var en eller anden høj festdag, lod kongen traktere alle de soldater, der stod på vagt uden for slottet, indtil størsteparten af dagen var gået. Til den tid kom den unge prins frem fra et andet gemak med nogle breve på en guldbakke, ledsaget af mange stormænd, og overleverede dem med dybeste reverens til sultanen, der gav dem til kaptajnen og købmanden, som læste dem. De var skrevet på hollandsk og malajisk.⁶³

Derpå tog vi vor tilbørlige afsked. Sultanen ønskede os al fremgang, og sarrabandarerne ledsagede os med alle stormænd igen ud til den kongelige livpraw og sejlede med os samt de 70 prawer i herlig pragt under musik og salutskydning, mens alle indbyggerne så til, ud til skibet, hvorfra de efter deres aflagte tabee atter drog tilbage til Bantam under kanonerens knald.

1673

(Udeladt et digt, hvori Cortemünde tolker sine ærbødige følelser over den pragtfulde fest.)

Beskrivelse af vor forgæves og uheldige tilbagerejse.

66'

7. november sejlede vi i Guds navn fra Bantam efter at have aflagt vort farvel-tabee til alle gode venner, i det håb heldigt at foretage vor hjemrejse til Europa. Vi anløb først øen *Pulo Panjang* for dèr at indtage så meget ferskvand og brænde, som var nødvendigt til rejsen.

8. november brød vi op, men måtte på grund af modvind krydse nogle dage i Sundastrædet.

13. november gik vi for anker 7 mile fra Bantam under Javas kyst, ventende på god vind. Vi oplevede den dag en stor glæde, thi skibet »*Phønix*«⁶⁴ kastede anker ved siden af os. Det var for et år siden gået fra Danmark, men var nu kommet med alleslags kompagnivarer og gods fra Trankebar for at udlosse dem i Bantam.

På denne »*Phønix*« befandt sig den velædle herre *Hinrich Eggersen*, kommandant for fæstningen Danneborg på kysten Coromandel og direktør for det Dansk-Ostindiske Kompagni sammesteds.⁶⁵ Denne herre havde til hensigt at vende tilbage til fædrelandet gennem Arabien og Persien til lands⁶⁶ efter at forretningerne i Bantam var blevet afsluttede. Undervejs døde han imidlertid, hvorom mere senere. Han blev om aftenen trakteret herligt og overlod os 12 matroser, fordi vi havde mistet mange.⁶⁷

14. november tog vi ved dagens frembrud afsked med hinanden med kanonerne og ilede videre i det håb efter en gunstig rejse snart at kunne bringe gode tidender hjem fra »*Phønix*«, ligesom vi gennem vore gode venner på dette skib havde fået breve hjemmefra.

66'

Men desværre kom det ganske anderledes. Da vi næppe var kommet to mil frem, begyndte vind og strøm at drive os i helt modsat ret-

1673 ning og tvang os til at ankre på et ugunstigt sted en mil fra det faste land. Dette lovede os intet godt, men var et forvarsel om Guds vrede og straf, hvad vi på rejsen også havde fortjent dobbelt ved kiv og andre synder.

Endelig kom der en chalup med breve fra hr. admiral *Swart*, hvis piloter advarede os mod dette steds farer og grundens upålidelighed. Såsnart den var sejlet igen, brød der en grusom storm løs, lige i retning mod land; den fik os til at drive. I mellemtiden havde vor overstyrmand, der havde vagten, lagt sig på sit øre, og kaptajnen kunde på grund af at gulsoten havde angrebet ham og gjort ham svag umuligt være oppe. Da jeg mærkede dette, vækkede jeg styrmanden for at få ham til at gøre sin pligt, men han spottede mig for min påmindelse. Derpå bad jeg en kvartermester, om han med sit lod vilde undersøge en gang til, om vi drev eller ej. Da dette blev fundet at være tilfældet, 67^r og vi begge to foreholdt styrmanden faren, sprang han vredt forskibs, undersøgte selv og gav os blot den dårlige besked, at det kun var en strømkæntring, som vi endnu ikke forstod.

Vi lod ham blive i troen, men jeg løb hurtigt hen og fik kaptajnen hentet frem, så godt han kunde. Han kommanderede som et lyn det største anker ud, men forgæves, thi den grusomme og mægtige himmelstorm havde overtaget; den drev skibet så hurtigt, at intet anker kunde holde grunden, hvorfor vi blev drevet ind i en stor bugt, et stenkast fra land og med agterskibet så nær en glat klippe, hvis overflade lå i højde med vandet, at man ved at stikke et bræt ud kunde have reddet sig over på denne klippe, hvis de højt opstigende bølger ikke havde forhindret dette. Hjælp, kæreste Jesus, sikken skrigen og klagen der straks opstod i hele skibet, thi vi vidste ikke et øjeblik, hvordan vi skulde holde os fri, men så kun den yderste fare for at synke, hvis skibet skulde blive løftet op af en af de himmelhøje bølger og kun én gang blive stødt ublidt mod disse klipper. Men det syntes, som om ankrene endelig greb fat i noget, thi skibet kom Gudskelov ikke videre, og den hæftige vind syntes at få medlidenhed og lagde sig noget, ellers var skibet uundgåeligt blevet slået i 100.000 stykker mod denne klippe. I dette korte pusterum bragte man hurtigt et varpanker 67^r ud og drejede derved skibet så meget, at vi kunde bruge sejlene og

»Oldenborg« grundstødt i *Sundastrædet*. En båd fra »Bleyswijk« kommer til undsætning.
På kysten de forræderske javaneres *negeri* (mellem fol. 70—71).

1673 komme ud af denne farlige bugt. Vi kappede de store ankre, der slæbte bagefter, og undslap Gud være lovet herfra ved midnatstide og vilde igen tilbage til Bantam for at hente andre ankre og tove.

Da vi nu i al sikkerhed sejlede derhen, begyndte styrmændene og skipperne, i stedet for at takke Gud Herren for den vidunderlige redning og at bede om beskyttelse i fremtiden, at kævles og skændes med kaptajnen og indbyrdes; de første vilde påstå, at vi havde deres forstand og gode konduite at takke for at vi var undsluppet denne yderste fare.

Men Gud Herren, hvem al ære tilkommer, vilde vise, at man skulde erkende, at al hjælp kom fra ham, hvorfor han hældte vredens bæger helt ud over os og under det fortsatte kævleri lod skibet på grund af strømmen løbe op på revet *Brauwers Sant*⁶⁸ ved øen *Marang*, 8 mile fra Bantam, med sådan en kraft og et skrækkeligt brag, at alle mennesker faldt om. Det var et stort under, at master og stænger ikke gik sig en tur ved samme lejlighed, thi de bøjede sig som en violinbue ved det voldsomme stød. Dette skete kl. 12 om natten, der på det tidspunkt var temmelig mørk.

68^r Her vilde nu jammer og elendighed helt gøre det af med os, thi vandet begyndte at falde og den hårde vind på ny at forandre sig til en voldsom storm. Skibet slog om på den ene side som et trug. Snart kom den ene himmelhøje bølge efter den anden og kastede det igen om på den anden side, så man havde nok at gøre med at holde sig fast ved tovværket. Denne vælten og støden varede så længe, til skibet mistede stråkkølen⁶⁹ og roret forsvandt, mens flere spanter og 10—12 af de største bjælker brækkede, hvorved vandet kom til at stå 8 fod højt i skibets last. Man vilde nu kaste varerne over bord og få vandet bort med pumperne, men alt forgæves. Man kunde ikke holde sig oprejst på grund af at skibet stadig væltede frem og tilbage, indtil kl. 3, da vandet igen steg og stormen lagde sig en lille smule. Desuden var alle fire pumper blevet ubrugelige.⁷⁰ Ved dette følte vi os sikre på, at vi alle skulde opluges levende i Neptuns kolde gab.

Kaptajnen vilde af mismod gå under med sit skib og lukkede sig inde i kahytten, hvor splinterne fløj frem og tilbage, når bølgerne løftede skibet op og atter lod det støde mod grunden, så det ene stykke

træ efter det andet løsnede sig. Havde man ikke med magt revet ham ud, var han sikkert omkommet. 1673

Imidlertid steg vandet stadig, både inden- og udenfor skibet, ligesom stormen på ny voksede og vor fare med den. Da befalede vor kaptajn som en modig søhelt, at man ikke helt skulde lade modet forsvinde, men tænke at Gud den almægtige vilde se med forbarmelse på vor nød. I det mindste vilde han redde vort liv, vi skulde blot bede og arbejde, så vilde alt endes på det bedste. Han satte sig, så svag han var, plat ned på dækket og gjorde anstalter til at vi i korteste frist tømrede en flåde sammen tværs over skibet af stænger, ræer, planker og tilspunsede store fade, som vi bandt med liner til hinanden. Med denne vilde vi alle sammen bekvemt kunne redde os på land, hvis skibet skulde drive af grunden og synke. 68^r

Da flåden nu var lavet på denne måde, samledes vi alle i en inderlig bøn, som den kære barmhjertige Gud hørte, da vi med tårer angrede vore synder og indtrængende bad om at blive reddet af denne nød. Da gav Herren, at vind og hav henved kl. 7 om morgenen gik til ro og det blev godt vejr.

Derpå befalede kaptajnen, at man nu skulde benytte sig af denne lejlighed til med både at bringe forskellige slags nødvendige ting og gods samt nogle folk i land. Da kom andre frem, som, oh hvilken skam! havde drukket sig så fulde i arraksflaskerne under bønnerne, at de næppe kunde se ud af øjnene. De vilde hugge hænderne af dem, der steg ned i bådene og stillede et par kanoner parat til at skyde båden i sænk, hvad der dog, omend ikke uden magtanvendelse, blev hindret af de ædru. Endelig kunde en båd sendes afsted, fuld af alle slags vigtige sager og nogle folk, til øen Pulo Marang. 69^r

Derpå tog jeg med 7 personer og min dreng ind til fastlandet, en halv mil derfra, for at leje så mange praver af indianerne i et stort negeri,⁷¹ at vi kunde losse skibet dermed.

Men disse skurkagtige gavtyve søgte at opholde os med snak og under det påskud, at deres fartøjer var to mile herfra; de havde allerede sendt folk hen for at hente dem, vi skulde blot vente. Men deres blodtørstige og hævnlystne anslag var rettet mod vort liv og gods. Når skibet var sønderslået, vilde de slå os ihjel og tage alt, der var at få,

1673 hvis vi ikke fik hjælp inden aften. Alt dette hørte en matros, der havde været så længe i Indien, at han kendte det malajiske sprog, helt tilfældigt, da han havde lagt sig bag et hus for at hvile lidt i skyggen, idet der var nogle af dem derinde, der allerede skændtes om byttet og om hvem der skulde have dette eller hint osv. Han, der var en englænder og blev vor alles engel, kom hurtigt hen og hviskede mig alt dette i øret og hvad der var at gøre her. Derpå gik vi alle sammen ned til båden og forsynede os med pistoler, flintebøsser og sabler, som vi havde reddet fra kahytten. Bl. a. tog jeg et stort slagsværd, 3 alen langt, til mig selv. Således udrustet tog jeg folkene lidt til siden og foreslog en list, vi skulde anvende, og da den var godkendt af alle, lod jeg båden sejle ud til skibet for at fortælle om de indianske skurke og om min gode list. Englænderen bildte nu indianerne, der var nysgerige efter at vide, hvad jeg var, fordi jeg bar et så langt og bredt draget sværd på skulderen, hvad de aldrig havde hørt om før, ind, at jeg var kaptajn på skibet og en rig mand, der havde meget guld og mange juveler. Hvis de kunde leje os et enkelt fartøj, blot med 3 eller 4 mand, for at redde dette, kunde de vinde store penge. Så hurtigt det var sagt, var der en båd parat for 20 rdl., — jeg havde lovet dem 100.

Derpå steg tre af dem og vi fire ind i en praw. Javanerne sang af glæde og sejlede afsted med os. Da vi var kommet et stykke vej fra land, tvang vi straks indianerne til at give os deres værger og at ro, for des hurtigere at komme fremad. Thi vilde vi søge redning, måtte vi tilbagelægge en vej på 4 mile hen til jagten »Bleyswijk«, der lå på brandvagt. Javanerne så sig afvæbnede og bedragne og vilde ikke den vej, jeg vilde, indtil jeg måtte vise dem vejen med slagsværdet og selv satte mig ved roret. Englænderen måtte passe sejlet og Carisius og Juel stedse drive dem frem med skudklart gevær, indtil vi kl. 4 om eftermiddagen ankom til »Bleyswijk«.

Kaptajnen havde knapt forstået den halve mening af mine ord, før han straks sendte sin båd, fuld af friske hollændere, hen til vort skib, med befaling om at tage pumperne op og rense dem, så skibet kunde pumpes læns, om det var muligt; han lettede straks anker og sejlede med os hen til admiralen, i hvis skib jeg steg over for at give besked om vor tilstand og søge hjælp.

Herpå befalede admiralen straks »Bleyswijk« tilbage og sendte i huj og hast 4—5 både med folk fra alle skibene med, for at de skulde redde os, hvad de også gjorde som ærlige kristne søfolk, idet de straks jog alle vore udmattede folk til ro i deres køjer. I løbet af 4—5 timer lattede de ved hjælp af pumper og baljer skibet så meget, at det gik af grunden. Der løb ikke mere vand ind, end hvad de mageligt kunde klare. 1673

Da vore folk nu havde hvilet lidt ud, besluttede de, fordi skibet nu var gået i drift og pumperne holdt balance, også at sætte sejlene, og vi kom således, Gud være evig takket, med bevaret skib og folk heldigt for Bantam igen. 70^v

16. november. Jeg drog straks afsted til byen og kom ved midnat til »Phønix«, hvor jeg traf hr. Eggersen og monsr. Paulli⁷² i fryd og glæde. Så snart de så mig, blev de forskrækkede, og da de hørte om vor tilstand, forstummede de, tilligemed kanonerne, paukerne og trompeterne.

Kort sagt, Paulli steg ned i prawen, og vi ilede hen til sultanen, der som et lyn i et øjeblik sendte 40 store prawer med mig tilbage. Med disse sejlede jeg ud mellem øerne. Men da vi om morgenen endnu ikke havde fundet skibet, blev vi forskrækkede, men javanerne fortalte, at skibet var sejlet udenom og nu lå for Bantam, og her genså vi det om middagen med glæde.

Lovet være Herren vor Gud, den Herre Zebaoth, der alene gør undere, og lovet være hans herlige navn i evighed. Alle lande må fyldes med hans ære og hans godhed må mindes uafsladeligt af vore børn og børnebørn, fordi han så faderligt rev os ud af denne nød. Han hjælpe os stedse at betænke dette til vort livs ende, ham selv til berømmelse og os til salighed.

17. november begyndte man at udlosse den fordærvede ladning og føre den til Bantam, hvor peberet igen blev vasket og tørret, så det kunde bruges andetsteds. 71^r

19. november blev der afsendt en meget høflig skrivelse til den velbårne herre, hr. *Johan Madtsuyker*,⁷³ generalguvernør på Batavia og over alle steder, som det N.O.C. besidder i Indien, for at få lov til at lade vort meget beskadigede skib reparere ved kompagniets skibs-

1673 værft. Det blev tilstedt os i meget høflige vendinger og også på det prisværdigste udført med udstyrelse af alt nødvendigt.

27. november begav vor kaptajn, der endnu ikke var helt restitueret, sig afsted med alleslags redskaber for at opfiske de kappede ankre og tove.

30. november kom han igen heldigt tilbage med de opfiskede ankre og tove. Men det ene anker havde været udsat for sådan en overlast, at den ene arm var brækket af. Deraf kan man tydeligt forstå, hvordan vort skib af de himmelhøje bølger var blevet kastet frem og tilbage.

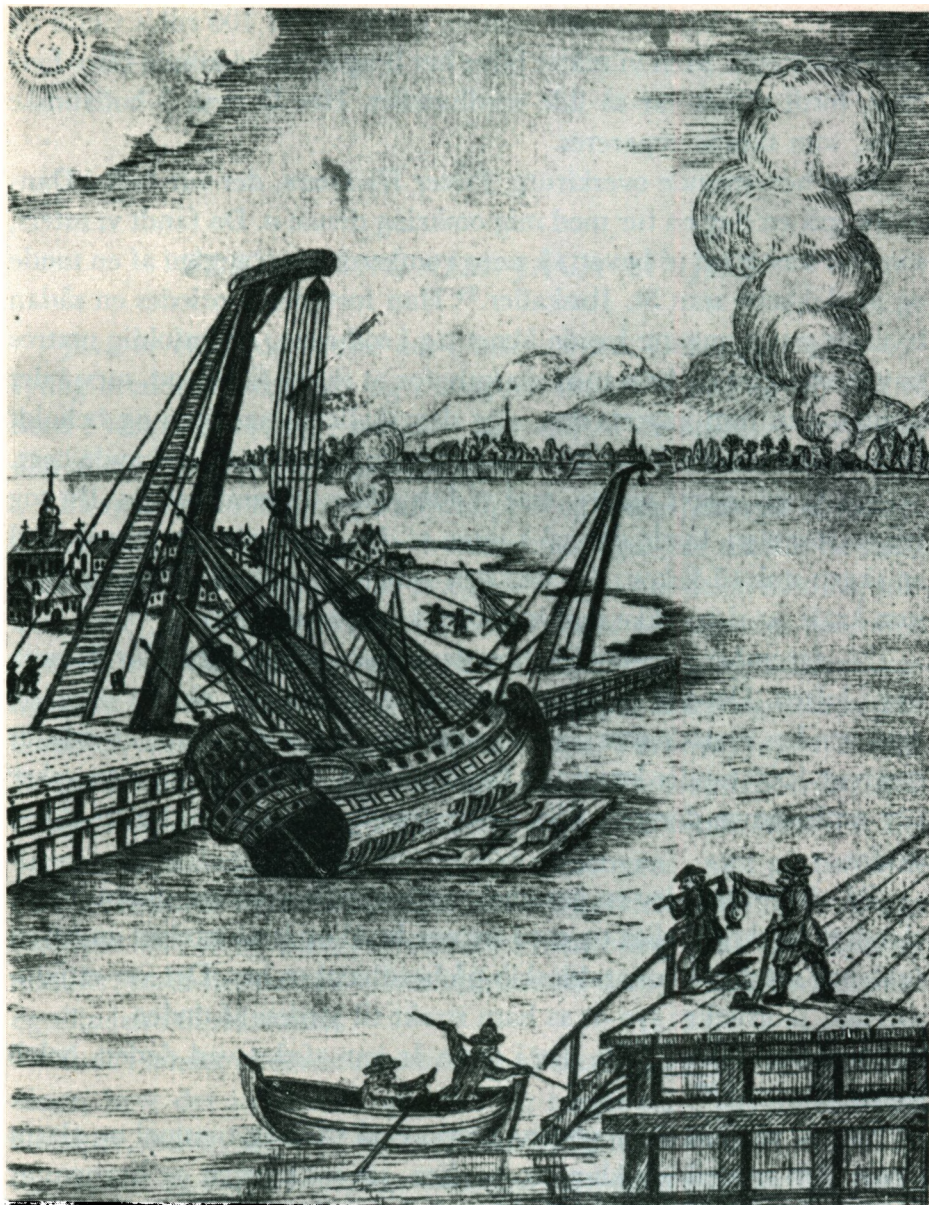
Denne måned døde endnu 5 af vore folk af dysenteri.

71^v 10. december blev der holdt skibsret, og højbådsmanden blev dømt til døden, fordi han havde pryglet overskipperen⁷⁴ og desuden begået andre forbrydelser. Men i betragtning af at han havde gjort sit yderste af al magt for at redde skibet, blev livet skænket ham, og han blev benådet med at springe 9 gange fra storraen og derefter at modtage 2000 slag for kanonporten.⁷⁵

15. december sejlede vi med vort brøstfældige skib, mens de fire pumper stadig var i gang, hen til det hollandske skibsværft. Undervejs mistede vi ved forsømmelighed båd og chalup, som vi henimod aften, efter længe at have krydset frem og tilbage, atter fik. Dog led 5—6 personer skade derved. *Nulla calamitas sola.*⁷⁶

17. december ankom vi til stedet, som er en ø, kaldet *Onrust*, 2 mile fra *Batavia*, som kan ses herfra.⁷⁷ Her er en dejlig og bekvem bradbænk med så mange kraner, at 4—5 skibe på én gang kan repareres.⁷⁸ De har her alleslags hjælpemidler. Her bor også håndværkere og andre, og der er ligeledes et hospital, to kirurger, en kirke, kort sagt, det er en lille by. Til dens forsvar er der bygget en bastion, besat med 12 kanoner og det nødvendige mandskab. Øen har en halvø med en kran og er ialt en halv mil i omkreds; her bor tilsammen omkring 1000 hollændere.

72^v På førnævnte hr. generalguvernørs høje ordre gjorde den herværende overskibsbygger, mester *Albregt*, i alle måder mere end nødvendigt for at forsyne os tilstrækkeligt og igen at fortømre vort skib, der blev befundet at være ret beskadiget. Til tak for denne høflighed

»Oldenborg« kølhales på det hollandske værft *Orrust*. Bundplankerne udskiftes efter grundstødningen på revet. I baggrunden *Batavia*, hvor en krudtmølle springer i luften (mellem fol. 72—73).

1673 belønnede vort herskab ham med en guldkæde af 100 rdl.'s værdi og andre rariteter. Men vi måtte blive her 6 uger, før vi kunde blive fær-dige, fordi skibet var så ilde medhandlet. Her lå også 8 hollandske skibe, som skulde repareres.

Den herværende overkirurg, *Pieter Hickman*, der var født i Dan-mark, gik en dag en tur med mig omkring denne ø. Da fandt vi østers, som var kastet op af havet, så store i omkreds som bunden af en tøn-de og af skikkelse som St. Ibsskaller.⁷⁹ Han fortalte, hvorledes en sådan levende østers engang havde åbnet sig i solheden; en enfoldig matros havde set dette og kom med sin kniv for at skære fisken ud, men i det samme som han angreb den, slog den skallerne sammen og beholdt derved den venstre hånd hos sig, hvis stump lægen senere havde lægt.

Da vi gik noget videre, traf vi forskellige gabende østers. Da tog jeg en stor sten, lagde den på kanten af den ene skal og prikkede med en skarp stok til fisken, der slog den anden skal i med sådan en vold-som kraft, at den tykke skal helt blev knust mod stenen.

72^r 23. december så vi herfra, hvordan en krudtmølle uden for Batavia fløj i luften. Det var et afskyeligt syn, og der kom et sådant brag, og også øen her rystede som ved et jordskælv. Næste dag fik vi at vide, at omtrent 1000 tøn-der krudt var fløjet i luften, og at kun tre mennesker var omkommet derved. Alle de andre slap Gudskelov uden skade derfra.

24. december blev en gammel, næsten udlevet mand dræbt meget elendigt og skrækkeligt og med mange brud og lemlæstelser under en faldende mast i et hollandsk skib på bradbænken her. Det var et jam-merligt, ja grueligt syn at se ham strakt til jorden af døden.

Antallet af vore folk, der i dette år var afgået ved døden, beløb sig til 47 mand.⁸⁰

Og da nu tømmere mændene laver en så ulidelig tummel og alarm i vort skib med deres klapren, banken, saven, huggen og byggen, at jeg umuligt længere kan opholde mig i det, ikke mindst fordi det nu ligger på den ene side, vil jeg begive mig til roligere forhold i de telte, der er opslået for os, og i al ensomhed stille slutte dette år 1673 med en beskrivelse af riget Java og dets indbyggere samt andre ting i sam-menhæng dermed.

BERETNING OM JAVA MAJOR

Java er en af de største øer i hele verden. Den ligger på 6—7° sydlig bredde og strækker sig i længden fra øst til syd og fra vest til nord i længden 146 og i bredden 50 mile. Af de asiatiske øer ligger den alleryderst i det ætiopiske hav.

73^r

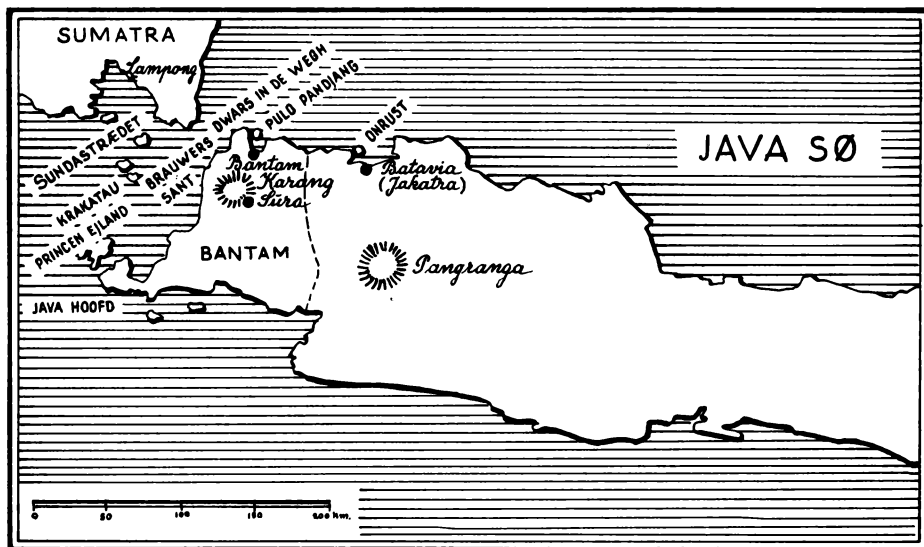
På sydsiden er den rig på høje klipper og bjerge, men på nordsiden er den overalt lav og frugtbar, hvorfor man også dør træffer de fleste indbyggere, både på grund af kvægavlen og af handelen med ris, sukker, peber, krydderier, kattuner, fabriksvarer og alleslags specerier, ligesom levnedsmidler og ædelstene osv. Alt dette ud- og indføres daglig af de fremmede nationer, både fra Europa, Asien og dets kejserdømmer, kongeriger og provinser, som *Kina, Tartaria, Japon, Persia, Bengala, Suratta, Malacca, Sumatra, Siam, Borneo, Macassar, Amboina, Banda, Ternata*¹ og andre flere steder. På denne store ø er der ligesom en stabelplads for alle asiatiske købmænd, som på bestemte årstider kommer herhen allesteder fra. For handelens skyld har mange nationer ikke alene deres faktorer her, men mange har også slået sig ned her, fordi der overalt bliver indrømmet dem fri religionsudøvelse og tilladelse til sektvæsen.

Inde i landet er denne ø meget rig på buskads og fuld af store vildnisser, hvor der i overflod opholder sig meget store tigre, næsehorn, elefanter, bøfler, satyrer,² bavianer, aber, og også vildsvin, bukke, rådyr, hjorte og andet vildt, lige som også en mængde fuglevildt, såsom påfugle, gæs, agerhøns, ænder, duer, kramsfugle og snepper osv., som hyppigt fanges af javanerne og daglig føres til torvs.

73^v

Der er også overalt smukke og dejlige floder, i hvilke der imidlertid opholder sig meget store krokodiller og leguaner,³ som er henvend 20 alen lange. Hvis disse ikke blev betvunget ved indianernes besvær-

Java

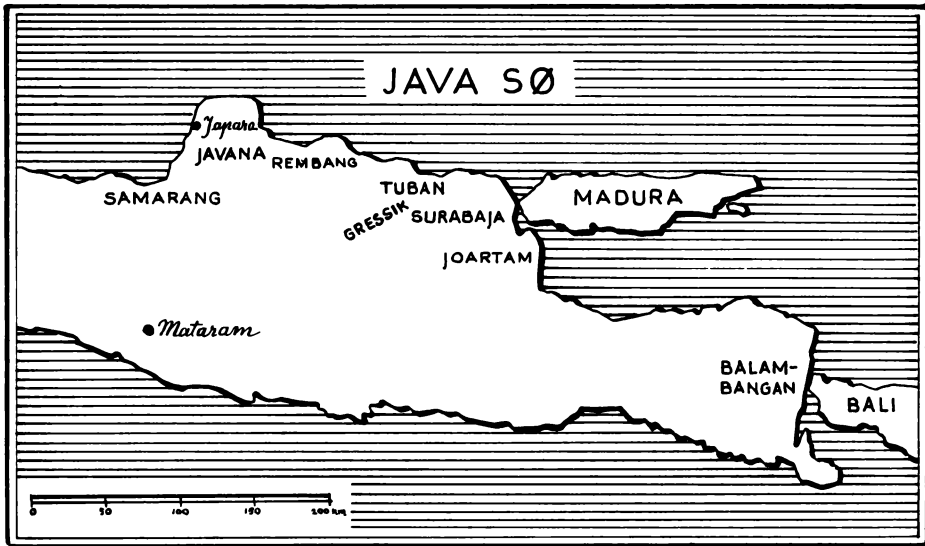
Kortskitse af den vestlige del af Java med angivelse af de i teksten nævnte stednavne.

gelsler eller rettere trolddom, vilde de ofte gøre meget stor skade på mennesker og kvæg.

Slang er der også her, 10—20 alen lange; nogle af dem har en hestemanke.⁴ Et skelet af en af disse findes i den engelske loge i Bantam, hvor jeg ofte har set det;⁵ jeg har målt at det er over 20 brabantiske alen⁶ langt, og hovedet har været større end et oksehoved. Denne slange var fanget på øen Krakatau. En lignende har for 10 år siden på en mark ved Batavia slugt en gedebuk og en lille pige, der vogtede den; ved skriget kom nogle javanere løbende fra en sukkermark. De dræbte slangen og reddede pigen, omendskønt hun var død, men bukken var bidt i stykker.

74^r Om dette lands luft er at mærke, at dets klima her som i hele Indien hele året igennem er befundet at være varmt og tørt, men i Bantam og andre steder ved kysten er det varmt og fugtigt. Her er det også meget usundt på grund af dunsterne, der ofte stiger op af moserne og som er meget nitrose⁷ og rådne og som forårsager mange sygdomme.

Ellers mærker man to tydelige vekslinger i året, den tørre og den fugtige årstid. Den tørre tid varer 6 måneder, fra begyndelsen af maj

Kortskitse af den østlige del af Java med angivelse af de i teksten nævnte stednavne.

til sidst i oktober, og den tid regner javanerne for vinteren, fordi luften da stedse er kølig, klar og tør, og fordi der om natten falder megen rim på jorden, hvorved marken bliver fint frugtbar. Den fugtige tid, som de holder for at være sommeren, begynder med november og ender med april. I disse 6 måneder er det hæftigt varmt, fordi solen på denne tid er meget nær ækvatorlinjen og derved trækker vandet og giftige dunster op af både havet og floderne og moradser. Herved bliver luften inficeret og skyerne således fyldt med fugtighed, at de giver stadig regn, og når denne undertiden efter 3—4 dages forløb hører op, indfalder det med en voldsom hede, så jordoverfladen tit og ofte opviser større revner og spalter, hvorved de giftige dampe stiger op og smitter mennesker og kvæg, så både indfødte og fremmede overfalder af alleslags svære og dødelige sygdomme, såsom onde svulster og sår, tæring, epilepsi, dysenteri, afføringstrang, lammelse, katarr, feber, papule rubentes⁸ osv.

74'

Flodvandet, som sædvanligvis bruges til drikkevand, er ligeledes på denne tid meget plumret og usundt på grund af det meget snavs og gift, som regnen fører ud i det fra land. Rigtigheden af dette har både vi og andre desværre erfaret mere end tilstrækkeligt.

Java Den tørre vintertid, som kommer samtidig med foråret og sommeren hos os, er altså på grund af sin gode beskaffenhed meget sundere end den fugtige sommertid, som hos os svarer til efterår og vinter.

Blandt andet har man altid om morgenen og aftenen en forfriskelse i de dejlige sø- og landvinde, som afvekslende tempererer luften her så temmeligt. De første varer fra om morgenen tidligt til kl. 9, hvorefter den største hede kommer til kl. 3; derefter kommer landvinden, der er som en europæisk majluft. Ellers vilde intet menneske kunne bo og bygge i dette land på grund af ulidelig hede. I regntiden kommer der næsten daglig en stærk torden, og om natten skrækkelige lyn og kornmod, som om alt stod i flammer og brændte.

75^r

Regeringen på Java Major

er i fordums tid ført af den stormægtigste kejser, den store *mataar*,⁹ alene, som suveræn herre; han besidder endnu den største del af landet og har sin residens midt i landet i den store by *Mattarang*.¹⁰ Alle regeringerne på Java, som endnu ikke har rebelleret imod ham, er ham undergivne, som *Samarang, Javana, Jortang, Sourambaya, Balamangan, Corang, Ramban, Gresse, Tuban* osv., som alle er små kongeriger.¹¹

*Japara*¹² og *Bantam* blev imidlertid frafaldne, valgte deres egne konger og førte en blodig krig mod *mataar*'en, som endelig forfulgte folkene i *Japara* så længe med ild og sværd, at de overgav sig og endnu må være ham underdanige. Men *Bantam* har han aldrig kunnet betvinge, fordi de store vildnisser og ubestigelige klipper har forhindret ham i det til lands, og til vands har det N.O.C. forbudt det, takket være deres sømagt, hvorved de holder disse potentarer i sådan balance, at ingen af de to bliver for mægtige.¹³

75^v

Jaccatra,¹⁴ som er det allerbequemteste sted for handelen og hovedstabelplads for deres ganske asiatiske handel, har hollænderne imidlertid bemærget sig, nemlig på den tid da de så, at englænderne tænkte på at sætte sig fast dèr; de drev så både værterne og gæsterne ud, hvorpå de straks befæstede byen, udvidede den fra tid til anden, prydede den med smukke huse og kaldte den *Batavia*.¹⁵

Men ved en triplealliance mellem kejseren af Mattarang, kongen af Bantam og kongen af Japara blev Batavia nogle år derefter, da man følte sig sikrest, på én gang bragt i fare, belejret og beskudt af 30.000 mand.

Til sidst havde hollænderne ikke en eneste kanonkugle mer efter flere tappert afslåede storme, og da fjenden mærkede det, lavede han i hast en stor breche i volden og besluttede at gøre en generalstorm med hele sin magt. De var ufejlbarligt også blevet mestre og sejrher-
rer, hvis ikke Gud Herren havde blændet disse hedninger på hånd-
gribelig måde ved en list, som de belejrede fandt på efter at de havde
fyldt brechen med alleslags kostbare silke- og kattunsballer. Idet Gud
styrkede deres mod til at væрге sig til sidste mand lige ind i døden,
brugte de i stedet for kugler svineflæsk og menneskeskarn¹⁶ i kano-
nerne.

Dette traf dels meget stinkende, dels meget flammende på de
nøgne javaneres bare hud, så de, der er meget renlige, ikke vidste,
hvad de skulde gøre af sig selv af angst, pine og afsky, fordi begge ting
efter deres alkoran var dem en ulidelig gru. De holdt våbenstilstand,
spurgte hvorfor hollænderne skød med så urene ting og ikke med
kugler som i begyndelsen, men disse sagde, at hvis de vilde have nogle
tusind af disse, skulde de straks følge, men flæsket og andre levned-
midler lå i vejen for dem, og hvis de ikke snart pakkede sig, vilde de
udskyde så meget deraf, at de, før de vidste et ord af det, tilligemed
hele lejren skulde brænde op. Da blev fjenderne styrket i deres ind-
bildning, at hollænderne af overmod brugte flæsket imod dem, skønt
de kun nødtvungent måtte gribe til det, og at de vilde spare kuglerne
til en anden lejlighed. De holdt derfor hurtigt råd og løb samme nat
med spot og skam deres vej.

For 20 år siden gjorde javanerne igen et anslag, idet de vilde over-
rumple Batavia med 100.000 mand på den tid, da størsteparten af be-
sætningen var ude med flåden. Men inde i byen lugtede man i tide
lunten og der blev sat en pris af 12 rdl. på hvert hoved. Da gjorde
garnisonen hemmeligt så mange udfald i små afdelinger og hentede
så mange sorte hoveder til at pynte voldene med, at næppe halvdelen
kom hjem igen.¹⁷

Java

76r

Java
76^v

*Kort underretning om Bantams styrelse, om byen
og dens indbyggere.*

Selv om sultanen, kongen af Bantam,¹⁸ ikke er så mægtig på land og folk som den store mataar, så er han dog en så vældig herre, at han med korteste frist kan stille henimod 800.000 krigsdygtige mand på benene, deraf alene 200.000 fra Bantam; thi alle undersåtter, såvel af høj som lav stand, er livegne og står på hans befaling parat som et lyn. Til gengæld nyder de alleslags privilegier og giver ham årligt kun en lille anerkendelsessum som tribut.

Ellers opretholder han sin stat af sine egne indtægter, som fremkommer ved hans store udenlandske handel,¹⁹ den indenlandske told og afgifter fra de fremmede, såsom franskmænd, englændere, danskere, hollændere, portugisere, maurere²⁰ og kinesere.

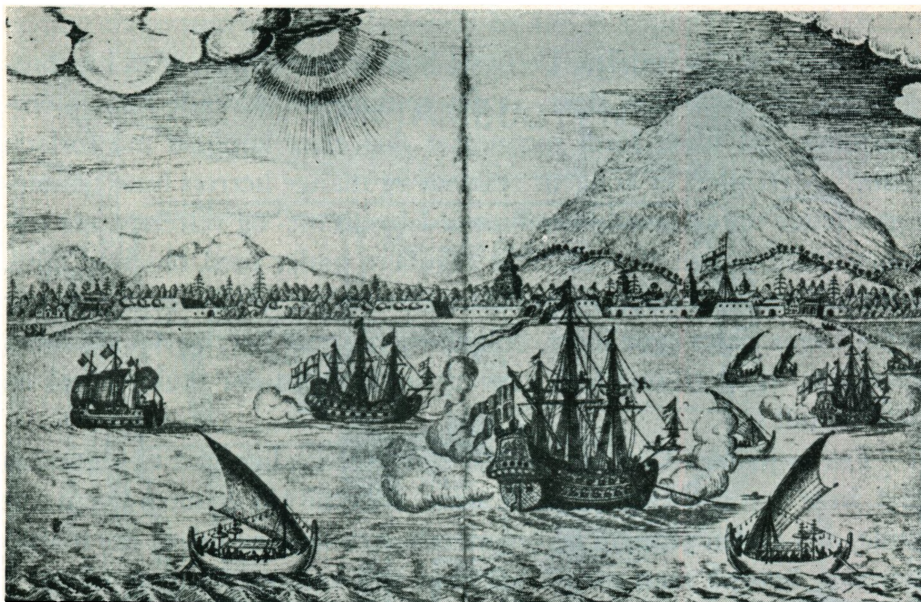
Hans land, som ligger omkring Bantam, er over 130 mile i omkreds. Desuden har han en stor del af sydenden af Sumatra, som hedder *Lampun*,²¹ og et stykke af den sydlige del af det diamant- og perlerige land Borneo, kaldet *Bandermassin*,²² og også mange andre folkerige lande.

Den nuværende sultan er en korpulent, mild og klog herre, som elsker de fremmede og lader dem vederfares deres retfærdighed, og skønt han er muhamedaner, lader han dog de kristne, som tjener ham, dyrke deres religion frit.

77^r Han har en dronning, som han er ægteviet til; hendes børn kaldes pangyranger,²³ dvs. fyrster eller prinser, og de bliver arvinger til riget. Desuden har han endnu 100 medhustruer, hvis børn kaldes orangcayer; de bliver ansat i militsen og andre høje stillinger i landet.

Når nu kongen dør, må alle disse damer ifølge deres lov stikke sig eller lade sig stikke ihjel, så de dør sammen med ham, under det påskud, at de skal tjene ham i paradiset og blive delagtiggjort i alle glæder dør. Men da de hellere vil leve, så forårsager denne stadig truende massakre, at de alle så vidt det står til dem forhindrer kongens død og aldrig lader sig købe af nogen til at fremskynde den ved en eller anden gift.²⁴

Hans residens ligger midt i byen, ved en stor dejlig plads, omgivet af en mur. Bygningerne er kun lave og udefra tarvelige at se på, men

»Oldenborg« kaster anker på reden ud for *Bantam* (Banten) og afgiver salut, der besvares fra byens mure og to engelske skibe på reden. T. v. sultanens skib; flere praver. Midt i byen moskeen, t. h. er flaget hejst over den stærkt befæstede engelske loge. Til højre for denne kineserkvarteret. Man ser floden *Tji Pandans* to udløb. I baggr. bjerget *Gunung Karang* (dobbeltside, mellem fol. 54—55).

indvendig er de så meget desto sirligere og rigere, udstyret med kostbare gobeliner, kongelige rariteter og smukke våben.

Når sultanen kaster et velfortjent dødeligt had på en stormand, som han ikke vil lade dræbe offentlig, så indbyder han ham til at sætte sig ned ved sin side, og i løbet af en time falder han om på grund af en gennemtrængende gift i en dolk, som er blevet lagt under ham.

Hvad byen Bantam angår, ligger den på nordsiden af Java. Den er henved to mile lang og en mil bred og er ud mod havet omgivet af en høj tyk mur af hvide koralsten, forsynet med mange bastioner og rigeligt besat med skyts. Da vi var der, blev der bygget endnu to store bastioner; i den ene blev den nye eller sultanens port bygget, og den blev bestykket med 7 halve kartover.²⁵ På den anden bastion blev der opstillet 24 18-pundigere.

På sydsiden, ind mod land, er der kun en brøstfældig mur af simple røde sten, idet man ikke har noget at frygte for fra den side.

77*

Java Af byens bygninger er der på grund af den høje mur og de mange træer kun lidt at se udefra. De fleste huse er kun bygget af rå bambusstænger, thi javanerne siger, at det er dumt at anvende mange omkostninger på huse, fordi mennesket dog efter kort tid må forlade dem.²⁶ Men ellers er kongens residens og mange herrers huse temmelig anselige opført, med brandmure. I byens øst- og vestende har sultanen ladet bygge 10—12 store regulære gader med sådanne huse, hvor kineserne, maurerne og andre nationer bor. Men europæerne har ladet bygge deres egne loger, boliger og pakhuse her, og det på sådan en måde, at de til nød kan forsvare sig dér, om der skulde opstå en lille tumult.

78^r

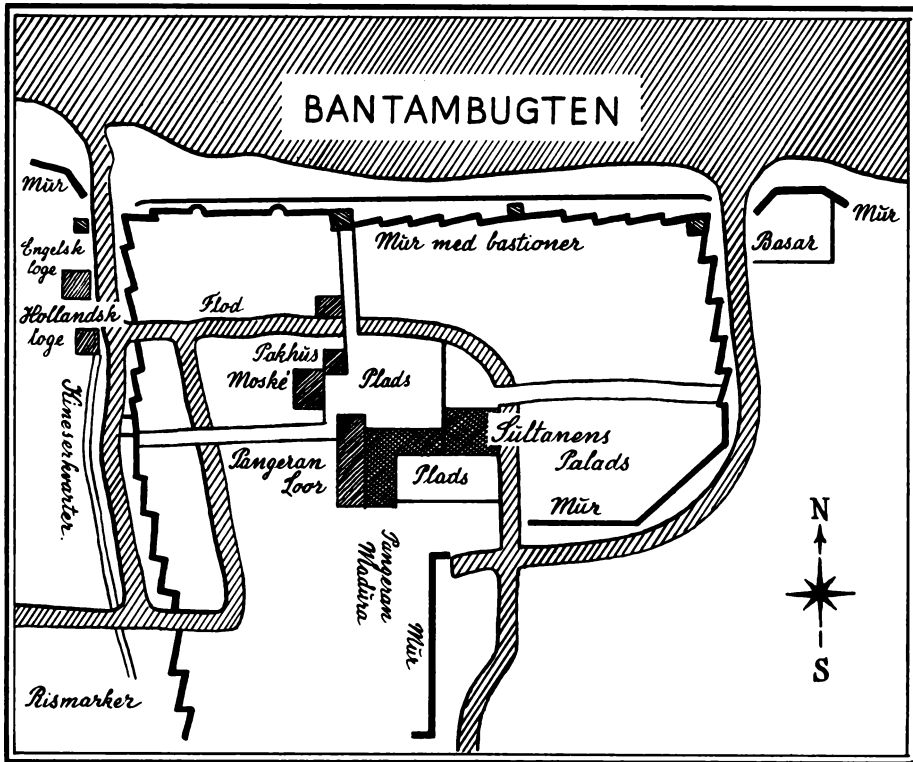
Fra højlandet kommer der en smuk flod²⁷ lige ned til sultanens slot, hvor den deler sig i to store arme; den ene går gennem byens østende, den anden gennem dens vestende. Fra armené udgår der mange kanaler, hvorpå man meget bekvemt kan komme frem og tilbage i hele byen med små praver. Over de to store floder er der smukke vindebroer, opført af hugne sten. Alle store og små floder er på begge sider besat med alleslags frugtbare træer, som overalt er meget dejlige at se på og som giver en forfriskende duft.

I byens østende ligger den største markedsplads, kaldet *passar* eller *basar*, hvor der hele året igennem indfinder sig henved 10.000 mennesker daglig fra tidligt om morgenen til kl. 11. Her er alleslags indianske nationer, med alleslags inden- og udenlandske købmandssager og levnedsmidler i deres bambuskramboder, ligeledes sølv, guld og ædelstene.

I vestenden ligger der en mindre basar, kaldet *Kitjill*,²⁸ hvor der kun kan købes levnedsmidler og frugter. Desuden træffer man atter og atter mange torve, hvor man kan købe alleslags varer.

78^v

Ikke langt fra slottet står den prægtigste og største pagode eller afgudstempel. Af sådanne er der adskillige i Bantam; alle er bygget i tyrkisk stil²⁹ og er meget anselige. Monsr. Kruse, jeg og nogle andre vilde engang gå ind i en af disse for at tage den i øjesyn, fordi vi så at der sad nogle unge fyre derinde, der indbyrdes uddelte ørefigner, som faldt af under kortspillet. Disse skælmer vinkede smilende til os, at vi skulde komme ind, og greb efter deres kris.³⁰ Men nogle forbipassereren-

Skitse af Bantam (Banten) 1659, med angivelse af floden *Tji Pandan*, bymuren med bastioner, de vigtigste bygninger, byens 3 gader, samt de omtalte pladser foran sultanens og pangeran'ernes paladser og moskeen (paséban); mod øst de europæiske loger og kineserkvartret. Selve byen bestod af en uregelmæssig samling huse med haver (efter J. W. IJzerman: Cornelis Buijsero te Bantam 1616—1618 (1923), XXII).

de hollændere kaldte os tilbage med en alvorlig advarsel om at undlade dette, fordi vi ellers straks vilde være dødsens eller blive sultanens fanger, og hvis han af hensyn til os endelig tilgav os, måtte pagoden rives ned og der måtte aldrig mere bygges på dette sted, fordi det var blevet forurennet ved at de kristne havde betrådt det. Oh, hvilken blindhed! Da vi så meget klogere gik bort, opløftede de onskabsfulde javanere et stort skrig.

Så påpasselige er kineserne derimod ikke med deres templer, hvorom mere senere.

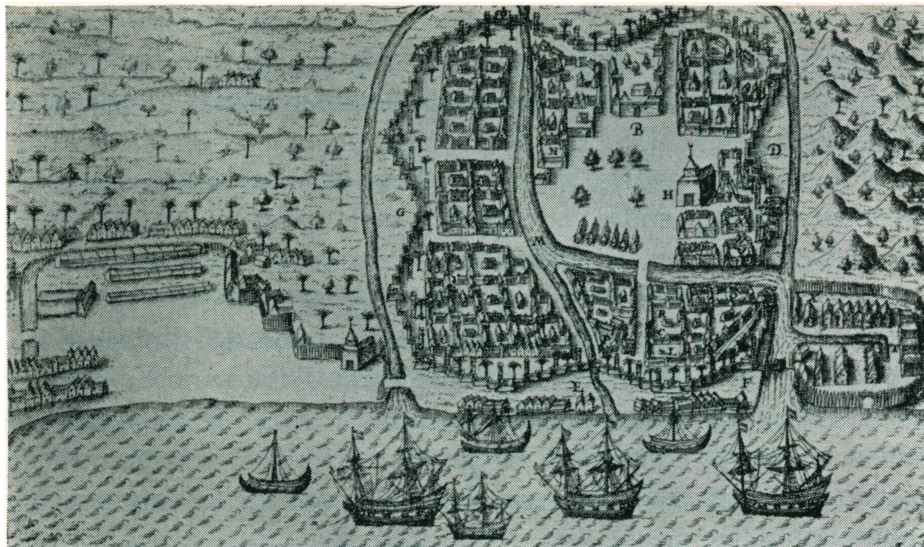
På denne smukke slotsplads, så sirligt besat med træer, ser man et stort fangetårn og ikke langt derfra kongens ammunitionshus, med

Java alleslags hånd- og sidevåben og dengang forsynet med over 200 metal-kanoner. Her holdes der en stærk vagt, så at ingen uden venner kan komme ind.

79^r Ved byens landside har sultanen en smuk have, som er stor og rigeligt forsynet med alle tænkelige frugter og sjældne vækster. Straks ved siden af har han et bekvemt badehus, fordi sundhedens bevaring her-tillands for størstedelen afhænger af at man daglig bader i koldt vand, hvorved man holder porerne mådeholdent lukkede, idet de ellers, hvis de stedse er åbne, vil medføre en altfor stor transpiration og en dermed følgende afkræftelse. Af den grund har europæerne også anlagt et bekvemt sted ikke langt derfra, hvor de daglig tager ud for at bade.

Javanerne og de andre indianere ser man boltre sig med kone og børn i vandet som ænder eller gæs næsten fra morgen til aften. Derfor er kvinder og børn alle gode svømmere og dykkere, hvad der forøvrigt er morsomt at se på. Man ser også hele tiden, hvordan børnene på gaden foretager alleslags danse og pudsigheder under instrumenters lyd. Også i orangcayernes huse hører man fra morgen til midnat alle slags spil som orgellyd, så man vel kan sige, at folkene altid er lystige og aldrig sørgmodige, fordi alt er fuldt af musik. Der er også venlige fruentimmere at finde, som er europæerne ualmindeligt hengivne og tillige såre gavmilde med *betel* og *bunkus*,³¹ blot man hilser på dem, — kort sagt, de forstår at anstille sig overmåde venligt. Men hvis imidlertid én om natten snappes hos dem af sporhundene og gripomenusserne,³² bliver han straks fremstillet for sultanen som fange, indtil han spytter 20—30 pattakons³³ i bøssen.

Fire mile fra byen ligger der ved floden også et meget dejligt sted, kaldet *Clappadoa*,³⁴ en stor landsby, hvor der er en herlig sukkermølle og mange arrakbrænderier. Man sejler ture derop med praver; undervejs har man den allerfornøjeligste øjenlyst, idet der på begge sider er overmåde yndige egne, bevoksede med alleslags dejlige frugttræer og blomster, og med bjerge, skove og marker. Der er fuldt op af smukke brogede papegøjer, kakaduer, lurier³⁵ og af yndigt syngende fugle, og der er lystige aber og marekatte, som laver alleslags pudserligheder, griner med deres rynkede snuder og viser deres yndige tænder og ofte også vender endeballerne mod én; de løber bag efter én

Bantam set i fugleperspektiv 1595 (syd opad). Byen er omgivet af mure og gennemstrømmes af floden Tji Pandans arme. Centrum er »paseban« (B), pladsen foran sultanens residens (A). H er moskeen, N schahbandarens hus. I den lille palisadehegnede bydel t. h. bor kineserne, og her er også den hollandske loge (X). — Stik i G. Lodewijksz: Historie van Indien (1598).

med så mange løjer og så sælsomme spring fra det ene træ til det andet, at den bedste linedanser vilde blive til spot, om han forsøgte det. Det er altsammen meget morsomt at se på.

Hvis man specielt vil iscenesætte en abebatalje, behøver man i Clappadoa kun at fylde nogle små kurve med kogt ris og at skære 40—50 små knipler, så tykke som en tommelfinger og to spand lange; man skal så gå et stykke uden for landsbyen og stille kurvene midt på vejen, 5—6 skridt fra hinanden, og ved hver skal man lægge 3—4 knipler, hvorpå man skal gemme sig bag træerne på et bøsseskuds afstand. Så vil man snart få at se, hvorledes gamle og unge aber, hunaber og hanaber, kommer ilende fra alle sider. Det ene parti tør ikke gribe til for det andet, for hanaberne står knurrende og viser truende tænder over for hinanden, indtil endelig de modigste gør et forsøg på at smage på risen. De andre, der vil forhindre dette, griber kurvene, og hver snapper en eller to knipler og prygler hinanden så længe, indtil det ene parti må vige, hvorpå de andre med jubel giver sig i lag med risen. Men når de tror sig i sikkerhed midt i det bedste måltid med

80^r

Java deres hunner, kommer det andet parti og begynder påny krigen med kniplerne så rasende, at de andre ofte må vige med blodige hoveder og hinkende poter. Man er lige ved at le sig en pukkel til ved denne abebatalje.

80^v Frugter er der mange slags af på Java. Nogle af dem er meget behagelige og sunde, andre er derimod, hvis de nydes for hyppigt, giftige og dødbringende for de fremmede. De nyttige er først og fremmest: *pinang, areck og betel*,³⁶ som man hver dag tygger, hvorved man med spyttet får fjernet megen syre; den holder munden frisk, ånden behagelig og farver læberne og spyttet blodrødt. Det er en plante, som er noget større end en muskat;³⁷ den er delt i fire dele, af hvilke den ene bliver rullet ind i et blad af et bestemt træ, bliver besmurt med fin kalk og bliver tygget. Hvis man derimod tygger de tre andre, er der ingen farve.

Jambu, mangus, pisangbatu, mangus tangus er sunde for maven og indvoldene, thi de køler og stopper lindt. *Duriones*, mådeholdent nydt, uddriver sved og urin, bryder vindene i maven og gør den bøsse parat, hvormed man skyder aftenstjernen. Hvad angår *granater, pomeranser, kinesiske æbler og citroner*, er deres gode egenskaber enhver bekendt.

Men de skadelige er *ananas, pisang, lances, rampoot, fici indici og druer*.³⁸ De forårsager alle slags tidligere nævnte sygdomme og døde-
81^r lige tilfælde, ligesom også den gemene *arrak* eller herværende finkeljokum, som kineserne brænder af ris, ulæsket kalk og havgopler. Ligeledes den sammenmiksede drik *boulepons*,³⁹ som laves af vand, arrak, citronsaft og sukker med lidt muskat. Det samme er tilfældet med *brum*, som tilberedes af gæret ris, kokossaft og brunt sukker.

Derimod er den bataviske arrak, lavet af suri, anis og ris, uskadelig, når den nydes mådeholdent, ligesom også *massack*, fremstillet af mælk, batavisk arrak og æg med hvidt sukker.

*Palmitenvin*⁴⁰ er en saft, som tappes af toppen af palmetræer; når den står en vis tid i solen, får den en behagelig vinsmag, men når den står længere tid, bliver den meget surere end den bedste vineddike.

*Suri*⁴¹ er en saft af kokostræernes grene; den minder om og smager næsten som birkesaft.

Ellers kan man i stedet for det usunde vand klare sig her med godt flaskeøl; da der på grund af heden ikke kan brygges øl af malt og humle her, hvad der desuden vilde blive for dyrt, kan man daglig efter ønske læske sig med brunsvigsk mumme og andre europæiske ølsorter til en pris af en rdl. pr. kande.⁴²

Java

Det blå bjerg.

81^v

Dette skrækkeligt høje, til skyerne rækkende bjerg⁴³ viser sig bag byen, altid i blå farve, på grund af den 12 miles afstand. Ved klart vejr kan man se det henved 30 mile ud i søen. Dets fod er henved 7 mile i rundkreds og har indvendig en åbning og en flad strækning henved en mil stor. Her opholdt der sig, da vi var der, henved 200 hollændere, forbrydere og undslupne misdædere, som i et asyl. De har bygget sig en lille by, lever af agerbrug og kvægavl. De har valgt en øvrighed ud af deres midte og formerer sig daglig. Som indgang til denne by og mark betjener de sig af en snæver kløft, gennem hvilken kun én ad gangen kan passere. Foran den har de stillet en halv kartove, som de tilligemed krudt, kugler og andre nødvendigheder har fået skænket af sultanen med den tanke, at de senere kan yde ham store tjenester.

Ellers opholder der sig ikke langt fra dette bjerg en slags små mennesker⁴⁴ med blå hud, meget vilde. De lever af træernes og jordens frugter og kender hverken kvægavl eller agerbrug osv. De mødes aldrig med andre, og de taler et dunkelt sprog, som javanerne ikke forstår. De fører stedse krig med tranerne og flamingoerne, som de på Javas sydkyst på visse tider drager ud imod i store skarer, ødelæggende æggene og ungerne, for at de ikke skal blive for mægtige og tage al frugten.⁴⁵

Om indbyggerne i byen Bantam, nemlig javanerne, kineserne og maurerne.

82^r

Javanerne er for det meste middelhøje og velproportionerede folk af brun kulør, med sart og glat hud. De har fulkomment sortkruset hår, som de imidlertid ofte lader glat afskære. De bærer en fin hvid kattunshue på hovedet; de går mest barfodede. Deres hele dragt består af et stykke broget blomstret kattun, 5—6 alen langt, som de fint

Java og sirligt binder midt om livet og lader hænge ned over knæene. De bærer altid et væрге ved siden, kaldet kris, omtrent to gode spand langt; den har en smuk flammeformet bred, altid forgiftet klinge, med et sirligt fæste, der ligesom skeden efter ejerens evne er af smukt træ, sølv eller rent guld og besat med ædle stene.

De pynter sig med vellugtende gule og hvide jasminblomster og salver daglig den nøgne overkrop med en salve af calabus- og jasminolie, blandet med cucumærod, som de kalder *burbur*,⁴⁶ og som lugter meget godt; den styrker såvel maven som huden og holder denne smidig over for solstrålerne, som ellers helt vilde skolde deres skind. Men med årene bliver de på grund af denne salve mere sorte end naturen ellers har gjort dem.

82^r En orangcayo eller adelsmand kender man på at hans venstre lår altid er blottet og på hans store følge, som ofte omfatter 40—50 personer. Nogle bærer quitesoller over deres herre, nogle betel og bункus i en sølvskål, andre nogle måtter⁴⁷ og atter andre mange lanser og sabler.

Deres religion er muhamedansk;⁴⁸ de lever meget strengt efter deres alkoran.

De gifter sig meget tidligt, i deres 12. år, idet de hos en præst lader sig vie til en kvinde eller jomfru. Ved siden af må de tage så mange medhustruer, som de kan købe og holde sig. Disses børn kan sælges som slaver ligesåvel som moderen, når det behager faderen. Når han har en vigtig grund dertil, kan han give sin ægtehustru et skilsmissebrev og støde hende fra sig; efter behag kan han, hvis hun forbedrer sig, tage hende til sig igen og også for anden gang forstøde hende. Men får hun det tredje skilsmissebrev, kan han aldrig mere begære hende, men må betale hendes ophold eller halvdelen af sine midler.⁴⁹ Men da mændene har en sådan autoritet, nærer kvinderne altid respekt for dem og elsker og adlyder dem næsten uden mål, så det må blive et tilfreds ægteskab.

83^r

De javanske kvinder og piger

er, skønt de er sortbrune af kulør, dog ikke hæslige. Der er tværtimod mange smukke fruentimmer blandt dem. De er meget venlige og be-

skedne. Men størstedelen af dem er besat af horedjævlen; de klæder sig næsten som mændene, bortset fra at de tildækker deres bryster, og pynter sig med blomster og undertiden ædelstene i håret. De bærer mange gyldne ringe, armbånd, hals- og øresmykker, — kort sagt de er meget galante. Kun giver de ikke mændene noget efter i tobaksrygning.

Når de endnu er små og uerfarne, går de ganske nøgne og bærer et guld- og sølvhjerter over deres »springvand«.

Kvinderne er ellers meget virksomme hvad angår alleslags håndarbejder, som sømmer sig for kvindekønnet, så man i høj grad må beundre det.

Deres børn kan gå, når de er 4 måneder. Få af dem bliver sendt udenlands; de lærer sjældent kunst eller håndværk og er derfor ikke arbejdsomme. De studerer slet ikke, men oplæres i handel, kvægavl, agerbrug, fiskeri og jagt.

Af naturen er de stolte, frække, hævngherrige til døden. I parentes bemærket vil jeg ikke skælde dem ud for tyve, — de tager kun gerne ting med sig.

Når sultaninden drager gennem byen, hvad enten hun er i selskab med kongen eller alene, hvad der altsammen sker under udfoldelse af stor pomp og musikalsk forlystelse i smukke praver, så løber garden foran og bagved langs floden og skriger med deres skorstensfejerstemme, den ene højere end den anden. Hvad det betyder forstår både store og små, og sålangt stemmerne høres, bliver de straks adlydt. Mændene gør sig usynlige; hvis ikke vilde de blive pryglet halvt til døde eller måske ovenikøbet blive stukket ned som uværdige til at betragte denne dronnings åsyn. Men kvinderne bliver hvor de er, sætter sig på hug i dybeste ærbødighed for at bringe sultaninden deres salaam.

83v

Udlændinge vedkommer denne kompliment ikke, thi det er forundt dem at betragte dronningen med samt alle hendes fruentimmer når og hvor det kan ske.

— — —

Deres døde begraver de uden ceremonier i en kiste, som de sætter i graven på en forhøjning i den ene side.

Java

*Om kineserne.*84^r

Disse har som flygtninge fra deres eget land Kina måttet tage deres tilflugt hertil som andre steder af frygt for den store *cham*,⁵⁰ kejseren over de hvide tartarer, fordi han efter at have indtaget det vældige kejserdømme Kina efter en langvarig, grusom krig har villet tvinge kineserne til enten at antage hans religion eller dø. Derfor er de blevet spredt over hele orienten. For få år siden valgte nogle tusind af dem en leder og tog den skønne ø *Formosa* fra nederlænderne, og her har de sat sig godt fast.⁵¹

Størstedelen har trukket sig tilbage til en bekvem del af Kina,⁵² hvor de har forskanset sig godt og valgt en konge. Da *cham*'en ikke kunde fordrive dem, sluttede han fred med dem mod en tålelig tribut.

84^v

Kineserne er bleggule; de bliver aldrig røde i ansigtet. Øjnene ligger dybere i hovedet på dem, og de har noget kortere arme end andre mennesker. De er overmåde diskrete og høflige fremfor alle asiatiske folk. De er skarpsindige, listige og af en subtil forstand, og derfor meget arbejdsomme, opfindsomme og flittige som ingen anden nation i verden er det. Af naturen er de hengivne til handel og købmandsskab, ligesom også til spil, både til bræt-, skak-, kort- og terningspil. Thi når en kineser rigtig bliver besat af spillelidenskab, sætter han alt ind for at få revanche. Først sine penge, dernæst sit gods, så hus og gård, derefter konkubiner og børn, klæderne på kroppen, hår og skæg, — og når det altsammen er borte, sætter han sin egen frihed ind, før han giver sig overvunden. Taber han også den, er der ingen barmhjertighed mer, han bliver vinderens slave, og denne har også ret til at sælge ham som et stykke kvæg.⁵³

Deres klæder er mere kvindelige end mandlige. De går med en lang hvid kattuns- eller silkefrakke med meget lange vide ærmer, ligesom en katolsk præst i messesærk, med et broderet bælte om livet. Ved dette hænger der i siden en rød fløjlspengetaske. De bærer lange bukser; skoene er overtrukket med kulørt silketøj, broderet med guld og sølv. De har mest blottet hoved; deres hår er sort, langt og glat, og de fletter det og lader det binde sammen bag på hovedet i en rund vulst som på en kvinde.⁵⁴ De bærer en skildpaddeskam med 4—5 sølv- eller guldredskaber deri, såsom tandstikker, øreske, skægbørste osv.

De gamle folk og præsterne går sædvanligvis med en lille hue som de lybske kvinder plejer; den er som et net, lavet af sorte hestehår eller af perler.

Java

Skægplejen koster dem intet, for de trækker nu og da de fleste hår ud med en pincet; de øvrige lader de vokse som fattigfolks korn.

85^r

De som vil være fornemme lader neglene på tommelen og de to nærmeste fingre vokse så lange, at de næsten har fingerlængde, og de holder dem hvide og rene. Jo længere neglene så er, jo højere må man agte en kineser.

Deres kvinder er smukke, klæder sig kuriøst, ja endog fyrsteligt med juveler. De går ellers i lange kavajer, bærer sådanne huer som de polske kvinder plejer, har små fødder som 10—12 års børn, thi de bliver fra barnsben af bundet meget sammen, fordi de holder de mindste fødder for den højeste skønhed. Derfor kommer de også sjældent ud af husene, for at fødderne ikke skal blive udtrådte eller ansigtet skal blive vansiret af den varme luft.

De bliver siddende hjemme og laver med deres hænder — ligesom mændene — det smukkeste miniaturearbejde, lakarbejder, filigran i guld og sølv, som et menneske kan tænke sig. De broderer også det skønneste perlestikker- og nålearbejde, som man hverken kan lave eller finde på i Europa. De kan ligeledes fremstille det dejligste sukkerbagværk og alleslags konfitter, man kan tænke sig.

Sproget er meget svært og sælsomt at udtale. Det består af 70.000 tegn, af hvilke hvert betyder et ord. I det studerer de gennem alle falkulteter.⁵⁵

Deres religion er blandet med alslags sektvæsen og gruelige vildfarelser, værre end hos tyrkerne. Kort sagt, de er de værste hedninger. Ganske vist findes der nutildags mange kristne, og deres antal vokser daglig, på grund af den berømmelige undervisning, som forskellige berømte højlærde jesuiter og munke⁵⁶ fra andre ordener har givet dem. I sandhed må man på dette punkt ære de romersk-katolske med udødelig ros, fordi de har vovet sig ud til Asiens yderste grænser i højeste livsfare og nød og har opholdt sig dèr så længe, indtil de har lært sproget. Sædvanligvis vandrer de 2—3 sammen og forkynder evangeliet for alle skabninger efter Kristi befaling. På min tid var der således

85^v

Java her i Bantam to jesuiter og en augustiner munk i den franske loge; de ventede på lejlighed til at sejle videre til Bengalen og Suratta.⁵⁷

86^r Ellers tror kineserne ganske vist på den almægtige Gud som herre og kejser over himmel og jord, som vil belønne det gode med sjælens evige liv og det onde med helvede som et sted for de fordømte sjæle, over hvilke djævelen hersker. Man da de tror, at Satan er Guds statholder på jorden og at al ulykke kommer fra ham, så dyrker de mere djævelen end Gud,⁵⁸ om hvem de ved, at alt godt kommer fra ham. De holder derfor stadig godt venskab med Satan ved æresfester og ofre, især når de har noget vigtigt for, som f. eks. i købmandshandel, søfart, bygningsvæsen, giftermål og når en værdifuld skibsladning ankommer med gevinst, ligesom når en rig mand står op fra sin sygeseng. Så spiller de hele nætter igennem på åben gade offentlige wajanger⁵⁹ eller komedier med den skønneste musik. Ind imellem kan man se kostbart fyrværkeri af en usædvanlig kunst, med alleslags figurer, som bliver skudt så hurtigt og højt op i luften, som det aldrig er set hos os. I mellemtiden byder de gavmildt på the og alle slags delikate konfitter. I deres hus, som teatret står overfor, bliver der tændt en stor masse vokslys og andre røgelseskærter foran og ved siden af et afskyeligt djævlbillede, som er stillet op på et alter, og hvortil der ind imellem komediens akter ofres alle slags kvæg og frugter, ligesom det bliver æret med mange ceremonier.

Alt dette sker til ære for denne vitsliputsli,⁶⁰ for at han skal finde behag i deres forehavende og ikke skal sætte sig derimod. Oh, dette forbandede hedenskab!

86^r Ellers har de her i Bantam herlige templer med prægtigt prydede, dog gruelige djævlbilleder både af guld og sølv og bemalede, ligesom mange lygter, andre kostbarheder og udstafferede altre. De lader gerne de kristne komme derind for at betragte det hele.

Til visse tider bærer de også deres djævlbilleder med stor pragt i offentlig procession gennem byens fornemste gader, ledsaget af mange præster, musikinstrumenter, brændende røgelseskærter, flyvende faner og et følge af velbevæbnede kinesere og mange hundrede andre mennesker. Samtidig lader pauker, basuner, skalmejer og småklokker sig lystigt høre.

Javanske folketyper: maurer (hindu), javaner og kineser (mellem fol. 82—83).

Java Deres døde begraver de hæderligt med et anseligt følge. Når kisten er i graven, kaster de en stor mængde læsket kalk derover, for at liget desto hurtigere kan fortæres uden forrådnelse. Når jorden er skovlet derover, tænder de et bål af papir, som på begge sider er fortinnet eller forsølvet, på graven og brænder dermed klæderne, som den døde har haft på under sin sygdom. Derpå sætter de sig rundt om graven og byder hele tiden i dybeste ærbødighed den døde alleslags spiser og konfekter, ligesom også drikkevarer i porcellænsskåle, for at han kan tage dette eller hint, som endnu kan tjene ham, eller sige, hvad han mangler. Når den døde ikke vil sige noget eller spise og drikke, tager de det altsammen væk med stor ærbødighed og giver det til de fattige. De vil herved give børn og unge mennesker et eksempel på, hvor højt man er forpligtet til at ære, forsørge og tjene forældre og venner lige til og efter døden af al evne.

87'

Forøvrigt sætter kineserne megen pris på alle spåmænd, tegntydere, pudsensmagere, taskenspillere og gøglere. Af deres kunst så jeg i Bantam ved den store herre og orangcay, tuan *Keradyns*⁶¹ lystige hof så vidunderlige prøver, at jeg aldrig vilde have troet sådan noget før, og jeg vilde også nære betænkelighed ved at fortælle det skriftligt, hvis det ikke flere gange var sket i overværelse af nogle tusind mennesker. En kineser, der var forsynet med et stærkt bælte om livet, løftede en bambusstang på 10 alens længde lige i vejret, anbragt i dette bælte. Straks kom en velskabt yngling på ca. 25 år, klatrede op ad denne bambusstang, lagde sig på spidsen og spredte for at holde balancen alle fire fra sig, som vilde han flyve. Den der bar stangen satte hænderne i siden, skød maven frem og begyndte med stærke skridt at gå afsted; han gik frem og tilbage i gården 6—7 gange, idet han hele tiden rettede øjnene op mod spidsen, hvorpå den anden lå på maven. Jeg frygtede hele tiden, at han vilde tabe balancen, så han fra at ligge øverst vilde komme til at ligge nederst, men han klatrede ned så smidigt som en kat.

87'

Så tog han en kurv og satte den over en anden siddende kineser, der næppe havde tilstrækkelig plads derunder; han gjorde nogle sælsomme spring rundt om den, greb så en lang portugisisk kårde og stak dermed kurven igennem 10—20 gange. Manden derinde skreg frygte-

ligt, og blodet flød rigeligt frem på alle sider under kurven, så hundene slikkede det op. Man tænkte ved sig selv, at det ikke var nogen kunst at myrde et menneske på denne måde. Man da han havde sparket kurven om, sprang den anden frem og viste alle, at han intet fejlede.

Så kom der en gammel kvinde eller rettere sagt en fandens kælling frem, greb et stort nøgle sejl garn, hvis ene ende hun lod binde om sin venstre arm; med højre hånd kastede hun nøglet af al kraft så højt op i luften, at det blev usynligt. Derpå klatrede hun op ad sejl garnet så langt, indtil hun på grund af højden også blev usynlig. Dette tog ikke længere tid end et halvt fadervor.

Da sagde en hollænder: »*Wel maat, de deuvel heeft de tooveres al weg gehaalt!*«. ⁶² Jeg tænkte netop det samme, da sådant ikke kan ske uden djævelsværk, — se, da kom en arm faldende ned fra luften, derpå et ben, så den anden arm og det andet ben, endelig kroppen. Alt dette blev efterhånden som det faldt ned, lagt i rækkefølge ned i den omtalte kurv. Til sidst kom også hovedet; det faldt forkert, men blev hurtigt vendt om og lagt i kurven. »Ak,« sagde jeg derpå, »den usalige krop, hvis sjæl Satan nu har taget!« En franskmand, der stod ved siden af, sagde imidlertid, at han ofte havde set sådan noget i Batavia og Goa ⁶³ med flere mærkelige omstændigheder.

88^r

Imidlertid løb ynglingen nogle gange omkring kurven og lod som om han var meget ilde tilmode. Endelig begyndte han ligesom at le af glæde og kalde på de omkringstående. Da så man hvorledes stykkerne samlede sig, sådan at der snart trådte en perfekt, ganske uskadte heks frem igen.

Derpå tog den første bambusstangen og satte den midt på sit hoved; da kom ynglingen og sprang med stor behændighed op på den ene skulder, klatrede op ad stangen, stillede sig først længe med den ene fod på spidsen, idet han med hænderne holdt balancen. Endelig satte han sig som var han træt, med korslagte ben på sin hale på spidsen; da begyndte han, der bar, at gå rask fremad og til sidst at løbe af al magt, så man kunde have svoret på at de begge vilde falde og brække halsen. Men da han standsede, steg den anden behændigt ned, gjorde sin kompliment, og de spadserede bort.

Java
88^v

Om maurerne.

De der bor i Bantam er hovedrige købmænd fra Koromandelkysten, Bengalen og Malabarkysten osv.⁶⁴ De driver handel en gros med rå og forarbejdet silke, fløj, guld- og sølvindvirket tøj osv., alleslags fine kattuner, perler, guld, juveler, alleslags krydderier og mangeslags manufakturvarer.

De er brune, sorte og også blanke⁶⁵ mennesker af anselig holdning, gravitetiske miner og høflige sæder. De går med kostbare klæder, lange frakker, bukser og en turban på hovedet med en studset paradisfugl⁶⁶ i, hvis to lange smalle halefjedre ofte er besat med diamanter, ligesom turbanen ofte er usynlig, fordi den er så tæt besat med juveler, at man næppe kan betale dem med 100.000 rdl.; undertiden sjakrer de med dem. De bærer også et stykke silketøj om livet i form af en kappe, så man næsten vilde anse dem for at være persere; men de bærer broderede sko som kineserne.

89^r Deres kvinder er faktisk smukke. De går som fyrstinder, med kostbare perler, brasseletter og mange ringe, både på tærne og fingrene, til stads. De har ingen sko, men går på et fladt stykke træ, som bliver holdt fast med en knap mellem tærne. Ellers er deres dragt af silke og flor, som de klæder sig sirligt i. De ledsages altid af slaver og slavinder, som bærer måtter bag dem og quitesoller over dem.

Deres hovedreligion er muhamedansk. Forøvrigt er der også mange sekter iblandt dem, hvoraf de vigtigste er *benjaner*, *jantiver* og *rasbuter*.⁶⁷ Om de to sidstnævnte har jeg ikke fået nogen så grundig oplysning, som jeg har om den første.

89^v Disse benjaner er de oprigtigste, frommeste og høfligste mennesker i verden, tjenstvillige mod andre, medlidende og godgørende med råd og dåd, kort sagt de foregår alle kristne med sådanne eksempler, at de er værd at følge, og det alt *ex luminæ naturæ*.⁶⁸ Hvis de også havde været oplyst *per lumen divinum*, så vilde de næsten være fuldkomne. Men de følger Pythagoras⁶⁹ og tror, at sjælene efter menneskenes død tre gange går over i forskellige skabninger og således foretager en metamorfose, først i et firfodet dyr, derefter i en fugl og så i en fisk. Til sidst søger sjælen sin behageligste ro og fornøjelse i bønnemarkerne, på grund af de dejlige små blomster og brogede frugter. Derfor ser

man altid deres pagoder omgivet af brogede bønner, som er blevet sået dør af præsterne.

De spiser aldrig af det, der har liv, af frygt for at få et stykke af deres forældre i maven; de dræber ingen lus eller andet utøj og lader intet lys og ingen ild brænde om natten, for at ingen myg eventuelt kunde omkomme. Derfor lader de hellere urinen i hånden end på jorden, for der kunde jo drukne en loppe i den. De løskøber også mange fangne fugle og andre dyr og lader dem få deres frihed.

Efter døden bliver kroppene med stor pragt og i stort følge ført ud af byen og brændt på et bål, belagt med vellugtende gummi, aromatiske stoffer og brænde. Asken bliver hos nogle samlet i urner og gravet ned, hos andre bliver den strøet ud for vinden.

Deres hustruer, som ikke vil holdes for offentlige horer, må derefter til bevis på at de har elsket manden af hjertet enten straks lade sig brænde frivilligt med ham, eller man overlader det til deres egen vilje at udvælge en dag, på hvilken de for sig selv vil opføre denne tragedie og vise, hvor ærlige de har været i liv og død. Men betænker en kvinde sig af frygt for ilden eller af uvilje, står det hende frit for, men så bliver hendes hår afklippet, hvad der er den største skam blandt kvinderne i orienten, og i fremtiden bliver hun af alle anset for en kanalje og en hore.

90^r

Men beslutter hun sig dertil, bliver hun på den dertil bestemte dag med stor pomp og et følge af mange tusind mennesker ført ud som i procession, prydet med sine bedste smykker og klenodier, ledsaget af mange præster, mange basuner og hundrede slags instrumenter, og også af alle sine slægtninge, hen til en vellugtende brændestabel, på hvilken hun med glæde stiger op. Til enhver, som hun under det, kaster hun en del af sine smykker. Derefter foresnakker præsterne hende så meget om den snarlige glæde i paradiset, at hun aldrig er gået så lystigt til noget bryllup som til denne grusomme død.

Derpå tænder man brændestabelen i brand, og hun sætter en temmelig stor krukke med nafta, dvs. petroleum, som flyder op af jorden, på hovedet, slår med begge hænder derpå, så krukken går i stykker og oljen flyder ned over hele kroppen. Herved bliver flammen i den grad nærret, fremskyndet og forstørret, at hun i løbet af et øjeblik ligesom

Java bliver dræbt af lynet og fortæret. Ingen hører hende skrige, fordi alle instrumentisterne laver sådan en larm, når flammerne tændes, at man ikke kan høre hundrede menneskers stemmer.

90^v Denne indianske skærsild har en skarpsindig statsminister hos stormogulen fundet på, for dermed at forjage den altfor store gejlighed fra Hindustan, eller for i det mindste at begrænse den, fordi der tidligere, når mogulen ønskede at føre en mægtig armé i marken, altid var mangel på mandskab, og man erford, at kvinderne ofrede mændene, både høje og lave, såsnart disse ikke tilfredsstillede dem, og derpå en tidlang prøvede en frisk, som så undertiden måtte gå samme vej, indtil 4—5 og flere fulgte ham. Herpå befalede stormogulen straks, at ovennævnte medicin skulde anvendes og, hvis den viste sig at være af god virkning, bibeholdes.⁷⁰ Denne skærsild har altså formået så meget, at kvinderne ikke fordrer mere af mændene end at de kan beholde deres kræfter, ja at de tværtimod gør dem alt godt for at døden desto længere kan holde sig borte, og imens tager de hellere en god kapellan til hjælp, selv om det skulde koste noget.

Blandt andet kan man af dette slutte sig til, med hvilken autoritet og magt de mægtige i Asien behersker deres undergivne. En maurer har fortalt mig overordentlig meget om den store pragt hos denne mogul, hos hvem han har tjent.

91^r

*Stormogulen.*⁷¹

Denne mægtige kejser og herre over Hindustan, en af de største og fornemste dele af Asien, indenfor floden Ganges, har fire smukke og vældige residensbyer, hvor han efter behag og efter årstiden tager luftforandring. Disse er *Cambaya*, *Amadavat*,⁷² *Lahore* og *Agra*. I den sidste har han sine fornemste skatte i et gammelt befæstet palads, hvor der i fire forsvarlige hvælvinger er indsamlet og fyldt op med lutter guld og guldmønter, og i seks andre med sølv og sølv mønter, i to er der lutter perler og juveler, i en er der lutter rariteter og smukke våben. Dagligt vokser dette, siden intet menneske, der har noget at søge, må vise sig for ham og kan vente nogen audiens, om han kommer med tomme hænder, lige fra den højeste fyrste til den ringeste købmand, som alle efter evne indfinder sig med forgyldte hænder.

I hans audiensgemakker kan man, når solen skinner, næppe åbne et øje på grund af ædelstenenes og guldets funklen. Hans daglige service består af lutter guldsåle, af hvilke mange, især drikkekarrene, er meget rigt besat med ædelstene. Han lader sig også opvarte og betjene af konger og fyrster, som er hans vasaller, og der er vel ingen potentat i verden, der lever i større pragt.

Java

I sit palads holder han 1500 medhustruer og 2000 gildinge eller omskårne til deres tjeneste.

91^v

Når han vil foretage en lysttur, lader han sig bære af 10—12 ridere i en kostelig juvelbesat palankin eller bærestol, eller kører i en persisk kare, trukket af 2—4 okser, pyntet med guld og perler, med et følge af 10.000 mand. Man siger, at de elefanter, som han underholder til stads, koster mere end kongen af Persiens hele hofhold. 300 af disse elefanter går foran ham; deres stødtænder er beslået med guld, halsene prydet med fløjlsbroderede halsbånd, behængt med små guldklokker. Hver bærer en smuk palankin, hvori der sidder en eller to herrer, eller de bærer alene et stort rødt fløjlstæppe, broderet med guld og besat med perler; herpå sidder to personer, den ene styrer dyret, den anden bærer en standart af silke med guldbroderi.

1000 kameler og rustvogne følger bagefter med bagage, levnedsmidler og alleslags nødvendige genstande, som om det var et stort felttog.

Når han således er draget på tur eller på jagt og holder hvil, må man gå hened to, ja ofte flere mile gennem mennesker, dyr og telte, som danner en stor lejr, før man kommer til mogulens prægtige telte i midten. Det fornemste hovedtelt er meget stort, af rød og stærk silke, broderet med lutter guld og så rigt behængt med perler, juveler, diamanter og andre ædelstene, at det langt borte fra skinner som ild, så man ikke kan holde ét øje åbent. Oppe i toppen står et stort gyldent solbillede.

92^v

Denne herre holder stedse en garde på 10.000 persiske heste. I denne tjener der særdeles mange europæere, både officerer og menige. De får hver 20 rupies om måneden i penge, det er 10 rdl., og en smuk dragt. Hans øvrige kavalleri rider på lutter okser, som imidlertid hver dag bliver ekserceret til krig.

Java Dette er den eneste årsag til at denne potentat holdes i skak af Persien; i hans land kan der nemlig ikke trives andre heste end de persiske,⁷³ og dem kan mogulens kun få så mange af som persernes konge vil unde ham. Thi hvis mogulens hele kavalleri var godt bere-dent, vilde Persien snart blive ham skatskyldig, for hans gevaldige rige grænser op til Persien.

92* Foruden de daglige uden- og indenlandske gaver er mogulens år-lige indkomster over 24 millioner dukater. Kort sagt, hvis jeg udførligt skulde nedskrive alle disse herligheder og andre ting om denne og andre konger, som agtbare indianere og fornemme maurere har for-talt mig og ført mig for øje med ord og smukke malerier, behøvede jeg et helt ris papir at skrive fuldt om sådanne sager, som man hos os kun vilde holde for fabler, omend med urette.

Den omtalte maurer, som havde været i mogulens tjeneste, nær-mere bestemt i hans garde, i 10 år, var deserteret derfra og var draget med nogle portugisere til Lissabon, hvor han var blevet døbt under navnet *Francisco Pedro*. Derfra var han rejst til England og så igen til Indien, hvor han var kommet i tjeneste hos hollænderne, hvorpå han atter havde gjort en rejse til Europa. Her havde han beset Am-sterdam og Rotterdam og havde lært temmelig godt hollandsk, en-gelsk og portugisisk. Da han nu gik her og ventede på at få sin egen handel, kom han i bekendtskab med os og fik ønske om at bese Dan-mark og Frankrig, for han var meget videbegærlig. Han lod sig over-tale og drog med os, men døde under Færøerne.

Denne Francisco førte mig hen til mange steder, hvor jeg med højeste forundring så vidunderlige ting: bygninger, sælsomme bjerge, gudebilleder og mærkelige rariteter og lak- og gipsarbejder og også ting i den forhenværende statholder tuan Karadeyns og andre store orangcayers gårde, samt hos fornemme maurere.

(Udeladt et digt til ære for det ædle, rige, kunstfærdige Asien, verdens kejsesinde.)

ANNO 1674

1. januar trakterede monsr. Hickman mig og andre gode venner her på Onrust i anledning af det nye år, hvorunder vi ofte drak skåler i et glas persisk og spansk vin for alle vore venner, vi havde efterladt i Europa. 94^r

28. januar sejlede vi med et velforsynet skib fra Onrust til Bantam og forefandt dør skibet »Havhesten«,¹ som lykkeligt var ankommet hertil fra den danske fæstning *Danneborg* på Koromandelkysten med rige bengalske varer og mauriske købmænd. »Phønix« fløj to—tre dage efter os fra Bantam til Danmark.²

31. januar sluttede vor overskippers dårligt førte kommando i følge de allernådigst medgivne kongelige søartikler.³ Årsagerne hertil kan læses i protokollen. Samtidig blev overstyrmanden på grund af sin forseelse ved vort skibbrud og andre forbrydelser ifølge protokollen sat fra sit embede og dømt til at forsvinde fra skibet og blive tilbage på Bantam.

Denne måned døde højbådsmanden på Onrust.⁴

På stående fod blev der forestillet en erfaren mand, hvis konduite var velkendt; han havde i Indien 7 år gjort det Nederlandske Ostindiske Kompagni gode tjenester som overstyrmand på mange togter, og blev af generalguvernøren på Batavia overladt vor kaptajn og overkøbmand under den betingelse, at hvis kaptajnen blev fraværende eller på hjemrejsen blev overfaldet af svaghed eller måske endog døde, skulde denne *Antoni van Dooren* overtage overkommandoen og føre skibet hjem. Bagefter skulde han forføje sig til det Ostindiske Kompagni i Amsterdam med et tilbørligt skudsmål for dør at indhente videre ordre.⁵ 94^v

1674 Da jeg denne eftermiddag kom kørende med gode venner fra badepladsen, traf vi sultanen sidde med nogle orangcayer bag slottet ved floden. Han kaldte på mig og udspurgte mig om vore folks tilstand og om de nu bedre kunde tåle luften dèr, osv. Da jeg nu underdanigt havde svaret, ledte han mig temmelig i fristelse en hel time igennem og sagde, at hvis jeg havde lyst til at tjene ham, vilde han give mig dobbelt gage, frie levnedsmidler og to koner og også skaffe en fra Batavia i mit sted osv. Men da jeg havde en kæreste derhjemme, kunde jeg ikke beslutte mig dertil. Da lod han mig nådigt tage afsked igen.

95^r 1. februar begyndte vi med den nye indladning, fordi den tidligere var helt ødelagt, bortset fra peberet. Vi var færdige i løbet af 12 dage.

14. februar sejlede vi i Jesu navn, efter at have taget afsked med alle venner, under alle vore kanoners løsen for anden gang med et vel-forsynet skib fra Bantam for at foretage vor rejse til Europa. Overkøbmanden, monsr. Paulli, og alle fornemme herrer fra logerne i byen ledsagede os et stykke vej til afsked.⁶ Monsr. Michel Michelsen, der førhen havde bestyret denne loge i Bantam, gik med os hjem for at aflægge beretning for det ædle Ostindiske Kompagni om alt, der var sket på hans tid.

Om aftenen måtte vi på grund af modvind ankre ved øen *Pulo Cali*,⁷ 5 mil fra Bantam.

17. februar fortsatte vi. Om eftermiddagen skiltes de gode venner fra os igen, og vi overgav derpå vor i dag afdøde kommandør *Peter Carisius* til Neptun i Sundastrødet, med dansk løsen af 3 kanoner. Vi passerede Krakatau, Lampun og de tidligere omtalte steder, men måtte ankre under Princen Eylandene på 24 favne sand- og klæggrund for at afvente Æolus's og Neptuns gunst.

95^v 23. februar sejlede vi med gunstig vind og vejr forbi Princen Eylandene, satte med østlig vind vor kurs vestsydvest og kom Gudskelov idag ud i det ætiopiske hav. Denne kurs bibeholdt vi, indtil vi havde fået bredden af øen St. Mauritius, hvor vi så styrede sydsydvest, for at vi kunde passere denne ø.

I denne egn plejer den frygtelige orkan eller hvirvelvind at rase så vildt hvert 5.—7. år, at også de stærkeste skibe må slås i stykker som

stubbe på marken. Vi havde, Gud ske tak, hele tiden en god passat og fremgang, også hele marts igennem, så at vi

1674

31. marts allerede havde sejlet 700 mile fra Sundastrædet og havde passeret St. Mauritius. Vi satte derfor kursen sydvest lige mod Cabo de bon Esperance for at indtage forfriskninger og andre nødvendigheder dør.

Den oven for omtalte passatvind eller *monsun*⁸ er en vind, der bestandig vedbliver at blæse. I hele morgenlandet forstår de handlende at nyttiggøre sig passaterne, fordi der på visse årstider på ét sted blæser en øst-, på et andet en vest- og på et tredje en sydpassat 5—6 uger igennem, og derefter indretter de deres rejse.

Denne måned havde vi én død.

23. april. I dag fejrede vi i glæde den høje påskefest og samtidig, at det andet år af denne vanskelige rejse nu var gået til ende.

96^r

Ved midnatstide så vi i temmelig klart vejr Afrika på 3—4 miles afstand og drejede hurtigt af fra landet, men ved dag befandt vi, at det var det høje bjerg *Aldarradjera* eller *Punte primere*,⁹ som ligger ca. 150 mile nordøst for Kap det gode håb, hvorhen den stærke strøm havde forsat os. Vi sejlede derefter mod syd for at genvinde, hvad vi på grund af strømmen havde tabt.

24. april var vi på 32° bredde, da overfaldt den modgående vestmonsun os med en så gruelig storm, at vi var tvunget til at holde af for vinden og at løbe for fokken alene, idet vi befrygtede at få et lækt skib, thi slingringen var meget grusom.

29. april kom vi med god vind igen ind under land ved kysten *Caffaria*,¹⁰ som er et højt bjergland. Vi holdt os gående langs dette, indtil en så skrækkelig storm overfaldt os ved midnat, at vi for anden gang igen blev jaget ud i søen, og det varede hele måneden ud, med skrækkelig høje og stødende bølger, som kom farende den ene efter den anden for at prøve deres magt mod skibet, som om det var store bjerge og klipper, og de gav også skibet så hårde puf, at vi næsten tvivlede om hjælp.

3. maj. Da vi nu igen havde mistet 100 mile, begyndte Æolus at vise sig lidt gunstig for os. Vi tænkte så at forvinde tabet igen ved at nå Kap det gode håb. Men Æolus havde ikke udhvilet længe, før han

96^r

1674 stod op ved midnat og kom os i møde langt voldsommere og mere rasende end før. Han havde på et hængende hår bortført alle vore sejl, hvis vi ikke hurtigst havde beslået dem og igen for tredje gang var veget for ham.

Imidlertid begyndte det til vor alles skræk at tordne og lyne så afskyeligt, at hjertet rystede i kroppen på os, og skibet rystede også, når hvert øjeblik de forfærdelig høje bølger snart slog over os, snart stødte mod os, så alt knagede og man ikke vidste, i hvilket øjeblik skibet vilde gå i hundrede stykker. Herved brast storstaget, et tov så tykt som låret på en mand, hvorved stormasten ikke havde noget hold, men vaklede frem og tilbage ved skibets ynkelige slingren. Herved vilde skibet være gået tabt med os alle, hvis Guds alvidende forsyn ikke havde givet os denne omtalte Antoni van Dooren i denne ekstraordinære fare. Ved hans konduite, mod og erfaring blev masten trods al rullen og slingren alligevel befæstet så meget, at den blev bevaret. Endelig blev det på den tredje dag om morgenen netop så stille, at man med to nødstag kunde befæste masten.

97^r 5. maj var vi igen begyndt at gå frem, men i huj og hast blev der sluttet en triplealliance mellem Jupiter,¹¹ Æolus og Neptun mod os, og ved denne syntes det som om vor fuldstændige ødelæggelse og fordærv skulde iværksættes. Disse uovervindelige guder overfaldt os elendige, næsten forhåbningsløse og hjælpeløse mennesker med fælles kræfter på voldsom og rasende måde, med torden, hagl, lyn, plaskregn, med så grusom susende storm og vind, at den ene hverken kunde høre, se eller hjælpe den anden. Var himmel og jord forgået, havde det næppe kunnet blive et skrækkeligere vejr. Desuden var det, som om skibet vilde stritte imod at blive løftet sådan, og derfor fik det af de himmelhøje bølger, som både skyllede over og mod skibet, så ynkelige bragende puf og stød, at 8 af de store bjælker på det underste dæk, hvorpå kanonerne lå, knækkede over på tværs, så dækket sank en halv fod. Desuden blev skibet meget lækt, kort sagt, var vi ikke vendt om for fjerde gang, så havde hverken skib eller mennesker været i stand til at holde det ud 24 timer længere. Derfor besluttede skibsrådet at sejle til St. Mauritius og at blive liggende der 4—5 måneder, indtil denne rasende vestmonsun var hørt op og østpassaten begyndt.

Til denne beslutning var der tre vigtige årsager: for det første det gruelige vejr, som var imod os og som på denne tid altid raser således ved Kap, og den ulykke der kunde opstå derved, noget som både Antoni van Dooren og andre erfarne ostindiefarere i Bantam allerede havde spået os, idet de rådede os til hellere at blive dør 1—3 måneder længere, men *vexatio dat intellectum*.¹²

1674
97^v

For det andet havde vi så lidt drikkevand tilbage, at vi daglig måtte klare os med 6 mytschen og deraf give kokken de to til at koge risen i. Andre retter blev allerede kogt i saltvand. I det ferske vand var der også orme, henved et spand lange, ja mere, så at man uden at hælde eddike eller brændevin i det umuligt kunde sætte det for munden for stankens skyld. Derfor sørgede jeg også ofte derhjemme i fædrelandet, når jeg så svælgere og ølhunde holde så dårligt måde med den gode drue- og bygsaft, eller oplevede, at andre idioter og vomfyldere hellere vilde tørste end tage til takke med en sølvklar, ren, vellugtende drik vand af en brønd.

For det tredje var vore sejl, der som vore heste skulde trække os hjem, nu brugte, lasede, sønderrevne og helt ude af stand til at udholde sådant arbejde, før man kunde få dem udbedrede eller, hvad der var mere nødvendigt, fornyede.

Vi satte derfor kursen mod syd¹³ til Mauritius.

Men som tidligere vilde vinden heller ikke nu være os til vilje, hvorfor vi sejlede så langt mod syd i håb om at få en sydvind, der kunde bringe os til Mauritius, at vi kom jo længere jo mere væk fra solen og dens skin, så det næppe var lyst 5 timer, og vi kunde næppe skelne folkenes ansigter fra den ene ende af skibet til den anden, idet solen nu var gået mod nord.¹⁴ Derfor var der her stedse tåge og kold luft, fuldt af sne og små hagl. Om natten kunde vi næppe heller se månen, undtagen lige over horisonten mod nord, ca. en timestid. Til sidst kunde vi næppe se 10—12 skridt foran os; men uagtet denne bekymring sejlede vi dog videre i tillid til Guds forsorg.

98^r

20. maj gav Gud, at solen om middagen brød igennem omtrent en time. Da fandt piloterne, at vi nu var kommet ned på 49° under sydpolen og bort fra ækvator. Denne nat så vi ved stjernelyset, som Gud lod skinne for os, et skyhøjt forbjerg i det ukendte land *Austra-*

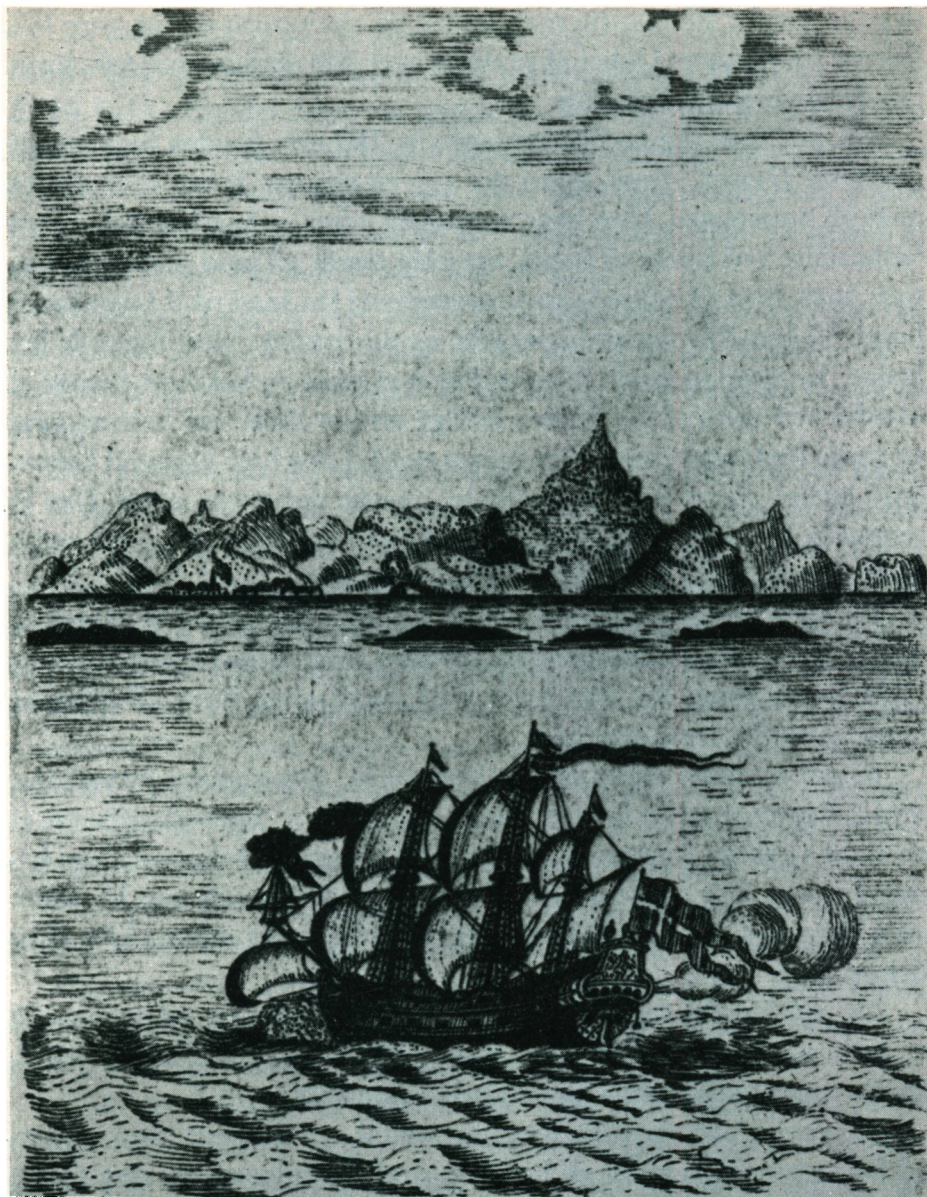
1674 *lien*,¹⁵ og samtidig fik vi en gunstig søndenvind, som ledsagede os, indtil vi på en anden breddegrad fik en føjelig østpassat, med hvilken vi satte kursen nordøst til nord¹⁶ lige til øen Mauritius.

98^v Dette til dato ukendte sydland¹⁷ blev for 17 år siden på generalguvernøren af Batavias ordre besøgt med to skibe, der om muligt skulde undersøge det. De kom heldigt derhen, men havde næppe ankret op, før en hæftig storm overfaldt dem og satte det ene skib ind mellem klipperne. Det andet fik næppe så megen tid, at man kunde bjerge folkene og godset, da vejret atter blev godt. Så blev det tvunget til igen at sejle væk. Af den grund forbød det Nederlandske Ostindiske Kompagni straks under svær straf, at noget af deres skibe måtte vove sig over 42° mod syd, hvis det kunde undgås.

Dog blev år 1663 kaptajn *Jan Court*¹⁸ med et skib forslået derhen af storm, og skibet gik tabt mellem klipperne. Folkene blev dog alle reddet i land. De lagde så dæk over skibsbåden og besluttede, at 9 af dem skulde sejle de 900 mile til Batavia for at hente et andet skib til at redde menneskene og det bjergede gods. Sejladsen blev gennemført ved hjælp af Jan Court, der dengang var matros, men kyndig i navigationen. Da de atter kom derhen, fandt de et stort prinseflag opstillet og kanonerne på land ladede, men folkene var borte. De skød uafbrudt og sendte bevæbnet mandskab nogle mile op i landet for at søge efter dem ved råben og skyden, men fandt intet andet end ualmindeligt store menneskeekskremitter og i sandet tre spand lange fodtrin af kæmper. Der var også nok af vildt. På grund af vedvarende storme måtte de drage væk.

99^r 24. juni så vi efter lang møje den forjættede ø *St. Mauritius* og kom næste dag til sydkanten, hvor der fra fortet blev stukket et prinseflag ud. Men da grunden og indløbet her var os ukendt, affyrede vi 2—3 kanonskud for at få lods; da vinden imidlertid var for stærk, kunde ingen komme, men de tændte to store bål som et tegn, hvorefter vi skulde rette os. Men da vi ikke forstod det, besluttede vi, da vinden blæste meget stærkt landværts, at sejle op til nordsiden for dèr at søge et bekvemt sted.

26. juni kom vi efter at have passeret nogle småøer til nordsiden og ankrede på grund af manglende vind tre mile fra en bugt. Da nu van-

»Oldenborg« ud for det hollandske fort på *Mauritius's* sydøstside. Et skud affyres for at tilkalde lods (mellem fol. 101—102).

1674 det var ganske stille, satte man båden og chaluppen ud, og vore folk fiskede på 24 favne i løbet af to timer over 400 dejlige store fisk, hvorom der senere skal fortælles.

99^v 29. juni kom der en lille lystjagt »St. Hubert« fra den herværende guvernør *Hubert Hugo*, hvori der var en sergent *Johan Westphalen* med 12 musketerer. Han førte os endelig, efter at han havde hørt vor beslutning, ved hjælp af et bål, der blev tændt på land, ind i *Carpentiers bugt*, hvor vi ankrede en kvart mils vej fra land på 9 favne sandbund. Vi kom her ligesom i paradiset, og da vi måtte blive liggende her længe, byggede vi straks i begyndelsen et stort og bekvemt hus og to mindre ved siden af det på den dejlige grønne slette ved bugten, hvor en yndig flod meget seværdigt styrter ned fra den høje klippe et kanonskud herfra, hvorefter den flyder ud i havet ved denne plads. Den er temmelig fiskerig, kun et stenkast bred og 6—15 favne dyb. Ved vandfaldet byggede vi også et hus til vor vaskeplads.

Omtalte sergent havde ordre til at blive her med fire mand og daglig fange så mange bukke eller beder, som vi havde behov for og vilde betale penge for. Der løber fuldt op af kvæg her i alle egne af landet i utrolig store mængder.

5. juli afsendte kaptajnen et brev til hr. guvernøren, hvorpå der tredje dagen derefter kom et meget høfligt svar med tilladelse til at skyde af vildsvin, fjerkræ og andet vildt så meget vi behagede; kun bederne måtte ikke skydes, for at de ikke skulde forvilde sig. Vi måtte også fiske og fælde træ til brændsel, ligeledes fange skildpadder efter behag.

29. juli fangede vore folk blandt fiskene i nettet en søhesteunge,¹⁹ et godt spand lang; den døde straks. Den bestod af hud og brus, havde ingen fødder, men kun en lang krum hale.

100^r 10. august blev en af vore kvartermestre, der fældede træ i skoven, på lang afstand anset for en hjort af overkahytoppasseren, som ramte ham med 4 rendekugler og 28 harehagl under højre skulderblad. Det havde ganske vist ramt temmelig farligt, men med Guds velsignelse gjorde han igen sin tjeneste en måned efter. Men skytten måtte udstå en våd jægerrtet fra råen²⁰ og en hård tørn foran masten, andre til advarsel.

20. august fik vi på hr. guvernørens ordre to læster ris fra et skib, kaldet »Der fliegende Swaan«, med hvilket skipper Hinrich van den Broek for 5 måneder siden var afgået fra Batavia; ved Kap, hvor han havde skullet udlosse, havde han fået samme velkomst som vi²¹ og var derfor, tvunget af den højeste nød, løbet ind i Nordvestbugten, 2 mile fra os. Da de kom hertil, havde de mistet mange folk på grund af vattersot, så der var kun 3 raske folk på skibet. 1674

27. august fangede vore folk 8 havskildpadder, af hvilke den ene var så stor, at den kunde kravle afsted med 8 mand. Skjoldet var 2 alen bredt og over 3 alen langt. Vi har aldrig senere kunnet træffe en så stor.

3. september gik jeg og min ledsager vild på jagten efter en hjort, så vi ikke kom ud af skoven og ned til Skildpaddebugten en lille mil fra vor plads før nattetid. Da vi var trætte, tændte vi et bål og slog os ned ved det for at stege et stykke vildt og få en læskedrik af den sølvklare flod. Da kom en sort kaffer²² ud af skoven, og min ledsager blev fast overbevist om at det var et spøgelse, fordi han nærmede sig os, behængt med gamle klude; han korsede sig og løb bort. Kafferen manglede ild og vand, hvorfor han kom for at hente noget. Han berettede på gebrokkent engelsk, at han og to andre var blevet jaget bort af guvernøren. Da han var gået sin vej, kom min forskrækkede hjælper tilbage og troede fuldt og fast, at Fanden havde snakket med mig. 100*

21. september sendte guvernøren os en stor ladning træ- og jordfrugter af alle slags, der nu var blevet modne. Herom mere senere.

30. september sejlede »Svanen« til Kap og tog Jan Westphalen med som fange for dèr at rense sig, fordi han var anklaget for at have parteret mange klumper *ambragris* osv.²³

1. oktober kom på hr. guvernørens ordre en overkonstabel, *Jacob Clasen*, herhen for at erstatte Westphalen ved bukkejagten. Ligeledes skulde han anlægge en smuk stor have til minde om os, når vi var borte, efter en plan han havde med sig. Der skulde rundt om den sættes nogle hundrede kokos-, palmit-, pomerans-, limongujaves-,²⁴ pi-sang-, mangustangus- og granattræer, for at et fremmed skib, som senere tilfældig skulde komme herhen, skulde kunne have noget til forfriskning, og dette sted skulde herefter have vort skibs navn.²⁵ 101*

1674 3. oktober blev det i skibsrådet besluttet, at vi skulde forberede os på i begyndelsen af december igen at sejle til Cabo de bon Esperance. Herpå blev der straks bygget et røgeri i land, hvori man røgede en stor mængde kød og fisk til brug på rejsen. Enhver bidrog af villigt hjerte sit hertil, med at skyde, jage og fiske.

Imens vi lå her havde tømmermændene tilfredsstillende repareret vore knækkede bjælker og andre skader på skibet, og derfor holdt vi her en lystig og frydefuld St. Mikkelsfest, især da monsr. M. Michelsens navnedag jo også faldt herpå.²⁶ Både Mars og Bakkus bidrog deres dertil.²⁷

101^r 7. november sendte hr. guvernøren os igen en hel jagt fuld af alle slags frugter til brug for os på rejsen, foruden et parti sort og rødt ibenholt,²⁸ tilligemed en pakke breve til det Nederlandske Ostindiske Kompagni i Holland.

19. november skød vore folk ved stranden en søko så stor som en okse; den havde en langagtig skikkelse, en glat grå krop, ingen fødder, en hale som en sælhund, naturlige bryster som en kvinde, et kort tykt hoved. Munden var som en omvendt hestehov. Kødet var delikat; indvendig var den som andre køer. Disse dyr opholder sig meget her på grund af det søde græs.

25. november traf jeg her en Fredericiaborgers søn, *Kn. Knudsen Bjørn*, en kunstdrejer.

Da vor afrejse nu nærmer sig, har jeg grund til ikke at glemme dette herlige land uden videre. Til minde om det vil jeg give en lille og dog grundig beskrivelse af det land, der var som et paradis for vore øjne, munde og maver i disse 5 måneder, med masser af delikat mad, frugt og palmevin, samt alleslags rekreation. Det gav os i sandhed en berømmelsesværdig tilfredsstillelse, og derfor er det min skyldighed at skildre Sankt Mauritius's rige overflod og beredvillige gavmildhed med taknemlighed.

102^r

Sankt Mauritius

er et bjergrigt land af middelhøjde, meget dejligt. Det ligger på 20° syd. bredde, 700 mile vest til syd for Bantam, 600 mile nordnordøst fra Cabo de bonne Esperance, 500 mile syd til øst for det Røde hav,

Mauritius med vandfald. Mandskabet jager og fisker (mellem fol. 101—102).

1674 120 mile øst for Madagaskar. Det strækker sig fra nordøst til sydvest 15 mile i længden og 10 i bredden. Nordsiden ses på billedet. Fra gammel tid af har portugiserne ejet det, da de endnu herskede i orienten; de satte hyppigt kvæg ud på det, fordi de ofte havde tilflugtssted her. Senere har hollænderne imidlertid tilvendt sig dette såvel som alle asiatiske højhedsområder,²⁹ men de forlod det dog igen, da de ikke kunde se nogen vigtig interesse i at beholde det.³⁰ I året 1656 besatte de det igen efter hr. *Hubert Hugos* forslag. Han drog derover med et skib fra det Røde hav og undersøgte det altsammen nøjagtigt. Samme herre blev også senere, år 1672, autoriseret som guvernør³¹ af det Nederlandske Ostindiske Kompagni og blev beordret herhen med 120 personer og alleslags nødvendigheder, og han opførte et lille fort på 12 kanoner på sydkanten af landet ved den bekvemteste havn³² og forsynede stedet med bekvemme proviant-, ammunitions- og beboelseshuse. Ligeledes lod han ikke langt herfra bygge en dejlig vandmølle, hvor der tilberedes meget hjorte- og andet læder, bedre end i Indien, hvor det er for varmt.

102^v På nordsiden har landet tre overordentlig dejlige havne. Den første hedder *Skildpaddebugten*,³³ og her kan der vel ligge 15—20 store skibe. Ved siden af er der en behagelig grøn plads, besat med palmiter; for enden af den står de høje klipper, bevoksede med smukke træer, hvorimellem det sølvklare vand styrter ned fra en stor flod, der ligger ovenover. Vandfaldet er henved 100 alen dybt, hvad der er meget seværdigt at se på, men skrækkeligt at høre, thi idet det stadig falder ned på klipper og store sten, gør det en så grusom larm og spektakel og en voldsom røg og skum, at hårene rejser sig på éns hoved. Derpå danner det atter en fiskerig flod, 20—30 skridt bred, midt gennem den grønne plads, og flyder så ud i havet.

Den anden havn hedder *Carpentiers Bay*;³⁴ her havde vi vort hus, som det allerede er fortalt.

Den tredje er *Nordvestbugten*,³⁵ hvor der også er godt at ligge og hvor der er ferskvand, som kommer ned fra bjergene. Overalt er der grønt af buske og smukke træer. Ikke langt herfra finder man i en dejlig skov under de smukkeste træer på et udvalgt sted et kostbart gravmæle, som en admiral har ladet bygge af hugne sten til ære for

Landskab på *Mauritius*; ved vandfaldets fod mandskabets hus (mellem fol. 101—102).

1674 og minde om sin kone, der blev begravet her. En smukkere kirkegård har jeg ingensteder set.

103^r Kompagniets interesser i landet drejer sig om sort og rød ibenholt, saccerdanen og det smukke gule buksbomtræ, som altsammen vokser her i stor skikkelse og overflod.³⁶ Ligeledes får man *ambra grysea*,³⁷ som ofte bliver skyllet op af søen på sydkanten i store mængder. Hvad denne ambra egentlig er og hvor den kommer fra, er der indtil dato ingen lærdom eller erfaring der har kunnet udgrunde. Min fornuft får mig til at slutte, at det kan anses for at være en art *bitumen*³⁸ eller jordbeg, på grund af sin letsmeltelige og -brændbare natur, der minder om vokset. Det er meget balsamisk og har en skøn lugt; i farve kan det være gråligt, brunt, sort, hvidt, men det grå er det bedste. I hele orienten sælges det som var det guld. En unse, bestående af småstykker, sælges for 6 rdl., men når et stykke vejer flere unser, koster hver unse 16 rdl. Består stykket af nogle pund, er det det dobbelte værd. Man har her fundet stykker på 20 til 30 pund, som er anset for at være uvurderlige. Ud fra denne størrelse slutter jeg, at dette stof hyp-pigt udspys af de underjordiske begkilder, der åbner sig i havet. Det er nemlig altid kun de voldsomme havbølger, der kaster det op på bredden, et tegn på at det ikke uden vandets magt kan komme op af afgrunden. Hvis vildsvinene kommer over det, æder de uden betænkelighed denne skat, hvorfor de også forfølges og skydes meget.

103^v Man bor her som i et lille paradys på grund af den store overflod på levnedsmidler, hjorte, rådyr, okser, bukke, beder, svin, gæs, ænder, duer osv. Dyrene er ikke mere vilde, end at man kan løbe dem op med 2—300 skridt og kan gribe dem med hænderne. Af andet fjerkræ, som agerhøns, vandhøns, dodoer,³⁹ snepper, drosler osv. er der så store flokke, at man kan slå dem ihjel med knipler eller med 2—3 skud nedlægge så mange, at man næppe kan bære dem væk.

Havskildpadderne går om natten i skarer op på de flade sandbredder, graver et dybt hul, sætter sig derover og lægger før daggry 100, ja, flere æg deri, skraber sand derover og forsvinder ved solens opgang ud i havet. På den måde kan man fange dem om natten, hvis man ligger på lur og vælter dem om på ryggen, den ene efter den anden, indtil man har væltet så mange man ønsker. Så henter man

dem om morgenen med båden. De har så delikat kød, fedt som kalvekød. Æggene er som hønseæg, dog ikke langagtige men runde og er noget mere tørre end hønseæg. 1674

Landskildpadderne opholder sig i moserne; de er så store som en halv tønde. De lægger æg lige så hyppigt som hønsene, men de er meget mere delikate. Bereder man en ret eller også pølser af deres kød, lever og eget fedt, med en passende tilsætning af salt, peber, nelliker og løg, lagt i et palmitblad, får man en så lækker, sund og dejlig spise, at der ikke er noget i hele verden, som overgår den.

Papegøjer, paraketter, lurier,⁴⁰ ravne og kanariefugle er der mange af, både af ensartede og blandede farver. Aber og marekatte er der overflod af. 104^r

Store flagermus som gæs, men med et hoved som en ræv⁴¹ hænger sig ved solnedgang ofte på træerne med deres krogede fødder.

Landkrebs, meget store, med horn på hovedet, ser man også ofte her; de bor i jorden og kan løbe på tværs som et lyn.

Her er ikke andre skadelige rov- eller giftdyr end blot nogle skorpioner. Men på en ø i nærheden, *Ilo di Serpente*,⁴² er der fuldt af store slanger, som for 50 år siden på portugisernes foranledning blev fordrevet og henmanet dertil af en kinesisk troldmand.⁴³

Derimod er der mange rotter og græshopper, hvorfor der ikke kan vokse korn; man må indføre al risen fra Batavia. Derimod vokser der træfrugter og jordplanter af alle slags, som *limoner, granater, kokos, pompelmoser, pisang* osv., og der er stor overflod af *pomponer, meloner, druer, patattas, ananas, æbler, pærer, radiser, roer, gulerødder*.⁴⁴

Fra de sølvklare floder og også fra havet, indtil en halv mil fra land, kan man have så rigeligt af alle slags fisk, at det næsten er utroligt, ja, ved klart vejr kan man næppe se bunden på grund af mængden af fisk, såsom brogede torsk, som både her og i Indien overalt kaldes *Jacob Evers*, stenbrasener, »stumpnæser«, »skaldehoveder«, multer,⁴⁵ sardiner, laks og gedder osv. Men først og fremmest skal man vogte sig for de cinnoberfarvede brasener. De har foroven og forneden to hundetænder og har en så kold gift i deres kød, selv om det bliver kogt, at de der spiser af det i løbet af 3—4 timer mærker virkningen ved sådanne gigtsmerter i alle lemmer, at de ikke ved, hvor 104^r

1674 de skal gøre af sig selv og ikke kan tie; der følger nemlig et delirium ovenpå, så at de danser på hænder og fødder, river og bider osv.⁴⁶ Dette skete den første dag, vi fiskede her, for alle vore folk, undtagen for 8—10, som kun nød lidt deraf. Thi af 400 stykker var der ikke ét eneste godt. Når de fik et sundt stykke, smed de det væk igen, thi den skønne sminke bedrog dem. Dette onde holdt sig op til 20 dage hos dem, der svedte langsomt; men det blev allsammen godt, især da man sammen med *diaphoretica* og *bezoartica* gav dem en à to scrupler af brændte fiskeknogler, blandet med 15 dråber *oleum juniperi* i to unser *Alexipharmacum Fernelii*.⁴⁷

Blandt de mange slags skønne træer skal palmiten⁴⁸ ikke agtes for ringe, thi den giver kernen af toppens overdel, i arms tykkelse og længde, som en behagelig spise; når den koges sammen med kød, er den som hvidkål, når den skæres rå i skiver, kan den bruges som salat. Dens saft er som en svag vin, der kan beruse; man kan koge sirup af den eller destillere den til arrak. Dens store foldede tykke blade kan bruges til hustage, og ulden mellem bark og træ til madrasser. Dette vidunderlige træ er seværdigt, thi det har så tyk en stamme, at 8 personer næppe kan omfavne den. Det breder sine ret tykke grene ud til alle sider i en kreds, lige ud fra stammen. Grenene sender fra deres underkant adskillige lange grene ned mod jorden, og når de berører denne, ansætter de stærke rødder, som også ernærer sig nedefra og som i kort tid udvikler sig til en stamme, som igen går frem på samme vis med sine grene og kviste, indtil træet under en eneste krone får så mange stammer, at man vilde sværge på at det var en lille skov, thi kronen breder sig med stammerne så langt ud, at der ofte kan stå henved 1000 mand i dens skygge, så solen overhovedet ikke skinner på dem.

Kort sagt, man har en så behagelig fornøjelse af de ovenud smukke skove, de yndige bjerge og dale, fulde af spillende, løbende og flyvende vildt, samt den allersødeste sang af de derværende fugle, at det allermost bedrøvede menneske må glemme sin hjertesorg her.

Desuden kan den, der kun har lyst til at fiske, også få lejlighed nok til at fordrive tiden ved de smukke, dejlige floder, der løber mellem de træbevoksede klipper, med deres sælsomme, vidunderligt dybe vandfald, af hvilke nogle er 100 alen, andre vel 200 favne dybe.

»Oldenborg« forlader *Mauritius*, hvis nordside man ser (mellem fol. 101—102).

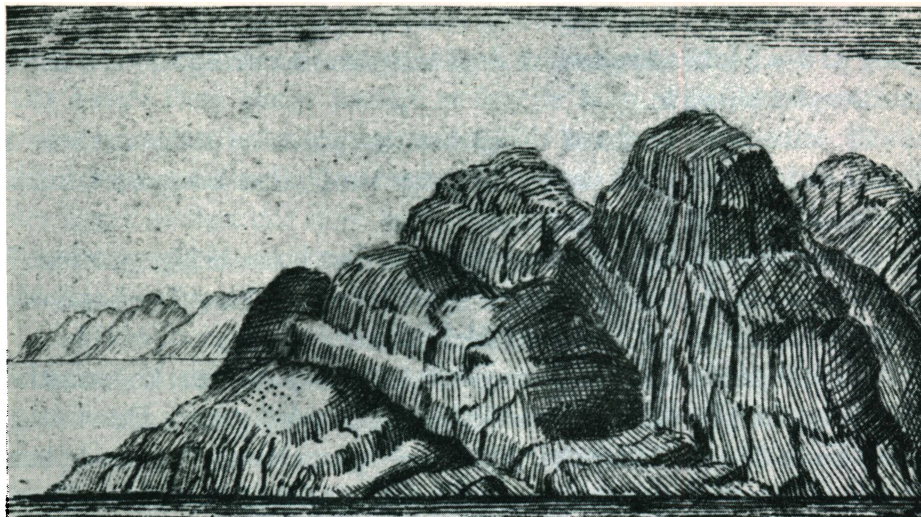
1674 En snylter kan altså leve her som i køkken og kælder, blot han har
105^r et godt fartøj, en kniv, en fiskekrog og peber hos sig, — thi salt kan man finde nok af ved bredderne i stenklipperne.

Orkanen eller den ødelæggende hvirvelvind, som sædvanligvis rammer denne breddegrad hvert tredje, femte eller syvende år, var den afvigte 9. februar faret hen over landet her så ødelæggende, at ikke alene alle huse var løftet op og slået i splinter, men at også to store jagter var revet fra deres ankre, sat en halv mil op på det flade land og slået sådan i stykker, at man næppe har fundet stumperne. Man talte over 1000 store træer, som var revet op med rode, ført hen over andre træer og kastet langt fra stedet. Andre som havde meget dybe rødder, havde mistet alle bladene, andre var endog blevet splintret, og således videre. Hvis de grundmurede huse ikke havde haft så tykke mure og været så lave, vilde de sammen med fæstningen og det hele været væltet omkuld. Denne altødelæggende orkan varede kun en halv time, men i den tid steg vandet i de floder, som vinden fo'r opad, så højt, at man endnu kunde se, hvorledes slam og andre ting var blevet hængende til vidnesbyrd herom helt oppe i træerne på begge sider af floderne. Når en orkan er ved at komme, kan menneskene mærke det på kvæget, som løber sammen i klippekløfterne.

106^r 1. december lod kaptajnen nedlægge en stor sten ved vandfaldet i vor bugt, hvorpå der i vers var indhugget meddelelse om vor ankomst og afrejse, til stadig erindring for efterkommere.⁴⁹ Han gav derpå til ære for guvernøren et afskedstraktement for monsr. Pieter Walrant, overkirurgen og hans kollega Johan Coymans, som begge besøgte mig, samt Jacob Claasen, og lod dem derpå føre i land under affyring af en dobbelt salve.⁵⁰

Dernæst hev vi ankrene ind og forlod det os så kære land St. Mauritius for i Guds navn at sejle for anden gang til Capo de bona Esperance. Vi holdt vestlig kurs til henimod aften med god vind, og da var landet allerede forsvundet for vore øjne. Vi fik straks den gunstige østpassat og satte kursen mod syd for at få bredden af Kap.⁵¹

2. december passerede vi øen *Mascarino*,⁵² 8 mile vest for os, beliggende 24 mile sydvest for Mauritius. Det er et mægtigt højt land,

Bjergkyst på *Bourbon* eller *Mascarino* (nu Réunion) ; ufuldendt tegning (fol. 107^r).

som med sin højde ofte tilbageholder vinden måneder igennem, så at de skibe, der passerer vestsiden og kommer den for nær, må ligge her i stille og drive frem og tilbage hele den tid.

Kongen af Frankrig har besat landet med 150 mand. Fordi der hverken er rotter eller græshopper, vokser her korn og vin.⁵³ Øen er noget større end Mauritius, men langt fra så rig.

106^v

14. december vilde vi uden Guds beskærmelse som i et lyn have mistet tre mennesker, der lå på storraen for at beslå sejlene. Thi omtrent en lignende vind som den der drev os til Mauritius havde blæst konstant i næsten 4 dage, og vi vidste ikke, i hvilket øjeblik vi helt kunde miste vore sejl, som næsten var sønderrevne. Da folkene var midt i deres arbejde, gav vinden til sidst endnu 4 hårde stød. Det første brækkede storraen over på midten, så et stykke tillige med det sønderflængede sejl og menneskene derpå fløj ud i det rasende hav. Gud være evig takket for at alt blev reddet på grund af godset, der blev hængende ved. — Med de andre tre stød tog vinden 3 mesansejl fra os, det ene efter det andet. Dermed var den fornøjet og stille i to dage, indtil vi igen havde repareret. Da begyndte det på ny at storme, og det varede indtil den tredje aften, da der lod sig se to klare fredsllys på mastetoppen.⁵⁴

1674 20. december fik vi en gunstig vind, der på 4 dage gav os en fremgang til den 34. breddegrad, så der i længden kun manglede 150 mile; da blev det blikstille.

107^r 22. december havde vi tidligt om morgenen en solformørkelse i over 3 timer. Derpå løb vinden 32 gange rundt efter kompasset, indtil det om aftenen igen blev godt.

25. december fejrede vi med glæde den kære hellige julefest.⁵⁵ Neptun var os så gunstig stemt at han til ære for denne fest begavede vort bord med en stor dorado til forfriskning.

107^v Da nu overstyrmanden formodede, at landet var nær, kommanderede han skarpt udkik og kastede blyloddet ud 8 gange. Da vi hver gang fandt 85—90 favne dyb god klæg- og sandbund, forsikrede han os om, at vi var på det store rev,⁵⁶ 10 mile øst for Cabo de bona Esperance. Det strækker sig 25 mile syd for landet, og dets dybeste sted er 105 og dets laveste 28 favne. Søfolkene styrer altid efter dette store rev, når de kommer fra Asien til Europa, idet de så er sikre på snart at være i Kap.

26. december fik vi øje på landet Afrika, og ved middagstid så vi med glæde et skib under land, som ved solnedgang kom til os. Det var en galiot, kaldet »De Boode«, som skulde krydse under Cabo falso⁵⁷ for at vente på returskibene. Dette lille skib var for 6 uger siden kommet hjemmefra og fortalte os om den sluttede fred mellem England og Holland⁵⁸ og om den gode forståelse mellem Danmark og Nederland, hvad der glædede os meget. Vi holdt os så gående denne nat i munterhed ved hinanden under Cabo falso, 10 mile øst for Cabo bon Esperance, da det var temmelig stille og godt vejr. Henimod dag gik vi dog frem og så med hjertelig glæde det, som vi i 6 måneder havde tålt så megen elendighed og fare for at nå.

108^r 27. december sejlede vi uden uheld ind til Cabo de bon Esperance om eftermiddagen og lod ankeret falde på samme sted i Taffelbay'en, hvor vi i dag for 2 år siden havde hevet det ind. Gud være evig lovet.

Vi bekendtgjorde straks vor ankomst ved en salut fra kanonerne, hvad der blev besvaret fra kastellet. Vi forefandt to returskibe, »Middelburg« og fløjten »Delfshaven«. Denne havde ført ris fra Batavia til garnisonen her, mens »Middelburg« var gået fra Batavia

sammen med 9 andre returskibe, som var kommet fra hinanden i hård storm, så skibet havde tilbragt 9 måneder mellem Java og Kap. Det havde flere gange forsøgt at besejle Kap, men var ligesom vi blevet tvunget til at vige, og da det ikke kunde nå Mauritius, havde det måttet opholde sig 3 måneder ved øerne *Mayotta* og *Amzuam*,⁵⁹ der ligger mellem det store land *Magdagascar* og *Mozambik*, som er en stor og rig handelsstad i portugisernes besiddelse, beliggende på Afrikas østside, 400 mile fra Kap. 1674

»Middelburg« havde mellem Batavia og Kap haft 94 døde, af vattersot, blodgang og ond feber, og mellem Mayotta og Kap havde det næsten ingen raske mere, skønt de havde været 124 mand. Et sådant eksempel havde endnu ingen oplevet, at et skib mellem Batavia og Kap nogensinde havde haft så mange syge og døde.

»Swaan«⁶⁰ var lykkeligt ankommet fra Mauritius.

28. december trakterede hr. guvernøren⁶¹ vor kaptajn på det nye citadel. Han fik udvirket, at vi fik tre læster ris⁶² med tilsagn om, at vi skulde blive hjulpet med alleslags nødvendigheder, hvis vi vilde vente en måned, indtil returskibene fra Batavia eller Ceylon ankom, hvad der var en stor nådesbevisning. Derimod skulde vi finde os i at vende tilbage til hjemlandet under deres admiral,⁶³ for at franskmændene ikke skulde få oplysninger og snappe hollænderne væk, hvis vi kom før dem til Europa. Med hensyn til dette lovede vi at være dem til tjeneste, da vi jo havde fået løfte om at nyde alleslags nødvendigheder af dem. 108v

Jeg traf her en apotekersvend *Michel Beyer*, der havde været i en god herres apotek; han havde ladet sig hverve som musketér. Af ham erfo'r jeg, at man havde dømt borgmesterens tjener, der for to år siden havde skjult mig i sin herres hus, til at arbejde et helt år på Robben Ejland til straf. Ved hjælp af en foræring fik jeg snart tjeneren til at glemme dette.

Nu blev vi daglig forsynet med alleslags forfriskninger af haveurter og dejlige vandmeloner, pomponer og pompelmoser osv., og med andre nødvendige levnedsmidler.

ANNO 1675

109^r På denne nytårsdag ønskede og bad vi alle, at den kære Gud i det kommende år vilde give os sin bistand til at ende og slutte denne lange og efterhånden fortrædelige rejse til sit hellige navns ære med sundhed og velbeholdent skib.

Om aftenen, da fuldmånen steg op — den viser sig både her og i Indien næsten i skikkelse af et dødningshoved —, var den omtrent halvt formørket, og det tog til, indtil den endelig blev usynlig en hel time. Den havde så hele natten en blodrød, afskyelig skikkelse. Ved begyndelsen af denne måneformørkelse fik vi i Taffelbay'en en hård storm, så hele bugten syntes at være fyldt med regnbuer, som stadig svævede omkring mellem hinanden.

4. januar kom den første ulykke i dette år på besøg hos os, idet skibmandsmaten, da alle andre var gået til bøn, var ilet til gallionen,¹ måske halvt i søvne, og var faldet i havet; han blev aldrig mere set og må altså være blevet jammerligt opslugt af et af de bæster, som der undertiden er set nogle uhyre store af i denne store bay.

6. januar ankom det store og herlige skib »*Affrica*« fra Rotterdam, på 750 læster og besat med 325 mand. Det havde været 7 måneder undervejs fra Holland og havde haft en så heldig rejse, at det kun havde haft 5 døde og næsten ingen syge. Overkirurgen, monsr. *Jacob Deykhoff*, min gode bekendte, var lige som jeg henrykt derover.

109^v 9. januar ankom admiralen, hr. *Cornelius Valkenier*, med 9 returskibe fra Batavia. Han førte skibet »*Maccassar*«, viceadmiralen »*Tidor*«, schoutbijnachten »*Die Vreye See*«. Det fjerde skib hed »*Der Junge Prins*«, det femte »*Das Stigt Utrecht*«, det sjette »*Die Vreyheit*«, det syvende »*Die Eintracht*«. Alle disse var store kapitalskibe²

på 6—700 læster; de blev tilsammen vurderet til 6 millioner gylden. 1675
De to resterende var fløjter.

Man afventede endnu en returflåde, 7 skibe fra Ceylon og derefter endnu en fra Batavia på 9 skibe. Heraf kan man i nogen grad måle den overvættens rigdom, som det Nederlandske Ostindiske Kompagni besidder i Orienten.³ Når man så betænker de mange kongeriger, landskaber, stæder, øer og vældige loger de ejer i hele Asien, forstår man, at de kan være så mægtige dér så vel som i Europa.

De bragte nyheder med om, hvordan det Nederlandske Ostindiske Kompagni nu havde erobret den mægtige by *St. Thomas*⁴ fra franskmændene ved den berømte general *Reycklof van Goens's*⁵ dygtighed, han der er guvernør over alle byer, fæstninger og havne, som kompagniet ejer på det store kejserdømme Ceylon og på Koromandelkysten. Byen overgav sig pr. akkord efter to års belejring,⁶ og franskmændene blev ført hjem fra Koromandelkysten til Frankrig med to hollandske skibe. Men byen blev af kompagniet igen overgivet til sine egne herrer, maurerne, og fik sin frihed, for at den store handel igen kunde komme til at blomstre, efter at den helt var aftaget, hvad der skyldtes franskmændene, som fra tid til anden havde sat sig sådan fast her, at de ved vold havde gjort sig byen underdanig; de havde besat voldene med 100 svære metalkanoner og havde sat monsr. *La Hay*⁷ ind som guvernør og vicekonge over alle deres orientalske steder med residens dér.

110^r

Vi erfarede også vor guvernør monsr. *Eggersens* død. Han var fra Bantam igen taget til Koromandelkysten for at vende hjem over land med en karavane gennem Arabien og Persien, men han døde i byen Mazulipatam⁸ på kysten dér og blev prægtig begravet.

17. januar begyndte *Æolus* at få sine gamle nykker igen og stormede så vredt, at »Swaan« gik i drift for to ankre, kom hen foran boven på admiralens skib og vilde være forlist, hvis det ikke var kommet løs igen med tabet af sit bovspryd, sin fokkemast, gallion og mesanmast. Det blev derpå af den strenge storm jaget helt hen under Robben Ejland, hvor det igen kunde kaste anker.

28. januar gav kaptajnen og monsr. Michelsen et kosteligt afskedsmåltid, hvortil der kom mange damer og herrer fra Kap. De var smukt

110^r

1675 lystige med os under kanonerne knald og paukernes og trompeternes skrald.

29. januar gav guvernøren en overmåde prægtig afskedsbanket for alle officererne i flåden samt for vor kaptajn. Under denne hørte man hele dagen og natten pauker, trompeter og kanoner bravt lyde fra kastellet. Derpå gjorde vi og alle de andre forberedelser til at gå i søen.

30. januar ankom to store skibe som for fem måneder siden var sejlet fra Holland, »*De Hoveling*« og »*Mouritius*«. På det sidste havde en italiener begået sodomi⁹ med en ung fyr; han blev grebet deri og blev til skræk for andre kastet levende i Neptuns åbne gab. Over den anden skulde der om få dage eksekveres en svær dom her i Kap.

Samme dag sejlede det store skib »*Affrica*« til Batavia. Det skulde for fremtiden bruges som admiralsskib i stedet for »*Mozambiq*«. Om aftenen ankom der fra Holland en fløjte med alleslags nødvendighedsartikler og materialer for det nye kastel.

(Udeladt et afskedsdigt til Afrika, hvori forfatteren beder Gud om god rejse, men dog udtrykker sin tvivl om at alle vil opleve hjemkomsten.)

111^v Til allersidst må jeg ikke undlade her at fortælle, hvorledes de lige så forstandige som beslutsomme herrer hottentotter i begyndelsen af året 1674 indbildte sig at kunne blive herrer over Kap. De havde for nogle år siden solgt et bekvemt stykke land til kompagniet for et parti tobak. Dette land kaldte hollænderne *Hottentots Holland*,¹⁰ og de byggede vinhaver og lysthuse dèr, så det blev et dejligt sted, ja næsten en ny by. Men da hottentotterne havde ladet tobakken gå op i røg og ikke havde andet til gengæld for dette nu dejlige sted end aske i piberne, sendte de ambassadører for at få *perpetuum Nicotianum*¹¹ eller i modsat fald deres land tilbage. Da dette i nåde var blevet afslået med Pilatus's svar,¹² dannede de et flyvende korps på 3000 mand, hvormed de faldt ind i *Hottentots Holland*, dræbte nogle borgere og udøvede militær eksekution med tilsagn om ikke at ville gøre det bedre i Kap. Herpå kommanderede guvernøren 100 soldater ud. De fandt hallunkerne og slog disse stinkende skabhalse, så 1000 lå på valen og resten søgte harens smuthuller, mens de efterlod hollænderne 6000 får og 900 okser til bytte. For visse årsagers skyld vilde hollænderne ikke tage fanger, men tolkene, som de i et antal af henvendte førte med sig,

tog fem fanger, og da det blev befalet dem at slippe dem løs, vilde de ikke, men førte dem hen bag Taffelbjerget, hvor de martrede dem til døde, fordi de var blevet menederske, for dermed at vise, hvor trofaste de selv vilde være kompagniet i liv og død.¹³ 1675

2. *februar* sejlede admiralen herfra og ankrede op under *St. Cornelia*¹⁴ for dèr at vente på os. Men da en storm indtraf, kunde vi ikke lette anker. 112^r

3. *februar* sejlede vi i Guds navn i selskab med viceadmiralen og de andre fra Cabo de bon Esperance og gav dansk løsen, som blev besvaret fra kastellet med 3 skud. Såsnart vi kom, lettede admiralen anker, og vi stak alle i søen mellem øen Cornelia og Afrikas fastland for sydøstlig vind og med kursen vestnordvest.

4. *februar*. Da det var stille vejr, lod admiral, C. Valkenier, det hvide passiar-flag¹⁵ vaje og løsnede en kanon til tegn på at alle kaptajner skulde komme ombord og afhente ordre, hvorefter de skulde rette sig på rejsen. Samtidig lod admiralen vise sin hengivenhed over for os, idet han sendte os en hel læst cajang¹⁶ og fire store, helt gode sejl med den forsikring, at han vilde hjælpe os med alt, hvad vi vilde begære, også med folk, hvis der skulde opstå en eventuel sygdom hos os. Ligeledes sendte han sin overkirurg *Bernhardt Preus* til mig for at høre, om jeg også havde brug for nogle medikamenter; i så fald skulde jeg specificere dem og vilde så straks få dem.

6. *februar* fik vi den rigtige østpassat, som for det meste blæser sydøst fra Kap langs Afrika til ækvator. Derpå holdt vi nordvestlig kurs. Vi fandt at vort skib var alle de andre overlegent i sejladsen, hvorfor vi altid måtte vente på de andre, eller hele tiden kun gå for halvt så mange sejl som admiralen, for at vi ikke skulde komme for langt forud. På tilbagefejren indstiller admiralen sig sædvanligvis på den langsomste sejler, for at den ikke så let skal komme bort fra flåden. Efter alt dette skulde eller vilde man kunne slutte, at vi kunde være hjemme en måned eller seks uger før hollænderne, hvorved vi vilde gøre vort kompagni en langt større fordel, end hvis vi blev ved denne flåde, som kom så meget langsommere frem ved at sejle trægt.¹⁷ 112^r

Dette blev fremholdt i skibsrådet af visse personer¹⁸ med så kraftige grunde, at kaptajnen måtte give efter, hvis han ikke vilde have

1675 skyld for ikke at ville iagttage hans majestæts og det ædle kompagnis interesser.

10. februar stak vi derfor af fra flåden om natten sideværts og mod vest, uden skud og hilsen. Følgende morgen så vi ikke hinanden mere. Men vi havde glemt at betinge os ét, nemlig at den føjelige vind, som herskede på deres rute, altid også vilde følge og tjene os.

19. februar passerede vi det engelske anløbssted, øen *St. Helena*.

29. februar ligeledes øen *Assention*,¹⁹ som ligger på 7° sydl. bredde, mens *Helena* ligger på 16° sydl. bredde. Men da vi var for langt mod vest, kunde vi ikke se dem.

113^r 7. marts passerede vi ækvatorlinjen med flov vind. Her var en overmåde stor hede, da solen nu stod over linjen på 1° 24' nær, og denne grad havde vi også passeret for to dage siden. Her måtte alle vore folk, den ene efter den anden, gå i køjen, lidende af vattersot og *paralysin* eller *berbeie*.²⁰ De sukkede over at vi var stukket af fra hollænderne og derved havde afskåret os fra alslags hjælp. Det forårsagede en temmelig knurren.

9. marts var vi Gudskelov igen kommet over i verdens nordlige del og var kommet op på 1° 17'. Vi skød en delfin på 50 pund, én favn lang. Derpå forlod den gode sydøstpassat os, hvad kaptajnen hemmeligt bekymrede sig over, fordi han nu som gennem en kikkert så alle onde følger nærme sig fra det fjerne, hvorover han også blev melankolsk.

13. marts gik han til køjs og fik endnu før aften en *maligne phrenesia* og *pthechys*,²¹ hvortil dette varme, fugtige og gennemtrængende klima bidrog i høj grad. Derfor var også alle *bezoartica* forgæves, så man straks mærkede, at døden ikke var langt borte, da de bedste midler fra først af ikke kunde hjælpe.

21. marts efter gudstjenesten hensov han blidt i Herren, os til skade.

113^r Næppe havde sjælen forladt den saligt hensovede kaptajn og hans legeme var endnu ikke blevet koldt, før der opstod en farlig, ja næsten oprørske aktion i skibet, idet en person²² var så anmassende ukaldet at overtage kommandoen selv; han trådte op på skansen, hvor han tiltalte overstyrmanden van Dooren, der netop havde vagt, med dette

spørgsmål: »*Kärel, wie raat u soo stout, om den Bottelier te Commanderen, aen't volck een mütsjen te geeven?*« Van Dooren svarede ham: »*Weet ghy wel dat een Opper Stuurman, naest het hooft vant Schip, de Commando voert, en dat ick daar op angenommen ben, en't geen ick bevolen hebbe, is alte voren van den Capt: so geordeneert, dat het volk bij de vervarssing altijt een mütsjen spaanse wijn hebben sullen, of houdt ghij mij voor een jongen?*« Men modstanderen blev hæftig vred og råbte overlydt: »*Holla, kärel, liever over boort met jow, eer jeij de Commando hebben sült!*« Van Dooren spadserede frem og tilbage og gentog disse ord: »*Ghy mij over boort smeyten, daar toe mosten eest reden weesen.*« Men modstanderen bedyrede endnu engang: »*Ja kärel, over boort met jou, eer jeij de Commando hebben sült.*«

1675

Ved alle disse hårde truselsord kom alle folk ophidsede op fra skansen, stillede sig ved stormasten, hvorpå Antoni van Dooren blev så forskrækket, at han ikke kunde sige andet end: »*'t is wel dan*«. Men folket begyndte hæftig at diskutere indbyrdes om modstanderens onde fremfærd.

114'

Denne sagde imidlertid til van Dooren: »*Nu hebt ghij het volk opgeroupen, en op ü hant, maar dat sol u niet helpen.*« Van Dooren svarede: »*Dat is gelogen, en Godt dood mijn, so ick mijn leeven hebbe gedagten gehad, om 't volk an mij te trecken. Vragt alle man, daar staan sey.*«²³

Men folket begyndte straks at råbe overlydt: »*Nej, nej, nej, og vi vil ikke kendes ved andre end overstyrmand van Dooren som vor kaptajn.*«

Modstanderen blev alligevel stadig ved sit, at van Dooren havde opviglet folket, og det vilde han bevise.

Men van Dooren beskyldte ham for at fare med løgn og svarede, at det skulde aldrig blive befundet at være sandt.

Derpå sprang modstanderen op og gav van Dooren en ørefigen, og der vilde være opstået en hel nævekamp, hvis ikke alt folket i huj og hast var faldet over modstanderen. De havde dræbt ham i deres raseri eller kastet ham levende i havet, hvis jeg ikke havde vovet at lægge mig imellem og havde beroliget de menige med indtrængende

1675 ord om at de ikke skulde handle mod kongens søartikler, inden der var holdt søret; her var jo ret og justits på skibet, og den der handlede derimod, kunde man sætte i arrest til hjemkomsten, hvis det var nødvendigt, osv., og overlade resten til øvrigheden.²⁴

114^v Men folkene var ganske ophidsede og råbte nogle gange: »Hvad? Skal denne osv. med magt tage kommandoen og angribe og træde op mod overstyrmanden på hans post uden årsag?« I mellemtiden bad jeg modstanderen for Guds skyld at forholde sig rolig, fordi der efter en sådan fremgangsmåde ikke kunde følge andet end ubehageligheder og Guds vrede. Vi var jo alle her på havet og vidste intet om hvordan det endnu kunde gå os, man skulde ikke gøre sig selv nogen ærgrelse osv.

Endelig satte han sig hen ved mesanmasten; da blev alt stille, og mandskabet gik beroliget ned. Imens spadserede van Dooren og gentog disse ord: »*Over boort, over boort, etc: wel dat het wat te seggen.*« Derpå begyndte modstanderen igen på ny at påstå: »*Ja, dat seg ick, liever over boort met jou kärel, eer jeij de Commando hebben sült, of met mein.*«

Van Dooren svarede: »*Als ghijt Commando hebt, en ich het verdient hebbe, soo kont ghij het doen, maar ick en staa, noch sal onder ü niet staan.*« Men modstanderen svarede: »*Daar sijn Eysen en bouten voor.*«²⁵ På dette svar kom de menige op ad skansetrappen og begyndte med højlydt stemme at udskælde og udlé modstanderen, hvorpå han forføjede sig hen til sit sted og alt igen kom til ro.

115^r En time efter denne tumult så vi et tydeligt tegn på den guddommelige vrede, idet det blev helt stille, så næppe en fjer kunde røre sig, og alligevel faldt vor store- og forstang samt bramstængerne ned, før man opdagede det og uden at det havde knaget i dem før. Heldigvis gjorde det ikke skade på folkene, som alle, for så vidt de var raske, havde sat sig på overløbet²⁶ på grund af det dejlige vejr og plukkede værk.

22. marts blev vor i Gud hvilende, mandhaftige og velerfarne kaptajn, den velædle *Barendt Andersen Fischer*, efter oplæsning af Davids 126. salme, vers 5²⁷ og dette skriftsteds udtydning, betroet Neptun til forvaring, nedlagt i en med kanonkugler forsynet kiste, under tredobbelte salve af 12 kanoner og 24 musketter. Gud give ham med alle fromme kristne en glædelig opstandelse. Amen.

Samme dag blev der om eftermiddagen holdt skibsråd for at vælge en anden kaptajn. Det varede længe, hvorfor mandskabet samlede sig foran kahytten og truede med intet godt, hvis de ikke vilde vælge den, som vilde kommandere dem med god konduite. Da bad begge stridende parter mig om at indtræde i rådet, for at sagen kunde få en ende. Da jeg kom, kunde de ikke blive enige om en beslutning. Da lod jeg artiklerne og protokollen oplæse og dikterede skriveren følgende

*Vokation.*²⁸

Da vor kaptajn Barent Andersen Fischer i indeværende år 1675 den 14. marts er blevet hjemsogt af en hæftig og dødelig sygdom og endelig den 21. dennes er hensøvet i Herren, har vi nedennævnte i en offentlig skibsrådsforsamling efter hans majestæts artikler § 16²⁹ udnævnt vor overstyrmand Antoni van Dooren som den mest egnede person til at indtage vor afdøde kaptajns plads og at føre den kommando han har haft, og anerkender denne A. v. Dooren som vor kaptajn under rejsen. Vi henstiller iøvrigt til vor allernådigste konge og de respektive myndigheder, at de vil billige og anerkende dette. Følgende tre grunde har bevæget os til at beslutte dette i skibsrådet:

For det første at vi ikke kan drage afsted som en hjord uden hyrde, hvorved der let kunde komme en stor forvirring. For det andet har bemeldte A. v. Dooren både i kaptajnens fra- og nærværelse, og ligeledes under dennes fortsatte svagelighed i Indien pligtskyldigst bekymret sig om skibet og alle dets anliggender og omstændigheder til tjeneste for hs. maj. og det ædle D. O. Comp. med den yderste flid. Derimod har skipperen Ib Lydersen brudt sig meget lidt eller intet derom, efter at Antoni v. Dooren 21. januar 1674³⁰ skriftligt og mundtligt blev forestillet som overstyrmand, som det kan ses i skibsprotokollen. For det tredje fordi skipperen Ib Lydersen den samme dag i ovennævnte år var blevet afsat fra sin kommando, som han selv havde tiltaget sig og i lang tid havde ført på utilbørlig vis, i følge protokolens indhold.

Dette har vi fundet nødvendigt og besluttet af iver og tilbørlig skyldighed over for hs. maj. og det ædle D. O. C.'s nytte og bedste.

1675

115'

116'

1675 *Givet på skibet »Oldenborg« den 22. marts anno 1675.*

Arent Jansen Roest³¹
 Willem den Dütz
 J. P. Cortemünde
 Claus Michelsen³²
 Knud Christoffersen
 Mads Christensen

Jacob Olai
 Oluf Troelsen

Hans Christensen
 Elias Andersen
 Lauritz Ingebretsen
 Peer Olsen
 Jørn Olsen

116^v Da nu skibsrådet af de anførte og andre grunde for og imod³³ havde indvilget i denne koncept og undertegnet den, blev den meddelt til fornøjelse for de menige. De stridende parter blev tilsagt og vokationen blev oplæst. Antoni v. Dooren blev tilspurgt, om han således var villig til at føre kommandoen til hans majestæts tjeneste som kaptajn, hvad han besvarede med ja og lovede at han nu, da han var blevet kaldet i overensstemmelse med reglerne, vilde af pligtskyldigste troskab og flid bruge alle sine kræfter i hs. maj. og det ædle O. C.'s tjeneste. Derpå lod man ham offentlig aflægge troskabseden, hvorpå både de modstridende og villige parter trådte frem, hver for sig, og ønskede ham lykke og velsignelse med den tilføjelse, at de vilde bevise ham al lydighed og respekt. Straks derpå blev flagene udfoldede og tre kanoner løsnet, og størstedelen af folkene på skibet var ret tilfredse.

Samme dag kom vi igen ind i den *spanske sø*.

23. marts blev masterne og stængerne igen reparerede.

24. marts lod kaptajn van Dooren offentlig oplæse artiklerne samt sin vokation.

29. marts var vi på højde med Saltørne og fik en østpassat. Vi satte kursen mod nord mod de *flamske øer*.³⁴

Denne måned døde 4 mand af *hydrops* og *berberi*.³⁵

117^r 1. april kom vi ind i det *grønne hav* eller *græshavet*,³⁶ som ligger helt tæt ved Amerika og hvor der altid flyder fuldt op af græs og grønne urter nogle hundrede mile, formodentlig fordi havbunden i denne egn er så frugtbar, at den ved storm afgiver planterne. Dette hav danner den vestligste side af den spanske sø.

3. april kom vi på 18° nordl. bredde. Her mødte vi et skib »*Industria*« fra Briist³⁷ i England. Af dette erfor vi om den påbegyndte krig

mellem Sverige og Danmark.³⁸ Vi fik også af dem et godt parti engelsk 1675
brød, øl og brændevin. De holdt hos os en glad påskeaften og skiltes
ved midnat fra os for at gå til Virginia.³⁹

13. april havde vi højden af de kanariske øer. Her drev vi nogle
dage rundt i stille uden vind. Vi så en slags fisk, kaldet *Nautica*; de
fører en tingest som sejl, som de kan rette efter vinden og dens styrke,
hvorfor søfolkene kalder denne fisk en *mesan*.⁴⁰

20. april overfaldt en hård vestenvind os på 35° bredde og sønder-
rev foremerssejlet.

23. april fik vi på 38° bredde en god sydøstvind og sejlede mod
nordnordøst. Vi fuldendte idag det tredje år af denne møjsomme-
lige rejse.

26. april passerede vi de *flamske ejlande* på 40° bredde. De lå ca.
30 mile øst for os. Der kom drivende meget træ, som var blæst i havet,
fra land.

28. april fik vi på 43° bredde en hård modvind fra nordøst, så vi 117^v
i lang tid måtte sætte fokken på stævnen,⁴¹ den ene dag værre end den
anden, hvad der gjorde os alle mistrøstige, fordi rejsen således syntes
at gå i krebsegang. Desuden var smalhans fuldstændig mester i køkken
og kælder, vandet var fuldt af spandelange orme og stank som et ådsel,
og ved siden af havde vi mange stakkels vattersottige patienter, for
hvem alt manglede til en god diæt, således at intet middel kunde
hjælpe. Det blev daglig værre og værre, og vi ønskede os tusinde gange
tilbage til hollænderne, men har man gjort galt, må man tage følgerne.

29. april så vi to skibe, som ligesom os lå og krydsede med fokken
på stævnen. De skulde til *Terra nova* i Vestindien.⁴²

30. april var vi på 50°, men drevet langt mod vest, da vi mærkede
en stærk kulde, som nu var ubejleglig og skadelig. Kort sagt, alt så ud
som om vi på grund af den store uenighed havde fortjent en retskaf-
fen tugtelse. — Denne måned døde 16 af vore folk meget elendigt af
vattersot, der aldrig på landjorden er set så afskyelig.

6. maj blev på kaptajnens ønske alle samlede, og hver lovede efter 118^r
formue at give en måneds gage, nogle mindre, andre mere; for disse
penge skulde der laves en anselig lysekroner til en kirke i det første kri-
stelige land, som den kære Gud vilde føre os til.⁴³

1675 7. maj holdt vi om fredagen en faste-, bods- og bededag, hvorpå der om eftermiddagen blev et stille og blidt vejr. Men da vi var drevet et døgn om i stille, opstod der en utålmodig knurren i skibet, fordi de menige troede, at Gud aldrig mere vilde lade os komme i land, men at vi nødvendigvis måtte krepere i alleslags mangler og fare. De forbandede derfor ofte den; der havde forårsaget, at vi så hemmeligt om natten sneg os bort fra hollænderne. Det var jo sandt, at vi samtidig dermed havde mistet den gunstige vind og al anden hjælp. Men den kloge ræv havde med sin prædiken forledt gæssene, så der nu ikke var nogen vej tilbage.⁴⁴

10. maj fik vi en føjelig nordenvind, så vi kunde sejle østnordøst rumskøds, og vi kom Gudskelov indtil 200 mile vest for Irland og den følgende dag på 52° bredde og 350° vestlig længde.⁴⁵ Den kære Gud vilde blot formane os til tålmodighed og bøn.

118^r 13. maj fik vi en så hæftig storm, at vor storrå påny brast og ikke mere kunde reddes. Samtidig fik vi på grund af skibets stærke slingren en læk under vandet, hvor tømmermanden ikke kunde komme til. Vi var altså i største fare, fordi folket var så kraftesløse af den megen pumpen og af sult. Hver halve time måtte man pumpe 4—500 slag, før man fik skibet læns.

Af den knækkede storetang lavede vi en anden rå, men på grund af udmattelse kunde vi længe ikke få den op, før der blev beordret alle mands tørn; ingen af os blev forskånede, vi måtte alle uden ceremoni udføre alt arbejdet sammen med de andre, for vi vilde jo alle gerne i land. Vi måtte hvert etmål⁴⁶ pumpe henved 10.000 slag på to steder.

16. maj gav den kære Gud os så føjeligt et vejr, at vi igen kunde sætte vort storsejl. Strømmen havde forsat os så langt mod nord, at vi var kommet på 56°. Samme dag fik vi fra østnordøst og nordnordøst påny en så hård storm, at vi blev tvunget til at gå alene for fok og mesan og således at arbejde os frem mod vind og rasende bølger så godt det var muligt.

119^r Denne nordlige storm syntes at være sendt os på halsen af Æolus nu til sidst, da rejsen snart skulde være endt, netop på en tid, da vi allermindst formåede at modstå den. Æolus og Neptun åbnede samtidig deres kløer og sønderrev vindens og havets lænker, så de him-

melhøjt stigende, forfærdelige blå bølger legede med skibet og os som med en bold efter eget forgodtbefindende, således at marven i knoglerne og blodet i årerne var ved at stivne af angst og nød. Vi havde kun få folk, som desuden var syge og matte af det uophørlige arbejde, af sorg og angst, sult og tørst, som daglig tog til. Ovenikøbet var arrak'en som den eneste olie i vort livs lampe også udslukket og sluppet op. Ligemeget hvad vi så gjorde, var alt imod os. Vort eneste ønske var kun at komme til et eller andet land, fordi vi nu var i en meget mere farlig tilstand, end da vi blev jaget fra Kap til Mauritius. Desuden slingrede skibet, og bølgerne brød så voldsomt mod os, at næsten hver bølge løb over skibet. Det var umuligt at skibet kunde blive ved med at hænge sammen, hvis Guds almagt ikke på en håndgribelig og øjensynlig måde havde holdt det svage og dog svært lastede trækar sammen, thi ikke alene sprang armtykke jernstænger og tove med sådanne brag, at vi hvert øjeblik troede, vi forliste og sank, men hver gang skibet blev kastet fra den ene side til den anden, kunde man også stikke en fod mellem overløb og skibsside, sådan bevægede alt sig. Ovenikøbet slog vort svære ankertov, som lå i to bugtninger på andet dæk, sig løs midt om natten og fo'r så voldsomt fra den ene skibsside til den anden, at vi alle befrygtede, at den vilde blive slået ind. Vi måtte altså fulde af angst derhen og blive ved at kaste sengetøj, køjer, træ og andre sager imellem, indtil vi henimod dag havde tvunget det til at ligge stille.

Denne skrækkelige storm holdt ialt ved i 14 dage, hvori vi hverken så sol, måne eller stjerner. Vi kunde heller ikke betragte den vrede himmel uden tårer. Ja skulde jeg give min pen frie tøjler med videre at skildre alle sørgelige omstændigheder, de syges klagende stønnen, de raskes klejnmodighed og skibets slette tilstand, vilde et jernhårdt hjerte blive blødt derved og måtte bekende, at den almægtige Gud havde hjulpet os igennem med vældig hånd, ligesom han førte Israels børn gennem det røde hav. Mod al fornuft bevarede han os i denne yderste fare og reddede os endelig fra den. Vi må altså billigvis sige med ham: »Herre, hvo er din lige blandt guderne? Hvo er din lige, der er så mægtig, hellig, forfærdelig, priselig og underfuld i gerning?«⁴⁷ Og fra den 8. salme: »Hvad er mennesket, at du tænker på ham, og

1675 menneskets barn, at du tager dig af ham?»⁴⁸ — »Lov derfor Herren, alle elementer, alle skabninger, ja alt hvad der har ånde, lov Herren, halleluja!« (psal. 148 og 150).⁴⁹

28. maj truede den almægtige Gud vind og hav, så de blev stille og måtte aflade fra deres rasen. Vi fik derimod en god vind fra vest, sydvest og vestsydvest og satte kursen østnordøst og øst til nord med god fremgang. I den sidste storm havde vi tabt 2° længde og bredde, fordi vi stedse var drevet vestsydvest og sydsydvest.

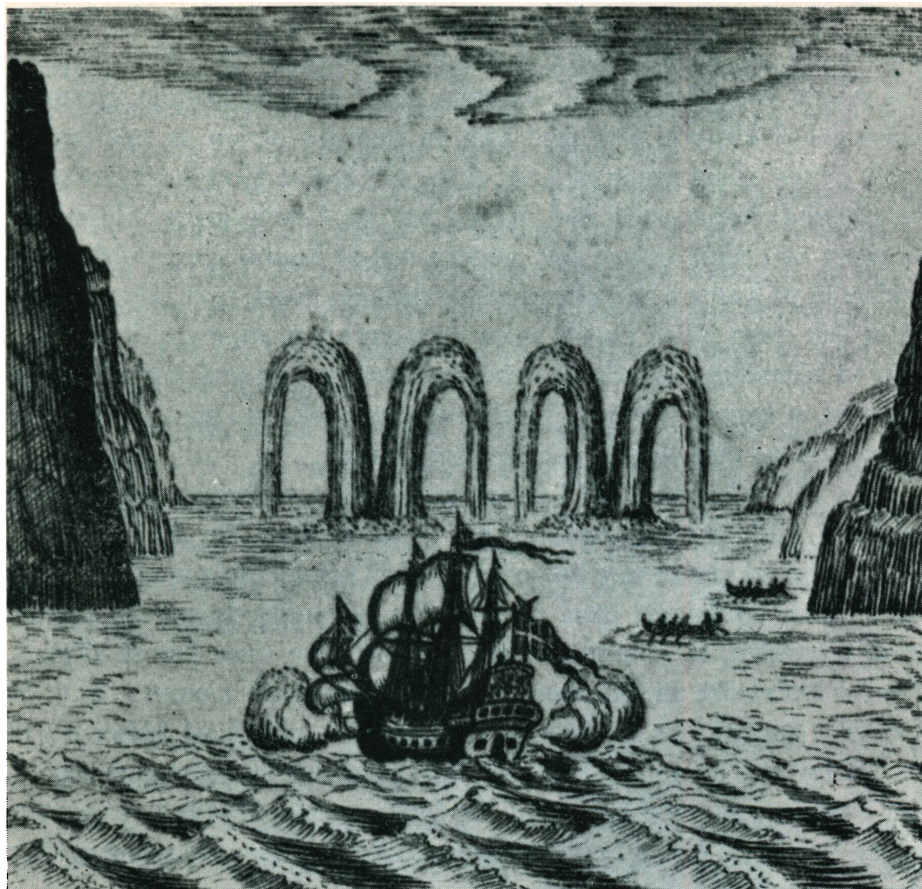
Denne måned døde tre mand, som var de sidste.⁵⁰

120^v 1. juni sørgede kaptajnen for at tovværket blev fastgjort til ankrene, skønt vi endnu ikke mærkede land, thi vi var endnu 20—22 raske, men ganske vist udmattede mennesker, som dog også kunde befrygtes hvad time det skulde være at måtte lægge sig på deres leje.

5. juni. Da sydvest-vinden stadig var os fjøelig, var vi endelig trods vindens og havets mange puf og stød kommet til 61° bredde og 360° længde.⁵¹ Vi gissede derfor at vi var omtrent 70 mile syd for øen Færø og satte kursen mod øst med god fremgang. Samme dag var vi kun 12 mand, der kunde holde os på benene, så hæftigt tiltog svagheden. Der kom her en hollandsk fregat »*De Eendragt*« til os, som havde været i Vestindien. Om aftenen skiltes vi og vi fortsatte vor kurs mod Færøerne i det håb, at vi dør kunde blive hjulpet med levnedsmidler og mandskab.

I denne egn havde vi nu næsten vedvarende dag og ingen mørkere nat, end at vi kunde læse og skrive i den, thi solens glans veg ikke fra himlen, og den selv var næppe 2 timer under horizonen, og imens var der blot en halv times dæmring.

121^r 6. juni stedede landet *Færø* os alle i en sådan nød og forskrækkelse, at vi ikke havde oplevet den større under hele denne rejse. Thi på et hængende hår havde vi, skønt vi troede os i al mulig sikkerhed, sejlet skibet i 1000 stykker på de derværende klipper, fordi en vedholdende tåge havde gjort landet usigtbart for os, selv om kaptajnen havde ladet nagle 10 specierigsdaler fast til mesanmasten til belønning for dem, der dagligt var kommanderet op i masterne⁵² for at holde skarpt udkik. Men den guddommelige og faderlige forsørg førte en af folkene ud i gallionen for dør at vaske noget; han fik øje på små landfugle, og

»Oldenborg« passerer sundet mellem *Skuo* og *Syderø* på *Færøerne*; i baggrunden mødes havstrømmene i vældige kaskader (fol. 122^r).

som han betragtede deres flugt, så han under tågen et skarpt hjørne af landet, samt bølgerne, der brødes og skummede derimod. Han spurgte dem, om de endnu ikke så noget, og de råbte nej. Han skreg så med høj stemme: »Land, land, land!«

Dette voldte både fryd og skræk, da vi var så tæt som et kanonskuds afstand og vinden var pålands og temmelig stærk. Vi begyndte straks at vende, men da vi var svage, kunde vi ikke så hurtigt blive færdige, thi strøm og vind havde os i deres magt. De drev os så tæt ind mod land,⁵³ at bovsprydet ikke var 10 alen fra klipperne, da skibet netop drejede sig mod bagbord, takket være den vendende strøm.

121^v

1675 Trods al magt og møje kunde vi ikke bringe det bort fra landet, men indså nu, at slutresultatet var at vi måtte dø her, fordi der ikke var nogen strandbred, hvor vi kunde redde os; alt var høje, glatte og ubestigelige klipper, som stod som en mur fra nedenunder og opover. Vi faldt derfor allesammen på knæ, skreg til Gud af hjertet om en faderlig redning eller en salig død. Herpå lod den barmhjertige, almægtige hjælper os i nåde erfare sine under ved at bønne os, thi mens vi endnu lå på knæ og bad i hjertens og dødsens angst, trak tågen sig lidt efter lidt opad, så vi kunde se en gennemfart to mile fra os. Herved blev vi hjerteligt trøstede og arbejdede videre som små heste for med al magt at komme derhen. Vinden sprang også om i syd, så vi kunde bruge sejlene og holde os gående langs landet.

Da vi var kommet ind i denne gennemfart mellem to øer, *Syderø* og *Skuø*, vilde vi ankre og fandt her en uren bund, 50—60 favne dyb. Et kanonskud videre slog bølgerne af og til himmelhøjt mod hinanden og styrtede straks ned igen, og lidt efter begyndte de igen at kæmpe mod hinanden, så vi sluttede, at der her måtte være blinde klipper. Derfor lod vi det danske flag vaje og løsnede nogle kanoner for at få lodsfolk, hvorpå der straks kom et par joller med 3—4 lodser ud til os. De fortalte om denne bølgernes kamp, at den kom fra to strømme, der voldsomt løb mod hinanden. De første os efter at vi havde passeret øerne *Sandø* og *Hestø* henimod aften sikkert ud for øen *Strømø*, hvor der er en meget bekvem havn.

Her måtte vi på grund af modvind og -strøm vende og krydse så ofte hele natten, at vi henimod dag på grund af træthed ikke var istand til rigtigt at manøvrere et eneste sejl, og vi var allerede besluttet på igen at løbe fra land ud i søen og til Norge.

Da gav Gud, at der kom folk fra *Strømø*, som trøstede os og sagde, at vi blot skulde lade os drive, hvorhen strømmen vilde, thi inden to timer vilde den vende sig og føre os mod vinden ind i havnen, hvad der også skete.

7. juni kom vi ved middagstid ind til *Torshavn* på øen *Strømø* og ankrede på 20 favne god sandbund, en halv kvartmil fra landet under en bestykket skanse,⁵⁴ hvor vi, Gud være evig lovet, igen kunde hvile ud.

Vi blev straks, takket være den herværende faktor for det færøske kompagni, monsr. *Fridr. Pepping*,⁵⁵ forsynet med alleslags nødvendige genstande og med arbejdsfolk, så vore skadelidte og svage folk kunde komme sig tilstrækkeligt i denne sunde luft.

17. juni blev der af øvrigheden på denne ø holdt et generalkonvent, hvor vor kaptajn gjorde et forslag om at få 60—70 søfolk til hjælp på vort skib for at føre det hjem. Det blev vedtaget, og straks blev vi hjulpet med 54 mand fra alle øerne. De fik løfte om en bestemt hyre og om at der skulde sørges for fri transport tilbage af dem, der ikke vilde blive i Danmark.

20. juni ankom en hollandsk galliot for at søge efter skibet »*Der Junge Prins*«,⁵⁶ som endnu ikke var kommet tilbage og hjem med de andre, som allerede havde været hjemme i tre uger. Det hedder i sandhed: *Homo proponit, Deus disponit*.⁵⁷ For vi vilde have været hjemme en måned før dem, og måtte dog endnu ligge en måned her og var dog endnu ikke hjemme.

Lidt om Færøerne.

Dette land består af følgende øer: *Store og Lille Dimon, Syderø, Skuø, Sandø, Hestø, Strømø, Nolsø, Østerø, Fuglø, Svinø* osv. Det er fra syd til nord 15 mile og består af lutter høje, mest ufrugtbare klipper. Kun på 3—4 af de sydligste vokser der noget byg, og man finder intet træ på hele landet, men kun noget buskads. I dalene er der dog dejligt græs, hvorfor fårene her har god græsning. Af dem og af fiskeriet har indbyggerne deres næring, idet de handler med faktoriet og i stedet for penge giver mange uldstrømper og tælle, smør og skind, hvorfor de får hvad de har brug for. Ellers vokser *radix rhodia*⁵⁸ her hyppigt på og udaf klipperne; den giver en yndig rosenduft fra sig. Her er der også alleslags sjældne stenarter.

Indbyggerne er i arilds tid kommet fra Norge. Når de vil beværte nogen, trakterer de med *skærpe*,⁵⁹ det er fårekød, tørret i vinden og usaltet, samt en suppe af vand, mel og gammel tælle, som ofte er 20—30 år gammel. Den sætter de megen pris på, fordi de selv samler den i store partier, graver den ned i jorden og lader den gå i arv til de andre. De kalder den lugtetalg,⁶⁰ og jo ældre den er, jo bedre.

1675
122^v
(for-
kert
folie-
ring)

123^r

1675 6. juli sejlede vi med Gud og for en god vind herfra til Kattegat,
123^v og da vi vidste, at der var en viss krig igang mellem Danmark og Sve-
rige, gjorde vi os parate til at forsvare os, om det skulde blive nød-
vendigt.

7. juli passerede vi Hetland, som holdes for at ligge 40 mile øst til
syd for Færøerne. Men om natten sigtede vi Norge på to miles afstand
under Stadtlandet,⁶¹ som ikke ligger langt fra Trondhjem. Vi fandt
altså med højeste forundring, at den nordgående strøm havde sat os
over 35 mile på tværs af vor kurs. Provsten på Færøerne, magister
Lucas Debes,⁶² der var en god matematiker, havde allerede gjort os
bekendt med grunden dertil og havde derfor rådet os til at sætte vor
kurs så sydværts som muligt. Thi kun nogle mile herfra ligger der under
nordpolen et vældigt gab i havet eller en malstrøm,⁶³ som er ca. en mil
i diameter. Denne løber på visse tider rundt og styrter som en tragt
ned i afgrunden eller i de centrale underjordiske vande og tiltrækker
de skibe, som kommer for nær, med sådan styrke, at den tager dem
med sig ned i afgrunden, så den stærkeste vind umuligt kan drive dem
124^r derfra. I betragtning af dette satte vi vor kurs langs landet med god
vind. — 10 juli passerede vi byen Bergen.

Næste dag rapporterede en jolle, at der i havnen *Svinøre*⁶⁴ lå en
fregat »*Antonetta*« og ventede på os for at føre os til København.⁶⁵
Kaptajnen afsendte en skrivelse til konvojskibet, der straks kom ud og
som sammen med os ankrede henimod aften i *Flekkerø* havn. Her
skulde efter admiralitets ordre en anden kaptajn, *Johan Seeman*, over-
tage kommandoen og føre skibet til København. Den høje øvrighed
havde nemlig allerede gennem breve over Holland⁶⁶ fået oplysning om
kaptajn Barents død og de derpå følgende stridigheder.

17. juli kom der en galliot med nye ordrer, at kaptajn Antoni van
Dooren skulde beholde og føre den ham overdragne kommando ved
siden af kaptajn Seeman, fordi man nu havde fået udførlig beretning
om alle omstændigheder. Vi forfærdigede her to nye stænger og en
storrå, fik nye ankertove og levnedsmidler, og mandskabet blev bragt
op til 126 mand.

25. juli kom kommandøren *Jan Gideon Verburgh* for her at kon-
vojere henved 80 hollandske skibe hjem.⁶⁷

»Oldenborg« til ankers ud for *Torshavn*. T. h. skansen ved Østervåg. I forgr. den hollandske galiot, der søger efter returskibene (fol. 122 (II)^r).

1675 3. *august* sejlede vi med god vind fra Flekkerø, satte kursen mod
125^r Skagen, hvor vi jog nogle kapere fra Ostende,⁶⁸ som gjorde Kattegat usikker, ind til tæt under land, med fare for os selv.

5. *august* passerede vi Anholt og Læsø.

7. *august* ankrede vi med glæde op en mil fra Kronborg.

8. *august* ankrede vi på grund af stille op ud for Helsingør, hvor vi bravt saluterede med kanonerne, hvad der fra kastellerne på begge sider lystigt blev besvaret af halve kartover til velkomst. Her kom min drengs forældre⁶⁹ med hjertelig glæde for at hilse på deres søn.

10. *august* ankrede vi under Skovshoved, hvor de velædle herrer direktører for det højædle Danske Ostindiske Kompagni, *P. P. Lerke*, *T. Finke* og *J. Finke*,⁷⁰ bød os, der så ofte var antaget at være forulykkede, velkomne med umådelig glæde. Efter at have aflagt deres komplimenter drog de under kanonerens løsen fra os.

11. *august* kom vi på rheden ud for det af os så længe attråede
125^v København. Her løsnede vi vore kanoner til ære for det kongelige citadel Frederikshavn⁷¹ og for samtlige admiraler, som lå parate til at gå med flåden til Østersøen; det blev os til overmål gengældt med ild, knald og røg.⁷²

13. *august* kom vi endelig, Gud ske tak, indenfor bommen og toldboden. Her kom hs. kgl. majestæt, vor allernådigste arvekonge og herre i egen person ud på skibet til os og var med os hjertelig glad over at se os igen, vi som så ofte var befrygtet at være omkomne. Efter at hs. majestæt havde fået underretning om forskellige omstændigheder angående rejsen, gav han os allesammen et allernådigst adieu. Herpå gav straks både vi og andre skibe lystigt ild. Under kanonaden mistede en skipper på en skude imidlertid sin højre hånd, uden at man dog kan sige, fra hvilket skib dette ulykkesskud kom.⁷³ Hs. majestæt kom næste dag selv for at trøste og tilfredsstille patienten.

Vi selv fik også afsked fra det af os længe beboede skib »Oldenborg«.

126^r Højhellige Gud og Herre, almægtige skaber af himmel og jord! Min syndige aske formår ikke at sige din store majestæt en tilbørlig tak. Optag imidlertid dette suk i nåde, idet jeg udbryder: Højhellige treenighed, o, Herre Zebaot, dig være i al uendelig evighed lovet og

takket, fordi du under den møjsommelige, lange og fjerne rejse så faderligt og underfuldt i din kraft har opholdt alle os uværdige, som endnu er i live efter din nådigste vilje, i så mangan risikabel dødsens fare, har reddet os med vældig hånd, har forsørget os mærkbart og endelig har ladet os nå dette længe ønskede mål med fryd. 1675

Forlén fremdeles mig og alle med den helligånds gave, så vi uden at aflade kan ophøje dine under- og velgerninger i vore hjerter og sind, kan betragte dem og kundgøre dem for hele verden, så alle sammen med os uden at blive trætte kan ære og prise dit guddommelige navn og kan sige: Hellig, hellig, hellig er vor Gud, den Herre Zebaot, og alle lande må fyldes med hans ære.

Amen.

(Udeladt er slutningsdigtet, hvor Cortemünde opfordrer de 25 hjemkomne⁷⁴ af de 154, der drog ud, til at takke Herren.)

NOTER

(jfr. litteraturfortegnelsen s. 223)

INDLEDNINGEN

1. Svendborg amts hist. årbog 1909, 12; Fynske årbøger II (1946), 553 ff.
2. Topsøe-Jensen & Marquard: Office-rer i den da.-no. Sætat I, 722; Lind: Fred. III's Sømagt, 82 o. fl.
3. L. Bobé: Bremerholms Kirke (1920), 267, 330.
4. P. M. Stolpe: Dagspressen i Dmk. I (1878), LXXVIII, LXXIV.
5. iflg. medd. fra Koninklijke Nederl. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde findes der ikke oplysn. herom i de såkaldte »Puyboeken« i Amsterdam, hvor visse ægteskaber blev indført.
6. Pers.-hist. Tidsskr. 8. rk. V, 181.
7. sst. 6. rk. V, 141.
8. Kr. Carøe: Den da. Lægestand I (1909), 27; RA. Krigskanc., ref. sager 19/2 1717.
9. Museum (1893), 1. halvbd., 309 ff.
10. i flæng kan nævnes hottentotstammen Solthaniman; ordet vitsliputsli for kinesernes djævel; oplysningerne om benjaner, jantiver og rasbutter; sjælevandringens overensstemmelse med Pythagoras's lære, — oplysninger, som vist ikke findes i andre datidige rejsebeskrivelser.
11. Lind: Fred. III's Sømagt, 292.
12. V. Olsvig: Ludvig Holbergs unge Dage (1912), 395 f.
13. J. Wilcke: Daler, Mark og Krone 1481—1914 (1931), 120 ff.
14. Sølvær: Imago mundi, 145, 231.
15. Ebert III, 186.
16. Bolling: Ostindisk rejsebog, 56, 68.
17. Postletwayte (udg.): Savary's Universal Dictionary of Trade I (1751); 968.
18. Encyclopædie, stikord: Denen in den maleischen Archipel.
19. Engelhart, 144 f.
20. Danmark gennem 800 Aar. Rigsarkivets Udstilling 1947 (katalog), 53.
21. Garde: Efterretninger I, 171.
22. Extraord. Mdl. Relationes 1672 ff., 416, 450, 872; 1683, 369.
23. Ebert II, 126 ff.; Theal I, 257 f.; Veth II, 391 ff.
24. Veth III, 102 ff.
25. Museum 1894, 1. halvbd., 246.
26. dette forhold udredet af P. Holck i Cort Adeler (1934), 146 f.
27. »Ostindiske sager 1668—99«, Da. kanc., C, perioden 1660—99, nr. 22 (på Rigsarkivet).
28. Engelhart, 128.
29. Rostg. 40.2°, fol. 90^r (på Det kgl. bibliotek).
30. han skal have hjemsendt en beretning om handelen i Bantam til brug for avisen (jfr. Stolpe: Dagspressen II, 151); denne er forgæves eftersøgt.

DAGBOGEN

CORTEMÜNDES INDLEDNING

1. den latinske sentens på det her reproducerede originale titelblad: de længe ønskede ting kommer så meget des sødere.
2. min frelse i Jesus.
3. oprettet ved oktroj 20/11 1670 (se indledn.).
4. *Java major* = det store Java (holl.: Groot Java), langt op i tiden den alm. betegnelse for Java. *Marco Polo* kaldte øen således (1292), idet han troede, det var den største ø i verden; Sumatra kaldte han *Java minor* (= det lille Java), skønt øen er større end Java. Senere finder man Java minor brugt for den lille ø Bali, øst for Java.
5. Cortemünde tænker på »Oldenborg« forlis 1677.
6. C. regner snart med land- og snart med sømil. — 1622 regnede man med, at der fra Berlingasøerne ud for Portugal var 3500 mil til Ostindien (Mem. og Breve VII, 23).
7. mellem Rotterdam og Utrecht, ved Leck.
8. *Daniel Sander* var mecklenborger, blev feltskær i E. J. Lübbes geworbne infanteriregmt. 13/2 1661; død maj 1675 (Hirsch). — *Nikolaj Bøje* blev 19/1 1658 udnævnt til bartskær (og samtidig kirurg) på Bremerholm, tøj- og provianthuset (Lind: Fr. III, 133).
9. da svenskerne havde erobret de danske provinser, anlagde de en lille flådestation med værft i *Bodekull*, v. f. Ronneby. Stedet fik købstadretigheder og kaldtes *Karlshamn*, men Karlskrona blev flådestation (G. Clemensson: Flottans förläggning til Karlskrona (1938), 26 ff.). — Selv så kort tid efter svenskekrigene har danskere kunnet tage arbejde i Sverige.
10. *admiralitetet*, oprettet 1655, havde ikke blot sømilitære opgaver, men skulde også tage sig af navigation og handel (Lind: Fr. III, 87).
11. enden kroner værket.
12. *Fr. H.* (1628—83) blev 1666 doktor i Leyden; 1/5 67 ansat som admiralitetsmedicus på flåden (ikke kirurg som Bøje) (Lind: Fr. III, 279; V. Ingerslev: Dmks. Læger I (1873), 524).
13. *Ulrik Fred. Gyldenløve* (1638—1704), søn af Fr. III, 1664 statholder i Norge. — *Mogens Friis* (1623—75), greve (grevetitlen indført samme år i Dmk.), stor godssamler, 1660 assessor i skatkammerkoll., havde især søetatens*finansier under sig. — *Henrik Bjelke* (1615—83), lensmand på Island, 1660 præses i admiralitetet, 1662 rigsadmiral. — *Cort Adeler* (1622—75), skibschef i venetiansk tjeneste, kavalier (ridder) af St. Marco-ordenen, 1663 dansk admiral og admiralsråd, 1665 generaladmiral; førstedirektør for Ostindisk komp. — *Niels Juel* (1629—97), 1657 admiral og chef for Holmen; vandt 1677 slaget i Køge bugt.
14. *Christopher Herfordt* fik 6/9 1660 bevill. som hofapoteker; grundlagde det endnu eksisterende Svaneapotek i Kbh.

ANNO 1672

1. blev 28/3 1672 ansat som underkirurg; døde undervejs.
2. gennem Københavns gader.
3. jfr. søartiklerne §§ 1, 63 (se tillægget).
4. C. tænker her formodentlig på sin kæreste, *Mette Christiansdatter*.
5. afskedshilsen = farvel.
6. stadskirur *Gr. Schmidt* (»Gregorius

- bartskær) var en velhavende mand i Helsingør; 1668 gav han 4 rdl. i matrikelskat (skatteliste). Gift 3. gang med færgemandsdatter Kirsten Rasmusdatter, med hvem han havde flere børn. Den lille dreng, der her tales om, er *Førgen*, f. 21/4 1661; en anden af sønnerne, Gregorius (f. 1666) døde forøvr. 1697 i holl. Indien. — Schmidt døde 30/6 1673; det må bero på en fejltagelse, når C. senere siger, at forældrene tog mod sønnen ved hjemkomsten 1675 (V. Hostrup-Schultz: *Geneal. Efterr. om Helsingør Embeds- og Best.-mænd* (1907)).
7. salut.
 8. *søartiklerne* (se tillægget, slutningen) oplæstes på orlogsskibene en gang hver ell. hveranden måned, og ligeledes på ostindiefarerne. Det synes at have været skik på disse, at de på den lange rejse første gang læstes op ved passeringen af Helsingør.
 9. *Bernt Andersen Fischer*, 1658 månedsløjtn., 1665 kaptajn, chef for »Sorte Bjørn«, død 21/3 1675.
 10. *Paulli* har som overkøbmænd (superkargo) haft ansvaret for skibets lading og handel, mens Fischer var ansvarlig for skibet og navigationen og Charisius for de medsendte soldater. — P. var f. 1645 som søn af prof. i medicin og botanik Simon P. og bror til datidens aviskonge Daniel P.; han var gift med englænderinden Elisabeth Tythe (E. Paulli: *Fam. Paulli* (1925), 22; Stolpe: *Dagspressen* II, 98; *Sjæll. reg.* 35, fol. 3). — Han antoges 1671 af Ostind. komp. som overkøbmænd. for at afslutte den traktat med Bantams sultan, som Sigv. Adeler havde indledt, og fik 13/3 1672 breve fra kongen til sultanen (se tillægget). Han blev i Bantam og ledede logen. 1680 indvalgt til rådet i Dansborg (Trankebar), men blev boende i Bantam, vist efter sultanens ønske. Død i Batavia 24/12 1682. Efter hans død anlagde Daniel P. sag mod genpostmester Poul v. Klingenberg, som skal have svindlet 35.000 rdl., tilhørende J. J. P., bort (Da. Saml. 2. rk. I (1871—72), 225).
 11. *Ib Lydersen*, næstkommanderende (løjtnant) ombord; havde været underskipper i 4 og overskipper i 6 år, blev 1676 kaptajn, 1677 chef for en krejert og 1678 for fregat »Vandhunden«, 1679 for orlogsskibet »Svenske Løve«. 1682 afsked (ved dom) på gr. af skibets stranding; død 1694 som færgemand i Kallehave. — Han har øjensynlig været en grov og ubehagelig fyr; C. nævner gang på gang hans pligtforsømmelse og brutalitet. I Ostindien blev han afsat fra sin post.
 12. *Peter Charisius* var vist 10. barn af den i adelsstanden ophøjede diplomat Peder Ch. Han døde undervejs, 17/2 1674. (*Adelsårbog* 1890, 163).
 13. en slags matrosunderofficer, der havde opsyn med inventar, renlighed osv.
 14. proviantskrivener.
 15. på flådens skibe var rangfølgen 1655 (efter lønnen): kaptajn, overskipper, løjtnant, skipper, styrmand, profos, trompeter, underskipper, højbådsmand, skibmand, kvartermester, matros. Ordningen på »Oldenburg« minder tydeligt nok om dette, men desuden var der handelsfolk og militære ombord (*Garde: Efterr.* I, 152 ff.).
 16. § 31 i Chr. IV's søkrigsartikler (1625): Drager nogen sværd eller kniv imod en anden inden skibsborde i den hensigt at gøre skade, da skal hans hånd nagles til masten og han selv rive den løs. — Samme bestemmelse i skibsartiklerne § 49 (se tillæg).
 17. *springe fra råen* var en i de europæiske orlogsflåder brugt straf, indført i Dmk. med Chr. IV's søkrigsartikler 1625. — Mærkeligt nok omtales den ikke i skibsartiklerne for »Oldenburg«, skønt den har været hyppigt brugt. I reglen sprang man 3 (eller 3×3) gange og ikke som her angivet 4 gange; muligvis er det en skrivefejl.

- 1672 18. *månedssold* kaldes 4 slag tamp af profossen for masten, på gammel skibsviis, siger Jon Olafsson (Mem. og Br. VII, 35).
19. skibslæger måtte tage ekstra betaling for lægehjælp ved smitsom syge og ved skade, som ikke forvoldtes under arbejdet ombord (Da. lov 4-1-14), jfr. skibsartiklerne § 24.
20. 1563 byggedes et tårnfyr på Kullen.
21. skikken at »hønsø for Kullen« er en gl. indvielsesskik (jfr. straffen at springe fra råen); den der ikke vilde i vandet, måtte »hønsø« (give en omgang) (se Handels- og Søfartsmus. årbog 1948, 58 ff.). I Chr. V's Danske lov 4-1-20 blev skikken forbudt.
22. »Oldenborg« udgik 6/1 1677, men forliste næste dag på Læsø; 200 omkom, kun få reddedes på vraget, bl. hvilke præsten, som kom i land i Vendsyssel (Extraord. mdl. Relations, jan. 1677, s. 503; Bircherods dagbog (Molbechs udg.), 181).
23. på ostindiefarerne (som på flåden) holdt præsterne daglig bøn for mandskabet morgen og aften (»chorum«); fra datiden kendes en del andagtsbøger og salmer spec. for søfarende. — Jfr. skibsartiklerne §§ 2 og 3.
24. *kahytten* = chefens kahyt agter; fra marinen kendes udtrykket »bakke« om en afdeling — sædvanligvis på 8 mand — der spiser (skaffer) sammen. — Jfr. skibsartiklerne §§ 30—32.
25. som overkirurg spiser C. i officersmessen.
26. Frankrig fik 1672 England med i krig for at stække de mægtige nederlændere, dog uden held, ikke mindst på gr. af Wilh. af Oraniens dygtige krigsførelse.
27. om pligt til at forsvare sig, se skibsartiklerne §§ 23 og 59 ff.
28. første *fløjte* (fluit) skal være bygget i Hoorn (Holl.) 1595; robust og velsejlende 3-mastet lastdragertype, bred, med indfaldende sider og høj smal hytte; krævede lille mandskab og kunde sejle på lavt vand; også i brug i Danmark.
29. *Charles, 3rd Duke of Richmond (& Lenox)*, blev 1672 sendt som ekstraordinær ambassadør til Danmark for at bevæge den da. regering til ikke at gå med hollænderne mod Engl. og Frankr. i den krig, der var ved at bryde ud, ligesom han skulde opfordre regeringen til at hjemkalde alle danske i höll. krigstjeneste og foreslå et forbund mhm. Dmk. og Frankr.-Engl., hvad der dog ikke blev til noget (Da. Saml. 2. rk. III, 40).
30. Således forgår verdens herlighed. — C., der er meget pro-hollandsk, har ikke skildret hertugens død helt i overensst. m. sandheden. Han ankom til Kbh. 20/5 og blev dør; i december kom der en engelsk flåde til Helsingør for at overrumple den holl. flåde. Richmond gik ombord, blev efter datidens skik godt trakteret; forlede sig, da han gik i land, døde straks derpå i Helsingør (Da. Saml. 2. rk. III, 68). Galioten »Unge Tobias« bragte 1673 hans lig fra Helsingør til London.
31. sekretæren *Th. Henshaw* (der har medd. oplysningerne om Richmonds død).
32. ostindiefarerne gik fra Dmk. med meget få hjemlige varer, idet landet ikke frembragte særlig meget af interesse for østens folk; jfr. indledn. — Om skibsrådet, se skibsartiklerne §§ 4 og 14. — Om »Old«, se indledn.
33. ved *Flekkøfjord*.
34. *Chr. Kruse* til Hjermelevgård (1636—99), hofjunker 1667, amtmand over Nordlandene 1691, død i Kbh. (Adelsårbog 1900, 253).
35. *Peter Petersen Kerteminde*; — bevidst (?) tager C. her fejl; *Chr. Andersen* var ikke foged, men stiftsskriverfuldmægtig (fogden hed *Christen Nielsen Runchel*, død 1674); Chr. Andersen (1628—96) kom ca. 1657 fra Nykøbing Mors til Hidra

- (Hitterø) og giftede sig mlm. 1661—64 med *Anne*, enke efter gdr. Laurids Jacobsen på gården *Festevold*, — denne var altså en fætter til Peter Petersen Kerteminde, C.'s far. — Hun døde 1686; de havde ingen børn. — Til gården var der knyttet gæstgiveri, — det er sikkert derfor, Kruse inviterer ham til et måltid (A. O. Løwold: *Fra Dalene* (1895); venlig medd. af det norske riksarkiv).
36. *Jakob Jokumsen Kirsebom* (1616—94) blev 1642 provst i Sogndal i Dalene (Løwold: *Fra Dalene*, 174; Pers.-hist. Tidsskr. 3. rk. VI, 91).
37. altså 6×4 slag tamp. — Efter skibsartiklerne § 49 skulde hans hånd have været naglet til masten med kniven; artiklerne har ikke været fulgt i al deres strengthed altid.
38. holl. *mutsje* = ca. en pægl.
39. egl. *Fester-* eller *Festevold* efter gården (se tidligere).
40. faderen hed som omtalt *Laurids Jakobsen*, — mon navnet *Hindsholm* er et minde om hans fynske afstamning, ligesom C.'s far brugte Kerteminde som slægtsnavn?
41. *Shetlandsøerne*.
42. kaperne var ude på gr. af den udbrudte krig.
43. Chr. I pantsatte 1469 Shetlands- og Ørknøerne til Jacob III af Skotland for sin datters medgift. — Cortemünde angiver beliggenheden til 61½° n. f. ækvator; de ligger mellem 60—61°. Datidens positionsbestemmelser er ofte unøjagtige.
44. *Fair Isle*.
45. *Foula*, vest f. Shetland.
46. kommende fra Indien; de gik sjældent direkte gennem Kanalen, men vest om Irland (se senere).
47. den *spanske sø* er den nordøstlige del af Atlanterhavet til omkr. højden af de kapverdiske øer.
48. havets og vindens guder; C. bruger efter datidens sædvane hyppigt disse antikke guddomme som personifika-

- tioner af vand og vind, ligesom f. eks. Bakkus for vinen, Jupiter for torde-
nen, Mars for militærvæsen.
49. *tritonerne* er ellers Neptuns børn eller tjenere.
50. i betydningen: navigatører.
51. *Berlengøerne* omtr. ud for Lissabon (Portugal havde en tidlang hørt under Spanien).
52. jfr. den tidl. (se note 21) omtalte skik ved Kullen; ved Barles eller Berlengas hønsede de fleste søfarende nationers skibe på udturen, indtil skikken efterhånden overførtes til ækvator (linjedåb); først op i 1700'erne hørte Barlesdåben op på danske Kinafarere.
53. Ib Lydersen, der også senere gjorde sig ubehagelig bemærket; han modtog pengene for senere at udbetale dem, når søfolkene kom i land.
54. *Peder Christoffersen Kvandløse* var vist student fra Århus 1664; 3/4 1672 ordineret som skibspræst af biskop J. Vandal, modtog 13/4 kollats på »Oldenborg«, vist af rigsadmiralen; døde undervejs aug. 1673. (Kirkeh. S. 5. rk. IV (1907), 663 ff.).
55. en rigsdaler i specier var 1/3 mere værd end en krone.
56. uartig gebærde.
57. holl. betegn. for de undergivne; deres overordnede kaldes *Jan Dunder*.
58. fra Nord- og Nordvestafrika, hvis muhamedanske stater langt op i tiden truede den europæiske skibsfart over de store have; barbaresktaterne Algier og Tunis var tyrkiske vasalstater.
59. barbaresktaterne havde ofte rundskårne flag; de tre halvmåner genfindes i de tyrkiske staters flag.
60. holl. *steenbrasem*, fisk af familien *sparidae* (havruede); ved Kanarierne forekommer mange slags sparider, af hvilke flere er blå og blåplettede.
61. = kikkert.
62. eller: ikke havde noget at gøre dèr.
63. et af de mange eksempler på *votiv-tankens* liv op i protestantisk tid: man lover eller giver Vorherre noget for

1672

- til gengæld at blive hjulpet af ham; se senere (jfr. Handels- og Søfartsmus. årbog 1950, 45 ff.). — Skibsartiklerne § 48 indprenter, at løfter om gaver til de fattige skal holdes.
64. = de lykkelige øer, efter det dejlige klima; navnet bruges endnu.
65. en lavart, *roccella tinctoria*, som vokser på klipperne ved Middelhavet, den bedste på de kanar. øer; farveplante til rødt.
66. *Fuerteventura*. — Det var ikke portugiserne, men spanierne, der beboede øerne.
67. det 3700 m høje *Pico de Teyde* på nabøen Tenerife.
68. ældre navn for de *køpverdiske øer*.
69. *Gualata regio* findes på ældre kort, — nuværende Rio de Oro.
70. egl. 23° 27'. Breddeangivelserne var i datiden sjældent helt nøjagtige.
71. uoversætteligt ordspil: *tropticum Bachi*, til Tropfen = dråbe, drikkevarer.
72. = dårlig dansk brændevin.
73. = simpel brændevin.
74. ordspil; ms. har »*aarsbeutel*« (aars = rumpe, beutel = pengepung). 50 måneders sold = 200 slag.
75. nu *Sal*; udslukket vulkan, i hvis krater, som ligger lige under havoverfladen, havet har aflejret et lag salt; heraf navnet *Saltoerne*.
76. nu *Boavista*; *Tierra del Fuego* (eller *Fogo*) med 2800 m høj vulkan; *Sao Thiago*.
77. *exocoetus*; fiskene kan v. hj. af deres finner hæve sig et par meter over havet og svæve (ikke flyve) 20—30 m, undertiden mere.
78. brændevinsklammeri.
79. 200 slag tamp.
80. *dorades*, guldmakrel; *coryphaena hippurus*.
81. = havulv.
82. gl. mål, ca. 15 cm (så vidt man kan spænde).
83. efter ældre tiders opfattelse kom *melankoli* (græsk, = sort galde) af en overvægt i kroppen af den sorte galde.

- Cortem. lever som læge på Hippokratens lære om de 4 temperament, afhængige af legemets 4 vædsker; han overfører her systemet på dyrene.
84. de skal altså årelade hajen og skaffe den af med det sorte blod; sugefisken, *echeneis remora*, suger dog ikke blod, men resterne af hajens måltid og ekskrementer.
85. lodsfisken, *naucrates ductor*.
86. *cerebellum* = lillehjernen; *cremor tartari* = vinsten.
87. *lepas anatifera*, en slags krebsdyr.
88. englænderne begyndte først omkring 1750 at kobberforhude deres orlogsskibe; senere fulgte franskmændene og andre nationer efter.
89. 40 slag tamp.
90. *portu*, måske fejlskrevet for *partu*, fødsel (medd. af prof., dr. med. Edv. Gotfredsen).
91. en vampyr?
92. den i Norge indtagne ballast har altså ikke været tilstrækkelig; jfr. indledningen om skibet.
93. skyldes ildpølser (*pyrosoma*).
94. på enkelte nationers skibe havde man allerede begyndt at fejre linjedåben før 1600; på danske skibe holdt man dog fast ved ceremonierne under Kullen og Berlingsøerne langt op i tiden.
95. i datidens rejselitt. nævnes ofte ekss. på skibe, der har været måneder om at gennemsejle kalmehættet og har mistet mange folk; man lærte tidligt at søge over mod Sydamerika for dør at få gunstig strøm og passatvinden.
96. hovedpine med kvalme og synsforstyrrelser.
97. C. opfatter endnu jorden som verdens faste midtpunkt; Kopernikus's i beg. af 1500'erne fremsatte lære om jordens bevægelse i solsystemet var endnu ikke trængt igennem. Hans Nansen siger 1648 i sit *Compendium Cosmographicum*, at »sol, måne og stjerner føres ret rundt om jorden udi 24 timer«.

98. efter den gamle julianske kalender var dateringen i 1600'erne hele 10 dage tilbage; 1700 indførtes den gregorianske kalender i Danmark; jævndøgn ligger nu omkr. 21/3 og 21/9.
99. Stenbukkens vendekreds.
100. et af de ældste nautiske instrumenter, brugt til måling af sol- og stjerne-højde. Den bestod af en cirkelbue med gradinddeling; ved hjælp af et dioper, drejeligt i cirkelbuens centrum, sigtedes mod himmellegemet, hvis højde aflæstes på buen.
101. portugiserne og spanierne havde længe været klar over passatvindene og vestenvindsdriften på nordl. breddegrader; Columbus havde aldrig ovovet at sejle vestpå, hvis han ikke havde været klar over, at vestenvinden vilde bringe ham tilbage ad en nordligere rute. Det lykkedes ikke for portugiserne at hemmeligholde deres viden om vindsystemerne i Atlanten og Indiske ocean, hvorved de lange rejser til Indien var mulige. Da hollænderne havde slået portugiserne ud, forsøgte de selv at holde konkurrenterne i uvidenhed herom, dog uden held. Man var i hovedtrækkene klar over problemerne. Den første bog på dansk herom er *Fred. Bollings* Korte og nyttige undervisning om passatvinden (Kbh. 1678), dediceret til det Danske ostind. komp. og indeholdende mange enkeltheder om vindene på de forskellige årstider.
102. krigens og handelens guder, altså soldaterne og handelsfolkene.
103. *Abrolhos-øerne* ligger på ca. 18° s.br. ud for Brasiliens kyst, som man i ældre tid gik tæt op ad på vej til Ostindien. Man frygtede dem såre og gjorde sig overdrevne forestillinger om deres udstrækning. I datidens bønne- og salmebøger finder man specielle *Abrolhos-bønner*. Når øerne var passerede, blev der til op i 1700'erne holdt takkegudstjenester og glædesfester.
104. *Isola de San Catarina* angives på ældre kort som en af de nordligste øer i *Abrolhos-gruppen*.
105. »Trøster ikkun Herren og tjener hannem trolige af ganske hjerte, thi at I have set, hvor store ting han gør mod eder.«
106. *Te deum laudamus*, i salmebogen: O store Gud, vi love dig.
107. vintildeling, se skibsartiklerne § 34.
108. hvis det ikke er et fantasidyr, kan det måske være en kæmpe-barracuda (*sphyræna picuda*), der hører til havets grummeste rovdyr og kan blive ca. 2,5 m lang; minder i form om en gedde.
109. det har været skik fra gammel tid at kaste tønder ud til hvaler for at forhindre, at de skulde interessere sig for skibene; på Olaus Magnus's *Carta Marina* 1539 ses søuhyrer under Island legende med tønder, som kastes ud fra et skib.
110. *phthisis*, tæring (tuberkulose).
111. en art flyvefisk bruger de udviklede bryst- og bugfinner som bæreplaner; de svæver længere end de omtalte tovingede.
112. *coret* (muligvis = spansk *cornito*), vist *bonit'en*, en slags tunfisk, der jager flyvefisken; navnet *coret* findes i samtidig litteratur, men synes ikke at være brugt mere. — *Cormoran'en* må være *fregatfuglen*; den har ikke tænder, men en skarp nedadkrummet spids på næbbet.
113. en slags søløve?
114. skypumpe.
115. = kontreadmiral.
116. s. f. Robben Ejland, »*Walfisch*« eller »*Whale Island*«.
117. på ældre kort angives ankergrund på østsiden af Robben Ejland.
118. alm. betegnelse for prins *Vilhelm af Oranien's* private flag, brugt før 1600, nationalflag ca. 1650; 3 vandrette striber: orange, hvidt, blåt; efter 1663 erstattedes den orange farve med rødt (det nuv. holl. flag).

- 1672 119. en af de ikke få danskere i holl. tjeneste; senere træffer C. flere i Kap.
120. på gr. af de mange *robber* (sæler).
121. søn brugtes også som forvinsningssted for forbrydere; jfr. C.'s dom senere.
122. en slags edderkopper og firben.
123. aronrod, *arum maculatum*, en slags ingefær med spiselig rod; *tanacetum*, plante af rejnfanfamilien.
124. hollænderne brugte møntsorten *rix-dollar*.
125. ms. har »*wasserkunste*«, omskrivn. for de kvindelige kønsdele; meningen er vel, at menstruationen hørte op.
126. da Kapkolonien 1652 var blevet anlagt af hollænderne, tog kommandanten s. å. en hottentotpige *Krotoa*, kaldet *Eva*, til sig i sit hus for at opdrage hende. Hun blev kristen, men havde stadig maskepi med sine landsmænd. 1666 blev hun gift med en dansker, *Pieter van Meerhof*, der var kommet til Kap som kompagnisoldat, og som blev underkirurg 1660 og læge samt opsynsmand på Robben Ejlend 1666. 1667 blev han sendt som leder af en ekspedition til Madagaskar, hvor de alle blev dræbt af de indfødte. Efter mandens død opførte Eva sig dårligt, drak osv. og måtte et par gange straffes med ophold på Robben Ejlend. Hun døde 1674 (Theal I, pass.).
127. iflg. Chr. IV's søkrigsartikler 1625 § 73 er *dansk løsen* 3 skud.
128. hollænderne forsøgte på alle måder at vanskeliggøre englændernes skibsfart på Ostindien, ikke mindst under krigen. Uden støttepunkter undervejs var en besejling af Ostindien umulig. — Om ekspeditionen kan flg. oplyselse (Theal I, 205 ff.): »Vliegende Swaan«, »Vrijheid« (begge skibe træffer vi senere) samt to andre udrustedes i Kap med 180 soldater og 150 sømænd ekstra. Lederen af sømændene var kapt. på »Vrijheid«, *Jacob de Geus*, mens *Conr. van Breitenbach* ledede soldaterne (der var altså ingen admiral, som C. siger). Man forlod Kap 13/12 1672 (ny stil), kom til St. Helena 29/12, gik i land 10/1 1673 og forjog englænderne, der dog kom igen 15/5 og generobrede søen og tog v. Breitenbach til fange.
129. ms. har »*nach Fädria begeben*«, sikkert en spøgefuldt latinisering af Feder, fjer.
130. helt uden kendskab til skørbugens årsager var man ikke; C. har vidst, at friske grønsager og frugt spillede en stor rolle. — Hans søns doktordisputats handlede om skørbugen (jfr. indledn.).
131. kalmebæltet under ækvator var som omtalt meget frygtet, og man regnede på ostindiefarerne altid med stort mandefald. Det anmærkes som noget ekstraordinært heldigt, at der på en rejse Holland—Java 1669—70 kun var 6 døde (Bolling 32 f.).
132. hoftebenet.
133. leverens overflade.
134. sårdræk, afkog af urter, undertiden tilsat vin til indvortes brug; ansås i 1600'erne for et nødv. supplement til den lokale sårbehandling.
135. *Johan Schreyer*.
136. hollandsk møller, der i 1650'erne nedsatte sig på Kap og byggede en mølle dør; var meget anset; blev 1659 korporal (Theal I, 65, 90).
137. *Salt river*, ø. f. fortet, løber et stykke bag kysten; så den danner en tange ud mod havet. — Se kortet.
138. Jonas kap. 4, vers 6.
139. tilnavn til Apollo som solgud, her = solen.
140. = for at få tamp; iflg. skibsartiklerne § 22 måtte ingen uden tilladelse tage i land og overnatte dør.
141. den falder i Scylla, som vil udfly Karybdis.
142. men den løber på Karybdis's skær, som vil undgå Scylla.
143. muligvis = *flodheste*, som tidligere fandtes ved Kap.

144. han levede temmelig længe, hvis han da er identisk med den *Jan van Oldenberg*, der 1691 nævnes i en indbyggerliste fra Stellenbosch (med kone og 4 børn) (Theal I, 362).
145. formodentlig retterstedet, hvorved hans ære blev taget fra ham.
146. kølhaling var ligesom at springe fra råen en i de europæiske orlogsflåder anvendt straf; blev man kølhalet på langs under skibet, var det ensbetydende med døden. Som man ser blev straffen udført yderst lemfældigt over for C., — hele justitsforhandlingen gør unægtelig et højst mærkeligt indtryk. — Kølhaling nævnes i »O.«s skibsartikler §§ 26 og 49.
147. ubeboede øer på ca. 38—39° s.br. og 77½° ø.l.
148. = *Indiske ocean*. På ældre kort ses betegnelsen brugt for havet omkr. Afrika, både ø. og v. derfor; *Ætiopien* var i ældre tid betegnelsen for Mellem- og Sydafrika i almindelighed. C. har navnet fra søkortet, jfr. note 69.
149. denne tegning mangler; i ms. sidder endnu falsen, hvorpå den har været klæbet.
150. hollænderne antog, at Kap lå på ⅓ af vejen til Indien, der sættes til 3000 mile (Theal I, 11).
151. *Barth. Diaz* kom hertil 1493; senere satte portugiserne sig fast på Robben Ejlend. Efter 1600 anløb hollænderne og englænderne hyppigt Kap, men først 1652 slog hollænderne sig fast ned her under skibslægen *Jan van Riebeck*, der startede med at bygge et fort, hospital, stalde osv. Under den første holl. krig med England begyndte man at erstatte det gl. fort med et citadel (1665), men det varede længe, inden det blev helt færdigt.
152. stenrenden blev bygg. 1670 af den tidligere omtalte borgmester *Wouter Mostard*; beholderen opførtes 1664 (Theal I, 136, 179).
153. kvæget havde holl. stort besvær med at få købt fra hottentotterne, hvorimod de selv dyrkede grønsager; korn først senere. Fremmede skibe skulde behandles høfligt, men måtte kun få, hvad de bosiddende kunde sælge dem, idet det af komp. indsamlede var forbeholdt de holl. skibe (Theal I, 59).
154. Bolling afbilder endda sådan et uhyre.
155. *Isbrand Goske* (Godske, Godsken) var 2/10 1672 ankommet som den første guvernør i Kap (hans forgængere var kommandører). Han indtog en høj stilling i det Nederl. Ostind. Comp. 1665 havde han som kommissær bestemt, hvor fortet i Kap skulde bygges; senere havde han været ekstraord. råd i Indien. Da man under krigen frygtede et eng. fransk overfald på Kap, blev han guvernør (1672—76). Han karakteriseres som en meget dygtig, klog og liberal mand.
- Albert van Breugel* var 23/3 1672 ankommet til Kap som »secunde« (næstkommanderende); var en dygtig officer, som imidlertid blev fjernet 1676 på grund af forsømmelse i embedet.
- Pieter de Neyn* var en dygtig jurist, der 1672 blev sendt til Kap som fiskal. Hans moralske karakter betegnes som »not altogether above reproach«, hvad Cortemünde-sagen også kunde tyde på. — Okt. 1674 drog han til Batavia.
- Wittebol* nævnes 1672 som inspektør i Kap.
- Hendrik Crudop* var en mand af god fødsel og opdragelse; var 1671 sekretær i rådet med rang af »junior merchant« og titel »sieur«. 1676 købmand og næstkommanderende efter Breugel; 1678 konstitueret som guvernør. I 1680'erne forflyttet til højere post i Indien.
- Jan Pretorius* fik borgerbrev 1666

1672

efter tidligere at have været næstkomm. på Mauritius; senere sekretær i overformynderiet i Kap (opr. 1674).

Coenraad (ikke N.) *Breitenbach* kom 1671 til Kap som øverste militærleder; deltog i den nævnte ekspedition til St. Helena.

Dirk (ikke Peter) *Smient* nævnes som fændrik 1668 og som kaptajn 1676. (Theal I, passim).

156. selv om garnisonen var forstærket i anl. af krigen, er tallene dog overdrevene; 1672 var der 64 borgere (med 39 koner og 15 børn), 53 kompagnitjenere og 370 kompagnisoldater og -folk (Theal I, 201).
157. småhandel med skibene på reden; skønt det tilkom kompagn. at handle, havde borgerne dog lov til at sælge privat af egne produkter (Theal I, 59).
158. fik borgerbrev 1666, nævnes som borgerofficer 1673 (Theal I, 159, 211).
159. man forsøgte at lokke forældrelose piger fra Holland ned; de skulde forpligte sig til at blive 15 år (Theal I, 159).
160. kaldes også *Vindbjerget*.
161. Mesler siger 1709, at det hedder *Duyvel-* ell. *Djævelsbjerget*, fordi det ser meget fælt ud, sortskrubbet og helt ujævnt.
162. de danske sømænd kaldte Løvebjerget for *Løvehovedet* og *-rumpen* (ell. *-stjerten*), hvad der svarer til den nuv. engelske betegn. Lion's Head, Lion's Rump.
163. i den tørre tid fra september—marts (spec. nov.—jan.) ligger der ofte en

særegen skyformation, en lille hvid sky over Taffelbjerget (»taflet er dækket«); frygtelige faldvinde farer derpå ned ad bjerget.

164. flere danske og mange udenlandske skibe er i tidens løb gået tabt eller har lidt havari under lign. omstændigheder i Taffelbaien, f. eks. 12/4 1790 »Arveprinsen af Augustenborg« og 5/11 1799 orlogsskibet »Oldenborg«.
165. = perler.
166. disse tarme, der går igen i samtidens rejselitt., er i virkeligheden læderstrimler.
167. efter andre beretn. sker det først senere, vist som et led i en initiationsceremoni.
168. det er dog vist først enken, der skærer et led af fingeren ved andet ægteskab.
169. dette gjaldt alle moderløse børn — af den grund, at ingen vilde forsørge dem (Theal I, 174).
170. som nævnt havde hollænderne i begyndelsen meget svært ved at købe kvæg af hottentotterne.
171. pudsigt udtryk for øvrighed.
172. i spunden form.
173. *drageblod*, rødt harpiks, brugt til lakarbejder.
174. Jørgen Andersen kalder dem *Solthaniman* (måske er han C.'s kilde); det er hottentotterne omkring den nord for Kap liggende *Saldanabugt* (Agoa de Saldanha, også skrevet Soldania). *Kolbe*, der 1713 skrev en grundig bog om hott., kender lige så lidt som andre forfattere denne stamme.

ANNO 1673

1. *St. Elmsild*; har fra gl. tid været anset som et godt tegn.
2. = *travat*, fra portug. *travados* = kastevind, hvirvelstorm.
3. jfr. skibsartiklerne § 36.
4. ostindiefarerne plejede at gå med den

vedholdende vestenvind hertil, inden kursen sattes mod Sundastrædet. — Øerne ligger på 77° 30' ø. l.

5. *Java Hoofd*; man styrede efter to blå bjerge for at løbe ind i Sundastrædet.
6. = partikler.

7. *Princen Eylanden*.
8. = »gulderlandet«. Vulkanen *Pasaman* på Sumatras vestkyst kaldes også *Ophir*. Ofir lokaliseres ellers mest i Sydarabien ell. Sydøstafrika; der er dog gl. tradition for, at det skal ligge i Indien; Bolling stedfæster det til Malakka. Om guldminerne på Sumatra har *Elias Hesse* skrevet en beretning: »Gold-Bergwerke in Sumatrac« fra et besøg 1680—83.
9. *tenggang* (alm. *tinan*) nævnes i ældre javanske kilder som en transport-praw (Encycl., suppl. I, 124). Om *praw*, se note 18.
10. *indiansk*, *indianer* bruges overalt her i betydningen (ost)indisk, (ost)inder.
11. meddelelsen om krigen m.m. Frankrig-England og Holland var allerede 31/7 1672 kommet til Kap og få mdr. senere til Java. Da man på »Oldenborg« ikke vidste, om Danmark var i krig, og i så fald på hvilken side, måtte man forberede et forsvar.
12. vulkan, bekendt for sit udbrud 1883.
13. klippefremspring ved *Lamongbugten*.
14. også *Mittel Insel*, *Thwart-way Island*, javansk *Pulo Sangian*.
15. vagt af mindre skibe for at sikre flåde mod overfald.
16. var 1669 udsendt med »Færøe« til Bantam som 1. assistent i logen under Mikkel Mikkelsen.
17. loge = handelsplads; faktori = handelsetablissement, -hus. Den danske loge her var oprettet af Sivart Adeler 1669 efter konvention med sultanen (se indl.).
18. *praw* (indonesisk *prahu*), i almindelighed en slags truglignende malajisk båd, der padles frem; den er ensdannet for og agter, har ofte udligger samt mast og trekantet, sivflettet sejl. C. og hans samtidige bruger dog ordet i videre forstand.
19. det vides ikke bestemt, hvilken af de utallige småkampe i Ostindien, der her hentydes til. I 1660'erne var bl. a. *Cochin* erobret; 1667 tvang hollæn-

- derne englænderne og portugiserne til at forlade *Macassar* (endelig under tvunget 1669). Det var det næstsidste selvstændige rige, der faldt, og det er formodentlig denne begivenhed, der er tale om (Ebert III, 186; Encycl. I, 674).
20. *cupang*, *cowpan*, egl. japansk mønt *koban*; i Achin (Sumatra) regnedes en *cowpan* for 400 *cash*es, i *Queda* (Malakka) går der 3 *cupang*'er på en *rupi* (begge er sølvmønter). 1858 regnedes en japansk *koban* for 8 rdl. 10 sk. dansk.
 21. lille holl. mønt, *duit*.
 22. *Abu'l-Fath Abdu'l-fattâh*, også kaldet *Ageng* (den store); se senere.
 23. Bolling nævner (s. 34), at der 1670 var et dansk, et engelsk, et portugisisk og et holl. faktori i Bantam. — De forskellige faktorer har øjensynligt omgædedes venskabeligt på neutral grund.
 24. = vær hilset! goddag, farvel.
 25. en *pangéran* er, som det senere forklares, en søn af sultanen og hans ægteviede dronning; opr. fyrstens titel = konge.
 26. ø udfør nordøstsiden af Java.
 27. sønner af sultanen og hans medhustruer (også *ratu bagus* (Veth I, 666)); titlen *orancai* træffes også andetsteds, f. eks. på Molukkerne.
 28. de holl. skibe var mindre, idet store, dybgående skibe ikke kunde manøvrere i de grundede holl. farvande.
 29. appelsiner.
 30. Bengalen = landet omkr. Kalkutta.
 31. også *chipsol*, *kittisol*, = parasol, solskærm; indiske, ofte pragtfuldt forgyldte og prydede.
 32. *schahbandar*, den fornemste ved hoffet, vist nærmest = storvezir, statsminister. C. nævner, at der var 2; der var dog kun én, *Chinaby*, som Christian V skrev breve til (jfr. tillægget).
 33. faktisk kendte man i Ostindien *orgler*; et sådant fandtes på samme tid i kongens kunstkammer, og omtr. samtidig

1673

- optrådte en nordmand, spillende på ostind. orgel for Chr. V. (Mejborg: Træk af Livet ved Chr. V's Hof, 44).
34. en bygning med tag, båret af piller. Det offentlige liv uds spillede sig i lignende åbne huse på *paséban'en*, pladsen ved moskeen.
35. både i og uden for Europa sendte potentaterne hinanden gaver som en fornem art af afgifter og til tegn på venskab. Sultanen havde med Sigv. Adeler sendt Frederik III en diamant og lovede flere sjældne gaver (1670), ligesom schahbandar Chinaby sendte ham et stk. gyldent stof og 2 små skildpadde »copichs« (Engelhardt, 144). — Chr. V's gaver til Chinaby nævnes ikke af C.
36. i flere rejsebeskriv. nævnes lignende gaver — skarlagen og spejle synes at have været gængse præsentter fra europæiske potentater.
37. i sit første brev til kongen (Fr. III) 7/1 1670 skrev sultanen, at han ønskede metalkanoner og 50.000 pund krudt sendt ud som gengæld for til-ladelsen til oprettelsen af logen (se indledn.).
38. kopi af Chr. V's brev af 13/3 1672, se tillæg. — C. nævner ikke kongens brev til schahbandaren.
39. lokal drik af gæret ris, kokossaft og brunt sukker.
40. *bailar* (portug.) = danse; jfr. *bajadere*.
41. *arrak* = risbrændevin; *bulepons* vistnok = bolle-punch.
42. hedvin fra de kanariske øer.
43. Danmark havde som omtalt lidet af interesse at udføre til varebytte; drikkevarer og rede penge var derfor den vigtigste ladning. Andetsteds nævnes også tobakspiber og spillekort (Rostg. 40.2°, fol. 90^r). — Om mandskabets pligt til at losse skibet, se skibsartiklerne § 52.
44. tynd afføring af ufordøjede føde- rester.
45. koliksmærter.
46. *Jørgen Smidt* fra Helsingør.
47. smertefuld afføringstrang.
48. *Mikkel Mikkelsen* gik 1669 med »Færøe« til Trankebar og Bantam, hvor han blev chef for det da. faktori med den omtalte Henrik Coyman som assistent. Han handlede i flere byer på Sundaøerne. Han tog hjem med »Oldenborg«, blev 1676 fiskal i sø- etaten, 1678 havnemester i Kbhvn. 1685 gik han som kommissær til Da. Vestindien for at undersøge guvernør *Gabr. Milans* forhold. 1704 kommandør; død 25/2 1708.
49. by nord for Semarang. Chr. V havde medsendt et brev af 13/3 1672 til kejseren af *Japana* (= Japara) til- ligemed gaver og udtrykte ønsket om at få lov til at oprette et kontor dør.
50. allerede i 1620'erne var der her an- lagt en dansk loge, som dog senere gik ind.
51. findes ikke på samtidige kort; mulig- vis »*Hollands Kerkhoff*«, en ø i bug- ten (endnu *Kerkhof Island*).
52. *Pulo Pandjang* = den lange ø.
53. jfr. skibsartiklerne § 14.
54. = en frafalden, en kristen, der bliver muhamedaner.
55. efter C.'s opgivelser skulde der nu kun være 87 tilbage af den 154 mand store besætning; det var nødvendigt at skaffe erstatning. — Der findes andre eks. på, at europæere blev muhamedanere; omtr. på samme tid gik således *Hendrik Laurens*, f. i Steenwijk, over til muhamedanismen og blev pangran; senere blev han dog atter kristen (Veth III, 109).
56. *Makassar* er *Celebes's* vigtigste by; i ældre tid bruges navnet for hele øen. — 1671 kom der en del makassare til Bantam for at søge hjælp mod matar'en; sultanen modtog dem godt og indbød deres høvdinge til at bo på slottet. Det varede dog ikke længe, før forholdet blev spændt, og 1673 forlod de Bantam i fjendtlig stemning (Veth II, 353).

57. retfærdigheden skal udøves, selv om verden forgår derved.
58. i brevet 7/1 1670 lover sultanen Frederik III flere sjældne gaver.
59. *rabarberrod*, rodstock af *rheum palmatum*; *galangarod*, Siam-ingefær (lægemiddel); *zingiber*, ingefær; *kandei-sukker* = kandissukker; *puddersukker* = rå sukker; sukker var en vigtig eksportartikel til Europa, før det vestindiske sukker kom frem; *sapantræ*, veddet af ostind. rødtræ, *cæsalpinia sappan*. — Denne ladning kom p. gr. af skibets forlis ikke hjem.
60. *bezoarsten* dannes i mavesækken hos dyr, spec. geder; brugtes som modgift. *Diaphoreticis* = sveddrivende midler.
61. underkirurgen, H. J. Denow.
62. denne monsr. Juel, der her nævnes for første gang, er muligvis en brorsøn af admiral Niels Juel, *Axel Juel* (1655—1720); orlogskaptajn 1679, kommandant på Dansborg og guvernør i Trankebar 1681; hjemsendt 1686 på gr. af begåede grusomheder, hvorfor han dog frikendtes 1690 (Museum 1894, I, 242 ff.).
63. disse breve synes at være gået tabt; derimod er lignende breve fra 1671 og 1675 bevarede; se indledn.
64. »*Phœnix*« (der gang på gang kaldes »*Mageløs*«) var bygg. ca. 1648 (24—32 kanoner); 1673 givet af kongen til kompagniet. Første rejse til Trankebar og Bantam 1670—72; var nu på anden rejse (søpas 19/11 1672, kapt. *Werner Friis*), kom til Trankebar 1673 og tog derfra til Bantam; herfra 18/12 1673, hjemkommet juni 1674. Foretog sin 3. tur 1674—76 og sin 4. tur 1677—79 med den senere nævnte *Anthoni van Dooren* som kaptajn (RA. Da. Kanc. 1660—99, 22: Ostind. sager, protokol 1668—99, passim; Extraord. mdl. Relations, passim).
65. *Hinrich Eggers* blev 1668 vicekommandant på fæstningen Dansborg i Trankebar; død 1674 (se senere).
66. en sjældnere brugt rute: over *Ormus* eller en anden by ved den persiske bugt, med en persisk karavane til *Aleppo* ell. *Smyrna* og derfra videre med skib (Reisen XII, 471). Eggers havde af kongen fået befaling til at erkyndige sig om postens gang fra Koromandelkysten over *Surate* gennem Persien.
67. efter C.'s opgivelse skulde der nu kun være 77 tilbage af de opr. 154 mand.
68. grunden angives på J. van Keulens kort liggende mlm. *Dwars in de Wegh* og Javas kyst, s. f. den lille ø *Toppers hoed*.
69. svære slidplanker under selve kølplanken.
70. det skete ofte på ostindiefarerne, at peberfrugterne, der blev lagt løst ned i lasten, satte sig fast i pumperne; kun ved at binde et stykke tøj som en si for åbningen kunde man forhindre dette.
71. malajisk ord (*negara*) = landsby; brugtes også f. eks. om landsbyerne i Dansk Guinea, idet ordet fejlagtigt sattes i forb. med neger.
72. Paulli var blevet tilbage i st. f. Mikkel sen for at bestyre logen.
73. *Joan Maetsuyker* (1606—78) kom 1636 til Ostindien som rådspensionær; her steg han i graderne, og 1672 blev han gen.-guvernør i Batavia, — en af de berømteste guv. i holl. Ostindien.
74. den flere gange omtalte Ib Lydersen, der synes overalt at have givet anledn. til strid. — Højbådsmanden dømmes efter skibsartiklerne § 50.
75. denne straf var livsfarlig; højbådsmanden døde også i januar 1674.
76. én ulykke kommer sjældent alene.
77. værftet anlagdes på øen *Pulo Kapal* (= skibsøen), en af de mange småøer i Bataviabugten; *Onrust* = uro (forårsaget af værftet). 1618 anlagdes en stærk befæstning med store magasiner, tøjhus, dok m. m. 3—400 europæiske skibsbyggere var i arbejde. Her hejstes flag, når fremmede skibe

sås. 1800 blev anlæggene ødelagt af en britisk eskadre under kapt. Ball. Da digteren *Poul Martin Møller* 1820 besøgte øen, så han kun ruiner (»Op-tegnelser fra Kinarejsen«). 1823—25 genopbyggedes værftet; 1848 anskaffedes en flydedok. *Surabaja* fik dog som flådestøttepunkt det vigtigste værft. — Bugten ved *Batavia* siges at kunne rumme 1200 skibe (Ebert I, 22; Veth I, 27 f.).

78. der nævnes 3 store og én lille kran på stranden (Ebert III, 242).
79. muslingskal, symbol på apostelen Jakobs sørejse; blev især båret af pilgrimme til hans grav i Sant Iago di Compostella i Spanien.
80. der må altså være død 2 i dec.; med de 12 friske folk fra »Phønix« var der nu en besætning på 82 mand.

JAVA

1. *Ta(r)tariet* = Mongoliet; de frygtede tatarer kaldtes hyppigt tartarerne efter *Tartarus* = helvede. *Surat*, by n. f. *Bombay*, dengang måske Forindiens vigtigste handelsby; *Macassar* = Celebes; *Amboina* og *Banda* er småøer s. f. *Ceram*, i sin tid centret for dyrkelsen af kryddernelliker og muskatnødder; *Ternate*, en af de egl. molukiske øer, centrum i krydderihandelen.
2. vist *simia satyrus* = orang-utang.
3. af øglefamiljen.
4. vist kongekobraen (*naja hannah*), der kan blive op til 5 m lang; med hestemanden må menes dens halsudvidelse.
5. ligesom fyrsterne havde deres kunstkamre, havde guvernører og faktorer samlinger af forsk. kuriøse ting, således iflg. samtidige beretninger på St. Helena, Kap, Ceylon, i *Batavia* osv. I de danske kongers kunstkammer var der et ostindisk værelse.
6. en brabantisk alen er knap så lang som en dansk.
7. salpeterholdig.
8. *papulæ rubræ* = røde blegner (vist = holl. sweet-puistjes).
9. *matar* ell. *mataran* (titel) = kejser; grundlæggeren af dette rige døde først 1601 (Veth II, 250 ff.).
10. *Mataram*, omtrent midt på øen nær sydkysten.
11. Java havde et utal af små kongeriger, da hollænderne kort før 1600 kom

- dertil; på samtidige kort genfindes: *Samarang*, *Javana*, *Joartam*, *Surbaia* (*Surabaja*), *Balambuan*, *Rembang*, *Gressic*, *Tuba(o)n*, alle på øens østlige halvdel (se kort til Javas hist. i Veth, bd. II).
12. *Japara*, midt på øens nordside.
 13. det var i holl.'s interesse at spille sultanerne i *Mataram* og i *Bantam* ud mod hinanden, så ingen blev for stærke.
 14. hovedstad i det tidl. kongerige *Jakatra*, opr. kaldt *Jakarta* ell. *Jajakarta* (også: *Sunda Kalapa*); portugiserne kaldte byen *Xacatara*. Da holl. fordrev de indfødte derfra, gav de den navnet *Batavia* (efter den holl. republik). I vore dage har byen atter fået sit gamle navn *Jacatra* efter oprettelsen af den indonesiske republik (Veth II, 273).
 15. 1602 fik englænderne under *James Lancaster* tilladelse til at oprette et fabriksværk i *Bantam*; næste år hollænderne under *Wybrand van Warwyck*. De to konkurrenter kom snart i strid. 1610 fik det Nederl. Ostind. Komp. fast fod i *Jakarta*, og samme år valgte de den første gen.-guvernør, *Pieter Both*. Også engl. og franskmændene ønskede at få magten over *Jakarta*; 1619 stod et søslag ml. disse to magters skibe i bugten ud for byen. Samme år forjog holl. under *van Koen*

- både de fremmede og de indfødte fra byen og anlagde i stedet Batavia. Derpå sluttede engl. og holl. fred på Java, og engl. havde til hensigt at gøre Bantam til deres store by. Efter de grusomme myrderier på Amboina 1623 fordrev holl. engl., der trak sig tilbage til Bantam, hvor de holdt fast ved deres stærkt befæstede loge til 1684 (Veth II, 285 ff.).
16. 1627 forsøgte nogle bantamere forgæves at generobre Batavia; året efter overfaldt *susuhunan'en* (= kejseren) af *Mattaran* (først senere tog han titlen sultan) med 900 mand Batavia, men blev også slået. 1629 foretog han igen et forgæves forsøg (Veth II, 322 ff.). Den af Cortem. sikkert noget udsmykkede beretn. henføres til denne sidste belejring; i en lille skanse, »Mägdelin«, forsvarede 15—16 holl. sig tappert mod javanerne, indtil krudt og kugler var opbrugt. De skød så med sten og murbrokker, og til sidst tømte de latrinbeholderne og brugte indholdet mod fjenden (Reisen XVIII, 48; Ebert II, 102). De af C. opgivne talstørrelser her og andetsteds er meget overdrevne.
17. her tænkes muligvis på den krig, sultanen af Bantam førte 1652—59 med holl. (Ebert II, 116). — Hovederne blev sat på stager på volden.
18. grundlæggeren af det muhamedanske dynasti i Bantam (ell. rettere: Banten) var *Hasanu'd-din* med titlen *pangéran ratu* (sultantitlen blev først brugt på Java af fyrsten i Padjang 1568). Han døde ca. 1570 og efterfulgtes af sønnen *Jusup* (død ca. 1580). Dennes søn *Mohammed* døde i krig 1596 og efterlod en søn på 5 mdr.; i hans sted regerede schahbandaren *Mangku bumi* som rigsforsstander. Han blev 1624 tvunget til at trække sig tilbage og efterfulgtes af den retsmæssige fyrste; denne var den første, der fik sultantitlen fra Mekka, sammen med en hellig standart (1638) og navnet
- Abu'l-Mofachir Mohammed Abu'l-Kadir*. Efter hans død 1643 blev hans yngre bror sultan under navnet *Abu'l-Maali Ahmed Rahmatu'llah*. Ved hans død 1651 kom den her omtalte sultan, *Abu'l-Fath Abu'l-fattâh* (også kaldet Sultan *Ageng Tirtajasa*, — ageng = den store) på tronen. Han karakteriseres fra holl. side som en trosivrig fyrste, bitter over for det Nederl. Komp. og besat af ønsket om at få Bantam til at blomstre på bekostn. af Batavia. 1671 optog sultanen sin søn som medregent; han fik fra Mekka titlen sultan og navnet *Abu'n-Natsr Abu'l Kahhâr*. Han overtog det dagl. regeringsarbejde, mens faderen fornøjede sig med jagt og fiskeri. Da sønnen vilde have andel i faderens private handelsforetagender, tog denne dog igen magten fra ham, hvorpå han som en from muhamedaner foretog en pilgrimsrejse til Mekka 1674—76, hvorfor han senere kaldtes *sultan Hadji* (= pilgrim). Se videre indledningen (Veth II, 256—392).
19. sultanen havde mange handelsskibe i fart; i sine breve til de danske konger omtaler han handelsforhold.
20. egl. = muhamedaner; hos Cortem. brugt spec. om hinduer.
21. *Lampong*, n. f. Sumatras tidligere nævnte forbjerg.
22. *Bandjermasin*.
23. *pangéran (ratu)* er som nævnt den titel, kongerne bar, før de lod sig give titlen sultan.
24. jfr. hvad der senere siges om enkebrændingen.
25. metalkanoner, hvis kugler vejer 24 pund.
26. grunden er snarere de hyppige jord-skælv. Bantam havde kun 3 rigtige gader, udgående fra *paséban'en* foran moskeen; ellers lå huse og haver uregelmæssigt inden for bymurene.
27. *Tji Pandan* (tji = flod).
28. måske beslægtet med *kijatil*, et slags indisk egetræ.

- Java 29. tyrkisk stil = maurisk, muhamedansk (Tyrkiet var den vigtigste muham. stat); C. bruger fejlagtigt ordet pagode for moské. Den store moské ved paséban'en er Bantams eneste nuværende sevrærdighed (sultanens palads blev nedrevet 1832, da holl. afskaffede den sidste sultan); her er sultanerne begravet (afb. i Sattar Kheiri: Islami-sche Architektur (Orbis Pictus), tavle 47).
30. malajisk dolk.
31. *bunkus*: en rejsende beretter, at mestiz-kvinderne på Java tygger betel og ryger »bonken«; sandsynligvis er det *bangua* ell. *bhang* (= indisk hamp), en art haschisch. Der er dog også mulighed for, at det kan være et andet ord for *areca*, nemlig *bonga* (Reisen XI, 433). — Det er uhøfligt i østen ikke at byde sine gæster på betel, så snart de kommer ind i huset.
32. vægtene.
33. *patagon*, holl. mønt (= 50 styver); opr. portug. kobber- eller bronce-mønt patacão.
34. på Barlows kort fra 1672 angives landsbyens navn som *Clapedere*; den ligger lidt sydøst for byen (Barlow's Journal of his Life.... I (1934), s. 210/11).
35. lorier, papegøjeart (*trichoglossus*).
36. *areca catechu* = betelpalme; *pinang* er den fjerdedel af betelnødden, man tygger.
37. *muskatnødden* var på det tidspunkt meget begæret som krydderi i Europa; holl. havde koncentreret dyrkningen af den til den lille ø *Banda* i Molukkerne og forbød og forhindrede andre at dyrke den.
38. *djambus* ell. *jambos* (af myrtefamilien); frugt af størrelse som små æbler. — *mango*, stenfrugt (*mangifera indica*). — *pisangbatu*, vist en art bananer (batu = sten). — *mangostan*, rødt velsmagende appelsinstort bær (*gar-cinia mangostana*); frøet spises. — *durio zibethinus* (af silkebomulds-familjen), frugt i tornet kapsel; lugter som »løg, stegt i aske« (!), men er en stor delikatesse; dets ry som elskovs-vækker (hvad C. også antyder) er overdrevent. — *granatæbler* (*punica granatum*). — *pomerans*, appelsinart (orange). — *kinesisk æble* = appelsin. — *ananas*, — man mente den var så stærk, at den kunde fortære stål, hvorfor den inden nydelsen blev lagt i vand. — *pisang* = banan. — *langsalt* ell. *langsep*, bær af *lansium domesticum* (af mahognifamiljen). — *rambutan*, velsmagende frøkappe (*nephelium lappaceum*). — *indisk figen*, næringsholdig kaktusart.
39. bollepunch? jfr. tidligere.
40. *palmiet* (holl.) = palmemarv.
41. tappes af kokostræet.
42. temmelig høj pris; i Indien solgtes en pot dansk øl for 2 mark, en pægl fransk brændevin for 1 mk. 8 sk. (Rostg. 40.2°, fol. 90^r).
43. s. f. Batavia ligger *Pangrango* = de blå bjerge (ca. 3000 m høje, synlige på lang afstand). Nær Bantam ligger flere andre bjerge, og det er muligt, at C. tænker på *Gunung* (= bjerg) *Karang*, sydvest for byen. Ved foden af denne udslukte vulkan havde nogle hinduer, der var forjaget af fyrsten i Pasuruan, fået sultanens tilladelse til at bygge en by *Sura* (nu Pandeglang); det er muligt, at denne by er identisk med den af C. omtalte koloni, om hvilken der ellers ikke er fundet stof (Veth II, 272).
44. synes at være en slags negritoer, rester af urbefolkningen (»blå« = sort, jfr. »blåmand« = neger). — Mouritz Christensen nævner (Rostg. 40.2°, fol. 50^v), at der 1667 blev fundet 3 sådanne folk i Bantam; de var 5 kvarter høje, uden tøj, talende et uforståeligt sprog, boede i huler i bjergene, uden agerbrug, levende af træfrugter og urter, — hurtige og listige folk.
45. allerede hos Homer findes beretningen om pygmæernes kamp mod tranerne,

- dog vist henlagt til Afrika; også i indisk og kinesisk overlevering træffes sagnet, der tydeligt har været vidt udbredt (Jean Anker & Sv. Dahl: Fabeldyr (1938), 116 ff.). Hans Hansen Skoning henlægger kampen til Indien i sin *Geographia historica orientalis* (1641), 600.
46. *calappus*, *callapus* = kokostræ (*cocos nucifera*); *cucuma* = agurk ell. melon (gurkemeje); »kurkum« = underjordisk safran, nævnes hos Ebert IV, 132. — 1750 nævner svenskeren Pehr Osbeck, at folk på Java smører sig ind i kokosolje, iblandt gurkemeje. — Jørgen Andersen taler om *burbut*.
47. vifter.
48. Java, der opr. havde haft sin egen folkelige religion og kultur, havde mange årh. været hinduiseret (jfr. de talrige ruiner af hindutempler) og været i besiddelse af en høj, indisk påvirket kultur, før øen blev muhamedansk. 1406 skal begyndelsen til islams sejr være lagt ved sheik *Ben* (ell. *Ibn Israel*). Ca. 1500 gik det sidste hindurige på øen til grunde; derimod forblev Bali, øst derfor, hinduistisk til vore dage. Omkr. midten af 1500'erne skal muhamedanismen, der udbredte sig langsomt fra kysten ind i landet, være blevet alm., uden dog på C.'s tid at være eneherkende. Også den var bærer af en strålende og på mange måder forfinet kultur (Reisen VIII, 84; Veth II, 272).
49. almindeligt muhamedansk forskrift (J. Østrup: *Islam* (1914), 65 f.).
50. = *khan*, fyrste. — 1644 overfaldt tatarerne (under et manchudynasti) Kina, styrtede Ming-kejseren og grundlagde kejserhuset *Ch'ing*, der 1912 gik til grunde ved revolutionen.
51. 1625—52 havde holl. fast fod på *Formosa* (*Taiwan*); 1662—83 dannede kinesiske flygtninge et rige dør under *Koxinga* (*Ko shing*); ialt skal over 100.000 kinesere være flygtede dertil. Holl. blev jaget ud.
52. *Fo kyen*, *Quang tang* og *Quang si*, den sydøstlige del af Kina over for Formosa.
53. Bolling (s. 52) nævner også kinesernes spillelidenskab og tilføjer, at blot de ikke spiller deres hår væk, bliver de altid hjulpet af deres racefæller — men uden håret vil de ikke kendes ved dem. Endnu anses kineserne for lidenskabelige spillere.
54. da tatarerne 1644 erobrede Kina, tvang de kineserne til at gå med hårpisk; de her omtalte flygtninge har altså ikke pisk. 1912 faldt manchudynastiet og dermed piskten.
55. det kinesiske eksamensvæsen afskaffedes først 1905; den akademiske grad var bl. a. afhængig af, hvormange af de ca. 40.000 skrifttegn man beherskede.
56. i 15—1600'erne kom mange frygtløse jesuitter til Kina, hvor flere af dem blev ansat ved kejserhoffet og stod i høj anseelse; den første var *Frans Xavier*, en af jesuiterordenens stiftere, død 1552 i østen (»østens apostel«). 1622 dannedes i Rom et kollegium til uddannelse af missionærer. Den protestantiske mission i Kina er yngre (P. H. Baagøe: *Kina* (1947), 89 ff.).
57. *Surate*, vigtig handelsby ved Bombay.
58. C.'s skildring gælder vistnok *foismen*, der ved siden af taoismen er en folkelig religionsbevægelse (en form for buddhisme). — Bolling (s. 53 ff.) fortæller om kinesernes »slemme« gudefigurer af purt guld, som de kalder *Josie* (andetsteds: *Joss*); i virkeligheden er dette navn det portug. *dios*, altså = Gud. Kineserne tror på djævelen og onde ånder; tilfælde af djævlebesættelse er stadig hyppige.
59. *wajang* (javansk) = skuespil,agl. skyggespil. Skildringen gælder vist især kinesernes fuldmånefester med skuespil, fyrværkeri og offentlig bespiselse.
60. = djævel;agl. aztekernes nationalgud, krigsguden (*H.uitzilopochtli*).

Java

- Fejltagelsen skyldes måske Hans Hansens Skoning, der i sin *Geographia historica orientalis* (1641) frimodigt omtaler de mexikanske guder under Forindiens religioner (!) og netop nævner Vitzliputzli (s. 518). Olearius henviser forøvrigt også til Vitzliputzli, som han dog rigtigt placerer i »Vestindien« (s. 58 med kobberstik).
61. *tuwan* (tuan) = herre.
 62. nå kammerat, Fanden har nok helt taget troldkællingen.
 63. portugisernes store handelsby på Forindiens vestkyst.
 64. som nævnt er *maurer*, *morer*, i alm. fællesbetegnelse for muhamedanere (spec. om beboerne af Nordafrika); C. betegner hermed dog indere (hinduer). *Koromandelkysten* er Forindiens øst-, *Malabarkysten* dets vestkyst.
 65. blank = hvid.
 66. den bekendte, pragtfuldt befjedrede fugl fra *Ny Guinea*; at den er studset hentyder måske til, at de indfødte skar benene af den, før de solgte den, hvorfor man forøvrigt længe troede, at den var født uden ben.
 67. C. nævner her nogle af de talrige indiske *kaster* (kasteveæsenet er knyttet til religiøse forestillinger). *Banjanerne* er en hinduisk købmandskaste; deres religion, skildret i det flg., er brahmismen (hinduismen); de dræber og spiser ingen levende skabning, men opretter hospitaler for syge dyr, idet de mener, at deres forfædre bor i dem. *Gentiver* (gentiler, genturer): navnet (fra portug. *gente* = slægt) angiver de virkelig indfødte, »af slægten«; de danner en mindre fornem kaste, mest landmænd; deres føde er kun mælk, smør og urter. *Rajputerne* er krigerkasten, af hinduernes ædlest og tapreste slægter; regner sig for efterkommere af den gl. rajah-slægt (jfr. deres stat, Rajputana). — C. har muligvis betegnelserne fra Olearius (s. 56), som nævnt i indledningen.
 68. af naturens lys, af instinkt (Rom. 2, 14); modsætningen dertil: det guddommelige lys.
 69. P. har fremsat læren om sjælevandring og genfødsel (reinkarnation).
 70. Bolling (s. 63 f.) opvarter med samme historie, men påstår, at det var kongen af Siam, der indførte skikken; Jørgen Andersen hævder, det var kongen af Deccam; i virkeligheden går skikken tilbage til vedatiden. Enkebrændingen, *sate* ell. *sutte*, forbødes af englænderne i Indien 1829.
 71. betegnelse for de mægtige herskere i det muhamedanske rige i Nordindien, gående tilbage til *Timurlenk* (Tamerlan), der regerede 1370—1405. Stormogulens hovedresidens var Delhi; utallige rejsebeskr. fra datiden skildrer hans pragtelskende hof på linje med C.'s ord. Fra 1657—1707 var *Aureng-Zeb* stormogul; ml. ham og Danmark var der diplomatisk forbindelse; Christian V skrev 19/11 1672 til ham ang. erstatning af vold og skade, tilføjet danske undersætter i Bengalen (RA. Da. Kanc. C. V. 63 (III. 2)).
 72. *Ahmadabad*.
 73. andetsteds siges, at stormogulens heste kommer fra Arabien, Persien og især Tatariet, idet de heste, der avles i Indien, er blødagtige og sky (Reisen XI, 247).

ANNO 1674

1. 1668 byggedes »Havhesten«, der betegnes som en »indiensk jagt«, på Bremerholm (70 fod lang). Efter 1669 var den i fart mellem de danske pladser i Ostindien. Den førtes på udturen af kapt. *Chr. Bielke* og havde gaver med til sultanen af Bantam.
2. C. mener 2—3 dage efter, at »Olden-

- borg« gik til Onrust; »Phønix« afsejlede 18/12 1673 og var i København juni 1674.
3. næstkommanderende Ib Lydersen, som både før og senere gjorde sig ubehagelig bemærket. Han afsattes efter skibsartiklerne § 18; iflg. § 46 skulde et sådant alvorligt forhold undersøges hjemme, hvad det dog vist ikke blev.
 4. vel som følge af sin »nådige« straf 10/12 1673.
 5. som det senere ses, blev *van Dooren* kapt. på »Oldenborg« efter *Fischers* død. — Han tog ikke hjem til Holland, som han skulde; 1677 fik han det omtalte skib »Phønix« (ell. »Magleløse«) at føre til Java; da det anløb Kap, arresteredes han af holl. som desertør 10/4 1678. Han fulgte som fange med skibet til Bantam, hvor Paulli atter indsatte ham som kaptajn. 17/1 1679 afsejlede skibet fra Bantam, men 6/3 1679 døde van Dooren og blev sænket i havet. Skibet hjemkom 22/10 1679 (Thott 512.2°; RA. Da. Kanc. C. protokol Ostind. sager 1668—99, fol. 177).
 6. som omtalt blev Paulli derude for at bestyre logen.
 7. *Kali Island*, ml. St. Nicolas Point og Tanjong Kapo.
 8. C. skriver *maison*; monsunerne (arab. *mausim* = årstid) er halvårligt skiftende vinde, enten sydvest-monsunen (om sommeren) eller nordøst-monsunen (om vinteren).
 9. *Aderadiera do Natal* og *Punta Primeira* (ell. Cap Primero) på Afrikas østkyst, ca. 32° s.br.; disse steder angives på samtidige kort.
 10. *Kaffraria*, s. f. Durban.
 11. Jupiter er tordenguden; »triplealliance« hentyder sikkert til forbundet ml. Engl., Nederl. og Sverige mod Frankrig 1668.
 12. nød giver kundskab, dvs. man kan sagtens være bagklog; de er kommet afsted på den ugunstigste tid, fordi de ikke i detaljer har været fortrolige med vindforholdene. Maj—juli er vintertid med dårligt vejr ved Kap.
 13. de sejler mod syd, selv om Mauritius lå nordøst for dem. Det hele synes uforståeligt og urimeligt.
 14. efter dette skulde de være kommet meget længere mod syd end de 49°, der senere nævnes, hvad der vist er usandsynligt.
 15. da Australiens sydspids ligger på ca. 39° s.br., kan de ikke være kommet dertil. Man vilde formode, at de havde set den bjergrige ø *Kerguelen* på 49° s.br., — hvis det ikke har været et isbjerg.
 16. man venter ikke nordøstl. kurs; skrivefejl for nordvest?
 17. *Antonio van Diemen* havde dog sejlet rundt om Australien 1642—43 og 1644, hvad C. måske ikke har vidst.
 18. der har øjensynl. været fortalt flere modstridende beretninger om dette skibbrud. Bolling fortæller, at »Den forgyldte Drage« 1649 kom fra Holl. til Australien og blev vrag; kapt. og 20 mand drog i skibsbåden til Batavia efter hjælp. Da de efter en måned kom igen, var alle ihjelslået af kæmper ell. vilde dyr. — W. von Schouten sætter »Der Drache«s forlis til 1657 (Reisen XII, 275), hvad der passer med C.'s første beretning »for 17 år siden«. *Jan Court* synes ellers ikke nævnt i rejselitteraturen.
 19. den bekendte nålefisk *hippocampus*.
 20. ved at springe fra råen og få tamp.
 21. af modvind og storm.
 22. neger af bantufolket; formodentlig en bortløben slave.
 23. *ambra grysea* (fransk *ambregris*), en vokslignende vellugtende fedtmasse, der findes i kaskelothvalens tarmkanal; se senere.
 24. vist citronpomeranser; *limon* = citron; *psidium guajava* er en slags ostind. pomerans (hollændernes »granatbirnen«).
 25. navnet findes ikke angivet på senere kort.

- 1674 26. éns navnedag er den kalenderdag, hvis helgen bærer samme navn som éns eget fornavn, altså Mikkel — Mikkelsdag (navnedagen fejres endnu i Sverige).
27. dvs. der blev saluteret og drukket.
28. *ibenholtet* på Mauritius er sort, rødt eller voksgult; allerede 1622 sendte Chr. IV »Flensborg« til M. efter *ibenholt* (Mem. og Breve VII, 37).
29. portugis. kaldte øen *Cirne* (Ceróné); 1598 anløb holl. den første gang og kaldte den *Moritz* efter prins M. af Oranien (Reisen VIII, 64); da franskmændene overtog øen, kaldte de den *Ile de France*; englænderne optog det holl. navn. C. kalder fejlagtigt øen *Sankt M.*
30. idet de i stedet for havde grundlagt Kapkolonien.
31. 1671 blev Maur., der hidtil havde stået under Kap, selvstændigt guvernement under den dygtige officer *Hubert Hugo*, der tidligere havde besat øen (1664). Besættelsen skete især som modtræk mod franskmændene, der underlagde sig Bourbon og Madagaskar; 1712 forlod holl. atter Maur. (Reisen VIII, 518; Theal I, 136, 223).
32. *Great Harbour* ell. *Grand Port*.
33. *Schilpatsbay* ell. *Bay des Tortues*.
34. ikke fundet på samtidige og senere kort.
35. *Noord Wester Haven*; her anlagdes senere øens hovedstad *Port Louis*.
36. *sakerdan-ved* er vellugtende, af violet ell. brun farve; af *buksbomtræ*, der f. eks. brugtes til drejerarbejde, nævnes spec. *tarantilla*.
37. se tidligere; en lille ø n. v. for Maur. kaldes direkte *Amber de Grys Land*.
38. beg- ell. tjæreagtig organisk stof i visse bjergarter.
39. i teksten kaldt med det holl. navn *dodaars*, en nu uddød strudskasuar (dronte), der skildres som en fugl med små vinger, så fed, at den næppe kan gå.
40. *parakitter*, navn for forsk. slags papegøjer; *lorier* = papegøjer, *trichoglossus*.
41. hermed menes vist *fany*, der skildres andetsteds som værende af størrelse som en kapun og med rævesnude (Reisen VIII, 576).
42. *Serpent Island*, n. f. Mauritius; her findes mange leguaner.
43. jfr. europæiske sagn om dyrs fordrivning ved trolddom, f. eks. det bekendte om rottefængerens fra Hameln.
44. *limoner* = citroner; *granater* = granatæbler; *pompelmuse* (*citrus decumana*) = grapefrugt; *pisang* = bananer; *pomponer* (holl. *pompoen*) = græskar; *batater* = søde kartofler.
45. også ved Kap kendes navnet *Jacob Everson* for de såkaldte Rothsteinbrassen; navnet skal stamme fra en holl. kaptajn, der havde et rødblisset og koparret ansigt som fiskens hud (Reisen V, 205). — »*Stumpnase*«, sandsynligvis en *sparide* (rund krop, gullig bug og gule finner); »*Kaalkopfk*«, »*Kahlkopfk*« (= skaldehoved) beskrives som fisk uden skæl på hoved og nakke (grå med røde pletter på snuden), — måske en *snapper*; »*Harder*« (= *multe*) af slægten *mugilidæ* (hvidlig med blå og purpur).
46. *Hans Mesler* fortæller i sin journal 1708, hvorledes mandskabet spiste den blodrøde brasen på de kapverdiske øer og blev røde og opsvulmede i deres ansigter; det drejer sig vist om den *røde snapper* (*lutjanus gibbus*), kendt for sin store giftighed.
47. *diaphoretica* = svedemidler; *bezoartica* = lægemidler, fremstill. af bezoarsten, mod forgiftning og feber; 1 *scrupel* = 1,24 gr (gl. apoteker-vægt); *brændte fiskeknogler* — oversættelsen usikker; aske spec. af fiskeknogler er ellers ikke antegnet som lægemiddel; *oleum juniperi* = enebærolie; *Alexipharmacum* er en universel modgift; her betegnet efter den kendte franske læge *Jean Fernel* (1485 — 1558) (medd. af prof. Gotfredsen).

48. *palmit* er et stort træ (palme), som fra stammen skyder skud, palmitkål; holl. *palmiet* er egl. palmens marv.
49. en sådan fremgangsmåde synes at være alm.; portugiserne rejste stenstøtter, hvor de kom hen, og da holl. 1598 anløb Maurit., hængte de en udsåren trætavle op til minde om besøget.
50. det er mærkeligt, at kaptajnen og guvernøren overhovedet ikke har haft et personligt møde som det ellers var skik og brug.
51. atter et eksempel på at man sejlede breddesejlads.
52. = *Réunion*; Mauritius og denne ø hører til øgruppen *Mascarenerne*; øen kaldtes tidl. *Mascarenhas*, men da franskmændene besatte den 1646, kaldte de den *Bourbon*; efter revolutionen fik den navnet *Réunion*.
53. jfr. tidligere, at der på Maurit. ikke kan gro korn på gr. af rotter og græshopper.
54. som omtalt opfattedes *St. Elmsilden* som et gunstigt tegn for vejrforandring til det bedre.
55. først i nyere tid er man gået over til at fejre juleaften.
56. *Agulhas-banken*.
57. *False Bay*, s. f. Kapstaden, ø. f. selve forbjergtet Kap det gode håb.
58. krigen 1672—74 (fred i Westminster); krigen mlm. Frankrig og Holl. varede til freden i Nimwegen 1679.
59. *Majotta* og *Anjouan* (også kaldet *Johanna*) i Komorerne.
60. den omtalte »Der Fliegende Swaan«.
61. den samme *Isbrand Goske*, de traf på udturen.
62. der voksede dengang ikke tilstrækkeligt med korn på Kap, derfor importeredes ris (Theal I, 177).
63. de holl. returskibe fra Forindien, Ceylon, Java, Kina osv. plejede at samles ved Kap for derfra at gå i samlet konvoj nordpå over St. Helena — Ascension — Kapverdiske øer — Sargassohavet — sandbankerne ud for New Foundland — Shetlandsøerne, hvor holl. skibe krydsede med forfriskninger og oplysninger om krig ell. fred, samt med instrukser for hjemrejsen, der i krigstid ofte gik over Bergen, hvor holl. orlogsskibe hentede konvojen; som omtalt var Holl. endnu i krig med Ludvig XIV.

ANNO 1675

1. her forrettede mandskabet deres nødtørft; jfr. skibsartiklerne, § 42.
2. dvs. større orlogsskibe.
3. i tiåret 1662—71 anløb 370 holl. kompagniskibe Kap, og desuden 26 franske, 9 engelske og 2 danske (»Færøe« og »Phønix«); 1720—29 passerede 374 holl. skibe Kap på ud- og 303 på hjemrejsen (Theal I, 194; Ebert III, 270).
4. i *Carnate*, s. f. Madras; efter legenden skulde apostlen Thomas være begravet her efter at have lidt martyrdøden.
5. *Rycklof van Goens* (1619—82), kom 1628 med forældrene til Indien, blev 1642 købmand, 1645 opperkøbmd. i Palembang, 1653 flådekommandør; erobrede flere steder. 1660 guv. over Ceylon, 1678 gen.-guv. efter Maetsuyker; trak sig tilbage 1681 (Encycl. I, 800).
6. *pr. akkord* (i modsætning til kapitulation), på visse betingelser; freden blev sluttet 6/9 1674 på ærefulde betingelser for franskmændene; det var maurerne, der i to år havde belejret byen, først i sidste øjeblik kom en holl. flåde til. Byen havde tidligere tilhørt portugiserne, som blev forjaget af maurerne, der igen blev fordrevet af franskmændene 1672, men disse kunde altså kun holde sig der to år. Be-

- lejringen er skildret af de la Haie, som senere nævnes.
7. *de la Haie*, fransk adelsmand og officer, blev 5/12 1669 udnævnt af Ludvig XIV til gen.-løjtnant over de franske besiddelser i Indien; 1670 havde han på udturen opholdt sig ved Kap med sine skibe og havde opspist hollændernes forråd (Theal I, 181).
 8. på Forindiens østkyst, n. f. Madras; allerede fra 1620'erne havde danskerne en loge dér; i 1640'erne beslaglagdes den af statholderen af Golconda, men danskerne slog ham i en lille krig; da Eggers døde, var der et dansk »kontor« dér.
 9. homoseksualisme straffedes strengt ombord, iflg. andre samtidige rejsebeskriv. med at de skyldige blev kastet overbord, bundet til hinanden; iflg. Chr. V's Danske lov 6—13—15 straffedes omgængelse mod naturen med bål og brand.
 10. s. f. *Stellenbosch*, ø. f. False Bay.
 11. = stedsevarende tobak; muligvis ordspil på *petum*, latinsk navn for tobaksplanten.
 12. hvad jeg skrev, det skrev jeg! (Johs. 19, 22).
 13. i beg. var der hele tiden småkampe med hottentotterne, der ikke kunde forstå, at de ikke mere frit kunde gå over deres eget land med deres kvæg. 1672 købte holl. for bedre samvittigheds skyld landet omkring Kap af dem for varer til en værdi af ca. fl. 10.000 — men salget var tvunget, og hottent. fik kun varer for ca. 1/300 af beløbet. Samme år købte man Hottentots Holland (for her at dyrke korn i st. f. den importerede ris) for fl. 10.000, — men også nu fik hottent. kun varer for en værdi af få gylden (Theal I, 196ff.). Den kamp, C. beretter om, er en ekspedition på 50 borgere under kommando af den tidl. nævnte *Wouter Mostard*, 50 soldater og 400 venligtsindede hottent., som blev udsendt i marts 1674; fjenden flygtede og efterlod 800 stk. kvæg og 4000 får. Der vides ikke noget om tolkenes grusomheder (Theal I, 214).
 14. *Robben Ejland*.
 15. signal til samtale.
 16. en slags ærtebønner, *cajanus indicus*.
 17. i datidens danske avis, Paullis Extraord. Relations, angives ofte de holl. skibes hjemkomst og ladning; det må formodes, at danske købmænd forsynede sig i Amsterdam, når der ikke var danske skibe hjemkommet; man forstår derfor de grunde, der bevirgede skibsrådet til at forlade konvojen. Men det var i hvert fald ikke korrekt handlet; den dårlige samvittighed viser sig i at »Old.« stikker af uden salut, ligesom søfolkene senere bittert fortryder det og mener, himlen straffer dem derfor. Iflg. Da. lov 4—7 —1 skal skibe, der sejler i konvoj, indgå visse skriftlige artikler med hinanden og ubrødeligt holde dem (jfr. 4—7—5 om bøde for at bryde ud af konvoj).
 18. velsagtens overkøbmanden, Mikkel Mikkelsen, der selvfølgelig havde interesse i at få varerne hjem så hurtigt som muligt. Kaptajnen, der er syg, må give efter, da kompagniet formodentlig vil dadle ham, om han forringer varernes værdi ved at holde sit halvt aftvungne løfte. — I skibsartiklerne, § 4, nævnes købmanden dog ikke som medlem af skibsrådet.
 19. *Ascension*.
 20. lammelse og *beri-beri*, dvs. mangel på B-vitaminer, der ytrer sig ved lammelse; alm. sygdom på de lange rejser.
 21. ondartet hjernehindebetændelse og plettyfus (ordet er vist en forvanskning af *petechier*, små hudblødninger, der optræder ved pletfeber).
 22. det fremgår af det følgende, at det er overskipperen Ib Lydersen, som var frataget sin kommando 31/1 1674.
 23. »Karl, hvem har rådet jer så frækt at kommandere botteløren (proviant-

- forvalteren) til at give folket en pægl vin?« — »I ved vel, at en overstyrmand næst efter skibets overhoved fører kommandoen, og at jeg er antaget dertil, og at intet jeg har befalet er anderledes end ordineret tidligere af kaptajnen, at folket ved forfriskningen altid skal have en pægl spansk vin, — eller holder I mig for en dreng?« — »Halløj, karl, hellere overbord med dig, før du skal have kommandoen«. — »I smide mig overbord, det måtte der være grunde til«. — »Jo, karl, overbord med dig, før du skal have kommandoen.« — »Det er godt gjort«. — »Nu har I kaldt folkene op og har dem på jeres side, men det skal ikke hjælpe jer«. — »Det er løgn, og Gud døde mig, om jeg i hele mit liv har haft den tanke at trække folkene over på min side. Spørg alle mand, dør står de«.
24. jfr. søartiklerne, § 46.
 25. »Overbord, overbord osv., nå det må jeg nok sige«. — »Ja, det siger jeg, hellere overbord med sådan en karl, end I skal have kommandoen, eller med mig«. — »Hvis I havde kommandoen og jeg havde fortjent det, kunde I gøre det, men jeg hverken står eller skal stå under jer«. — »Det kan man dømme jer til jern og bolt for«.
 26. øverste dæk.
 27. de som sår med gråd skal høste med frydesang.
 28. kaldelse, udnævnelse.
 29. der bemyndiger skibsrådet til at vælge ny officer ved dødsfald; se tillæg.
 30. skrivefejl for 31/1, — eller forvirring mlm. gl. og ny stil?
 31. understyrmanden.
 32. skrivefejl for Mikkel Mikkelsen?
 33. faktisk var det blevet lovet gen.-guvernøren i Batavia ved van Doorens antagelse, at han skulde have overkommandoen, hvis kapt. Fischer døde (jfr. 31/1 1674); det frække overfald på van Dooren er nok en af de mod-
- grunde, der ikke er blevet medtaget i protokollen. Ib Lydersen synes at have haft tilhængere ombord. Ved hjemkomsten er han ikke blevet straffet (på trods af skibsartiklerne § 18).
34. *Açorerne*, opdaget og koloniseret af portugiserne i beg. af 1400'erne; samtidig slog en del flamlændere sig ned på øerne.
 35. vattersot og beri-beri.
 36. *Sargassohavet*, mlm. 35—65° v. l. og 20—40° n. br.
 37. Bristol?
 38. skånske krig 1675—79.
 39. i Nordvestamerika; skibene gik så langt mod syd for at få passaten.
 40. *velella*, mesanfisk (holl. besanties, dansk: bidevindsejlere ell. vandmus); hører til blæregoplerne (*siphonophora*).
 41. vist krydse, så halsene går over stævnen.
 42. *New Foundland*; »Vestindien« bruges om hele Nordamerikas østkyst.
 43. fra protestantisk tid haves flere lign. ekss. på at *votivtanken*, der særlig lever i katolske lande, ikke var død blandt søfolk (jfr. Handels- og Søfartsmus.'s årbog 1950, 45ff.). Det kan ikke oplyses, om en sådan krone virkelig blev givet til Thorshavn kirke; i hvert fald kender man nu intet til en sådan (medd. af provst J. Joensen, Thorshavn).
 44. hentydning til fabeln om ræven, der snakker for gæssene og derved narrer dem.
 45. længden regnet fra 0° gennem *Ferro* (Kanar. øen) mod øst jorden rundt, ialt 360°. Man er n. f. *Açorerne* og v. f. Irland. Der er i samtidens litt. meget få længdeangivelser, da man uden kronometre ikke kunde bestemme længden.
 46. 24 timer (fra middag til middag).
 47. 2. Mos. 15, 11.
 48. Ps. 8, 5.
 49. resumé af Ps. 148 og 150, 6.
 50. C. nævner dog tidligere, at maureren

- 1675 *Francisco Pedro*, som tog med fra Java, døde under Færøerne.
51. s. f. Island, v. f. Færøernes sydspids.
 52. lignende tilfælde af belønning meldes ofte i ældre tiders litt.
 53. *Syderø*.
 54. den af *Chr. Gabel* under Fred. III ved Østervåg nyanlagte armerede skanse, opr. bygg. af fribytteren *Mogens Hejnesen*.
 55. monopolhandelen på Færøerne var 1661 blevet overdraget Fred. III's rentemester *Christoffer Gabel* og overgik 1670 til sønnen *Frederik Gabel*. Overkøbmanden *Fr. Popping* (ell. Popping) bestyrede handelen; han gav 1678 en lysekroner til Tors-havn kirke og har skænket andre ting, som endnu findes i kirken (N. Andersen: *Færøerne 1600—1709* (1895), 69, 293).
 56. et af returskibene i den flåde, de havde forladt på hjemrejsen fra Kap.
 57. mennesket spår, men Gud rå'r.
 58. rosenrod, *sedum rhodiola*.
 59. *skjerpukjot*, vindtørret lammekød.
 60. 1750 fortæller Pehr Osbech herom: fåretalg graves ned i jorden, til den er rådden; den bruges til mad i st. for smør ell. olje (Dagbok öfwer en Ostind. Resa (1757), 5). Efter sigende blev talgen gravet ned for at skjule den for de talrige sørøvere, der hær-gede øerne; jorden skulde helst være tørvejord. Nu kendes denne delika-tesse ikke mere.
 61. *Stadlandet*, s. f. Ålesund.
 62. *Lucas Debes* (1623—75), præst på Færøerne fra 1651, magister 1673; skrev bl. a. en bog om øerne: *Færoæ et Færoa reserata* (1673).
 63. endnu på nyere kort angives der s. f. Moskenesø (Lofoten) en *malstrøm*; sagnet om den, om hvilken man nær-rede stærkt overdrevne forestillinger, er en af de mest almenkendte norske traditioner. På Olaus Magnus's store kort fra 1530 er den angivet.
 64. *Svinøre*, mlm. Mandal og Lindesnæs, ved Syrdalsfjorden; her er der på nordsiden en god havn.
 65. fregat på 26—30 kanoner (ex »Mercurius«), *Ulr. Fr. Gyldenløves* private skib og opkaldt efter hans kæreste og senere hustru, *Antoinette Augusta*, grevinde af Aldenburg; skibet gik for-øvrigt senere i indisk fart og skæn-kedes 1685 af Chr. V til Ostind. Komp. (O. v. M. af Morgenstjerne: *U. F. Gyldenløve* (1944), 106, 112, 133). — Skibets kaptajn muligvis identisk med *Jan Simensen Morian* († 1676).
 66. formodentlig breve afsendt med »De Eendragt«, som »O.« traf 5/6.
 67. de har som vanligt i krigstid samlet sig under Norge for derfra at blive konvojeret hjem for derved at undgå at falde i franskmændenes hænder.
 68. de franske kaperere, der optrådte med statens billigelse, har altså også strej-fet efter hollænderne i danske far-vande.
 69. Jørgens far skulde som omtalt være død 1673.
 70. *Peder Pedersen Lerche* (1613—83), møntmester, 1671 direktør i Vestind. handelskomp.; *Thomas Finke* (1632—77) blev 1670 dir. i Ostind. Komp.; *Johannes Finke* (1636—1708).
 71. kastellet.
 72. 13/8 lettede *Cort Adeler* med ca. 20 skibe for at møde den svenske flåde i Østersøen.
 73. salutskydning skete i ældre tid ofte med skarp ladning.
 74. det stemmer ikke med C.'s regnskab, iflg. hvilket der skulde være 55 til-bage fra Ostindien, eller 33 af dem, der oprind. var med fra Kbhvn., — men det er ikke sikkert, han har husket at nævne alle de døde. Nogle er måske blevet i Indien.

TILLÆG

1. »OLDENBORG«S SØPAS

*Pass paa Dansch paa Schibet Oldenborg
for Capitain Berendt Andersen til Ostindien.*

Christianus Qvintus.

Giøre Alle Witterligh, at efftersom Wj hafuer afferdiget woris skib /: Oldenborg kaldet :/ huorpaa woris *Capitain* Berent Andersen *commanderer* herfra oc til Dannisborg udj Ostindien, oc effter leyligheden hid tilbage igien. Da bede Wj wenligen wore kiere Wenner, Naboer och Bundsforwandter, saa och alvorligen anbefaler wore egne Vndersaater, som bem^{te}: woris skib hender for at komme, at de ofuenbem^{te}: woris skib Oldenborg med dedz *Commandeur*, *Officerer* oc Folch, samt deds indehafuende goedz oc lading, frj oc U-behindret lader *passere* oc *repassere*, oc dersom det aff storm oc Uweier j nogen wore Kiere Naboers oc Wenners eller Vore egne hafner indtrengis, At det da for billig betalning med ald nødvendig hielp worder forsiunet oc undset, saadant wille Wj med wore Kiere Wenner, Naboer oc Bundzforwandter, udj lige eller andre tilfælde erkiende oc forschylde, Mens wore egne Undersaater dette saaledis alvorligen hafue anbefalet. Gifuet &c^{tra}.

Hafniæ d: 13 Martij Anno 1672.

(RA. Da. kanc. C. perioden 1660—99, »Ostindiske sager« 22, protokol 1669—99, fol. 109. Aftrykt med originalens retskrivning. Foruden dette blev der udstedt et latinsk søpas, som findes i samme protokol).

2. SKIBSARTIKLERNE

Skibs artikle med skibet Oldenborg til Ostindien.

1. Først skal alt vort skibsfolk og krigsfolk sværge os og vores rette arve-successor huldskab, mandskab og tro tjeneste, og disse efterkrevne artikuler fast og uryggelig at holde, som ærlige skibs- og krigsfolk bør at gøre; item skulle de og være kaptajnen, løjtnanten eller hvem i deres sted tilbetros, ligesom os selv hørig, lydig og følgagtig, sålænge de hos dennem ere, dernæst og på hjemrejsen iligemåder de samme eller andre deres tilforordnede kommandørs.

(løjtnanten må være = overskipperen).

2. Aften og morgen, når bønner sker, og Gud den almægtigstes ord læses eller synges, da skal enhver skikke sig til at bede Gud om nåde, at hans guddommelige majestæt det hele selskab på den foretagne rejse vilde ledsage, til sin guddommelige ære og vore riger til gavn og bedste, så og alle deres nytte og tarv, som samme rejse vedkommer, og derhos, at Gud allermægtigste arme hedninger allesteds med sin nåde vilde besøge og omvende.

3. Entholder sig nogen fra forbemeldte gudelige sammenkomst og coro uden sygdom og forlov, haver (han) første gang forbrudt sit øl eller vinration, anden gang to vinrationer og tredje gang straffes (han) til masten. Dersom nogen misbruger Guds almægtige navn med gudsbespottelser, den straffes på sit liv uden al nåde. Men sværger og bander nogen, er det end (en af) skibsrådet, haver (han) hver gang forbrudt en rigsdaler, anden gang (skal den) som ikke i skibsrådet er tage straf for masten. Men hører nogen officerer eller profossen sådan sværger og ikke lader den, sig forser, straks tage til masten, da haver og den, der hører, selv forbrudt en rigsdaler.

(coro, af chorus, korsang, andagt; profos = bøddel).

4. Dernæst på det al uskikkelighed kan afskaffes og god justicia holdes, da skal af kaptajnen, løjtnanten, opperstyrmand, skipper, understyrmand, konstabel og højbådsmand formeres et skibsråd, som skulde have fuldkommen magt at dømme og efter sagens beskaffenhed straffe al forseelse, enten det angælder liv, ære eller gods.

5. Skibsrådets forsamling skal begyndes med den almægtige Guds påkaldelse og bøn, at alt, hvad sluttes og dømmes skal, må ske hans allerhøjeste navn til ære, retten og trafikken til en kristelig begyndelse.

6. Skal og skriveren på skibet alle domme, bekendelser, vidnesbyrd og de afdødes gods, de dennem efterlader, registrere. Desligeste skal og på skibet være en profos, som dennem sig forser skal anklage og dom begære.

7. Hvo sig understår retten at hindre, den skal straffes og agtes lige ved den skyldige person, som straffes skulde, og skal profossen af hver gemen fange have for jernet 20 skilling og af en officer 40 skilling danske, og skulle de fængslede derforuden kortes deres besolding for den tid, de i jernet sidder.

(jern = lænker).

8. Profossen skal være forpligtet sin særdeles ed at aflægge.

(særdeles = særlig).

9. På det profossen sit embede desbedre og uden forhindring kunde betjene, da skulle kaptajnen og skibsofficererne pligtig være hannem at styrke og assistere. Men hvo hannem i nogen måder forfang gør, såsom den skyldige

at bistande og undsætte, (skal) have forbrudt alt sit gods og månedspenge, ja straffes på livet efter forseelsens beskaffenhed. Dersom og nogen giver fangerne enten æde eller drikke, eller også forsørger dennem udi andre måder, han skal straffes, efter som skibsrådet tykkes hans forseelse at forskyldte.

(forfang = hindring).

10. Og efterdi øvrigheden bør alle forsamlinger at sammenkalde, da skal underofficererne eller nogen partikulær ingen magt have at holde nogen forsamling, efterdi sligt forårsager stor uordning, — under to måneders solds fortabelse, eller og højere straf på kroppen, og ellers efter forseelsen.

(partikulær = privat).

11. Samtlige under- og overofficererne, så og alt folket på skibet, skulle holde god enighed og undsætte hinanden i al nød, være sig søfare, imod fjenden eller udi anden nød, så og imod al indvortes uenighed, modvillighed og mytteri, under livs og æres fortabelse.

(modvillig = fræk, opsætsig).

12. Underofficererne, båds mænd og soldater skulle være kaptajnen, løjtnanten og andre deres overofficerer uden nogen modsigelse tro, hørige og lydige udi alt, hvad de dennem til vores bedste befaler.

13. Kaptajnen, løjtnanten og styrmænd skulle have fuldkommelig at befale over bådsfolket, med skib og skibsarbejde, så og med sejl at gøre og det at formere eller mindre, samt sejladsen og kursen at sætte.

14. Dersom skibet nogensteds ligger for anker, enten (for) sig at forfriske, købslå eller i andre sager, da skal forbemeldte forfriskningssted, så og tiden hvorlænge de sammesteds skal blive og videre forhold det belangende, reguleres efter det som udi skibsrådet besluttes.

15. Derforuden skal ingen have magt til uden kaptajnens eller løjtnantens forlov at sende nogen både eller skøjter fra borde, det være sig af hvad årsag det være kan, på det at når kaptajnen (og) folket slupper, både eller skøjter til handelens drift behøvede, han da dem kunde være mægtige.

(skøjte = mindre fartøj).

16. Om kaptajnen, løjtnanten, opperstyrmanden eller nogen anden officerer døde eller og sig ikke udi sin bestilling vel forholdt og den ikke kunde betjene, da skal skibsrådet en anden dygtig person dertil sætte, som den vakante bestilling igen kan betræde og betjene.

17. De som antages udi afdøde officerers eller og i deres plads, som enten for deres forseelse, forsømmelse eller udygtighed afsættes, skulle være i samme

myndighed som deres formænd, dog besoldingen anlangende da skal formandens og den som i hans sted kommer, deres besolding sammenlægges, og siden deraf hælvten alene gives den, som i den afsattes eller afdødes sted indsat bliver; nemlig: om formandens besolding var 30 og den i hans sted kommer (fik) 20, da gives den i steden kommer, som før er meldt, 25 og ikke videre.

18. Og uanset (at) de, som således igen til officerer sættes, ikke lige løn ved deres formænd bekommer, så skulle de dog ikke desmindre være flittige i deres bestilling. De afsatte skulle forbemeldte deres bestilling godvillig kvittere og ikke komme i noget rådslag, under 6 måneders besoldings fortabelse og kropstraf, som deres modvillighed findes at forskyldte. Dog må de igen til anden bestilling forfremmes og tilstedes, såfremt skibsrådet befinder deres forbedring. Dersom og den som i anden sted kommer /: om nøden sådant udkræver :/ begge bestillinger, både den afsattes eller dødes bestilling og sin egen, betjener, da, sålænge han det gør, må han nyde lige sådan besolding, som hans formand nydt haver.

(kvittere = forlade; rådslag = sammensværgelse, onde råd).

19. Alle som terning og kort eller noget andet instrument, (som) til at lege og forpartere (er) tjenligt, på skibet indfører eller dennem gør, skulle straffes på en måneds sold og 8 dage (sættes) til vand og brød udi jern. Derforuden skulle de, der leger dermed, og (så) straffes efter skibsrådets sentens på kroppen, med mindre noget til tidsfordriv af skibsrådet tilstedes, dog terning og kort aldeles forbudt. Skulle og alle de væd(demål) og tab være ugilde og ingen pligtig dennem at betale; ere de betalte, da skulle de igengives eller og (så) kortes i vindernes månedssold.

(forpartere = spille (bort); sentens = dom; ugild = ugyldig).

20. I lige måde er sælgen, køben og tusken ugild og skal ikke holdes uden de af skibsrådet konfirmeres. I synderlighed forbydes alt sådant, med hvilket skibsfolket om deres løn og sold bedrages. Ejheller skal nogen gældbrev eller forpligter, som til skibs gøres, gælde, med mindre de af skibsrådet konfirmeres, og skal ingen sådan gæld tilstedes ved retten at fordres. Herforuden skulle alle de, der sælger, borttusker, taber eller bortgiver, det være sig penge, klæder, vare, mad eller drikke, straffes efter skibsrådets tykke.

21. Skal og ingen have magt udi Indien deres klæder eller andet sådant på landet at sælgé, fortuske eller forspille imod noget andet, hvad det være kan. Hvo det gør skal straffes på kroppen, efterdi sligt stor usundhed, sygdom og anden ulejlighed iblandt folket kan forårsage.

22. Ingen skal have magt til at fare fra borde til land, uden det er med kaptajnens eller løjtnantens vilje og forlov. Haver de og bekommet forlov, da skulle de ikke blive på land om natten eller udi andre skibe uden sær forlov,

med mindre det sker af højtrægende nød. Hvo herimod gør, skal straffes som skibsrådet synes.

(sær = særlig).

23. Når trommeten blæses eller trommen røres, skal enhver være forpligtet straks at stille sig i god orden til væрге og defension i sit kvartér. Hvo det ikke gør skal have forbrudt sine månedspenge og derforuden uden al nåde straffes på kroppen. Bliver nogen såret imidlertid han gør hvad han bør, og holder sig vel, han skal frit læges af bartskæren. Bliver nogen lemmelæstet, han skal derfor efter skibsrådets sigelse kontenteres. Bliver og nogen i denne vores tjeneste fangen på de steder, han kommanderet er, (skal han) nyde lige sold med dennem på skib med ham udfarer. Dog går hans sold på eventyr med skibet, som han sejler og var på. Men eventyrer sig nogen ekstraordinarie, skal derfor særdeles rekompenseres efter skibsrådets sigelse, om han endskønt ingen skade fanger.

(trommet = trompet; kontenteres = tilfredsstilles, få skadeserstatning; eventyr = risiko, dvs. hvis skibet tabes, mister han sin løn; eventyre = vise dristighed, øve dåd).

24. Bartskærer og underbartskærer, som på denne rejse medfarer, skal altid lade dennem godvillig finde, enhver at kurere, uden nogen betaling, profit eller foræring, og lade sig nøje med deres sold, såfremt de ikke derfor vil straffes som vedbør, og derforuden (skal de) igen give, hvad de i så måder oppebåret haver. Men af de skader og sårelser, som uden vores eller skibstjeneste bekommes, derfor skulle de have magt at tage betaling efter skibsrådets tykke. Og skal nøglen til bartskærens kiste altid være i kahytten. Når bartskæren noget behøver, da skal det hannem udleveres af kisten efter nødtørftighed og (det skal) rigtig anskrives, hvad der udtages.

(som vedbør = som sig hør og bør; i kahytten, dvs. hos kaptajnen).

25. Hvo efter besat vagt nogen rumor, bulder eller ulyd gør, eller og den plads, som han er sat på, ikke vel bevarer, og ser til, at ingen skøjter eller skib enten nat eller dag kommer uadvaret eller uden forlov om borde, skal straffes på livet.

26. Hvo sin vagt forsømmer eller andre lader våge for sig, med mindre sådant sker med kaptajnens vilje og vidskab, skal derfor straffes på livet under kølen, til masten og på sine månedspenge, eftersom skibsrådet derpå kender.

27. Iligemåder straffes hvo som forsømmer eller forsover søfløjten.

28. Alle befehlhebbere og skibsfolk skulle være forpligtet udi god agt at have geværet, så at enhver med det, han skulde bruge, vel kan være forsynet, det samme rent og færdigt holde, såvel som også alt andet skibsredskab, på det (at) når nøden trænger ingen mangel derhos må findes. Og skal én gang hver måned, udi det ringeste, geværet beses, og derforuden hver gang, man for-

moder sig at komme til land, eller og fremmede skibe er at formode. Befindes da nogen sit gevær ikke at have i agt, som vedbør, (skal han) have forbrudt en halv måneds sold.

(befehlhebbere (hollandsk) = befalingsmænd).

29. Ingen officerer eller anden skal have magt noget af sit eget eller andens instrument og redskab at fordærve, forpartere eller bortkaste være sig tømmemand-, styrmand-, bøsseskytter-, bartskærer-, kokkeredskab eller andet, hvad det og være kan. Hvo det gør skal stå til masten og af alt skibsfolket brikkes.

(brikkes = prygles (ved spidsrodløben?)).

30. På alle de ostindiske rejser skal viktualien af brød, øl og andet sådant efter vægt og måde enhver sin anpart uddeles og således til bestemte tid af enhver annammes, såvel i kahytten efter skibsrådets diskretion som ellers i skibet, og skal derpå i skibet holdes rigtig bog og register. Men befindes skibsrådet i kahytten at tilstede mere at drikkes eller forspises end billigt er og rejstens lejlighed udkræver, da skal sådant dennem i deres besoldinger, når afregning sker, afkortes.

(viktualie = levnedsmidler; diskretion = skøn).

31. Efterdi at på sådanne lange rejser er fornøden at holde god orden udi mad og drikke, da skal enhver holde måltid på den plads, hannem tilforordnes, så og lade sig nøje med sådan ration, som af kaptajnen og løjtnanten forordnet og tilkendt bliver. Hvem sig herimod sætter, skal have forbrudt alle sine månedspenge og derforuden efter befindelsen straffes på kroppen. Belangende rationen, hvorledes enhver sin skal antvortes og have i agt, dermed forholdes efter skibsrådets anordning under straf som vedbør. Og når måltid holdes, som overalt på én tid ske skal, under straf som vedbør, skal bønnen bruges til bords og fra bords med lovsang, som af skibsrådet skal forordnes.

32. Og skulle de officerer og andre, som ikke i kahytten spiser, lade sig nøje med sådan ration som andre skibsfolk, og til dets bedre ordning at underholde, kan en af samme officerer forordnes til hvert fad, som skal have indseende, at alting ret tilgår.

(fad = bakke).

33. Bottelererne, kvartermestre, så og de som ere i fad med botteleren, skal holde deres måltid under fordækket og ikke udi bottelieriet, og ikke heller skal botteleren må(tte) gå alene i rummet, men der skal altid en assistent eller anden, som dertil forordnes, følges med hannem, og skal han forpligtet være, hver aften at bringe nøglen til al drik i kahytten. Forser han sig hermed, straffes (han) første gang på to måneders besolding eller en tid lang udi jern til

vand og brød. Findes hans forseelse tiere, være (han) højeste straf undergivet efter skibsrådets tykke.

(bottelér = proviantforvalter).

34. Enhver skal være forpligtet, sin ration af vin straks for bottelieriet at uddrikke og ikke have magt at forvare eller give nogen anden det, eller og at sælge det. Hvo det ikke vil uddrikke, han skal lade det blive i fadet og ikke have magt samme sin portion at fordre. Den som to gange kommer og fordrer ration, han skal miste en månedssold og (idømmes) 8 dages fængsel til vand og brød. Og skal vinen såvelsom viktualien tappes og hentes af dennem, som af skibsrådet til at uddele er forordnet, medmindre at skibsrådet for beuragie at gøre anderledes for godt anser.

(beuragie, vist = udskænkning af drikke i særlige tilfælde).

35. Om nogen som tjener os, være sig af hvad stand eller kvalitet han være kan, drikker sig drukken, når han er på skibet, han skal hver gang straffes på en måneds sold og derforuden videre efter sagens lejlighed.

36. Ingen, være sig hvo det være kan, skal have magt nogen viktualie over borde at kaste, af årsag at den ikke skulde være god, uden det sker med kaptajnens og løjtnantens consens og bevilling, hvilke alene må dømme om viktualien er god og kan ædes eller ikke. Hvo herimod gør, miste hvergang en måneds sold, og derforuden (skal han) brikkes til masten.

37. Ingen skal have magt i skiberummet, bottelieriet, kabyssen eller krudtkammeret at gå, og ild, lys eller lunte optænde eller optændt at have, uden det sker efter kaptajnens eller løjtnantens befaling og med deres vilje og vidskab, under to måneders solds fortabelse og videre straf efter skibsrådets tykke.

38. Ingen skal understå sig, det være sig høj eller lav, over- eller underofficerer, nogen tobak inden skibsborde at drikke, uden på den dertil forordnede sted, under en måneds solds forlis.

(drikke tobak = ryge tobak).

39. Alle konstabler og bøsseskytter skulle være forpligtet, hver måned krudtet at omvende og på den anden (side) at opsætte. Er det og fornødent, da skal det på landet på et sejl, eftersom det af kaptajnen og rådet befales, tørres, under en måneds solds fortabelse, uden så var at vejret og tiden det ikke kunde tilstede, hvilket skal stå til kaptajnens og løjtnantens sigelse, og skal i skibsbogen indtegnes når krudtet vendes og tørres, og når artikulen læses og justitien holdes.

40. Ethvert kvartér skal være forpligtet, om der, hvilket Gud forbyde, nogen sygdom iblandt dennem opkom, den syge at hjælpe i alle mulige måder, med

vågen og varetægt og alt andet. Og på det sligt med en god ordning kunde ske, skal skibsrådet nogle udi hvert kvartér navngive, som sligt en tid lang, en efter anden skal forrette, indtil andre dertil bliver forordnet.

41. Og eftersom udaf stank og urenlighed stor sygdom plejer gemenlig at komme, da skal kvartermestrene enhver sin dag og med sit folk være pligtig hver morgen skibet at spule og rengøre, såvel uden som inden.

42. Ingen skal have magt at gøre sit behov uden alleneste på gallionen eller på ankeret, som derhos ligger, eller lade sit vand udi skibet, under en måneds solds fortabelse. Men med de syge forholdes efter kaptajnens befaling.

43. Enhver skal være forpligtet, når hans klæder bliver våde, dennem straks at aftage og tørre, såvidt vejrliget tilsteder, eller hver gang give en mark til straf.

44. Såfremt skipperne og styrmændene nogen differens og skilsmisse udi deres kås og gissing haver, da skulle de være tilforpligtet at give kaptajnen det tilkende, som derom skal holde råd, og de (skal) siden efterkomme og følge det, som da sluttes. Og om de endskønt kommer overens, da skulle de dog ingen kås sætte eller forandre uden rådets bevilling.

(skilsmisse = forskel; kås = kurs; gissing = gisning, beregning af skibets position m. m.).

45. Skal og ingen tømmerasje gøres inden skibsborde, undtagen med kaptajnens og løjtnantens vilje og vidskab, dog hermed skal ikke den daglige kallefaktering forstås.

(tømmerasje = tømmerarbejde; kallefaktering = kalfatring, tætning).

46. Såfremt kaptajnen og løjtnanten sig ikke efter disse artikuler forholder, eller de og (så) nogen strafværdig forseelse begår, da ville vi efter deres hjemkomst det hos dennem vide at søge.

47. Alle og enhver som hjemkommer, synderlig skipperne og styrmændene, hvilke forobliget er rigtigt journaler at holde, skal være forpligtede, forbeholdte deres journaler og dagregister udi vores admiralitet at overantvorde, så og ellers derforuden at give tilkende, hvad som helst (de) derpå forbeholdte rejser haver forfaret, om havne, reverer, lande, sejlads, kås, strømme, vindtider, trafik og al anden lejlighed, hvad heller vores admiralitet dennem om sådant adspørger eller ikke.

(forobliget = forpligtet; forfare = erfare; reverer = rivierer, floder).

48. Skibsrådet skulde have udi agt, at de afdødes gods' inventarium og dets sælgen vel og rigtig udi skibsbogen antegnes, og skal samme gods sælges til den, der vil give mest derfor. Dog skal (til) ingen sælges videre, end han haver i

behold og rest af sin løn hos os til det solgte gods at betale med. Den der køber er debitor og den dødes arvinger kreditorer. Gives og noget til de fattige, da skal det holdes, og de fattige være kreditorer.

(de fattige — i havsnød lovedes ofte en sum til de fattige, om skibet blev reddet).

49. Understår sig nogen, være sig hvo det være vil, som er udi vores tjeneste, sålænge som rejsen varer, inden skibsborde eller på land, nogen krakél eller uenighed at anrette, haver (han) forbrudt en måneds sold og (skal) derfor uden straffes til masten eller og efter skibrådets sigelse udi en tid lang til vand og brød. Hvem der drager kniv eller værge med vred hu (for) at gøre sin næste nogen skade, endog ingen skade gøres, da skal den samme slages igennem hånden med en kniv og skal stå så længe, til han drager selv kniven igennem hånden, og derforuden have forbrudt to måneders sold. Sårer han nogen, da skal han drages under kølen og derforuden have forbrudt 6 måneders sold. Men dersom nogen bliver straks død eller og siden dør af nogen skade, da skal den levende, (som) gerningen gjort haver, bindes med den døde og siden tilsammen kastes over borde, og derhos skal den, gerningen gjort haver, have fortabt alle sine månedspenge, og ville vi vores regaller og rettighed med hans boslod have os forbeholdet.

(krakél = strid, spektakel; regaller = kongelige rettigheder, her m. h. t. andel af bøden; boslod = formue).

50. Om nogen var, som sig imod kaptajnen eller løjtnanten vilde opsætte, være sig styrmænd eller andre underofficerer til lands eller vands, eller og de gemene bådsmand eller soldater vilde opsætte sig imod under- eller overofficerer, hvo de og ere, skal den eller de på livet uden al nåde straffes efter skibrådets dom og afsigt.

(afsigt = kendelse).

51. Såfremt nogen befindes uden det ganske råds vilje og vidskab, kister, pakker, baller, tønder eller kofferter at åbne, den samme skal straffes som en tyv, og alle hans månedspenge være forbrudt.

52. Enhver skal være forpligtet til udi Indien og de lande at losse og lade skibet, så og forrette, hvad dertil gøres fornøden, såvel på landet som inden skibsborde, og sig udi ingen måde udi noget sådant eller andet arbejde vægre, være sig skanse at bygge, sten dertil udi vandet /: om fornøden gøres :/ belægge og optage, med al anden dets fornødenhed at hente. Hvad og øvrigheden befaler hannem at gøre, det skal han forrette, være sig at han dertil antagen er eller ikke, med mindre han vil have forbrudt alle sine månedspenge og undgælde videre straf som vedbør.

53. Alle skud, som sker, skal af konstablen antegnes ved år, måneder, dage og timer, så og af hvad årsag det sker, på det vi kunne vide, om krudtet bliver unyttigt forbrugt.

54. Alle instruktioner og artikuler, som af vores kaptajn, løjtnant og skibsrådet forfattes og påbydes, os til gavn og bedste, de samme skulle og efterfølges lige som disse vore artikuler. Hvo derimod gør, skal straffes som samme instruktioner og artikuler formelde.

55. Alle hvad gerninger, som nogen begår udi vores tjeneste, som ikke i dette artikulsbrev nævnes, dennem skulle skibsrådet dog må (tte) straffe efter sagens lejlighed.

56. Alle sig på denne rejse til vores tjeneste haver ladet antage skal ikke have magt igen af den at træde (uden) under tilbørlig pasbord under livsstraf. Og dersom nogen, som penge haver annammet, bortløber, skal (han) uden al nåde straffes på livet.

(pasbord = pas, afskedsbevis).

57. Når Gud vil, at skibet vel (er) hjemkommen, og de sætter enten udi Sundet eller andensteds, da, sålænge de ikke ere løstet, skulde ingen officerer tilstede nogen at komme dennem om borde, meget mindre det ringeste af vores eller nogen partikuliers gods, uden nøden trænger at oversættes. Ikke heller (skal) nogen uden befaling eller forlov drage til land, under alle hans måneds-penges fortabelse.

(sætte = kaste anker; partikulier = privatmand).

58. Når skibet sejler igen fra Indien til disse lande, da skal man for alting se vel til, at man ikke kommer i nogen havne med skibet, enten udi Engelland, Holland, eller nogen folk eller både /: undtagen pilotbåde :/ lade komme omborde, med mindre det sker af højtrængende nød, og når nøden skønt sligt fordrer, skal folket dog tilholdes, intet af deres føring der må (tte) at afhænde, efterdi at hvad de til forfriskning og deres livsunderhold haver fornøden, dennem dog på vore vegne forskaffes, så de ikke haver fornøden noget af deres føring dertil at sælge, men skal, være sig hvem de ere, lade blive ved skibet alt det de have, indtil det hid for byen ankommer, uforrygget og uafhændet, efter foregående 57. artikuls videre indhold.

(pilot = lods; føring = det større eller mindre vareparti, enhver ombord havde ret til privat at føre med sig fra udlandet).

59. Og eftersom vi Gud ske lov os på dette farvand ingen fjender for vide, da skulle ikke vores officerer eller søfolk mod nogen udi søen sig fjendtlig té; dog skulle de altid have deres sag udi god agt, og såfremt nogen dennem angriber, skulle de sig mandhaftig defendere og værge. Hænder det sig, at de nødes at borde og magte med fjenderne, da skulle alle inden skibsborde, ihvem det og helst kan være, lade sig finde velvillig og rede at abbordere og falde udi det andet skib under livsstraf. Hvem som ikke det gøre vil, da skal kaptajnen og andre overofficerer have magt, den straks på stedet som deres fjende at ned-

støde. Og skal bøsseskytterne såvelsom soldaterne være forpligtet, tillige med bådsfolket at indfalde.

(magte (hs. har: magle) med = få bugt med; abbastere = borde, entre).

60. Hvo som i nogen fægtning bliver ordonneret, oppe eller nede, han skal ikke derfra gå, førend han bliver afløst af en anden under livsstraf.

(ordonnere = befale).

61. Hænder det sig så, at Gud allermægtigste ved sin magt giver lykke, at noget skib bliver indtaget af vores skibe eller folk på denne eller nogen efterfølgende rejser, som gælder til eller fra Indien, frem eller tilbage, eller dør i landet udi Indien, da skal af hvad (der) erobres al skade og omkostning, som på folk og skibe sket og forårsaget er ved sådan slag og fægtning, først os betales og forudgives; af det øvrige skal officererne, soldater og båds mænd have den halve del af hvad erobres af gods og vare, resten skal os alene tilkomme.

62. Ingen skal oplå eller opbryde kister, tønder, pakker eller andet sådant erobret, som er sammenbundet, men det skal holdes helt og uforrygget tilstede, indtil kaptajnen og skibsrådet befaler det udi deres nærværelse at opbryde(s), beses og registreres. Hvem herimod gør, haver forbrudt sine måneds-penge og straffes som for andet tyveri.

63. Og på det (at) forskrevne artikuler udi alle sine ord og punkter kunne holdes og efterkommes, da skulle først officererne for vores admiralitet aflægge deres ed; dernæst skal enhver af dennem, som på vores skib sejler, være forpligtet også deres ed trolig og hørsommelig at gøre og aflægge udi officerernes og alle rådspersonernes nærværelse.

64. Såfremt når eden gøres nogen sig forstikker og forholder eller tier stille, den samme skal ikke desmindre regnes og holdes, som han havde været tilstede og svoret.

Hvilke forbemeldte artikuler, som hver måned på skibet for alle folkene offentlig skal læses, ville vi således udi alle sine ord, punkter og mening have holdet og efterkommet, under straf som vedbør, og som samme artikuler indeholder og videre som den sin ed ej agtet og efterkommet haver. Dog ville vi os allernådigst forbeholdet have udi forbemeldte artikuler af og til at sætte, dennem at formere i fremtiden, eftersom vores rigers gavn og nødtørft udkræver. Givet på vort slot København den 13. martii anno 1672.

Under vort signet.

Christian (L.S.)

* (samme protokol som søpasset, fol. 110^v ff. For bedre forståelses skyld aftrykt med moderne tillempt retskrivning og tegnsætning; hvor moderne sprogfølelse kræver det, er der i parentes indskudt enkelte ord, som mangler. Artiklerne, der blev udstedt særskilt til hvert skib, er dannet over samme mønster og går tilbage til Christian IV's skibsartikler).

3. CHRISTIAN V's BREV TIL SULTANEN AF BANTAM

Skrifwelse til Sultanen af Bantam.

Christianus Quintus.

Tilbiude dend Megtige oc Høybaarne Første oc Herre, *Sultanen af Bantam* woris Kongl: hilsen och Wenschab. Høybaarne Første oc *Sultan*. Wj hafue dend 9 *octobris* sidst afviget een woris schrifuelse til Eders Kierlighed med skibet *Fortuna* afschichet, huis indhold, efftersom mueligen samme schib formedelst Andre under weyen indfaldende Forhindringer ej endnu er fremkommen, Vj een deel herudinden igien tager, oc j saa maader Eders Kierligheed om woris Elschel: Kiere Hr. Faders sal: oc høyloflig ihukommelsis dødelig afgang, oc huorledis Wj nu dend Kongel: throne Arfueligen effter hannem besidde, paa nye forstendiger, oc herhøes, effter at Wj Eders Kierlighed hafuer tachtet for dend gode medfart *Schout bij Nachten Adelaer* oc Andre woris Tienere paa Schibet *Ferrø* er wederfarit, forsichrer, at Wij ei mindre end woris Forfædre will beflicte Os paa, it got bistanligt oc fortroligt Wenschab til handelens oc *Negotiens* Forsettelse, med Eders Kierlighed At wedligeholde. Wij haffue oc samme gang befuldmegtiget Ober Kiøbmand Stephen Rohde oc *Capitainen Hahm* med Eders Kierlighed til dend Ende at *tractere*, oc forhaaber, At om de wel ere ankommen, de da deris ærinder ønscheligen schal hafue forrebragt, oc derudinden goed oc fornøyelig afhandling oc slutning erlanget. Mens dersom nogen U-lyche dennem under weyen, som før er meldit, schulle were tilslagen, huilchet Wij dog ej wil formode, hafuer Wj i deris sted nerwærende woris *Capitain* Berendt Andersen och Kiøbmanden *Jean Jochim Pauli* fuldmagt gifuet med Eders Kierligheed at handle oc slutte, om huis til *Negotiens* Fortsettelsse kand were tienligt, med wenlig begiering at naar de sig hoes Eders Kierlighed til dend Ende anmelde lader, Eders Kierlighed dennem da til *audience* wille stede, oc stille dennem fuldkommen troe til, udj alt huis de i saa maader paa woris wegne effter deris medgifne *Instruxes* Indhold forrebringendis worder. Oc schal alt huis de saa afhandlendis oc sluttendis worder, i alle maader, som Wij det sielf giort oc sluttet hafde, fast oc U-ryggeligen holdis oc effterkommis; Helles fremschiche Wij Eders Kierlighed it Cartou med tiufue Fader Krud oc hundrede oc halftrediesindztuifue Kugler, saa och nogle Andre disse Landis *Rariteter*, som formodis behageligen af Eders Kierligheed at schal blifue undfangen oc imodtagne; Oc til beslutning erbiuder Os i alle forefaldende leyligheder at erwiise Eders Kierligheed ald beredwilligheed oc Wenschab, Ønschendis Eders Kierlighed it lycheligt oc langwarig Regimente med ald sielf begierlig welstand. Gifuet &c. *Hafniæ, d: 13 Martij Anno 1672.*

Opschriefften uden paa Brefuet.

Dend Megtige oc Høybaarne Første oc Herre *Sultanen af Bantam.*

(samme protokol som før nævnt, fol. 124^r ff. Gengivet med originalens retskrivning. — Brevet er svar på sultanens første skrivelse (se indledningen). Det synes, som om skibet »Fortuna«, udsendt okt. 1671, ikke er nået frem. Kaptajnen var den omtalte *Bernt Berntsen Ha(h)m*, der 1668 i Amsterdam var antaget til skipper på »Færø« og havde deltaget i

Sivert Adellers togt. Med ham kom overkøbmand *Stephen Rohde*; de to skulde overbringe sultanen en »hel kartove« (dvs. til 48-pundige kugler) efter det mål, Adeler havde haft med hjem (jfr. indledningen), og havde fuldmagt til at oprette et »cantor« i Bantam. — Frederik III døde febr. 1670. — Titlerne og de tre første linjer i brevet blev skrevet med guldbogstaver; »eders kærlighed«, tiltale mellem fyrster, — jfr. tysk: Euer Liebden).

4. CHRISTIAN V's BREV TIL SCHAHBANDAREN CHINABY

Chinaby Sabandor hoes Sultanen af Bantam.

Christianus Quintus.

Wor Naade tilforn; Wij hafue Eder dend 6. *December Anno 1670* med Schibet Mageløes tilschrefuit, och derwed begieret, at de it hundrede halffierdesindztiufue oc sex bahr Peber, som *Schout bij Nacht Sivart Adelaer* hoes *Sultanen af Bantam* under Eders Forwaring hafue effterlat, til woris *Capitain Christian Bielcke* oc Ober Schipper Carsten Krinsen Rigter udj bem^{te} schib motte ofuerlefuert, huilchet ei paatuifles io at were effterkommet, Mens dersom imod Forhaabning formedelst nogen paakommen Forhindring, saadant iche endnu er scheid, ere Wij allernaadigst begierendis, at bem^{te}: effterlatte Pebber enten Ober Kiøbmand stephen Rohde eller Kiøbmand Johan Jochum *Paulj* blifuer tilstillet, saa at det uden nogen Ophold och forhindring kand bekomme och effter Magelighed indschibe. Hellis er Eders schrifuelse til woris Elschel kiere her Fader sal: oc høyloflig Ihukommelse, med hoesfølgende schiench Os wed bem^{te}: woris *Schout bij Nacht Adelaer* wel indhændiget, huorfore Wij Eder hermed allernaadigst betache, oc til it sær Kongel: Naades-teign Eder igien med nerwærende Foræring, som udj dette woris schib Oldenborg fremsendis, allernaadigst wil hafue *regaleret*, Wisseligen formodende, at j woris Folch oc Schibe, som paa Eders stæder hender at ankomme, altiid goed Venschab oc befordring hereffter som hidindtil bewiiser, oc dennem udj deris *Negotier* til det beste forhielper, hvilchet Wij igien med ald Kongelig Naade wille wiide at erkiende. Gifuet &c^{tra}: *Hafniæ d: 13 Martij Anno 1672.*

NB. Wdj denne *Copie* er at agte, at Kongens Naufn alleene, Nemblig /: *Christian* :/ blef schrefuen med forgyldte bogstafuer, oc ellers aldeelis indtet widere af Kongens *titul*, saavit forgyldte Bogstafuer angaar, mens som *ordinarie Miss*: stii med Blech schrefuit.

(samme protokol som før nævnt, fol. 126^v ff. Gengivet med originalens retskrivning. — Kapt. *Chr. Bielke* førte 1669—70 det andetsteds omtalte skib »Havhesten« til Trankebar; han og hans mandskab overgik til »Phønix« (eller »Mageløs«), der kom ud 1671, og som han førte hjem 1671—72. Han havde overbragt sultanen af Bantam Christian V's gaver. Den nævnte overskipper var hollænder og hed *Carsten Chrensen de Rechter*; han fulgte med Bielke ud og hjem. Senere blev han kaptajn; 1675 medtog han den i indledningen afbildede skrivelse fra sultanen til Christian V (se tillæg 5). — Kongen skriver til schahbandaren om peberhandelen, men nævner den ikke i sit brev til sultanen, skønt denne ikke havde følt sig for fin til at skrive om den (se indledningen); i det hele taget er det morsomt at bemærke den vidt forskellige stil i de to breve. — Miss:stil = missivestil, alm. brevstil som i kongens almindelige breve).

5. SULTANEN AF BANTAMS BREV TIL CHRISTIAN V AF 15. FEBR. 1675

(jfr. afbildningen i indledningen).

Vi sultanen af Bantam sender dette til eder, stormægtigste konge, Christianus quintus, som vi har tilskrevet den 5. d. m. over England med kapt. Valract, idet vi ikke tvivler på, at dette vort eget brev skal blive vel overbragt til eder, stormægtigste konge, over England. Og vi sender dette med eders majestæts eget skib pr. kaptajn *Rechter*, og med det siger vi endnu engang tak for eders majestæts present, kanonen, skønt vi nok ønskede, at den var en smule længere efter sin store tykkelse; den er god på et skib, men ikke på land.

Vi sultanen af Bantam sender dette til eder, stormægtigste konge, hvem vi vil vise stor ære og venskab. Men eders majestæts opperhoveder her anstiller sig ikke vel, som for det første: kommandant *Magnus Jacobsen* har ikke stillet det vel til for mig på kysten, ligesom ejheller købmanden *Pauli*, som man hverken kan få sin ret hos eller snakke med, og jeg er ikke veltilfreds med ham her, og handelen er ikke ligesom i gamle tider.

Med denne samme kapt. *Rechter* sender jeg noget peber til eders majestæt, som jeg beder eder at modtage. Jeg beder også meget eders stormægtigste majestæt at lade nåde og ret vederfares eders gamle tjener *Eschel Andresen* og hans hustru og svigersøn *Jan Hendricksen*, idet der er sket dem stor ulykke ved fratagelsen af deres gods og ære, hvorom alle nationer her véd at tale, at der er vederfarede disse folk stor ulykke. Derfor har jeg også beholdt Johan Hendricksen her, hvem jeg også vil vise al nåde, fordi det er en person af stor forstand og handelsevne, og han skal nok kunne gøre store tjenester for eders majestæts kompagni her på kysten. Hermed slutter vi dette, efter vor muhamedanske tidsregning år 1085, den 15. i måneden februar.

Bantam, den 15. febr. anno 1675.

(RA. Da. Kanc. C 63.2. Oversat efter det vedlagte hollandske brev. — Kapt. *Rechter* omtales i noterne til tillæg 4. — *Magnus Jacobsen* blev 1671 udnævnt til øverste for soldaterne på Dansborg og var vist en tidlang kommandant; han skal være blevet afsat af sine undergivne, uden at disse blev tiltalt derfor, så sultanen kan have ret i sin hårde bedømmelse. Hvad *Paulli* angår, lærte han senere at skatte ham. — *Eskild Andersen* (*Kongsbakke*), f. ca. 1618, blev 1655 valgt til kommandant i Trankebar, som han bestyrede fortræffeligt i den lange tid, hvor der ikke var forbindelse med hjemlandet. Efter 1669, da der atter kom skibe ud, blev han generet og skubbet til side af de udsendte embedsmænd. Han døde 1674 som en skuffet mand. Den uret, der skal være overgået ham, må nok ses i forbindelse med den kommission, kongen lod nedsætte for at dømme ham og den her i bogen omtalte Henrik Eggers imellem; de havde ligget i splid med hinanden. — Om svigersønnen *Jan Hendriksen* kan intet oplyses).

LITTERATURFORTEGNELSE

Foruden de almindeligt tilgængelige hjælpemidler — biografiske værker, ældre og nyere geografiske håndbøger, vareleksika fra ældre og nyere tid, ældre kortsamlinger, lodsøger, flagbøger, botaniske værker m. m. — er der benyttet følgende kilder:

- L. Bobé*: Bremerholms Kirke og Holmens Menighed (1920).
Fred. Bolling: Oost-Indiske Reisebog (1678).
Mouritz Christensens optegnelser fra Trankebar i 1670'erne (håndskrift Rostg. 40.2°).
A Collection of Voyages and Travels I—IV (1704).
J. J. Ebert (overs.): Beschreibung und Geschichte der Hauptstadt . . . Batavia I—IV (1785—86).
Encyclopædie van Nederlandsch-Indië (red. J. Paulus) I—VIII (1917—39).
Henning Engelhart: De danske ostindiske Etablissemeters Historie (håndskrift i Rigsarkivet).
H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt I (1832).
Charles Grant: The History of Mauritius (1801).
Hakluyt Societys samling af rejsebeskrivelser (1847 ff.).
Michael Henrichsons Liig-Prædikener I (1702) (med en vistnok upåagtet beretning om Ove Geddes togt).
Preben Holck: Cort Adeler (1934).
J. H. H(usmann): En kort Beskrivelse Over Skibet Cron-Printz Christians lykkelige gjorde Reyse . . . 1730 (1735).
Kay Larsens seddelkartotek (»Dansk søfart«) på Handels- og Søfartsmuseet; sammes håndskrevne Dansk-ostindiske Personalia og Data (Kgl. bibl.'s læsesal).

- Må benyttes med stor forsigtighed, idet kildeangivelser bl. a. mangler.
Kay Larsen: De dansk-ostindiske Koloniers Historie I—II (1907).
H. D. Lind: Kong Frederik den Tredjes Sømagt (1896).
Werken uitgegeven door de *Linschoten-Vereeniging* (1909 ff.).
Hans Meslers Journal på »Cron-Printzen af Danmark« 1708 (håndskrift Ny kgl. saml. 769.4°).
O. v. Munthe af Morgenstjerne: Ulrik Frederik Gyldenløve (1944).
Jon Olafssons Oplevelser som Ostindiefarer under Christian IV (Memoirer og Breve, 1907).
Adam Olearius: Orientalische Reise-Beschreibungen Jürgen Andersen . . . und Volquard Iversen . . . (1669).
Oost-Indische Voyagien Door dien Begin en Voortgangh, van de Vereenighde Nederlandsche Geoctroyeerde Oost Indische Compagnie I ff. (1648).
Pehr Osbeck: Dagbok Öfwer en Ostindisk Resa Aren 1750. 1751. 1752 (1757).
Extract af en Journal holden paa Skibet Vogel *Phønix* 1677—79 (håndskrift Thott 512.2°).
Reisebeschreibungen von Deutschen Beamten und Kriegsleuten im Dienst der Niederländischen West- und Ostindischen Kompagnien 1602—1797 (udg. S. P. Honoré Naber) I—XIII (1930—32).

Allgemeine Historie der *Reisen* zu Wasser und Lande; oder Sammlung aller Reisebeschreibungen I—XXI (1748 ff.), en kodificering af de på det tidspunkt kendte rejsebeskrivelser (også på engelsk, fransk, hollandsk, dansk).

Jens Mortensen Sveigaards Ostindiske Rejser Beskrivelse (håndskrift Ny kgl. saml. 134.2°).

Carl S. Sølvér: *Imago mundi* (1951), med instruktive oplysninger om navigationen på opdagelsesrejsernes tid.

George M'Call Theal: *History of South Africa under the Administration of the Dutch East India Company (1652 to 1795)* I (1897).

P. J. Veth: *Java, Geographisch, Ethnologisch, Historisch* I—IV (1875—84), hovedværket om Java.

Naaukeurige Versameling der Gedenkwaardigste Zee en Land-Reysen na Oost en West-Indiën I—XXVIII (1707 ff.).

RA. = Rigsarkivet.

REGISTER

* efter et sidetal betyder illustration

- Abdu'l Kakhâr 27f., 199.
 aber 117, 126 ff.
 Abrolhos 62, 103.
 Absalonsen, Hans 42, 63.
 Abu'l Fath, se sultanen af Bantam.
 Abu'l Maali 199.
 Abu'l Mofachir 199.
 Abu'n-Natsr 199.
 Açorerne 172 f., 207.
 Adeler, Cort 25 f., 30, 36, 186.
 Adeler, Sivert 25, 195, 220 f.
 Aderadiera 145, 203.
 admiralitetet 38 f., 186.
 Adolf, jurebassa 96.
 »Africa« 164, 166.
 Ageng Tirtajasi, se sultanen af Bantam.
 Agra 140.
 Agulhas 162.
 Ahmadabad 140.
 Albregt, mester 114 ff.
 Aluy, kapt. 95.
 Amboina 117, 198.
 ambra 151, 156, 203.
 ananas 102, 128, 200.
 Andersen, Bert, se Fischer.
 Andersen, Chr. 46 ff., 188 f.
 Andersen, Elias 172.
 Andersen, Eskild 222.
 Andersen, Jørgen 7.
 Anderson, kapt. 95.
 Anholt 43.
 »Anto(i)netta« 180, 208.
 appelsin 96, 128, 200.
 Arabien 107, 197.
 areca, se betel.
 aronrod 68, 88.
 arrak 100 f., 128.
 Ascension 168.
 Asiatisk kompagni 30.
 astrolab 60, 191.
 Atlanterhavet 51 ff., 167 ff.
 audiens 96 ff., 106.
 Aureng-Zeb 202 .
 Australien 147 f., 203.
 Backer, Cornelius 94.
 bad 126.
 bajadere 100 f.
 bakke 43, 188.
 Balambangan 120.
 banan, se pisang.
 Banda 117, 198.
 Bandjermassin 122.
 banjaner 138, 202 ff.
 Bantam 23, 94 ff., 120 ff., 123*, 125*, 127*.
 barbareskstater 52, 189.
 Barles 51, 189.
 barracuda 62, 191.
 bartskeer 213.
 Bartskeer, Gregorius, se Schmidt.
 basar 124.
 batater 157.
 Batavia 114 ff., 115*, 120 f., 198.
 begravelse 131, 136, 139 f., 170.
 beriberi 168, 206.
 Berlengas 51, 189.
 Berntsen, Bernt, se Hahm.
 besværgelse af dyr 117, 157, 204.
 betel 126, 128, 130, 200.
 Beyer, Michel 163.
 bezoar 168, 197.
 Bjelke, Chr. 202, 221.
 Bjelke, Henrik 38, 186.
 bjerg, det blå 129, 200.
 Bjørn, Kn. Knudsen 152.
 »Bleyswijk« 93*, 94, 109, 112 f.
 Blæsebælgen 84.
 Bolling, Fr. 7.
 »Boode« 162.
 Borneo 122.
 Bourbon 160, 161*, 205.
 Brahe, Tyge 40.
 brasen, se stenbrasen.
 Brasilien 60.
 Braunsfeldt, Christina 8.
 Brauwiers Sand 110 ff., 197.
 breddecejlad 17.
 Breitenbach, Conr. van 83, 192, 194.
 Breugel, Albert van 83, 193.
 brev 29*, 99*, 100, 106, 220 ff.
 Broek, Hinrich van 151.
 brum 100, 128, 196.
 buksbom 156, 204.
 bulepons 101, 128, 196.
 bunkus 126, 200.
 burbur 130, 201.
 Bøje, Nikolaj 38, 186.
 bøn 43, 188, 210.
 Caef, Willem 28, 95.
 cajang 167, 206.
 calappus 130, 201.
 Cambaya 140.
 Celebes, se Macassar.
 Chambers, P. 30.
 Charisius, Peter 42, 97, 106, 111 f., 144, 187.
 Chinaby 25, 97, 221.
 chorum, se bøn.
 Christian V 25, 37, 182, 220 ff.
 Christian fra Alborg 66 ff.
 Christiansdatter, Mette 11, 39, 144, 186.
 »Christianshavn« 27.
 Christensen, Hans 172.
 Christensen, Mads 172.

- Christoffersen, Knud 172.
 Ciccus, Jacob 97.
 citron 128.
 Claasen, Jacob 151, 160.
 Clapedere (Clappadoa)
 126 ff., 200.
 Company of Merchant
 Adventurers 22.
 Corang 120.
 coret 63, 191.
 cormoran 63, 191.
 cornito 63, 191.
 Cortemünde, Fr. Vilh. 11.
 Cortemünde, Johan Peter-
 sen 8 ff., 37 ff.
 Court, Jan 148, 203.
 Coyman, Henrik 26, 94,
 100.
 Coymans, Johan 160.
 Crudop, Hendrik 83, 193.
 cucuma 130, 201.
 Culang, pangeran 97.
 cupang 94, 195.
- dans 100 f.
 Dansborg 24, 27, 107, 143.
 Dansk Ostindisk Kompagni
 26, 37 ff., 182.
 »Das Stigt Utrecht« 164.
 Debes, Lucas 180, 208.
 »Delfshaven« 162.
 »Den flyende Ulv« 27.
 Denow, Hans Jørgen 39,
 106.
 »Der fliegende Swaan« 151,
 163, 165.
 »Der Junge Prins« 164,
 179.
 Deyckhoff, Jacob 164.
 Diemer, Elbert 84, 194.
 Dieten, Willem van 83.
 »De Vreye See« 104, 164.
 Diricksen, Lambert 28.
 djambus 128, 200.
 djævel, kinesisk 134, 201.
 Djævelbjergert 84, 194.
 dodo 156, 204.
 dom over Cortemünde 80 ff.
 Dooren, Anthoni van 143,
 146, 168 ff., 197, 203.
 dorades 56.
 drage 83.
 drageblod 89, 194.
 dravat, se travat.
 drikkevand 51, 60, 63, 119,
 147.
 drukkenskab 215.
 durio 128, 200.
 Dwars in de weg 94.
 Dütz, Willem den 172.
 dåb, se hønse.
- ed 39, 209, 219.
 »Eendragt« 176.
 Eggers, Henrik 107, 113,
 165, 197.
 »Eintracht« 164.
 elefant 78, 85*, 141 f.
 England 22.
 enkebrænding 139 f., 202.
 Eva, se Krotoa.
 Evers, Jacob 157, 204.
- Fair Isle 50.
 faktorer, danske 24 ff.
 False Bay 162.
 fany 157, 204.
 fattig, gave til 217.
 Ferro 207.
 FestevoId, Anna 46, 189.
 figen, indisk 128, 200.
 Finke, Johs. og Thomas
 182, 208.
 Fischer, Berendt Andersen
 31 f., 42, 97, 106, 108 ff.,
 165, 168, 170, 187, 209,
 220.
 flagermus 58, 157, 204.
 flamske øer 172 f., 207.
 Flekkerø 180.
 flodhest, se søko.
 flyvefisk 55* f., 63, 190 f.
 fløjte 188.
 foisme 133 ff., 201.
 forfriskninger 66, 69, 92,
 95, 163, 211.
 forgiftning (fisk) 157 f.,
 204.
 forlis i Sundastrædet 108.
 Formosa 132, 201.
 »Fortuna« 27, 220.
 Foula 50.
 Francisco Pedro 140, 142.
 Frankrig 23.
 franskmænd 165, 205 f.
 Frederik III 25, 220.
 fregatfugl 63, 191.
 Friis, Mogens 38, 186.
 Fuchs, Andreas von 8, 12.
 Fuerteventura 54.
 fyr (Kullen) 43, 188.
 »Færø« 16, 25, 220.
 Færøerne 176 ff., 177*,
 181*.
 Færøske komp. 179, 208.
 føring 218.
- galanga 105, 197.
 gallion 164, 216.
 gaver 97 ff., 105, 196, 217,
 220 ff.
 Gedde, Ove 7, 24.
 gentiver 138, 202.
- Geus, Jacob de 192.
 gift 123, 130.
 Goens, Rycklof van 165,
 205.
 Golgatha, kirkegård 104,
 196.
 Goske, Isbrand 66 ff., 163,
 193.
 granatæble 128, 157, 200.
 Gressic 120.
 græshoppe 79, 157, 161.
 Gualata 54, 190.
 Guilliam, faktor 95.
 Gunong Karang 123*, 129
 (?), 200.
 gogle, kinesiske 136 ff.
- Hadji, sultan 27 f., 199.
 Hahm, Bernt Berntsen 220.
 Haie, de la 165, 206.
 haj 57 f.
 hajhjerne 58.
 Hammerich, Frederik 38,
 186.
 harder 157, 204.
 harem 122.
 Hasanu'd-din 199.
 »Havhesten« 27, 143, 202,
 221.
 havmand 61*, 63.
 Helsingør 40, 41*, 182,
 187.
 Hendriksen, Jan 222.
 Henshaw, Th. 45, 188.
 Herfordt, Christopher 38,
 186.
 heste, persiske 141 f.
 Hetland, se Shetland.
 Hickman, Pieter 116, 142.
 Hindsholm, Birgitta, Ca-
 thrina og Elisabeth 48.
 hindu 135*, 138 ff., 202.
 Hindustan 140 ff.
 Hitterø 46 ff., 47*.
 Holland 17, 20, 27 ff.
 homoseksualisme 166, 206.
 Hottentots Holland 166,
 206.
 hottentotter 68, 85*, 86 ff.,
 166 f., 194, 206.
 »Hoveling« 166.
 Hugo, Hubert 150 ff., 204.
 huse (Bantam) 124.
 hval 61*, 63.
 Hven 40.
 »Hvide Fortuna«, se »For-
 tuna«.
 hønse: for Kullen 43, 188;
 ved Berlengas 51, 189;
 ved linjen 190.
 »Haabet« 27.

ibenholt 152, 156, 204.
ildpølser 59, 190.
Ile de France, se Mauritius.
Indiske ocean, se ætiopiske hav.
»Industria« 172.
Ingebretsen, Lauritz 172.
Iversen, Volquard 7.

Jacobsen, Laurids 189.
Jacobsen, Magnus 222.
Jakarta (Jakatra), se Batavia.
jambus 128, 200.
Jan Hagel 51, 189.
Jansen, Jan 104 f.
jantiver, se gentiver.
Japara 32, 103, 120 f., 196.
Java 21 ff., 92 ff., 117 ff., 118* f., 186.
Java Hoofd 92.
Javana 120.
javanere 129 ff., 135*.
Jensen, Bartel 70.
jesuiter 133 f., 201.
Joartam 120.
Juel, Axel 28, 106, 111 f., 197.
Juel, Niels 38, 186.
jul 162.
Jusup 199.

Kaffraria 145, 203.
kalkbrænderi 67*.
kamp 213, 218.
kamæleon 78.
Kanariske øer 52 ff., 53*.
kandeisukker 105, 197.
Kap det gode håb 64 ff., 65*, 75*, 82 ff., 145 f., 162 ff.
kapere 46, 50, 52, 182, 208.
kapitalskib 164 f.
Kapverdiske øer 55* ff.
Karlshamn 38, 186.
kastevæsen 138, 202.
Keradyne 136, 142.
Kerguelen 147 f., 203.
Kerteminde, Peter Petersen 8 f., 46 f., 188 f.
khan 132.
kikkert 52, 78.
kinesere 132 ff., 135*.
Kirsebom, Jacob Jokumsen 46 ff., 189.
Kitjill 124.
klima, Kap: 69, 83; Java: 118 f.
koban, se cupang.
kokos 151.
kolonihistorie 18 ff.

Kongsbakke, se Andersen, Eskild.
konvoj 163, 167 ff., 180, 206.
Koxinga 201.
kniv drages 42, 217.
Krakatau 93.
krig 44 ff., 94, 162, 172 f., 180, 188; i Østen: 94, 120 ff., 165.
kris 130.
Kronborg 40 f., 41*, 182.
Krotoa 68, 192.
krudt 215.
Kruse, Chr. 46, 97, 103, 106, 124, 188.
krydderier 22.
Kullen 41*, 43, 188.
kurs 216.
Kvandløse, Peder Christoffersen 51, 105, 189.
København 38 ff., 182.
kølhaling, skib: 115*; straf: 81, 193.

ladning 32 f., 102, 104 f., 144, 196.
Lahore 140.
Lambertsen, Joan 94.
Lamong 94, 122.
langhals 58, 190.
langsat 128, 200.
Larsen, Mattis 70, 80.
Laurens, Hendrik 196.
Lerke, Peder Pedersen 182, 208.
levnedsmidler 214 f.
limon 157.
limongujaves 151, 203.
linjedåb 190.
Linschoten, van 20.
lods fisk 57, 190.
loger 24, 26, 94 ff., 124, 195.
Lorang, pangeran 95, 97, 103.
lorier 126, 157, 200.
løsning 102, 217.
Lydersen, Ib 42, 51, 114, 142, 168 ff., 187.
lysekrone 173, 207.
Læsø 43, 188.
Løvebjerg 65*, 84, 194.

Macassar 105, 117, 195 f.
»Macassar« 164.
Madura, fyrsten af 95.
Maetsuyker, Joan 113 f., 197.
»Mageløs«, se »Phønix«.
malstrøm 180, 208.

manchuer 132, 201.
Mangku bumi 199.
mango 128, 200.
mangostan 128, 200.
Mascarino 160, 161*, 205.
massak 128.
matar 120, 198.
Mattaran 120 f., 198.
maurer, se hindu.
Mauritius 148 ff., 149*, 153*, 155*, 159*, 204.
Mazulipatam 165, 206.
Meerhof, Pieter van 192.
»Meliskerke« 93*, 94.
mesan (velella) 173, 207.
Michelsen, Claus 172.
»Middelburg« 162 f.
Mikkelsen, Mikkil 26, 103, 144, 151, 165, 167, 196, 206.
mindesten 160, 205.
Mohammed, sultan 199.
monsun 145, 203.
moske 123*, 124 f., 127*, 200.
Mostard, Wouter 72 ff., 84, 192 f., 206.
»Mouritius« 166.
»Mozambique« 166.
muhamedanisme 104 f., 130, 196, 201.
multe 157, 204.
Munk, Jens 7.
musik 126.
muskatnød 128, 200.
mytsjen 189.
mytteri 217.

nautica 173.
navnedag 152, 204.
Nederlandske ostind. komp. 21, 82 ff., 120 ff., 154, 165.
negeri 109*, 111, 197.
negritoer 129; 200.
»Neptunus« 27.
Neyn, Pieter de 80 ff., 193.
»Norske Løve« 27.
nyttår 91, 143, 164.
næsehorn 78, 85*.

Ofir 92, 195.
Olafsson, Jon 7.
Olai, Jacob 172.
»Oldenburg« 8, 30 f., 37 ff., 188.
Oldenburg, Johan von 70 ff., 193.
Olearius, Adam 7.
Olsen, Jørn 172.
Olsen, Per 172.

Onrust 114 ff., 115*, 143, 197 f.
 orancai 95, 122, 130, 195.
 orgel 97, 126, 195.
 orkan 160.

palads, sultanens 98 ff., 99*, 124.
 palmit 158, 205.
 palmitvin 128.
 pangeran 95, 122, 195, 199.
 Pangrango 129, 200.
 parakit 157, 204.
 parasol, se quitesol.
 passatvind 17 f., 60, 62, 91, 145, 167, 191.
 patagon 126, 200.
 Paulli, Johan Joakim 27, 42, 95, 97, 103, 106, 113, 144, 187, 220 ff.
 peber 105, 110, 113, 144.
 »Pelicanen« 27.
 Pepping 179, 208.
 Persien 141 f.
 »Phønix« (= »Mageløs«) 8, 26, 32 f., 107 ff., 113 ff., 143, 202 f., 221.
 Pico de Teyde 53*, 54, 190.
 Pietersen, Gillis 42, 108, 143.
 pinang 128, 200.
 pingvin 68.
 pisang 128, 157, 200.
 pomerans 128, 200.
 pompelmuse 157, 204.
 pompon 157, 204.
 Portugal 20 ff.
 prau 94 ff., 99*, 123*, 195.
 Pretorius, Jan 83, 193 f.
 Preus, Bernh. 167.
 Princen Eylanden 92, 144.
 prinseflag 66, 191.
 prise 219.
 profos 42 o. fl., 210.
 præstehale 59, 190.
 puddersukker 105, 197.
 Pulo Kali 144.
 Pulo Marang 110 ff.
 Pulo Pandjang 104, 107.
 Punta Primeira 145, 203.
 pygmæer 129, 200 f.
 Pøpping, se Pepping.

quitesol 96, 195.

rabarber 105, 197.
 rajputer 138, 202.
 rambutan 128, 200.
 rejsebeskrivelser 7.
 Rechter, Carsten 221 f.

religion 122, 125, 133, 138 f.; se også muhamedanisme.
 Rembang 120.
 returskibe 163 ff., 205.
 Réunion, se Mascarinio.
 Richmond, Charles Duke of 44 f., 188.
 Riebeck, Jan van 193.
 Riedinger, Christoffer 37.
 ris 147, 151, 162 f., 205.
 Robben Ejland 64 ff., 67*, 75*, 163, 167.
 roccella tinctoria 54, 190.
 Rohde, Stephen 221 f.
 Rust, Arent Jansen 42, 172.
 rømning 218.
 ræn, springe fra 42 f., 48, 51, 114, 150, 187.

sakerdan 156, 204.
 Sal 55, 190.
 Saldana 194.
 Saltflod 73, 192.
 Saltørne 55* ff.
 Samarang 120.
 Sander, Daniel 38, 186.
 St. Cornelia, se Robben Ejl.
 St. Elmsild 91, 161, 194.
 St. Helena 64, 69 f., 168, 192.
 »St. Hubert« 150.
 St. Paul & Amsterdam 82, 91.
 St. Thomas 165, 205.
 sapantræ 105, 197.
 Sargassohav 172.
 sarrabandar, se schahbandar
 savfisk 65*.
 schahbandar 97 ff., 195.
 Schmidt, Gregorius 40, 41*, 186 f.
 Schmidt, Jørgen 40, 41*, 102, 111, 182, 187.
 Schreyer, Johan 72, 80.
 Schröder, Christoffer 38.
 Seeman, Johan 180, 208.
 Serpent Island 157.
 Shetlandsørne 49*, 50.
 skaffe 43.
 Skagen 43.
 skibsartiklerne 42, 92, 172, 187, 209 ff.
 skibsjournal 216.
 skibsråd 167, 171 f., 210, 216.
 skildpadde 151, 156 f.
 skilsmisse (Java) 130.
 skorpion 105.
 Skovshoved 40, 182.

skriver 210.
 Skuø 177*, 178.
 skypumpe 64.
 skærpekød 179, 208.
 skørbug 60, 69 f., 192.
 sjælevandring 138 f.
 slange 77, 93, 118, 157.
 Smient, Dirk 83, 194.
 snapper 157, 204.
 sodomi 166, 206.
 Spanien 20 ff.
 spanske sø 51, 172.
 sparide 157, 204.
 »Spes« 27.
 spil, kinesere: 132; ombord: 212.
 Steffens, Jesper 72 f.
 stenbrase 52, 157, 189.
 stormogulen 19, 140 ff., 202.
 straf 42, 48, 54, 56, 58, 80 ff., 114, 150, 187, 210.
 Strangesen, Strange 97.
 Straus, dr. 102.
 struds 79, 85*.
 Strømø 178.
 sultanen af Bantam 23, 25 ff., 29, 95 ff., 99*, 122 ff., 144, 199, 220 ff.
 Sultaniman 89, 194.
 sultantitel 199.
 sugefisk 57, 190.
 Sumatra 92, 195.
 Sundastrædet 92 ff., 93*, 107 ff., 109*, 144.
 Sura 129, 200.
 Surabaya 120.
 Surate 117, 197 f.
 suri 128.
 Swart, Corn. 95, 108.
 Sveigaard, Jens Mortensen 7.
 Svinøre 180, 208.
 sværge 210.
 Syderø 177*, 178.
 sygdom, passim; 215.
 søartikler, se skibs-
 sødåb, se hønse.
 søhest 150.
 søko 73 f., 77, 79, 152.
 søpas 209.
 sørøvere, se kapere.
 tabee 95, 195.
 Taffelbai 64 ff., 65*, 67*, 84, 162 ff., 194.
 Taffelbjerget 65*, 75*, 84, 194.
 talg 179, 208.
 tarantel 68.

Ta(r)tariet 117, 132, 198, 201.
 teater, se wajang.
 tempel (kin.) 134.
 Ternate 117, 198.
 Thorshavn 178 ff., 181*.
 »Tidor« 164.
 Tierra del Fuego 55* f.
 tinang 92, 93*, 195.
 Tji Pandan 123*, 124, 125*, 127*.
 tobak 86 f., 215.
 Tordesillasforlig 20.
 Trankebar 24, 31, 107, 143.
 traner, kamp med 129, 200 f.
 Troelsen, Oluf 172.
 travat 91 f., 194.

Tubaon 120.
 Tyrkiet 52, 189.
 tyv 217, 219.
 vagt 213.
 wajang 105, 134 f., 201.
 Valkenier, Corn. 164 ff.
 Valract 222.
 Walrant, Pieter 160.
 vandfald 153*, 154, 155*, 158.
 vendekreds, Krebsens: 54, 60; Stenbukkens: 60, 62.
 Verburch, Jan Gideon 180.
 Verisell 95.
 Westerwold, se Festevold.
 Westphalen, Johan 150 f.
 vin 215.

Wit, Marquard 44.
 Wittebold Johan 83, 193.
 vokation 171 f.
 votiv 52, 173, 189 f., 207.
 »Vreyheit« 164.
 værft, se Onrust.
 våben 213; til Bantam: 25 f., 98 ff., 196, 220, 222.

Zee, Hendrick Pietersen
 van der 69.
 zingiber 105, 197.

ækvator 59 f., 70, 168, 192.
 ætiopiske hav 82, 91 ff., 144, 193.

SLUTORD

Til slut skal der rettes en tak til de biblioteker, institutioner og enkeltpersoner, der har hjulpet mig på så mange måder, specielt til det *Kgl. bibliotek*, som har udlånt håndskriftet til Handels- og Søfartsmuseet og givet tilladelse til dets udgivelse; litteratur er fremskaffet gennem *Kgl. bibliotek*, *Marinens bibliotek* og *Nordsjællands centralbibliotek*, arkivalsk materiale gennem *Rigsarkivet*. Enkeltspørgsmål er oplyst af det norske *Riksarkiv* og *Koninkl. Nederl. Genootschaap voor Geslacht- en Wapenkunde*. Værdifuld hjælp til opklaring af medicinske og zoologiske spørgsmål har jeg modtaget fra prof., dr. med. *Edv. Gotfredsen* (*Medicinsk-historisk museum*) og mag. scient. *7. R. Pfaff* (*Zoologisk museum*). Fremdeles takker jeg for bistand fra arkivar *P. K. Hofmansen*, København, pastor *Knud Tofte*, Skibby, kinamissionær frk. *Kirstine Mosbæk* (†), Sønderup, og prof., dr. phil. *Aksel E. Christensen*, København.

Min hustru, *Elisabeth Henningsen*, har transskriberet manuskriptet.

HENNING HENNINGSEN.

Denne bog er udsendt i efteråret 1953.
Den er trykt hos O. Testman, Bogtryk-
keri, København, og sat med Basker-
ville. Clichéerne er udført af Bernh.
Middelboes Reproduktionsanstalt. Kort-
skitserne af tegneren Hakon Spliid.

SØHISTORISKE SKRIFTER

Udgivet af

HANDELS- OG SØFARTSMUSEET PÅ KRONBORG

- I: LOUIS E. GRANDJEAN: SKIBBRUDDETS SAGA**
- II: LOUIS E. GRANDJEAN:
SKIBSFARTENS HJÆLPETROPPER
BIDRAG TIL BUGSERINGENS HISTORIE**
- III: HENNING HENNINGSEN:
KIRKESKIBE OG KIRKESKIBSFESTER**
- IV: LOUIS E. GRANDJEAN & KNUD E. HANSEN:
DE DANSKE GOTLANDSFARERE**
- V: J. P. CORTEMÜNDE:
DAGBOG FRA EN OSTINDIEFART
1672-75
(VED HENNING HENNINGSEN)**